

Latweeņchu ņemnees

Kulturwehņturika un tauņņaimneezlka ņtudija

no

Fr. Roņina

Wehņturiskà daļa ■■ Treņchais iņdewums

1920.

Latwijas Kom. Partijas Grahmatu Apgah dneeziba „Spartaks“

Sr. Rojāšch - Abšis.

Dzimis 7. martā 1870. g.; miris 7. maijā 1919. g.

Drufats „Spartaka” tipogrāfijā.

Fr. Rosinšch kà agrarrevolucionars.

Peeminas lapina us „Latweeſchu Semneeka“ autora kapa.

Fr. Rosina wahrds buhs ilgi faisliits ar Latwijas Romunas semes jautajumu. Itweena neweifſime weenup tiks likta winam par wainu un otrup mehš, tad nahtotnē pa Padomju Latwiju wlnos lupli labibas lauti, ar lepnumu atſautſimees us Rosinu, tā pirmo zelmlauſi ſhini leetā. Nemafinot wina miſſum leelos nopelnus ſozialisma un komunisma wiſypahrejo jautajumu noſtaidroſchanā, mums tomehr jaatſiht, ka nelaiķis patš iſwehlejees par ſawu ſpezialitati, par ſawu arodu ſemkopibu, ſemneeka un beſſemneeka ſtahwofli, un tā tad mehš newaram zelt winam labaku peeminekli, tā noſtaidrojoſt maſam, ko wiſnſch ſchini ſinā darijis un gribejis darit.

Semes jautajums, tā ſaka nelaiķis kaħdā rakſtā, ir wiſa ſozialā jautajuma ſakne. Semes truhtums, winas peesawinaſchanās no priwatihpaſchneekem, ir tas pamats, kaħdēl paſtahw algas werdsiba. Ja ſemes buhtu peeteekofſchi wiſeem, tad neweens nedomatu ſawu darba ſpehtu pahrdot zitam un kluht par algas wergu. No ſchi ſtahwofla Rosinſch arween un wiſur ari apſkata ſemes jautajumu us laukeem.

Palasat wina kapitalo darbu „Latweeſchu Semneeks“. Tas rakſtits emigracijā, Schweizē, beſ peeteekofſcheem materialeem un tomehr ir un paleel weenigais nopeetnais ſinatniſkais darbs ſhini jautajumā pa latwiſki. Un ja juhs to iſlaſifat, tad redſesat, ka wiſas „Latweeſchu Semneeka“ wehſtures pamatideja, tas welkas tā ſarkans pawedeens zaur wiſu beeso grahamu, ir tas, ka Latwijas eedſihwotajam atkal un atkal laupija wina apſtrahdajamo ſemi. Un ka taiſni wiſnefreetnakaīs laupijchanas darbs bija — ſemneeku tā ſauzamā b r i h w l a i ſ c h a n a — beſ ſemes.

Paņemat wina rakſtinu par beſſemneeku ſtahwofli pretim ſaimneekem, par „muſchinam jeb deſmitdaſas zilwekeem“, tureem tikai deſmiteem pagasta ſapulzē tikpat daudz baſſſteefibu, tā weenam ſemneekam-ſaimneekam. Un tad palasat wina daudzahrtejos rakſtus pret ſapneem par ſawu „ſaktinu un ſemes ſtuhriti“, tā kaħdā beſſemneekā eepotejamo ſemes werdsibas dihgliiti. Eš loti dſihwi atminos wina neleelu agitazijas broſſchurinu, kas iſnahza ſawā laikā nelegali Rīgā pret to laiku ſemneeku ſaweenibas preeſchtetscheem un to „normaſſaimneeziibu“ planeem. Wiſnſch eeſahka ſawu agitazijas rakſtinu ar joku par ratelu ihpaſchneeku, kura ſuni, kas tanis eejuhgti, nodſihti un wairs nekust taħſat. Wiſnſch uſſprouſch us ratelu diħſteli deſu un ſuni ſahk tai palal dſihtees, elſdami un aiſmirdami ſawu nogurumu. Tā, ſaka Rosinſch, ari beſſemneeku mahna ar us diħſteli uſſprouſto „ſawu ſaktinu, ſawu ſemes ſtuhriti“. Bet, peefihmē wiſnſch beigās, ſuni tomehr galu galā tika pee deſas, tikai tee ſalauſa ratelus un diħſteli!

Rateli teescham zalaufti; rewoluzija Kreewijâ un Padomju Latwijâ atzehluſi jebkuru ihpaſchuma teeſibu uſ ſemi un wairſ newarêſ mahnit ar „ſawu ſaktinu un ſemeſ ſtuhriti“, par ſuru jamafſâ pee wina eeguhſchanaſ, un jamafſâ il pee kuraſ pahrejaſ zaur mantloſchana, nerunajot jau par maſſajumeem, kaſ jadara kſhlu ihpaſchneekam u. t. t. Gan wehl „Bagaidu Latwijâ“ mehgina tureeneſ baronu un Ulmanu waldibu wihi pahrmainuſ weeneſ par otu — kaht pee ſawu ſaldatu ſchliſteem ari pa deſmai. bet tur wairſ naw nekaſ japafſaidro, taſ ir wiſeem ſkaidri redſamſ, ka taſ ir atfal un atfal tiſai — erſaſ, kuraſ naw wehrſ pakaf dſihteeſ.

Rewoluzija ir atzehluſi priwatihpaſchumu uſ ſemi un tà ſafneegſ taſ, pehz kâ Fr. Roſinſch zihnijâſ pirmâ kahtâ, beſſemneeku labâ. Bet kâ nu buht tahtat? Pee pirmajeem ſoleem uſ ſcho tahtato gaitu — allaſ nahwe pahtrauza wina gaitu. Bet mehſ labi ſinam, kâ Roſinſch to eedomajâſ agrakoſ laitkoſ un kâ winſch ſew to ſtahdijâſ preeſſchâ tagadejâ kara ſabrukumâ, pilſonu karam wehl joprojam turpinoteeſ. Un ſchi doma mumſ jaattihſta wiſâ winâſ ſkaidribâ.

Tâpat kâ ſozialiſtiſ pilſheſtaſ ſtrahdneekſ needomaja ſawu atſwabinaſchana tahti, ka taſ paferſ tahtu ſkrituliti, ſwahrypſtu waj ahmuriti no ſabrikaſ. kâ ſawu datu pee leelâſ dalſchanaſ, jo ta buhtu muſkiba. Fabrika, kâ ari wiſi darba riht, atnemti winu peeſawinatajeem - iſmantotajeem un ſanemti wiſaſ darba tautâſ paſchaſ pahriſinâ. Tâ galigi un uſ wiſeem laiteem atzelta werdiſiba. Un tâpat ta jaatzel ari ſemeſ jautajumâ, ne to ſadalot wiſu ſtarpâ, bet nemot to kopejâ apſtrahdibâ, paſchaſ darba tautâſ wadibâ. Se ſchi doma ir pahraſ jauna, lai to wiſi ſapraſtu. Sche tiſai ar dſihweem peemehreem, praktiſkeem paraugeem paſpehſim peerahdit, kâ taſ iſtehloſeeſ pateefiſibâ. Bet weenai leetai taſchu wajadſetu buht ſkaidrai: nodroſchinot iſſaku darba laiku un pilnigu pahritiſu, beſſemneekſ taſchu newar buht launakoſ apſtahkkoſ, nekâ agrat. Un kaut weena gada paraugſ peeradinâſ lauku ſtrahdneekuſ pee ta, ka ari wini jutifeeſ ſawi paſchi noteizeji, — kâ to jau pehz daſcham nedelam, daſcheem mehneſcheem ſajuht pilſhehtu ſtrahdneeki.

Taſ ſinamſ, tiſai pirmaiſ ſoliſ. Roſina domâſ groſijâſ ap to, kâ padarit paſchu darbu uſ laukeem raſchigatu, weglafu, ehrtaku. Beſ darba no dabâſ nekâſ naw alnemamſ, ari ne maiſe, bet ſcho darbu war atweeglinat; Roſinſch labpraht kawejaſ pee domam, ka pehz gadeem 3—5 pa wiſu Latwiju wiſu upju krahtſchu un ſtrahwu ſpehki, pahrwehrſti elektribâ, neween apgaiſmoſ lauku ſtrahdneeku dſihwoſkuſ, bet ari wilkſ arkuſ un ratuſ un atweeglinâſ iſ uſ ſola laukſtrahdneeku darbu. Un ka ari uſ laukeem ſtrahdneekſ pa darba laiku buhſ maſchinaſ rihtotajſ un dabâſ kungſ un pa brihwo laiku peederêſ pilnigi patſ ſew. Ko tamlihdſigu war ſolit wiſdſejiſſakaiſ ſemneeku ſaweenibaſ wihrſ?

Bet, ſaka daſchi beſſemneeki, kadehl tad juhſ atſtahjoet ſemneekeem wehl winu ſemi? Un, kleeſ pretim ſemneeki, kadehl juhſ mumſ atnemat muhſu ſemi? Kâ redſat, diwaſ pilnigi pretejaſ domâſ. Eſ nerunaſchu ſche par tam ſaimneeziſbam, kaſ jaattſahj agrako ſaimneeku walâ weenkahrſchi aiſ ta eemeſta, ka — un wehl tagadejoſ kara apſtahkkoſ — uſreiſ newar rabit

milisu aparatu, kas šanemtu wifas mahjas sawa wadibā. Bet kahda tad starpība buhtu, ja weentahrschi isliktu weenu šaimneeku un eelliktu otru, padaritu bessenneeku par semneeku un semneeku par bessenneeku? Ta buhtu weentahrscha pasazina, bet ne rewoluzija.

Tadehl, šala Rosinsch, mehš ari atfahrtojam šawa skolotaja Markša wahrduš, ka mehš atnemam špaidu zelā tikai toš raschojamos lihdselkus, kas wina ihpashneekam kalpoja, tā ismantochanas lihdselis. Bet kas rascho patš ar šaweem darba rihteem, bes šwescha darba palihdsibas, tas naw šwescha darba ismantotajs. Wina ihpashuma teesibas, ari tikai eedomatās, teel atzeltas, bet ne seme winam atnemama, ja ta nepahršneeds šinamu mehru. Šaišni otradi, winam japalihds, lai winsch ari waretu raschot un lai nepaliktu nefas neapstrahdatš. Bet reisē ar to Rosinsch wifai tumschi attehlo šchahda paschšaimneeka nah*otni, ja winsch nenahšš pee pahrlēezibas un nepahrees labprahrtigi, bes špaideem us komunizmu. Wina šimpatijas ir bessemneeka un ne semneeka pušē.

Leelā sozialisistā Rewoluzija us laukeem, ta ir Rewoluzija wištumschatajās padibenēs, kur neweena Rewoluzija wehl naw eespihdejusi. Šcho rewoluziju šludinaja Rosinsch šawā „Semneekā“, wifā šawā turpmakā literariskā darbībā, un winsch labi apšinajās, zil gruhti ta iswedama. Japaklausas tikai, zil širšnigi aistahweja Rosinsch lautu strahdneeku ikkurā weetā. Bet interesanti ari bija dširdet, ar kahdu mihlestibu winsch runaja par paschu štrihduš preelšchmetu. Winsch to nefauza zitadi, tā par „semiti“, jo winsch redseja šawu gara azu preelšchā nahkotnes ainu par darba špehta un šchis semites draudšigu šoydšihwi, štarp brihwu darbu un brihwu semi.

Štweens jauneewedums iszel pahpratumus, pretoschanos weentahrschi tadehl, ka tas jauneewedums, un ja wehl pret to agitē wifā tumschee reakzijas špehli. Es neschaubos, ka to bessenneeku štarpā, kas, tā no nelabā muht no šomunista, ir zilweš, kas par Rosinu dširdėjuschī tikai, tā par tahdu pat „breesmigu“ šomunistu. Bet jau tagad leelats to škaitš, kas pasišst Rosinu, tā bessenneeku atšwabinašchanas zihnitaju. Ugrarā Rewoluzija — ta ir pehdejā sozialis Rewoluzija un Šr. Rosinsch-Uhsis ir šchis Rewoluzijas barwedis Latwijā.

P. Stutšhka.

Maijā, 1919. g.

Preekſchwahrds otrajam isdewumam.

Ja man kahds ufdotu minet paſihſtamo tautas miſſlu: „Tehws wehl naw dſimis, dehls jau jumtâ—kas tas ir?“ tad es neatbildetu wis: ugunš, kurfch wehl naw eededses, kad duhmi jau jumtâ, bet atbildetu, patš fewi iſſmeedams: „Tas ir Latweeſchu Semneeks“. Râ es jau rakſtiju ſchis grahmatinas eewadâ, es neefmu wehſturneeks un mans noluhšs nefad nebij un naw, iſtirfat latweeſchu wehſturi. Gribēju un gribu rakſtit par ſaimneeziabas un it ihpaſchi laufſaimneeziabas ſtahwoſli un attihſtibas gaitu muhſu dſimtenê. Tikai lai ſchis lauſſaimneeziabas attihſtibas wirseens buhtu wiſeem ſaprotams, man wajadseja manam rakſtam peelahrt waj, pareisaki, papreetschu ſuhtit ihſu wehſturikſtu ſtizi. Un nu iſnahſ, ka ſchi wehſturikſtâ ſtize, kura preekſch manis bij un ir blafus leeta, ſawâ pirmâ isdewumâ (3000 ek.) jau pilnigi iſpahrdota, tâ ka wajag un teef praſiſs otrs isdewums. Bet mans galwenais darbs wehl naw pilnigi gataws. Waj te naw dehls jumtâ, eekams tehws wehl dſimis?

Sew par atwainojumu es gan waru ſazit, ka „newis ſlinfojot un puhſtot“ eſmu nokaweis ſawa agrarekonomiſtâ apzerejuma isdoſchanu. Mani wahjee ſpehſi ir wiſu ſcho laiku bijuſchi pilnigi aiſnemti ziteem wiſneatleekameem partijas darbeem.

Somehr tagad, kur titdauds runâ par muhſu ſemkopibas un lauku ſtrahdneeku apſtahklu uſlaboſchanu; un pee tam wiſſalakee un wiſgudratee runataji til maſ eewebro realos faktus un tautſaimneeziabas likumuš, tagod es tomehr ſajuhthu un pahrmetu, ſew tâ noſeegumu, ka neefmu uſſkatiis agrarekonomiſtâ apzerejuma isdoſchanu par wiſſeidsamato un nealleekamato darbu. Zeru, ka ſchoruden wehl tas warêš parahditees drulâ.

Kas atteezas uſ ſchis wehſturikſtâs dalas otro isdewumu, tad tas wiſos galwenos wilzeenos ſaſtan ar pirmo isdewumu. Daſchjas weetas, kurâs es zaur paſcha tahtakam ſtudijam un zaur beedru aſrahdijumeem eſmu nahzis pee maſleet zitada uſſlata, ir ſihlumuš maſleet pahrgroſtas. Beſ tam ir miſſſtinati daſchi wahrdi, kas bij teikſti uſ Kreewijas adreſi. Tee pirmâ isdewumâ bij un wareja buht ſtarbati. tapehž ka es ſchâ tâ tâ biju ſpeeſti drukat ehſemêš. Tagad muhſu zensuras apſtahkli ir titahl labojuſchees, ka waram ſinainiſtus apzerejumus drulat tepat Baſtijâ, un tadêhl es ar preeku biju gataws miſſſtinat daſchuš iſteizeenus, kuri waretu aiſſfahrht zensora wehl no agrateem laiſeem wiſai juhteligo auſi. Pehdeji, ſchis otreis isdewums iſſſchirras no pirmâ isdewuma zaur to, ka pirmâ isdewumâ es ſtizeju latweeſchu ſemkopibas attihſtibas gaitu tikai lihds dſimtsbuhſchanas atzelschanai. Dirâ isdewumâ es to mehginu nowest lihds pat muhſu deenam.

J. R.

Preekschwahrds pirmajam isdewumam.

Ras mehgina eet pa jaunām tekam, war weeglat nomalditees nekā taš. kaš brauz pa eemihu zeku. Šai grahmatinā naw gandrihs neweenas lapas pušes, kur man nebuhtu nahzees taišit spreedumus un dot ašrahdi-jumus leetās un jautajumos, kaš lihdi šhim naw pamatigi ispehtiti un smat-niškos rakštos apšrahdait. Sem šahdeem apštahkeem buhtu fewiški wajadšigš katru domu un jautajumu pamatigi studet un dšili ispehtit. Bet šhij grahmatinā apštatamais temats ir wišai plaššs, uš katra šola atdaras jauni pehtišchanas lauki, kuruš daudš mas pamatigi apšrahdajot, buhtu jasa-raksta til beesas gramatas, kahdas mans laikš un muhju lihdselki peelaunu isdot tilai tahlā, neapšnamā nahkotnē.

To eewehrojot, man bij jaišwehlas weens no diweem zekeem: Eš wareju rakšit monografiju, t. i. ispehtit un pamatigi apluhkot kaut kahdu weenu atfewiški jautajumu, nepeegreeschot wehribu šhi jautajuma plašhakeem šafareem ar žiteem jautajumeem, waj es wareju šimet wišu ainu gliušhi wišpahrejos, ahrejos wilzeenos, ašrahdot tilai wišpahrejos domu wiršeenuš un, pehz ešpehjas, peeminot awotuš, no fureem muhju ušžihtigee propagan-distu un agitatoru war pašhi smelt tuwakas šnas par šinameem jautajumeem un tā ispidit no manis tilai wišpahrejos wilzeenos šimeto ainu. Eš isweh-lejos pehdejo zeku; un mans mehrkis buhtu pilnigi šimeegš, ja mans rak-šitš weenu otru beedri pamudinatu pamatigak nodardotees ar Baltijas agraro jautajumu un apluhkot to no sozjalistu pašales uškata šahwolka.

Baltijas agrarwehšturi šarakšit tagad ir gliušhi neešpehjamš. Šekams pee tam war peedomat, wajag wišus dašhados jautajumus apšrahdat atfewiškos rakštos—monografijās. Šahdu monografiju šastahdišana tagad ir latweešhu wehšturaeeku galwenais usdewums. Un ja mums buhtu daudš mas štipri liberati, tad tas buhtu wiku darbs. Mums tilai atlikoš monografijās šakrahtoš materialuš pareisi šawirknet un ar sozjalistiskās atšinas gaismu apgaismot. Bet latweešhu „liberalee“ tauteešhi der tilai preekšh urra-šaukšchanas, laimes ušdšeršchanas un padewibas juhtu klahišchanas. Šee ir šwehdeenas wihri, šam naw ne špehjas ne gribas uš nopektu darbu. Šapehz mums „tautas aššleedsejeem“ sozjaldemokrateem jagahdā par latwee-šhu wehšturi. Un agrak waj wehlat mehš to apgahdašim.

Draudšigi luhgdams beedrus, atwainot mana darba nepilnibas un ašrahdit uš mifekteem, kuri bes šhaubam buhs šhur tur eesagushees, isšaku šawu širšnigako pateizibu teem beedreem, kuri mani laipni pavalštijušhi, pee-šuhšidami šwarigus materialuš, tā ari teem, kuri šeedojušhi naudas lihdsel-kuš šhi rakšitina apgahdašhanai.

Š a r a š t i t a j š.

Eewads.

Semkopibas un wispahrl lauku dshwes tagadejā fahrtiba un apstahlfi ir attihstijuschees no dšimtsbuhšchanas. Wisas tagadejās Eiropas walstis ir zehlušhās un attihstijuschās no feodalaš (dšimtsbuhnteezista) šabeedribas. Tadehl mehš wišā Eiropā uš katra šola wehl fastopam dšimts laiku atleekas, tā wezas, apšuhnojušhas brunineeku pilš drupas. Šimteem daschadu ših-tumu, tūri nošala šafarus un atteezibas starp daschadām laušhu šchiram un grupam, ir šahlušchees un attihstijuschees dšimtlaitoš. Un šchis dšimtlaitu atleekas ir šewiški usglabajuschās uš lauleem, tur šapitalš — tagadejās šabeedribas wišwarenaiš Deews un Rungš — wehl naw pašpeshiš wišu pahrradit wehž šawa gihmja tā tā pilšhtās.

Tapehž neweendā Eiropas walsti naw eespehjamš pahrrunat semkopibas apstahlkuš un winu attihstibu, neatšahlot no dšimtlaitteem. Uš šcho neespehjamibu atduhros ari es, šahldams apšrahdat latweešhu semkopibas šahwolkli un nahlotni no tihri ekonomista jeb šaimneezišta šahwokka. Šrahdišās, tā tagadejee šaimneezištee apstahlki naw šaprotami ne pamatigi ištaidrojami, neaplūhkojot winu rašchanoš un attihstišchanoš dšimtbuhnteezistajā pagahntē. Šas mani špeeda dotees uš man lihds tam laikam maš pašihstamu šinatnu lauku un nogremdetees Baltižas wehštures študijās.

Šee tam es atduhros uš tif daudš jauneem (preešch manis) un interešanteem fakteem, tā tikai laika un telpu truhlums špeesch mani atturetees no šahrdinajuma šarahlit par to plašhu apzerejumu. Wehž preešchwahrda uštahditā plana es raudšišhu tikai wišpahrejos wilzeenoš ašrahdit uš šawu študiju panahlumeeem.

1. Pirmee „kulturas“ (krištigās tizibas) neseji.

Baltižas wahžu rakšneeki, runadami par muhfu dšimteneš wehšturi, mehds eeshahlt ar 1158. gadu, šad Bremenēš tirtotaji, no wehtras trenti. neihšhu un pret pašhu grihu eekluwufchi Daugawas grihwā, tur šatikušchees ar barbariškajeem liweem un šahlušchi tirtotees. Wahrdesmit gaduš wehlat tee ašwedufchi lihds pirmo muhlu, tursch pirmo reiši šludinajiš Baltižās juhras peekraštes paganeem to preezas mahžibu par krusā pakahrto deewu un to debefu laimibu, kuru eemantoš šatrs, šas tiz, ša zaur šhi deewa nahwi žilweže ir atpeštita no wiša launa, ja ween tā laujas šewi apšlazit ar šawahrdotu uhdeni, uškar krusiņu šakla un šola pakahrta deewa šalpeem dot desmito daku no šawa darba augleem. Wehl pahrrdesmit gaduš wehlat deewa šalpeem apnižis ar krusu un apwahrdotu uhdeni ween šrahdat, tee ataižinajušchi dšelfiš šakluš brunineekuš, tūri wišu šemi ušwarejušchi, eedšihwojajuš pataišjušchi par wergeem un peespeedufchi nokrišitees, bet pašchi palikušchi par winu šungeem.

Tahds ir ihšos wahrdoš taš nostahstis, kuru wehl gaduš 15 atpakał mahzija pat gimnastjās tā „wehsturi“. Un eš domaju, ka ari tagad tilai masa daļa lasitaju buhš nepahrsteigta, kad eš teem sazischu, ka ta ir weenfahrscha behrnu pasazina bes jebkaida wehsturiska pamata, isdomata, lai Baltijas muischneeki waretu sawas priwilegijas attaisnot pirmkahrt ar to, ka tee nahl no zitas kulturā augstak stahwochas taulas ar sawadām asinim dšihslās; otrkahrt ar to, ka tee karā uswarejuschi eedstimos un tadehl walda tā jau stiprakee un gudrakee par wahjakeem un garigi maswehtigakeem; un treschkahrt ar to, ka tee pirmee atnesuschis schejeenes „tumschajeem paganeem“ kulturās un kristigās tizibas „gaismu“.

Rā jau sazits, ta ir gluschis tulksha tenta, isdomata sinamam, weegli usminamam noluhkam. Tā ka mans noluhks naw rakstīt Baltijas wehsturi, tad waru atstajt neewehrotas truhzigās, nepilnigās un pa daļai teilsmainās sinas, kuras Jr. Kruse pasneeds sawā Senwehsture¹⁾, dibinadamees us Ptolon.eja un Herodota raksteem. Tapat nemineschu Tazita nostahstu par esteescheem (Aesthi²⁾) nedš ar to paprahwo rindu wezaku un jaunaku rakstneeku, kuru sinas par Baltijas tautam J. Voigts usnehmis sawā Prusijas wehsture³⁾ un Schlezeris sawā wispahrejā seemetu wehsture⁴⁾.

Skaidrakas un tizamakas ir tās sinas, kuras par muhsu semi un tās eedshwotakeem pasneeds Rimbertis un Bremenes Adams. Un no teem mehs dabujam sinat, ka sweedri un dani jau 9. gadusimteni pasinuschis kuras un estus (igauus) un netikween stahwejuschi ar teem pastahwigā sakarā, bet nehmuschi pat no teem meklus.

Jau 1048. g. tā tad 110 gaduš preeksch Bremenes tirtotaju pirmās „nejauschās“ eekuschandās Daugawas grihwā, danu karalis Swens III. Estritsons lizis buhwet Rursemē pirmo kristigo basnizu. 1093. g. danu karalis Erikis Labstirdigais dibinajis tagadejās Reweles weetā Sw. Mikela muhkeeschu kosteri. Scho sinu gan daschi rauga nostrihdet, bet nenostrihdets jatis ir tas, ka jau 12. gadusimtena sahlumā danu karali sanzas par Igau-nijas herzogeem un scho tituli atrodam ari tahdā bulā, kuru papstis laidis Erikam Labstirdigajam 1104. gadā.⁵⁾ Bet tā leekas, tad 12. gadusimtena

1) Fr. Kruse, Urgeschichte, Abschn. 2. u. 3. S. 243—367.

2) Tacitus de situ Germaniae. Cap. 45.

3) J. Voigt, Preussische Gesch. Bd. 1. 50 lpp. un tablat.

4) A. L. Schölzer, Allgem. nordische Gesch. Halle 1771. S. 10, 23, 106 u. 191.

5) Stat. A. v. Richter, Geschichte der dem russischen Kaiserthum einverleibten deutschen Ostseeprovinzen I. daļa I. sehj. 39. un 40. lapp. Nikolaja Rymmela apg. Riga, 1857. g. Tapat Friedr. Georg v. Bunge, Einleitung in die liv-, est- und curländische Rechts-geschichte und Geschichte der Rechtsquellen 33 lapp. F. J. Koppelsona apg. Rewelē, 1849. g. Plachakas sinas war atrast: C. F. Watsona rakstā eeksch Jahresv-rhandlungen der kurl. Gesellschaft. Bd. 2 S. 285; H. v. Jannau (junior), über die Grund- und Ursprache der Esten. (Bernau 1828) 2., 3. u. 4. nod. 13—61 lapp. un J. L. v. Parrot, Versuch über die Liven. 208—240 lapp.

H. v. Jannau, Geschichte von Liv- und Estland, kur koti skaiti aprakstis sweedru wal-dibas laismēs Widsemē un isfazis Baltijos muischneezibai nepaihtams preeks par muischu eewilkschanu no waldbibas puses (Güterreduction), tapat ari Carl. Merkela „Die freien Leuten und Esten“, kur atrodam interesantas sinas par dšimtubšchanu un winaš atzellschanu, ne f n e e d š daubš sinu par wezakeem laikeem un dšimtubšchanas nodibinaschanos.

widâ, kuri ir nokratijufchi waj, masalais, mehginajufchi nokratit kristigo juhgu un danu wirswaldibu, jo par ihsto kristigâs draudses nodibinataju Kursenê wehlati dokumenti nostahda danu karala Waldemara dehsu Ubeli, kursch 1161. g. aplenzis Palangas pili, fahawis un pahwarejis kuru un eezehlis Lundes garidsneeku Ernemordu par kuru semes biskapu ar sehdehli Wiltene. Uf to Kursemes bistapi weenmehr afsauzas wehlatos strihdos ar Widsemes wahzu brunneejibu.¹⁾

Râ reetrumos dani, tapat austrumos kreewi peedsina no Baltijas tautam meslus, buhweja zeetofschnuš, lai waretu schoš meslus labat peedsiht, buhweja basnizas un platija kristigo tizibu jau pahrs simis gadu pirms wahzeeschu atnahschanas. Kreewu kronisis Nestors wehsta, ta 1030. gadâ Jaroslawš, kursch kristiba peenehmta wahrdu Jurijš, esot dibinajis Jurjewu, lai tahdi waretu fahrtiba peedsiht „dena“ no „Waragu (Baltijas) Juhras“ peetrastneefem. Râ kreewem nodoklu maksatajas winsch min setoschas tautas: „Litwa (latweesch), Simeegola, Kors, Leetgola, Lib, Lach, Weshi un Prusch, Tschudi, kas dshwojot pee Waragu Juhras.“ Nestors gan nesino par basnizu buhwi Jurjewâ un nemin pirmo garidsneeku wahrduš, bet Jaroslawš, kursch wispahrs bij leelš basnizu buhwetajš, un, — ta kronisis faka — loti preezajâs redset ap sewi daubš kristigo, buhš bes schaubam ruhpeees par kristigâs tizibas isplatishanu starp Baltijas tautam. Schinis domâs muhš nespeh satrizinat Latweeschu Indrika peeshime, ta kreewu waldneeki eedfintos pee kristigâs tizibas n e f p e d u f c h i, bet tikai peedsinufchi meslus.²⁾

Tâ tad staidra leeta, ta mehš jau sen bijâm „atraft“ un tilâm apbalwoti ar frustu un mesleem no rihteem un no watareem. Wahzeeschu wareja palikt meerigi mahjâ, mums tâš mantas nenesufchi. Tas ir tahds aifrahdijums, kursch teesch uf manu tematu neatteezas, bet kuru tomehr gribeju peeminet, tamdehl ta tas daschu war intereset un dascham wareja buht nesinams. Bes tam schi wehsturiskâ fakta pasihschana drihstetu sawu teefu peepalihdset pee nesinatniskâ usklata isroweschanas, it ta schodeen waj rihtu waretu tihri nejaufchi, no wehtras trentš, eerastees lahds waronis (waldneekš waj filosofš, waj pat frustâ sists Deewa dehlš) un ar sobenu waj apwahrdotu uhdeni waj gudrâm idejam pahrgrosit wifos pamatos pastahwofcho fabeedribas fahrtibu. Scho lapinu ufdewums buhš, rahdit, ta fabeedribas fahrtiba pahrgrosas tikai tad, kad pahrgrosas winaš pamats — dshwes ustura raschoschanas weids, kursch sawufahrt grosas aif raschojamo lihdselku, t. i. darba rihtu un fatikmes lihdselku pahrgrosibas.

Jr brunâs kalti kara wihri, ir leekuligi un melkullgi preesteri, basnizas, klosteri un zeetofschni bij muhsu semê pasihstami un darbojâs jau tur simteem

¹⁾ Skat S. Diederichs'a rakstu „Ein altes Verzeichniß der Bischöfe von Kurland“ eekš Mittelungen aus dem Gebiet der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands, herausgegeben von der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee-Provinzen 13. sehj. 245—252 lapp. A. Kymmela apg. Rigâ 1886. g.

²⁾ 13-tâ gadu âimena sahtumâ pee Terbatas pareistizigâs klostera basnizas peedereja 24 zeemi. Rigâ ordena waldibas laimeta pastahweja pareistiziga basniza, kura stahweja sem Plestawas bistapa. Tapat Pernawâ. Skat. Livlândische Befehrunge wie sie Herr Samarin erzâhlt. E. von Sternberga tulsojuma 74. lapp. Dunter un Humblotta apg. Leipzigiâ, 1872.

gadus preeksch wahzu atnahschanas. Bet muhsu fentschu dshwes kahrtiba palita negrosita. Un tahlat mehß redsesim, ta simteen gadu pehz wahzu atnahschanas ta bij tilai masleet pahrgrosijufes. Wahzeeschu atnahschana, winu schlehps un frusts nedarija gandrihs nelahdu teeschu, redsamu eespaidu. Ja druud, tad scho swescho kolonistu eerashanas masleet paahrinaja dabisto atihstibas gaitu. Bet lai spehtum saprast un pilnigi apwert scho atihstibas gaitu un turpmatos wehstures notikumus, tad mums jaecipshstas ar winu senejo laiku raschoschanas un sabeedribas kahrtibu, t. i. ar to, ta muhsu fentschi eeguwa sawu dshwes usturu un kahdos sawstarpejos sataros schis dshwes ustura eeguhshanas weids weda atsewischlas personas.

2. Pagalts, zeems, mahjas.

Weens no wisisplatitakeem aisspreedumeem, kursch wiswairat tawejis latweeschu semkopibas senwehstures sapraschanu, ir tas, ta kopsch no seneem laikeem top stahstits un, ta satot, peenemts par neschaubanu pateestbu, ta lotweeschi ais faut kahdas rasas sawadibas no laika gala dshwojuschi atsewischlas mahjas, nepasinuschi kopdshwes zeemos, nedß ari semes kopihpashuma un tahdas satwerfmes, tura dauß mas lihdsinatos wahzu „Markverfassung'ai“. Schis aisspreedums aptumscho pat tahdu pamatigu pehtneeku un apsinigu sinatneeku skatu, kahdi ir F. G. v. Bunge un U. v. Richters. Wini atduras us nenoleedsameem wehsturiskeem peerahdijumeem, ta wehl 15. gadusimteni tillab Kursemē, ta Widsemē pastahwejuschi zeemi un ta scho zeemu satwerfme bijuse pilnigi lihdsiga wahzu marku satwerfmei. Bet wini nestu, to ar scheem peerahdijumeem eesahlt, dogma tatschu sata, ta latweeschi zeemos naw dshwojuschi un pagastu kopsemes naw pasinuschi. Ta peem. U. v. Richters sawa Baltijas wehsture¹⁾ nesin to eesahlt ar to fattu, ta tillab „Widijos Widsemes brupineeku likumos“ (das Mittlere Ritterrecht,) ta ari Wihlas- Eseles nowadu aisdoschanas kahrtiba (das wick- öfelsche Lehrecht) atrodas no wezakeem Widsemes brunineeku likumeem pahrnemti nosazijumi par zeemu teesibam²⁾. Schee likumu panti nolahrto zeemu satwerfmi, pagasta lozekku teesibas, kopsemes leetoschanas kahrtibu, robeschu stihdu isschirshanas kahrtibu u. t. t. Richters gluschi pareisi sata, ta schahdi likumi tilai tur war nahlt leetoschanā, tur pastahw zeemi ar norobeschotu un fewi noslehgtu pagastu (Mark), kursch pa dafai sadalits/privatos semes ihpashumos, pa dalai atrodas kopeja leetoschanā. Kaira atsewischka zeema lozekka teesibas zeeschi apfargatas un nodroschinatas. Kairs, tas peeder pee zeema sabeedribas un war ar 7 leezineekeem peerahdit, ta winam tai pagastā peeder semes gabals, teel fargats pret katras treschās personas eerunam, isnemot, ja schi treschā persona ir us meeru peerahdit sawu eerunu taisnibu zaur to, ta keras ar plitu rofu pee nolarsetas dselsß un neapdeg.

Buhdams maldigaja pahreeziba, ta latweescheem naw bijis ne zeemu, ne markam lihdsigu pagasta sabeedribu, Richters nesin, ta schee nosazijumi

1) U. v. Richter. Geschichte der deutschen Ostsee-Provinzen. Theil. I. Bd. 2. S. 120.

2) Das älteste livl. Ritterrecht § 61—67. Mittleres Ritterrecht § 89—95.

celikufchi Baltijas senejās likumu grahmatās un ir gandrīš gatawš peenemt, ka tee weenfahrschi pahrnesti no wahzu „Sachsenspiegel“a, no kura, tā Bunge peerahdijis, pahrnenti daudš nosazijumi wezafajoš Widfemes brunineetu likumos.

Bet nu taijni Bunge, peefleedamees Helmerfenam, issafa pahrleezibu, ka ſhee us zeemu un pagasta fahrtibu atteezofchees likuma panti, nestahw organifā sakarā ar wezafceem brunineetu likumeem, ka tee wajag buht pastahwigi zeh-
luschees un tifat wehlat peefahrti pee brunineetu likumu trahjuma¹⁾. Hel-
merfens domā, ka ſhee panti pamatojas us pawesta fuhtna, bihstapa Wiku-
wa no Modenas preefſchrafsteem, kuruš taš dewiš 13. gadufimtena ſahtumā.
Bet dewa pawehſta fuhtniš ſchahduš preefſchrafstuš, beš ſchaubam tapehž, ka
wini bij wajadfiigi. t. i., ka pastahweja zeemi un pagasti ar nodalitu un pa-
dalai priwaihpafſchumā atrodofofoš, pa dalai topci lectoru ſenti. Wehlat
rodſefim, ka mums pat ir loti dibinati cemesli peenemt, ka ſhee likuma panti
bij tit us papira atſihmetas e e r a f ſ a ſ, pee turām eedſimtee turefās topſch
gadufimteneem.

Tā mums patš „zeema likumu“ pastahweſchanas ſahtš war noderet par
ſipru leezibu, ka ari latweeſchi, tur ween dabiftee opſtahkli to peelahwa,
dſihwojuſchi ſlehgtoš zeemoš un turejuſchees pee pagastu ſatwerfmes tā to
jau Hanſſens peerahdijis pee wiſām Eiropas tautam²⁾ un tā to ari Kautſkiš
atſiniš par normalo un dabifko³⁾.

Bet mums ir ari teeſchi wehſturifki peerahdijumi, ka latweeſchi — maſa-
faiš prahwa dala no teem — wehl 16., 17. un pat 18. gadufimteni dſihwo-
juſchi zeemoš un tā ſhee zeemi, drihš ſatrs par ſewi, drihš pa diweem un
wairateem topā iſtaifjuſchi pagastuš. Tā peem., wezaiš Ruſowš ſawā tronikā
ſahſta⁴⁾. Ar Widſcimes pagasteem (Wacken) leeta ſaſtahw tā, ka wiſi lungu
un muifſchneetu zeemi ſaſtahw no pagasteem, leelee un pahrtiſuſchee zeemi
iſtaifa ſatrs par ſewi waj pa diweem topā weenu pagastu, turpreti maſatee un
nabadſigatee ir ſalikti pa wairateem topā (ſint mehr thofamende verordenet), tā
ka ſatram lungam un muifſchneekam, luhtojotees pehž wina zeemu ſkaita, pee-
dereja wairaf pagasti (Wacken) un ſatram pagastam wajadſeja iſrihtot lungam
tuylu maltiti (Gaſteboth), us kuru ſanahža wiſi ſemneeki un ſwabadee ſemes
eedſihwotaji, kuri dſihwo tat pagasti, un ſamafaja tam lungam, jeb ſunturam
ſawāš gada nodewaš⁴⁾. ſchiš noſtahſiš ſihmejaš us 16. gadufimtena widu.

Ra teit ar wahrdū „zeemi“ (Dorſper) uaw atſihmetas atſewiſchkaš ſem-
neeku mahjaš, bet iſhti, iſ wairatām mahjam ſaſtahwoſchi zeemi, to ſtarp zitu
peerahda Widſemes un Igaunijaš wezafaiš kataſtriš (apdſihwotu weetu
ſaraktiš), kuru no 1599. lihdi 1601. gadam, tā rahdaš ſweedru waldibaš
uſdewumā, ſaſtahdijis ſahds neſinamš zilwekš un kura manuſkriptu Th. Schie-
maniš atradiš Terbatas uniwerſitateš bibliotekaš manuſkriptu ſkapt. 1882. g.

1) Fr. G. v. Bunge, Einleitung in die liv-, est- und curländische Rechtsgeſchichte. 104. lapp.

2) Stat. Hanſſen Agrarhiſtoriſche Abhandlungen. (Diwi ſehjumi S. Hirzela apg. Leipzig, 1880. un 1884. g.)

3) R. Kautſch, Agrarfrage. S. 14.

4) Balthazar Ruſſow, Chronica der Prowiats Lyfflandt. 31. lapp.

Schiemanis šho manuskriptu Felines liter. beedribas usdewumā isdewis drukā¹⁾; un no šhi katastra mehš wišpahr waram smelt daudš ustizamu sinu par semneeku stahwolli un šaimnezibu 16. gadusimtena beigās. Pawiršhi skaitidams, es šhini katastrofā šastaitiju masakais 26 zeemus pee wahrda šautus un 11 weetu nosaukumus, kuri beidsas us „kil“, kas kuru un litu walodā apšihmē zeemu. Es šaku m a s a k a i s 26 zeemus, tapehž, ka dascha weeta leetas aistradham, ka ta šihmejas us wairai zeemeem, lairehr es to skaitiju tikai par weenu. Tā peem., Schiemanā isdewuma 37. l. p. mineti Lembeku zeemi (Lembeken Dorpfer), kuri dod 50 lihdelas, 10 bresmes u. t. t. Es wiaus skaitiju par weenu. Dala no šcheem zeemeem friht igauru dala, bet loti daudš bes šchaubam ir latweeschu zeemi. Tā peem., pee Limbascheem katastrofā min Burmalus un Ušbertzeemu ar 15 mahjam, tad Naseni un Kawaisu, pee kurdām nemin mahju skaitu, bet tikai peesihmē: sindt 2 dorpfer. No Limbaschu draudšes muischu nosaukumeem 3 beidsas us „kuhl“. Uri 18. gadusimtena rewissijas aktis mineti daudš zeemu. Tā peem., 1774. g. rewissijos aktis atšihmē Ropaschos trihs zeemus: Pultzeemu ar 11, Augschzeemu ar 19 un Wangaschu zeemu ar 28 mahjam²⁾.

Tā tad gandrihs naw eespehjams šchaubitees, ka latweeschī, gluschi tāpat tā zitas tautas (par kurdām tas neapgahšchami peerahditš), šnamu kulturas pakahpenu aissneeguschī un us pastahwigu dšihwi nomesdamees, wišpirms dibinaja zeemus, kur ween tam nestahjās zeld nepahrwarami dabiski šhkehrschī. Bet ari tur, kur dabiski šhkehrschī (upes, eseri, purwi, mešhi u. t. t.) leedsa buhwet mahjas zitu zitai blaku un špoeda tās buhwet isšlaidu, ari tur wal-dija zeemu kahrtiba, us to stary zitu wehl tagad aistradha wahrdi, šaiminsch, zeeminsch, kureem wahrdeem wehl nesen atpatal us laukeem bij daudš dšilaka un širsnigata nošhme, nelā, peem., pilsehtās, kur ari weend eolā dšihwojoschee nahburgi war šauttees par šaimineem. Pilshehtā tas ir tuffsch wahrds, bet us laukeem tam bij dšilch ekonomschis un no eesahkuma ari ašinšradneežisšis šaturš. Lai gan aramā seme jau kopšch neapšnameem laikeem pa leelakai dalai atradās priwatā ihpashumā, tad tomehr daudši semes gabali atradās šaiminu šopejā leetschana. Ur mescheem un ganiklem, upem un esereem tā bij wišgaram, ar plawam un lankam pa leelakai dalai³⁾. Rats, kura atmina šneedšas dachus gadu desmitus atpatal, atminēs dachju labu šenejās zeemu kahrtibas atleeku, kuru tas pats peeredšejis: Ropejas ganikles, šopejas lantās, kuru šeenū gan eewahža katras mahjas no šawa gabala, bet kuras rudent pehž noplaušchanas un pawasari lihds šahles šaupamam laikam (daudšās weetas tas šahdās no debesšbrautšchanas deenas, kuru tapehž ari šauza par ašfrustošchanas, jeb trusta deenu) tifa usskaititās par šopeju ihpashumu, kur katram brihw ganit.

¹⁾ Der älteste schwedische Kataster Liv- und Estlands. Eine Ergänzung zu den baltischen Güterchroniken. Fr. Kluges app. Rewolē, 1882. g.

²⁾ Sal. Ustaf. v. Fransehe-Rosened, Gutsherr und Bauer in Livland. 12 lapp., peesihme 1. un lapp. 13, peesihme 3. Trübnera app., Strašburgā, 1890. g.

³⁾ Kas interesejas par šho šemkopibas attihstibas pirmā laikmeta wehšturi, tam war šoti eeteikt prof. Georga Hanšena grahmatu „Agrarhistorische Abhandlungen“ (abus sehjumus), no kuras ari šho rindinu rakstitajš dabuja daudš eerošnajuu.

Celams es pahreju uf latweeschu pimatnejàs semkopibas fahrtibas aprakstu, man wehl fewischki jaaisrahda, fa mehš teit dodamees uf wisai tumšcha un neispehtita lauka un fa es pitnigi apstnos, fa teit weegli war malditees weenà waj otrà fihumà. Pilnigi pahrléezinnats es tik esinu par mana wispahreja wirseena pareisibu. No tahda stahwolka luhdsu ari lastajus usnemt manus aishrahdijumusz.

Muhfu sentšhu fainneeziškàs organisažijas elementi bij mahjaš, zeemš un pagastš. Apsluhkosim schoš trihs elementus pa fahrtai:

1. Mahja latweeschu waloda nošimè uf mata — pat wišos fihumos — to pašču, to danu wahrds „Bool“, anglu „hide“ jeb „hyde“, wahzu „Hufe“ jeb „Hube“. Peerahdijumam nemsim danu „Bool“, par kuru Olufens jau 19. gadušimtena pirmà pušè laidis klaja dšildomigu un pamatigu pehtijumu: om Boolšindeelingen (par mahjas eefahrtijumu). Snorre Sturlesons — tà Olufens fata — leeto wahrdu „Bool“ leelata laušču bara šapulzes, waj usturas weetas apšihmeschanai (Wikingebool ir juhras laupitaju ligšdas, šapulzes weetas un patwersmes). Glušchi tahdà nošimè Latweeschu Indriškis šawà kronikà leeto wahrdu mahja, apšihmedams ar scho wahrdu eedšimto žilts un pagastu šapulzes. Šlandè wahrds „Bool“ nošimejot šwehru alu un, wišpahr, apšlehptu weetu. Lihdšigà nošimè (— apšlehptà weeta) fastopam wahrdu mahja wehl Usmana wahrdnizà (Stenderis naw man pee rolas), kur pirmàs dafas 148. lapp. lasam: „mahja — die Schaam; das männliche Glied, mahjas šahpes, Bruchschmerzen, Schmerzen in heimlicher Gegend. (Mahjas šahpes, brula = šahpes nošlehptà weeta).

Glušchi tahdà nošimè fenat Anglišà leetots wahrds „hide“ jeb „hyde“. Un ari wehlato laiku fainneeziškà dšihwè latweeschu wahrds mahjas (lailam weenigi daudššlaitli leetojams) nošimè to pašču, to danu „Bool“ un anglu „hide“, proti: weenas gimenes eedšihwi un fainneeziibu, pee kuram peeder:

1. Dšihwojamà un peeleekamàs ehlas ar dahrsu. Šhee arween bij eeshogoti. Šapehž winus ar weenu wahrdu nošauza par fehtu. Rà šinams, tad wahrds „fehhtà“ pimatneji apšihmè šohogu, bet tad ari eeshogotu aploku. Un tagadit daudšos apgabalos ar scho wahrdu apšihmè wišas mahjas. Žahna fehhtà Ušpites apgabala nošimè — Žahna mahjas, un pašihstamà behruu rotalà neprafa wiš: „kuràs mahjaš kurpneekš?“ bet: „kurà fehhtà kurpneekš?“ Ari daudš pahrrunatais wahzu wahrds Haken apšihmè to pašču fehtu, tà jau Jannaus to pareisi aprahdijis.¹⁾ „Wahrds Haken nahk no šenwahzu wahrda Hage“, — fata Jannaus, „kas nošimè šohogu... un titat ifruna ir pahrgrošijufe šči wahrda rakšibu. Vehž scho Hagemu, šohogu (fehhtu) jeb mahju klaita wendi, pomerani, prušchi un poli aprehklinaja šawu zeemu leelumu“. Mehš šinam, fa Hagemeištars šawas muišču un nowadu wehštires pirmà dalà atwafina wahrdu Haken no latweeschu wahrda „arklis“, kurch wahzu tulkojumà buhtu nošauzams por Hakenpflug. Vehž Hagemeištara preeššihmes gandrihs wiši jaunakee Baltijas wehšturneeši peenehmuschē

¹⁾ = l. v. Jannau. Geschichte Ples- und Estlands 1. dafas 130. l. p. Jan fahrt aij...žas uf Dregera „Codex diplomaticus Pommeraniae“ 310. lp.

ſchahdu wahrda tulfojumu. Bet mums ſchleet, fa wezajam Jannawam teit wairaf taiſnibas. Kà Hagemeiſtars un tee rakſneeki, kuri winam peefleenas, wareja nonahkt pee nepareifa tulfojuma, to tuhlin redſchim. Pee mahjam, proti, peedereja beſ fehtaš wehl ari:

2. Sinams daudsumš aramas ſemeš, kura war buht un ſenaf atpa-
tal pat arween mehđsa buht iſkaſita pa zeema laukeem daſchadāš weetāš.
Bet pee tam fatrā lauſā fatra ſtremele bij til leela, fa to wareja apſtrahdat
ar weenu arſlu weenā zehleenā. Daudš weetāš ſtremeleš platumš bij
noſazitš pehž wagu ſkaita, zil weenā juhđſeenā war iſdſiht. Katrām zeema
mahjam peedereja fatrā zeema lauſā weena tahda ar weenu arſlu weenā
juhđſeenā aparama ſtremele. Tadehl pee weenām mahjam, pee weenaš
ſehtāš jeb pee weena Hagena peederofcho aramo ſemi gandrihš pee wiſām
Ciropāš tantam apſihmeja ar tahdu wahrdu, taš waj uu taiſni ir lihđſigš
arſla apſihmejumam, waj apſihmē weena arſla wiſſſchanai wajadſigo dſihwo
ſpehlu (peem., weenu juhgu wehrſchu), waj atſal ir no ſcheem wahrdeem atwa-
ſinatš. Veemehram aiſrahdam uš romeeſchu jugerum, ſchweizeeſchu Juchert.
Auſtrijaš Joch, wahzu Pflug, widuš laiku latinu caruco, carucata, bovata,
aratrum, latweeſchu arſlu.

3. Mahjam bij teeſiba plaut ſawu gabalu waj gabaluš zeema lanſāš
un leetot zeema purwuš, meſchuš, ganibaš, upeš un eferuš topā ar ziteem
ſaimineem un pehž ſaiminu ſapulzeš notehuruma.

Schahda ſaimneeziabaš weeniba ar augſchminetām teeſibam un peederu-
meem tika ſaukta pee latweeſcheem par mahjam, pee danzem par Bool,
pee angelem par hide un pee wahzeſcheem par Hube, jeb Huſe. Widuš
laiku muhkt wināš apſihmeja latinu walodā ar wahrdu mansuš¹⁾.

Paš waretum ſew dot ſkaidru un gaiſchu atbildi uš jautajumu, tā muhſu
ſenſchu mahjaš peerehmuschāš tahdu weidu un celahrtuojumu, tā nupat
aprahđitš, tad pametiſim aziš uš apſiahkceem, ſem kahdeem tāš nodibināš.

Wehl wezaka un pirmatnejaka ſabeedribaš organiſazija neſā ta, kura
dibinaš uš ſemeš kopihpaſchumu un parahdaš zeemu un paqaſtu ſatwerſmēš,
ir organiſazija pehž aſinš radneeziabaš: gintāš un ailtiš. Gintneeziſko
kahrtibu muhſu ſenſchi atneſa lihđš, tad tee pirmo reiſi eenehnia Baitijaš
juhraš peekraſti.

¹⁾ Uſſaurinaſchanaš dehl aiſrahdu uš tahda nelaimiga jaunella. P. Gailiſcha,
raſtu „Rigaš Alwiſeš“ 76. numurā 1904. g. kurfch prahio: „Wahzeeſchi mehđsa ſadalli
ſawu ſemi „hufēš“, t. i. ſirgu dalaš, reip. ſirgu pehđāš. Ar weenu ſirga
dalu, jeb ſirga pehdu (Huſe) apſihmeja ſemeš platišu, to apſtrahdaja mahjaš tehws ar
gimeni un ſalpeem ar weenu ſirgu (!) un weenu arſlu.“ Neceletſdameeš ſchi
ahrpahrtigā apgalwojuma kritiſā un negreeſdami wehribu uš to, fa widuš laiſoš Keetumu
Ciropā neſad un neſur neleetoſa ſirguš pee arſchonaš, lapat neſautadami, taš taš war
buht par ehrmu no ſirga, ar kuru ſem trihſlanu ſiſtemaš war apſtrahdat ar weenu paſchu
tildaudš ſemeš, fa no tam pahriecl „mahjaš tehws ar gimeni un ſalpeem“, — aiſrahdam
tikai uš to, fa ſtarp wahzu wahrdeem „die Huſe“, jeb „Hube“ (piſnaš mahjaš, no tam
ari Huberbauer — piſnaš ſaimneeſš) un „der Huſi“ (ſirga waj gowš nagaš) ir taiſni
tik leela weenadiba un ſtarpiba, tā ſtarp latweeſchu wahrdeem „ſirgš“ un „ſirkeš“.
Wirnee 3 burti ir aboš wahrdoš weenadi, taš ir wiſſ. Uzmredſot nelaimigaiš piſloniš
P. Gailiſš ir baitigi ſaſtrdiš ar ſirga ſahjaš ligu. Kurp ween aziš mel, wiſur tam reh-
gojaš preeſſchā ſirga dalaš un pat ſirgu pehđāš.

Uri kamehr lofpopiba, sweja un mediba bij galwence pahrtikas awoti un semfopiba spehleja fainneeziabâ tilai neewehrojamu blafus lomu, ari toreis muhsu fentschi bij zeefchi organiseti gintas un ziltis. Rad ar laiku lofpopiba, sweja un mediba nespehja wairs usturet wisus eedfihwotajus, tad tee bij speesti peegreest wairaf wehribas semfopibai, lai segtu baribas istruhumu. Tapat la weenas gintas lozekli topejem spehfeem medija, swejoia un apfargaja sawus ganamus pulkus pret plehfigeem swehreem un laupischanas kahreem eenaidneekeem, ta wini ari pehz tehwi tehwi kahribas nehma fopeji apstrahdat sawus labibas laukus. Bet ta ka toreisejee semfopibas darba rihki bij til weenfahrschi un neezigi, ta nepagehreja un pat nepeelaida wairaku zilweku fopeju strahdaschanu, tad apstrahdajamo lauku sadaliija til dauds schauras strehmelês, zil darba spehjigu lozekli ginta bij. Ta darija, lai darbu weenadi isdalitu; un protams, ka tur, kur seme bij weeglat apstrahdajama, laukus taisija platafus, neta smagi apstrahdajama seme. Tapat, ta wehl tagad daudsas weetas taisamos un topjamos zelus sadala sawa starpa neweenados gabalos, jeb mehros, furus tad illose stary fainneekeem.

Tahda kahrtâ aramas semes sadalischana strehmelês, jeb laukos, ka domajams, fahlfusês lihds ar paschas semfopibas fahlschanos; warduht pat wehl eekams ganu ziltis nomelâs us pastahwigu dsihwi.

Bet kad ar semfopibiu sahja wairaf nodarbotees un ta kuwa par weenu no galweneem pahrtikas awoteem, tad muhsu fentschi bij speesti atfazitees no sawas lihdschinejas klaidonu dsihwes un eenemt reis israudsito semes gabalu par sawu pastahwigu dsihwes weetu. Schis no weenas gintas eenemis semes gobals nu ir tas, to fauza par p a g a s t u.

Protams, ka pee schahda pagasta nepeedereja arama sems ween, bet ari meschi, plawas, ganilles, uhdeni u. t. t. Un sawu pagastu eenehmuse, ginta wispirms apfatisjas pehz kahdas no wehjeem un ari no eenaidneeku azim eespehjiami noslehtas weetas kur buhwet sawus dsihwoklus. Tur tita, pehz gintas sapulze, jeb mahja istrahdata plana, zeltas ehlas un eeschogoti dahrsi u. t. t. Sam wisam wajadjeja rotikt pehz zeefcha plana tapehz, ka ari schis fainneeziabas ehlas un dahrsi (to wehl tagad daschos apgabalos fany ar weenu wahrdu par fehtu) nepahrgahja priwata ihpafchumâ, bet palika gintas peederum, kura leetoschanâ gintas lozekli mainijas eefahlumâ it pa gadam, wehlat it pehz 3, 6, 9, u. t. t. gadeem.

Bet dsihwojamâs ehlas un dahrsi drihs pahrgahja priwata ihpafchumâ zur to, ka gintas sapulze atliha pahrtawaschanos par apgruhtinoschu. Tahda kahrtâ „schlas“ kuwa par „mahjam“, t. i. par priwatu ihpafchumu, tas swehcheem laudim ir swehtis un neaiffkarams, noslehtis, kur sawu begumu neweenês nedrihst bahst.

Urama seme, plawas, ganilles, meschi, purwi un uhdeni palika wisu gintas lozekli fopeja leetoschanâ wehl ilgi pehz tam, tad fehtas, t. i. dsihwojamas ehlas ar dahrseem un aploceem bij pahrgahjuschas priwata ihpafchumâ. Bet la sau augschâ redsejam, toreisejee semfopibas rihki un apstrahdaschanas metodees pamudinaja aramo semi sadalit strehmelês, jeb laukos, lai waretu weenadi isdalit semes apstrahdaschanas darbus. Se nu atlika tilai

weens solis lihdſ ſcho aramàs ſemes ſtrehmelu pahrwehrſchanai privatà ihpaſchumà. Bij taiſchu cemeflſ peenemt, ta katrſ ſawus apſtrahdejamos laufus apkops ruhpiſat, ja winam peekritiis uſ ſcheem laufeem raſchotee angli. Tadeht jau loti ſen atpaſat eeweeſàs tahda ſahrtiba, ta uſ pagafia tihru-meem raſchoto labibu nebehra wairſ pagafia flehti, no kuraſ tad wiſt gintaſ lozekli dabuja uſturu weenlihdſigàs dalàs, bet katra gimene patureja to labibu, ſo ta raſchojuſe uſ winas apſtrahdaſchanai eerahditeem laufeem. Lai zaur tahdu ſahrtibu weena gimene nebaudittu wairat labumu no kopejàs ſemes, nekà zitaſ, tad it pehz ſirama laita lauki tiſa mainiti waj nu pehz loſeſ waj ari pehz noteiſtaſ ſahrtibaſ. Nepagahja wiſai ilgi, tad ari matniſchanu atmeta un daſchadòſ tihrumòſ ſchauràs ſtrehmelitèſ ſadalitee lauki palika paſtahwigi pee ſinamàm mahjam ſaiſtiti. Somehr ſchis privataiſ ihpaſchumſ nebij pilnigſ, bet ſneedjàs tiſai tiſ taſlu, zik to peelaida un praſija ta laita ſaimneeziſbaſ ſahrtiba.

Rà jau augſchà aprahditſ, ſemkopiſa pee toreiſejeem darba riſteem pamudinaja un ſpeeda uſ aramàs ſemes ſadaliſchanu maſàs ſtrehmelèſ un tamlihdſ uſ winas pahrwehrſchanu privatà ihpaſchumà. Bet blauſ ſemfopiſai wehl arween bij un palika loſkopiſa wiſai ſwarigſ pahrtikaſ awotſ. Un loſkopiſa, kur lopi eet leelato gada daku ganòſ, nezeſch ſemes ſadaliſchanu ſtrehmelèſ, bet praſa winas kopihpaſchumu. Tadeht ganitlèſ palika wiſu pagafia lozeklu kopihpaſchumà, lihdſ pat wiſjaunaſeem laiſeem. Uramà ſeme bij privatſ ihpaſchumſ tiſtaht, zik ta nodereja labibaſ raſchoſchanai t. i. tiſ ilgi, ſamehr to apara, apſehja un noplahwa, bet tiſlihdſ labiba bij nowahkta, waj tihrumſ ſtahweja papuwè, tad katram bij teeſiba ganit uſ zeema rugajeem. Tapat bij ar plawam.

Tahdai ſahrtibai paſtahwot, protamſ, wiſeem bij jaſaimneeko pehz weena plana: jaapſehj lauki weenà laikà un ar weenadu labibu, lai winu nowahkſchana iſnahklu reiſè ar ziteem ſaimineem. Uramà ſeme bij ſadalita trijòſ lauoſ, no fureem weenſ ſtahweja papuwè un tiſa no wiſa zeema ganitſ, otrſ bij apſehiſ ar ſeemaſ ſehju un treſchaiſ ar waſaraju. Scho ſahrtibu iſſjaukt neweenam nebij eeſpehjaſ. Ja ſahdſ buhtu eedomajeſ apſeht ſawu papuwèſ laukà airodoſchòſ gabalu, tad wina ſehja buhtu tiſuſe noganita. Tapat ſeemaſ ſehjaſ laukà eeſehiſ waſarajſ nebuhtu eenahzeſ lihdſ tam laitam, kur rugaja laukſ janodod wiſa zeema apganiſchana.

Tà mehſ redſam, ta privatò ſaimneeziſbu ſahrtiba un rihziſa atkarajàs no wiſpahriſbaſ lehmuma. Wina tapehz bij konſerwatiwa, netahwa daudſ telpaſ privataiſ inziatiwei. Bet par to ſchahda zeemu ſahrtiba ari nodroſchinaja katra zeema un pagafia lozekla diſhwi. Schahdſ pagafiſ ar ſawu meſchu, ſawàm plawam, ganitlèem un pehz trihſlauku ſiſtemàs apſtrahdato aramo ſemi bij pilnigi paſtahwigſ un no ahrpaſauleſ neatkarigſ, jo winſch raſchoja wiſu, kaſ tam wajadſigſ. Beſ tam kopejee meſchi, ganitlèem un lauki radija zeema lozeklu ſtarpà apbriſnojamaſ kopibaſ juhtaſ, kuraſ winuſ ilgi un ſeknigi aiſſargaja pret iſſuhſchana. Tiſai pehz tam, tad uſplaukſtoſchàs piſſehtaſ ar ſawu tirdſneeziſbu, amatneeziſbu un naudaſ ſaimneeziſbu rahmittam ſagrahwa ſenejàs pagafu ſahrtibaſ zeefchòſ pamatuſ: naturalo ſaimneeziſbu—tiſai pehz tam wareja eeſahkteeſ ihſta iſſuhſchana un kalpinaſchana.

Usmanigš lastajš buhš eewehrojš, ta es augšhejāš rindināš leetoju pajaukš wahrduš zeemš un pagastš un runaju weenadā nošhme drihš par pagasta, drihš par zeema lozekleem. Par issfaldrojumū man jāfaka, ka pirmatneši abi wahrdi nošhmeja to pašču jo, tā Hanssens peerahdijš, tad uš pašahwigu dšihwi nomešdamāš, tātra ginta (kur ween to peelaida dabifsee apstahll) dibinaja weenu zeemu. Tā tad zeema robeschāš bij identifkās ar gintas semes ihpaščuma jeb pagasta robescham. Bet, kur dabifki šķēhrškli (surwi, kēlni, nhdenti šc.) nelahwa wifseem gintas peederigeem nomestees weenā weetā, tur jau no pat šahluma gintas lozekli šadalljāš wairakās grupās, kuraš eewehma sawaš dšihwes weetas un semes gabaluš attahkaf no tāš paščas gintas lozeklu zitām grupām. Tā nodibinajāš zeemi šči wahrda šchaurakā nošhmē. Katra weena tahda zeema lozekli jeb kaimini stahweja weenš otram tuwal un bij ar zeefchāšam šaitem šaifiti, nekā ar otra zeema lozekleem, kuri tomehr peedereja pee tāš paščas gintas un tā tad apdšihwoja to pašču pagastu.

Bet ari kur pirmatneji wiš gintas peederigeē, jeb wiš weena pagasta lozekli dšihwoja weenā zeemā, ari tur aramāš semes šadalifšana šchaurāš, garāš strehmelēš, kuraš istaifitāš pa wairaf weetam, ar laiku israhbijāš preekš šaimneežibas wišai neehra.

Tadehl jau loti šenos laikos, tillihdš zeemu aramā seme bij pahrgahjufe priwatā ihpaščumā, warbuht pat wehl agraf, beeschi notika, ka dašči zeema lozekli, ar pagasta šapulzes šinu un atlauju atšahja zeemu, atšazijāš no wineem tur peekrihtošā ihpaščuma un lika šew tai weetā eerahdit jaunu semes gabalu, kur tad dibinaja jaunu zeemu. Ganilles un mešči un ziti šopeji leetojami peederumi pee tam palika nedalitā, šopejā leetošchanā. No t. m nahl, ka lihds pat wišjaunateem laikeem wairakeem zeemeem ir šopejas ganilles un laifas.

Notika ari, ka wezee zeemi glušči istra, šadalljāš masakoš zeemoš, waj pat atšewiškēš mahjāš. Bet kamehr pašohweja pilnigi naturala šaimneežiba un wezum wezā trihšlauku šemšopibas šahrtā, tikmehr zeemu un pagastu šopseme špehleja šawu šwarigo lomu, bij zeefchāš pamats, uš kuru dibinajāš wiša tolaiku šabeedribas šahrtiba, šiprā šaite, kura weenoja un šatureja šopā šaimināš un weena pagasta laudis.

Nupat aprahditāš pahrgrošibas zeemu un pagastu eefahrtuojumā notika aif zeufchanāš noapalot un šaweenot weenā weetā pa malu malam ismehtatos, bet pee weenām mahjam peederofchos semes gabaluš. Šchahdas noapalošchanas mehrkis bij ehrtakā šaimneefošchana; winaš lihdsellis — semes gabalu šawstarpeja ismaina gintas lozeklu šarpa.

Wehl leelatas pahrgrošibas, nekā aif semes gabalu ismaināš un noapalošchanas notika pogastu pirmatnejā eefahrtuojumā aif mahju dalifchanas.

Wišfenakos laikos, kur aif raščojamo lihdsellu neeziguma, tātraš mahjas nešpehja ušturet wairaf tā weenu gimēni, uš šo ari wīru pirmatnejāš cerihšojums bij aprehkinats, — tehwa mahjas mantoja tīfai weenš gimēnēš lozeklis, un proti, pehž Einhorna un Hiārnēš šinam, šatreis jaunakais

dehl¹⁾). Ziteem wjadseja eet pafaulé un meklet sawu laimi sewifski tará un juhás laupifchaná.

Bet jau sen un — tà daschi pehtneeki domá — pa dalai aif křistigo garidsneeku ecpaida, kureem bij no interesés, faifit ari kuffigo, tamlihdř fareiwigo un nemeerigo eedřihwotaju dalu pee semés, eeweefás mahju dalifchanás eerařcha²⁾). Rats zeema un pagasta lozeklis wareja sawu semi pehz patifšchanás pahrdot, aifškinot, isdalit starp saweem behreem u. t. t.

Toreisejós apstahklus ewehrojot, mums rahdas patř par řewi řaprotams, řa mahju dalifšana wareja notikt titai weenlihdřigás dalás: uf puři, uf iřhetram dalam u. t. t. Zeeschi noteikis semés plafchums nebij finams. Jo, lai gan wiřas pilras mahjas weená zeemá bij weenada leeluma, tad tomehr weena zeema arlis (pee weenám mahjam peederigás semés daudřumás) nebuht nelihđřinajás otra zeema arklam. Un tà řa weřela arla plafchums kwadrat pehdás, waj řahrtés nelur nebij finams, tad ari puř- waj zeturi-dalás arla plafchums nebij iřfinams. Dalifšana tifa isdarita wiřós pee dalamám mahjam peederigós laufós, plawás u. t. t.

Bet tà tà zaur tahdu dalifšanu jau tà řařalditá un iřkaiřitá mahju seme tifa wehl wairat řadrumřlata, tad driřř radás wjadřřiba weenotees uf tahdu dalifšanas řahrtibu, řa nedaltija wiř řatru pee dalamám mahjam peederigu laulu uf puřem, waj iřhetram dalam, bet eerařdija weenas dalás ihpařčneekam wiřus pee tam mahjam peederigós laufus zeema weená puřé, otram dalás ihpařčneekam wiřus pee dalamám mahjam peederigós laufus zeema otrá puřé. Pee tahdas dalifšanas jau wjadřseja řinamas semés wehřteřšanas un mehřřšanas; un bes tam tahdam no pimatneja arla atdalitam semés gabalam wjadřseja sawu řinamu robeschu.

Reiř eepařinusřees un apradušči ar semés gabalu wehřteřšanu un atmehřřšanu, řaimneeki řařta atmehřřit no řawa arla semés gabalus, kuri neřtahweja ar wiřu mahju leelumu neřahdá teeřčá řamehřá. řahduř no zeema mahjam atdalitus un zeeřčám robesčam norobesčotus, řweřčam ihpařčneekam atdotus semés gabalus, řa rahdas, řauza par nowad eem. Wehl Almana řaweeřču wahju wahrđnizá³⁾) wahrđř no wadř nořihmé. „pee řahdas muřčas peederigu semés gabalu ar řaudim.“ bet tad ari „atmehřřitu gabalu aramas semés, řas weenám arajam por deenu řaapar; un nowadnees ir řas, řas uf řahda atmehřřita semés gabala řrahđá“.

řahduř nowaduř řatř pagasta lozeklis wareja atmehřřit no řawa arla (pee wina mahjam peederigás pagasta semés), řil tam patifa, un wareja řos pahrdot, atdahwinat bařnizai par dwehřseles aifřuhgumeem, atdot teefneřim řoda naudas weená par řahdu nořeegumu u. t. t. Tomehř augřčá mineto, pee wideřeem brunineeku řifumeem peelahrto „zeema řifumu“ 89. un

1) Richter, Geř. der Viřteeprowinzen Th. I. Bd. I. Seite 56.

2) Tomehř ari teit ľuhđřu nepeeřřkřit garidsneezibas řihřibai pahřat ľeeku nořihmi. War jau buřř, řa wini eeteija semés dalifšanu, bet wina eeteiřřčanai pallauřija un wareja pallauřit titai řadehl, řa řemřopida bij řiftabl atihřřijusees, řa weenas arlis semés (t. i. weenu mahju peederums) řpehja uřtoret wairat neřá weenu řimeni.

3) Biřhof Dr. C. E. Ullmann, Vettifches Wřrterbuch. Erřter Theil Verlag von H. Bruķer, Riga 1872. Seite 177.

90. pants nosaka, ka tahdā gadījumā, ja kahds pagasta lozēšis pahrđod pagasta robeschās atmehritu nowadu kahdai šweschai, pee pagasta šabeeđribas nepeederoschaj personai, tad pagasta lozēkēem (Martgenossen) ir iecēiba runā ešoscho semes gabalu (nowadu) atpirkt atpakaļ. To paschu likumu (Mittleres Ritterrecht) 95. pants ašleedš pahrđot, waj eekihlat beš pagasta šinas jeb atļaujas tahdus semes gabalus, kuri stahw wisa zeema, waj pagasta kopejā leetoschanā. Šā tad latweeschu nowadi (t. i. to eš par nowadu fauzu. Warbuht, ka walodncekt peerahđis, ka wahrđs bijis žitads, eš tikai esmu šenejo latweeschu šabeeđribā atradiš tahdus no pilna arkla atdalitus un zecti norobeschotus semes gabalus un domaju, ka tee šaukti par nowadeem. Bet par nosaukumu nestihwejos) ir pilnigi peekihđsinami teem if zeemu un pagastu robescham isgreesteem semes gabaleem, kuras Olufens un žiti pehtneeki apraksta danu, germanu un šandinaweeschu zeemu šabeeđribās un marlās sem nosaukuma Stuf, Saertjoh, sunderlick Rjoh, Kirkestufe u. t. t.¹⁾.

Nowadu atmehrot netika luhkots us to, ka tas lihđsinatos taisni pusei, zeturtai, astotai, waj šeschpadsmitai daļai no weselā arkla, no kura tas atmehrits. Šadehl winam reis eerahđitās un nokapschotās robeschas negrosijās, ari ja aš srihđdeem zeema seme tila pahrmehrita un pahrđalita. Ja bij škaidri šinams, no kurām mahjam kahds nowads atmehrits, tad pee zeema semes pahrđalischanas no wiru daļās tila nowada teesa atwillta. Bet ja tas nebij škaidri šinams (wehlatos laikos tas nebij rets gadījums), tad nowadu atwillta no wisa zeema semes un pahrđalija atlikuscho weenlihđšigi stary wifam zeema mahjam.

Prinzipā nowadu seme nebij šwabada no zeema un pagasta nodokleem un klauscheem (zeema šchogu un zelu taisischanas u. t. t.), bet zeema un pagasta šapulze šchos nodoklus nepeedsina wis no nowadneeka, bet no to mahju waj pušmahju šaimneeka, no kurām nowads atdalits. Leetas juridiskais stahwołlis pee tam bij apm. tahds, ka tagad pee šaimneeka, kusch sawu mahju gruntē usbuhwē nameli, peedala tam daschas puhrweetas semes un tad to pahrđod waj isnomā. Wifas mahju nastas, kuras lihđš tam taischu guleja ari us to semi, kas peedalita pee pahrđotā namela, tagad gultas us mahju pahrejo semi ween.

Ar laiku zeema eedšihwotaji atdalija arween wairaf šchahdu nowadu no šaweem arkleem un atdahwinaja basnizai šawas dwehesles glahbdami, teefas kungeem, no šoda wairidamees u. t. t., u. t. t., tā ka ar laiku nowadi, kuri šahkumā bij tikai neeziga dalina no pagastu semes, aprija wifus pagastus, tā daschlahrt Egiptē wahjās gowis aprija šawas trefnās mahšas. Bet us zeema un pagasta semes, kura šchludama šachluka, palika gulot wifš klauschi. Rā tas notika un kalab tam bij janoteek, to mehš redšesim lejak, nodalā par dšimtbuhšchanas attihšišchanos.

Beš nupat apluhkoteem zeema laudim un nowadneekeem mehš jau loti širmā šenatnē šastopam trefcho semes ihpachneeku šchēru, kurai ar laiku muhsu semes šaimneezisfā un šchiffā attihštiba peeschkihra wifai šwarigu

¹⁾ G. Hansen, Agrarhistorie Abhandlungen 1. šchjurmā 50.—53. lapp.

lomu: proti muischneekuš. Us pastahwigu dšihwi nomešdamàs, mušhu fentšchu gintas neekehma wifu semi, tà ka weena pagasta robesčas buhtu fatikuschàs ar otra pagasta robescham. Starp daschadeem pagasteem palika plašči gabali semes, furi nepeedereja ne pee weena pagasta un ja daudš, tad wareja škaititeš par wišas žilts peederumu. Nu notika jau topšch neapšinameem laikeem, ka daschi usnehmigi laudiš, kureem aiš šchahda waj tahda eemešla nebij eephejams zeema waj pagasta robeschàs eeguht semes ihpašchumu, dibinaja šaimneežibas šchinis ne pee weena pagasta nepeederofchos semes strehtoš. Protams, ka tanis barbarištajos laikos šchahdu koloniju dibinaščana bij šaweenota ar breešmam. Šahdu atšewiščki šahwošču mahju bij laupišchanas šahreem eebruzejeem weegli išlaupit, ari žitadi dšihwe tahdà mešča weentulišà nebij peewilžiga. Bet daudši to tomehr mehginaja, un neečrtibas pa leelai dalai atšwehra taš, ka tahdà šaimneežibà tee wareja riško teoš pilniği brihwi un patšahwigi. Bee tam, protams, tee ištraudšjās jaun dibinamàs šaimneežibas weetu pehž eephejas tuwu pee šahda zeema waj pagasta robescham. Šchahdàs šaimneežibas, taš dibinatas us semes, kuro nepeedereja ne pee weena pagasta, šauza par muischam un tee, taš winas eerihoža un aštahdaja, bij muischneeki.

Beešči notika, ka muischneeki šahjās šakara ar tuwaka zeema eedšihwotajeem, lai no teem wajadšibas brihdi dabutu palihgu. Wišpahr šeešas, ka tuwateem zeemeem bij šinama teešiba us winu aplaimē nodibinatu muischu semi. Ša augschā minete zeema litumi (widežo brunneeku litumu 91. pants) nošča, ka tai gadijumā, ja ne pee weena pagasta nepeederofchas semes, t. i. muischas (ari te eš us nošaukumu neštihwejos, bet dodu šcho wahrdu augschā aprahditam semes ihpaščuma weidam, kuruš ir nenoleedšami pastahwejis daudš, daudš gadu šintenus preešch wahzeeschu atnahščanas. Ja walodneeki peerahdiš, ka šchis semes ihpaščuma weidš šaultš žitadi, eš padofchos. Nešchabams ir itai patš jehdšeens: šchahdš ihpatneis semes ihpaščuma weidš) zaur eetišlašchanu, dahwináčhanu waj žitā želā nahš ahrpaguštneeka rotā, tuwaka zeema eedšihwotajeem (šaimineem) ir teešiba šcho muischu atpirkt atpakaš.

Us šahdām muischam, beš šchabam šihmejas ari Sigismunda Augusta daudš minetās priwileģijas 13-aiš pants, kuruš atšahj winu ihpaščneekeme toš semes gabaluš, kuruš tee „ar daudšem un ilgeem šweedreem no tušneščainām biršem nolihdušchi“.

Šiklihdš šahda žilts (ar waru peepšeešta, ar wiltu peerunata, waj aiš paščas prahtiga aprehlina un brihwa nolēhmuma, taš teit weenalga) pade wàs sem bištapu waj brunneeku waras, tad wišas taš žilts-semes, kuras nepeedereja ne pee weena pagasta, protams, nahza šcho laižigo waj garigo fungu peederumā; un ar tam šchee fungi apbalwoja šawuš kalpus un kara wihruš. Šahdà šahrtā bištapa kalpi un kara wihri tapa par muischneekem, t. i. par ne pee weena pagasta nepeederigo semes gabalu ihpaščneekem. Protams, ka muischu semes ihpaščneeki bij no wišeem zeemu un pagastu klaušcheem šwabadi. Un tà ka weentahrt pagastu un zeemu seme aiš nowadu wairoščanàs gahja mašumā un pagastu klauščas šamehra wairožàs, otrahrt,

dsihwe ahrpus pagasta robeschom nebij wairs tik loti breefmam apdraudeta, tad dauds pagasta un zeema laudis bij us meeru samafat jaunajeem muischneefcem sinamus nodoklus, lai tee atwehl nomestees un fainneefot us muischu semes.

Uri skandinaweeschu seneja zeemu fahrtiba mehs atrodam tahdu pat semes ihpafschuma weidu, ta tas, kuru es nosauzu par muischu. Tur wina sauza par „Ornum“ (Stat. Hanssen Agrarhistorische Abhandlungen. 1. sejh. 65.—68. lpp.).

Tahds bij, ihfos wispahrejos wilzeenos tehlojot, senejo latweeschu fainneeziskais un fabeedristais eefahrtjums ihfi preefch wahzu eebrutschanas. Umanigs lastajis jau reds schinis eefahrtjums jaunās, pahrgrositas fahrtibas dihgus, kureem ruhpeja tik isplaukt un usseedet. No scheem dihgleem lehnata waj sraujata attihstibas gaita waja dseja ifaugt dsimtbuhfchanai, ari ja neweens wahzetis nebuhtu pafauls gaismu eeraudfjis un neweens preeferis nebuhtu frusta sismi schwitinajis.

3. Kahrta itarpibas attihstifchanas.

Augfcha oprastitais fainneezibas un fabeedribas eefahrtjums pastahweja ta wifa Ciropa, ta ari Latwija simteem gadus. Winsch ir konserwatiws schi wahrda wislabata nosihme un palita spehka tiklob tur, kur eedfihwotaji patureja fatu pilnigu brihwibu, ta ari tur, kur jauni zeemi nodibinajās us gruntskunge semes, waj kur eedfihwotaji atfajās no fawas patstahwibas un nodewās tahda stipra lunga apfardsiba, waj ari tika ar waru un wiltu peetom peespeesti. Un kamehr schi fainneezibas un fabeedribas fahrtiba ufturejās spehta, tikmehr wahzu eenahzeju — brunineeku un garidsneeku — eespaids neiffatami maj pahrgrosija Baltijas eedfimo kautu eeraschas un dsihwes fahrtibu simteem gadus. Pahrgrosija muhsu fentschu dsihwi un eeraschas, fainneezibu un teefibas newis brunineeku sobins un garidsneeku frusts, bet tirgotaju dalderis, kursch, ta wehlat redfesim, eespeedās patstahwigo un no ahrpafauls noschirto pagastu fabeedribas dsihwe, to bef schelastibas isahrdidams.

Naw behrnischigata un nesinatniskata usfata par to, kursch pa dalai ais nesinatniska pafauls usfata, pa dalai ais smeelliga raju lepnuma no wahzeescheem isplatit is un teef no muhsu tautescheem wehl schobalideen atgremots. Kursch nebuhs dsirdejis nostahstu, ta wahzu brunineeki, kulturas neseji waj laupitaji — ta nu kursch winus nosauz — usbrufuschi muhsu brihwajeem un laimigajeem fentscheem, aplahwuschi daudsus un pataifijuschi zitus par wergeem.

18. gadusimteni ari grafs Boulainvillers un ziti frantschu rastneefi atwasinata dsimtbuhfchanu no uswaretaju teefibom. Tadehl naw brihnums, ta ari Garlifs Merfels un ziti Baltijas semneeku draugi ta darija. Bet to domaja un apgalwoja 18. gadusimteni, to peeauguschi un sinatniski isglihtoti zilweki nedrihsfietu domat un atfahat 19. gadusimtena beigās un pat wehl

20 gadusimtena saktumā, ja jau 19. gadusimtena pirmā pusē wist nopeetnī finatneeki un pehtneeki to peerahdijuschi par maldibu.

Titlab wahzu, tā ari it sewischki frantschu finatneeki peerahdijuschi¹⁾, ta wisaš germanu tautas (isnemot wandalus Afrikā), jaunus semes gabalus eekarodamas, turejuschās pee senēnās germanu eeraschas un peefawinajuschās, ja dauds, tad diwas dalas no eekarotās semes (tā peem., burgundeeschi), atstahdamas trescho dalu pahrwareto tautu ihpashumā. Wehl beeschat (peem. heruleeschi un austruma goti) apmeerinas ar weenu treschdalu. Par wehsturiiski wiseewehrojamato germanu zilti — par frankeem — ir skaidri peerahditš, ta tee pahrwaretām tautam nekad naw atnehmuschī ne tšhipatas priwatā ihpashumā atrodoschās semes, bet peefawinajuschees tikai eekarotu tautu waldneekem peederoschās domenu semes. So wini darija tapeh3, ta jau scho domenu semju peetita, to apdahwinat kara wadonus un to pawadonus; un otrahrt tapeh3, ta uswaretaji peh3 fawa skaita istaisija tikto de mito dalu no pahrwareto eedšihwotaju skaita un tā tad tikai warcja ustiuret šawu waldibu, ja tee turejās kopā un neiskaisjās pa wisu semi.

Par tikpat aplamu un nedibinatu (nicht weniger bodenlos), tā teiku, ta germanu eekarotaji peefawinajuschees pahrwareto tautu semi, Eugenheims²⁾ nosauz apgalwojumu, ta walstu dibinataji germani padarijuschi wiskus pahrwaretos par wergeem. Gan warot buht, ta tee samehrā nedaudsee laudis, kas tikuschī us kara lauka saguhstitti ar eerotscheem rokā, tā ari dala no teem, tūri wehlat šaklehjuschees pret uswaretajeem, esot usskatitti par kara guhstekneem un peh3 kenwahzu eeraschas padariti par wergeem. Bet pahrwareto tautu leelum leelais wairums, kursch pad:wās labprahrtigi, bij un palika brihws un ar jauno tahrribu apmeerinats.

Eemesli, tapeh3 uswaretajeem wajašjeja gahdat par to, lai uswaretās tautas buhtu apmeerinatas ar winu wirswaldibu, bij, tā jau aishrahdiš, uswaretaju neezigais skaitš, šalihdsinot ar uswareto un pahrwaldamo tautu skaitu. Dirs eemesls bij weenmehrigās kildas paschu uswaretaju starpā, aif furām teem bij jaruhpejas, ta eedšimtee nenem pretineeku kanti, ja tee israhditos par labakeem kungeem. Treschais eemesls bij tas, ta uswaretajeem wajašjeja eedšimto praschanas un weetejeem apstahkeem peemehrotās raschoschanas ihweizibas, jo wini paschi gan prata labi apeetees ar šakhepu un sobinu, bet ne ar arflu, wini bij speh3zigi kauschanā un postišchanā, bet ne baribas audsinaschanā un mantu raschoschanā.

Schee eemesli palika speh3ā ari wehlatos laitos un zitās weetās. Tapeh3 ari wehlatos widus laitos, frusta karu laikmetā (tad ari pee mums atfuhlās pirmee wahzu brunineeki) mehš redsam frantschu, italeeschu un wahzu brunineelus turamees pee tās paschas taktikas eekarotās semes, Palestina un

¹⁾ Stat. Gaupp, Die Germanische Ansiedlungen und Landtheilungen in den Provinzen des römischen Weltreichs. Breslau, 1844. Laboulaye, Hist. du droit de propriété foncière et Occident, Paris, 1839; Par dessus, Lois Salique, Paris, 1843; Lehuerou, Hist. des Institutions Merovingiennes, Paris, 1843.

²⁾ Eugenheim, Geschichte der Aufhebung der Leibeigenschaft und Hörigkeit in Europa, Peterzberg, 1861. Gewadā.

Bizanzê. Tà, peem., 13. gadusimtena šahumâ (taisni tai laikâ, kad mums usbruka wahzeeschi) frantschu brunineeki dibinaja walsi us Morejas klasifikas semeš un rihojās pee tam gluschi tà, tà wina fentschi 700 gaduš agraf rihojuschees Gallijâ. Peerohdijumam lai noder šahds lihgums, furu frantschu eekarotaji noslehds ar moraitem 1206. g.: „Krona semeš gabali wišpirms nahl frantschu rokās; tad, lai weetejo eedšihwotaju rolâ nodibinatu leelus semeš ihpašchumus, ihstenibâ, lai nodroschinatu semeš padewibu, teel ar dascham krona muischam taisits isnehmums, furas atdod greeku ihpašchneeseem (eedsimteem). Lai usturetu wina montas pahrakumu (lai dibinatu waldoschu šchkiru is eedsimteem? Jr. R.) . . . Tahlat weenojās, ta frantschu ihpašchneeks dabu toš pašchus klauschus un nodewas. ko lihds tam šanehna Konstantinopoles keisars. Sem šcheem noteifumeem wini (moraiti) pcepatureja šawus ihpašchumus un teefibas katrs pehz šawas šahrtas“.¹⁾

Tà tad nefad un nekur Eiropâ naw nodibinajusēs werdsiba zaur to, ta wahzu uswaretaju banda buhtu pahwarejuse šweschu tautu, pahrwehrtusi tās peederigos par wergeem un usmetusēs par to kungeem. Par to Eiropas sinatneeki bij štaidribâ jau pagahjuschâ gadusimtena widâ. Tos newar muhs nepamudināt us pahrdomaschānu un pahrbaudischānu, waj tad teescham pee mums, Baltijas juhras peetrastē bijis zitadi. Ua ja teescham teit buhtu isnehmums no wišpahrejās regulas, tad mums jaatrod zehloni, kapehz tas tà?

Ja šahdam no teem wihreem, kuri ir rakstijuschi un šahstijuschi par latweeschu nogrimšchānu wahzu werdsibâ, buhtu nahziš prahtâ, tà jautat un paraknatees pa latweeschu wehstures dokumenteem, tad wišsch buhtu atradiš, ta: 1) dšimtbuhschāna nebuht nefahstās ar wahzeeschu atnahšchānu; 2) nebuht naw teefa, ta cenahzeji wahzeeschi wiši palika par kungeem un wiši latweeschu nogrima klauschineeku šahrtâ; 3) dšimtbuhschāna attihstijās dabiski is weetejo eedšihwotaju šaimneeziskeem apšahfleem un 4) wina nodibinotecs, loti dauds eedšimto nahza fungu šahrtâ, tāpat tà loti dauds wahzeeschu nogrima dšimtlauschu šahwofli.

To mehs peerahdšim dokumenteem un nescharbameem fakteem. Bet eekams us teem pahrejam, paluhtošim us teem šaimneeziskeem zehloneem, kuri wišpahd dabiski nenowešschānâ šahrtâ noweda pee dšimtbuhschānās šatru tautu, kura šasneedla šinumu šaimneeziskas attihstibas pakahpenu. Pašahdami toš zehlonus, praššim labat zeenit ari toš, kuri us augštaka attihstibas pakahpena šipat dabiski nenowešschānâ šahrtâ newareja nenowest pee dšimtbuhschānās šrišchānās. Behru pašakās teel iššaidrota dšimtbuhschānās nodibināschānās ar zeeširdigu, ašinskāhru brukineeku jeb laupitaju darbibu, un dšimtbuhschānās atzelschāna ar labširdigu, šehhligu waldneeku gahdibu. Šinatniškos rakšos šiklab weenu tà otru notišumu jaiššaidro zaur šaimneeziskās attihstibas gaitu un tās raditām materialām wajadšibom.

Pagahjuschâ nodakâ aprakštitaš eefahrtuojums par šewi nebuht nešcet us pagasta lozeklu šadalischānu šchkirās ar neweenadām teefibam. Gluschi otradi, now gruht noredset, ta taisni demokratištais prinzišs par wišu pagasta lozeklu

¹⁾ Buchon, Hist des conquêtes et de l'établissement des Français dans les états de l'ancienne Grèce. T. 1. p. 59. Paris, 1846.

weenlihdifibu bij fenajo pagastu satwerfmes pamats. Tapeh3 ari augstakā wana ne pagastos, neds ari no wairateem pagasteem sastahwoščajids zillis neatradās sahda nebuht weena zilweka rokās. No laut sahdas zaur dšimumu priwili-getas sahtas wehl nebij ne wehstš. 1) Wehš waram buht lepni uš to, ta muhsu walodā naw wahrda ar to apšihmet tehninu, firštu, eristokratu waj zitu lahdu „augstšimtibu“, kam „wiššehligi labpatih“. Šho radijumu apšihmešanai darinatee waj no šaiminu walodam patapinatee wahrdi eeklu-wuſchi muhsu walodā tikai peh3 tam, tad ar teem apšihmejamās personas jau bij pasaudejuščas šawu pirmsatnejo šwarigo nošihmi un ſluwuščas par ſabeedribā leekem zilwezes atkritumeem. Tapeh3 neweena latweeſcha firšš nepamiršt padewibā, dširdot, ſa tahdai un tahdai „augstšimtibai wiššehligi labpatizis pawehlet, gribet“.

Lihds pat waʒzeeſchu atnahšchanai un ilgi peh3 tam muhsu ſentſchu augstakā waldivas eestahde bij ſapulze, pee kuras peedalijs wišš peeauguſchee wihreeſchi. Sapulzes tila noturetas katrā pagastā, kur apšpreeda un nolohr-toja pagasta darišchanas un beš tam ſapulzejās wišš zillš peeauguſchee wihreeſchi uš zillš ſapulzi, kur apšpreeda zillš darišchanas un eeweheleja zillš amata wihruš, išteefaja zillš robesčas notikuſchos nošegumus un nolohma, ſā ištutees pret šaiminu zillim daščados jautajumos. Kroniſš Lat-weeſchu Indrikiš nošauz ſchis ſapulzes par mahjam un peemin tāš wairat reiſeš. 2)

Sabeedriſtee apstahli toreis pahrgrošjās wiſai lehni, jo konſerwatiwajā pagasta ſabeedribā raščojamo lihdsliktu atihštiba bij tik maša, ſa ta neſpehja radit pehšchnas pahrgrošibas. Tapeh3 ari wišš jautajumi, kuruš „mahjam“ peenah3ās iſſpreest, bij weenu gadu gandrihš uš mata tahdi, ſā otru gadu: un pee jautajumu iſſchirſchanas galweno lomu ſpehleja weišchi, kuri atmine-nejās ſā tamlihdšigi jautajumi tiluſchi iſſchirti gadeem atpaſak. Ja nah3ās iſſpreest lahdu jaunu, lihds tam nepaſihštamu jautajumu, tad — tā wezais Indrikiš ſtahsta — metuſchi ſaulinuš, waj liuſchi zitadā lahriā (peem., zaur pehdejā laiſā ſlawenu tiluſcho ſirga lahju) deeweem to leetu iſſchirti.

Šahdu lahtibu Beſars un Tazitš aprakſta pee ſenejeem germaneem; un tahdu pat Latweeſchu Indrikiš aprakſta pee ſenejam Baltiās zillim. Daſchā weetā pat ar teem paſcheem wahrdeem. Šā, peem., Indrikiš ſtahsta, ſa muhsu ſeniſchi ſawā „mahjā“ (ſapulze) iſrahdijuſchi peetriſchanu runatoju preeſchilumeem „gladiatorum calcatione paganorum more confirmarunt“. (Sobinuš pee papehſcheem peeſiſdami waj ari ar papehdi uš ſobineem uſſper-dami — wahrdiſti: „apſtiſprinaja peh3 paganu eeraſčas zaur sobinu papeh-ſchoſchanu“). Tazitš ſaka par germaneem: Sin placuit frameas, concutiunt. (Ja patiſa, ſaſta ſchēhpus.) Wišš Indrika aprakſtš tā lihdsinas Tazitš aprakſtam, ſa daſchi pehtneeki, peem., Bunge (Rechtſgeſchichte 65. lapp.) domā, ſa Indrika gruhii ſaprotamā wahrda calcatione weetā laiſam wajadsetot ſahwet Tazita concuſſione.

1) Friedr. v. Bunge, Einleitung in die litv., est- und lurländische Rechtſgeſchichte der Rechtsquellen, Reval, 1849. S. 65.

2) Alb. No XIII. § 7. Alb. No XVI. § 7 u. 9 (2 reiſeš).

Lai là buhdams, faktis poleet tas, la kronista Indrika laika Baltijas tautu waldbiba bij demokratiska. U tautas sapulzem bij wiseem peeauguscheem wihreescheem balsz teesiba, lai gan weischi balsz un padomi swehra wairaf, nesà jaunako sareiwju domaš.

Bet ja mehš ejam wehl weenu foli atpataf un apluhlojam zilweku sabeedribu us ta patahpeena, us kura, peem., atradaš leelata dafa Amerikas indjanu, eiropescheem turp nonahšot, tad atrodam wehl demokratišaku kahrtibu: Tur ari seeweetes nem dalibu pee ziltš sapulzem. Ta tad pee Zesara un Tajia aprakšiteem germaneem un tapat pee muhsu sentšheem jau tabi sen eepreesh wahzeeschu eeraschanas bij nodibinajusšs sinama neweenlihdšiba sabeedribas lozeklu starpa. Seeweeshi wairš nenehma dalibu pagasta un ziltš augstakà waldbibas eestahde. Un ari ne wiseem wihreescheem bij teesiba tur peedalitees un spreest lihds. Jo karos saguhsitee kaimimi zischi lozekli jau toreis tifa aijwesti werdšiba. Sewiški bihsamee juhras laupitaji: kuri, šahni un igauni bij pasihstami la wergu turetaji.¹⁾ Tumulaku un staidrašu sinu par šcho wergu stahwolli mums naw. Sinam titai, la saguhsitee wihreeschi tikuschi pa leelakai dakai pahrdoti un seewas paturetas par slahtguletajam. (Stat. Parrot). Sinam ari, la wergi tikuschi mitinai preesh tam, lai tos upuretu deeweem²⁾; un protams, la šheem wergerem nebij balsz teesibas ziltš waj pagasta sapulzēs.

Mellejot pehz šchiru un kahrtu starpibas izšehchanas kaimneezisfeem zehlonceem, mums wišpirms jajauta, la zehlusēs schi pirmà neweenadiba pagastu un ziltš lozeklu starpa? Ka seeweetes tikuschas isflehtas no pilnteešigo ziltš lozeklu staita? Uš šcho jautajumu mehš atbildet, la wihreeschi, la jau stipratee, un meefas spehlos pahratee, esot nobihdijuschi seeweetes pee malas. Sahda kahrtà sinamas fugas laudis mehš isstaidrot ka tru apweeshchanu un schiru starpibu. Winsch ir daudseem waren patihšams, schahds isstaidrojums. Tos tatschu peerahda, la schiru starpiba un apspeeshana iapastahw muhschigi, jo starp daschadeem zilweeem tatschu ir weymehr pastahwejusi un pastahwēs sinama neweenadiba meefas un gara spehlos. Ja nu schi dabiskà neweenadiba ir schiru apspeeshanas zehlonis, tad ori winas zehlums jausstata par dabisku un muhschigu.

Bet schi teorija mums neisstaidro neneela. Jo, ja schiru starpibas saknojas dabà un ir muhschigas, tad tam ari wajadscha parahditees no šahkta gala, lamehr ween pastahw zilweku dšimums. Ka ta naw bijis, to mehš sinam. Mehš sinam, la pimatnejas weenlihdšibas weeta foli pa solim eeweefusēs neweenlihdšiba un la lats folis schis neweenlihdšibas atihstiba apšime un rasturo sewišchu kulturalas pahahpenu. Starpiba starp stiprako un wahjako, gudrako un mulkako. kura weenmehr pastahwejuse un pastahwēs, nespeh isstaidrot, kapehz pee wisam ziltim un tautam, taisni us sinama kulturalas pahahpena taisni sinama schira „stiprako“ un „gudrako“ šajutuse wajadsibu apspeest „wahjako“ un „mulkako“, un kapehz

¹⁾ Stat. Parrot, Versuch über die Lieben S. 413.

²⁾ Stat. Latw. Ind. Gesta Meinhardi § 10 un Alb. Ao XIV. § 7. Adam Bre-meusis, de situ Daniae c. 224.

ſchiš noluhšs iſdewees tajn: uſ ſinama paſahpena. To iſſkaidrot neſpehi wiš „zilweku dabas“ ſawadibas, bet ſcho ſinamo kulturaš paſahpeni ſawadibas. Newiš waraš teorija, bet tatra aſſewiškſka kulturaš paſahpeni ſaimneeziškſas ſawadibiš død mumš roka aſſlehgu, ar furu waram ſapraſt ſchſiru ſtarpibu zeliſchanoš, kuraš parahdaš uſ ſchi kulturaš paſahpena.¹⁾

Katra kulturaš paſahpena ſawadibu pamats ir ta laiſa raſchoſchanaš ſahrta jeb ſaimneeziſka. Ta noſala daſchado ſchſiru ſabeedriſto ſun'ziju (darbibu); un katraš ſchſiraš ſunkzija noſala to lomu, kaſda ſchij ſchſirai ſabeedribā peekriht.

Pirmā darbu dalifchana, kuru mehš wehſturē ſaſtopam, ir darba daliſchana ſtarp wihreeti un ſeweeti. Tilkibš uſ augſtaſajeem meſchoniboš paſahpeneem attihſtaš mahjſaimneeziſbas pirmee paſahkumi, tad mahjaš darbi peekriht ſeweetei. Darbi ahrpuš mahjaš (medibas, ſweja, juhraš laupiſchana, karſch u. t. t.) kluhſt arween wairaf par wihru monopolu. Wiš kaſdeem zchloneem taš notika, par to ir daudš teoriju, bet mehš pce tam ſcheit neuſſawefimeeš.

Wišā garažā barbariſma laiſmetā techniškſais progrefš (zilweku darba raſchiguma attihſtiba) noriſinajāš ſewiškſki mahjaš darboš, kuri peekrita ſeweetei. Tā ſeweeteš darba lauſk kluwa arween plaſchakš. Pee „ſeweefchu darbeem“ toreif peedereja loſkopiba un ori ſemkopibas pirmee ſahkumi, kamehr ſemkopiba wehl bij maš attihſtita. Beš tam pee ſeweefchu darbeem peedereja daſchadu audumu un pinumu iſgatawoſchana, mahla trauku taiſiſchana u. t. t. Pee daſcham tautam pat ehlu buhweš ſmagce darbi peekrita wecnigi ſeweetei.

Surpreti wihrefchu darbi barbariſma laiſmetā wairojaš gluſchi neezigā mehra. Wihrš paleef taš, kaš wiſch jau bij meſchonibiš laiſmetā — ſareiwis un medineekš. Loſkopibai leelakā apmehra iſpl. toteeš,²⁾ bij gan ari wihrefchi ſpeeti ar to nodarboteeš. Bet nodewāš wina: pa leelakai daſai puſauguſchi ſehni, kaš wehl neſp-hja neſt eerotſchuš un uſnemteeš iſhtoš wihra darbuš. Waj kaſdš brihnumš, ka uſ ſchi paſahpena ſeweete, ſalib-dſinot ar wihreeti, iſleekāš it kā naſtu neſeš lopš. Wina ir tiſ loti apfrauta wiſadeem darbeem, ka tai naw walaš peedaliteeš pee atklahtāš ſabeedriškſas dſihweš; naw winai taſſchu pat eeſpehjaš uſ ilgaku laiſku atſtaht mahju, kur wināš klahbuhtne wajadſiga kaſtru deenu un kaſtru ſtundu. Tapehž ari ſeweeteš barbariſma laiſmetā maš pa maſam aſſweſchinaš no ſabeedriškſas dſihweš. Wināš ſaht nodot ſawas baſiš zaur wihrefchu widutajibu un pehdeji nenodod tāš wairš nemaš.

Gluſchi otradi ar wihrefcheem. Tee mahjaš naw nepezeſchami, wini war deenam un pat nedelam palikt no mahjaš prom, beš ka winu ſaimneeziſka zaur to zreſtu. Tapehž wihrefchi uſ ſchi kulturaš paſahpena war tiſ-

¹⁾ St. Rauſkſh, der Parlamentariſmuš, die Volkſgeſehgung un die Sozialdemokratie. Stuttgart, 1898

²⁾ Kroniſti ſtahta, ka wahzeefchi a. nehmuſchi Baltijaš eedſimteem paganeem pee 4000 ragu lopu un aiu un 1000 ſirgu weenā reiſē. No tam war wehrot, žil plaſcha teit bijuſe loſkopiba.

pat dšihwi peedalitees pee fabeedriflās dšihweš, fā uf m·ſchonibaš pakahpena — ziltahl jau nu torciš maš wareja buht runa par fabeedrifku dšihwi. Ja, wišpahr nemot, uf barbariſma pakahpena wiħreeſcheem bij pat wairaf taika peedaliteeš pee fabeedribaš darbiba, tapehž ka feewe·eteš darbš, kaš jou tika pobalſtiš no werqu darba, taagad fagahdaja wišnepeezeceſhamako dšihweš uſturu. Tapehž mehš ari uf ſchi kulturāš pakahpena wiſur redma wiħruš dšihwi peedalimeeš pee ziltš ſapulzem, kuraš nereti ilgſt deenam, apſpre·ſch wišwiſaduaš jautajumuš un te·k pahtrauktāš jautrām dšihrem.

Œafneegufe ſcho pakahpenu, attiħſtiba neapſtahjāš, bet ſoloja taħlaf, pahreedama uf to kulturāš pakahpenu, furu peenemiš apſihmet ar wahrdu „ziwilifazija“. Galwenee uf preeſſchu wirſitaji pre tam bij — panahkumi ſemkopiba.

Ja mehš jautajam, kaš pamudinaja barbaru ziltiš peegreest ſemkopibai leelafu weħribu, tad aħdurameeš atkal uf weenu no wišpahr iſplatitām paſakam, kuraš ſkan tiſ dſeiſki un ir tiſ iſplatiuaš, bet kuraš mumš jano·ahrda un jaiſgaiſina fā daſcha laba zita wišpahr iſplatita tiziba. Uſpagahjuſchā un pa dalai wehl pagahjuſchā gaduſimtena rakſtneeki un weħſturneeki newareja un ari nemehginaja neweenu weħſturifku parahdibu waj leclu pahrgroſibu iſſkaidrot zitadi, fā zaur leclu garu un genialu paſauleš apgaifmota·taju darbibu. Tā ari ſcho pahreju no barbariſku loſkopeju, jeb ganu (nomadu) dšihweš, fur ſemkopiba ir tiſai loſkopibaš pabalſiš, uf ziwiliſetu fabeedribaš laħribu, fur ſemkopiba eenem galweno weetu pahriitāš eeguh·ſchanā, un tiſlab loſkopiba, fā it ſewiſchki mediba un ſweja paleet tiſai par blaſuš nodarboſchanoš, ari ſcho pahreju mehginaja iſſkaidrot zaur kaħda geniala liħumdeweja un tautāš mahzitaja darbibu. Par Widwudu deħwe ſcho ſenlatweeſchu deewiſchko liħumdeweju. No daſchām teikam, peem., no anekdoteš par awaru thanu un greeku keiſaru Mauriziju, Mertelš ſpreeſch, ka ſchiš Widwudš dšihwojiš 6. gaduſimtena ſaħkumā. Wiſch pee ru na·jiš klejojoſchāš ganu un medneeku ziltiš nometeēš uf paſtahwigu dšihweš weetu, mahziiš tām ſemi ſoyt un labibu audſet, eerahdijiš latram gimeneš tehwaſ wina iħrumu, eezeħliš teeſneſchuš, furi lai ſoda ſweſcha ihpaſchuma aiſſaħrejuš, aiſleediš dših meeſaš kaħribaš ar taut furu ſeweeti un nodi·binajiš uf wiſu muħ·chu ſleħdſamu weenlaulibu u. t. t. (Carl. Mertel, die Vorzeit Lieſlandš. Bd. I. no 42. lpp. ſaħtot.)

Tahdš noſtaħtiš jau ir ſmułš un dſeiſtiš, tapat fā noſtaħtiš par romeeſchu liħumdeweju Nuya, ſpartaneeti Likurgu, atreeti Solonu. Bet iſſkaidrot wiſch neſa neiſſkaidro. Jo mehš tatiſchu newaram nepraſit, ka pehž latrai tautai radāš tahdš genialš liħumdewejiš taiſni uf ſinama kulturāš pakahpena? Kapehž wina genialeem padomeem klauiſija un nenomeħtaja jauno ideju propagandiſiu ar atmoneem, fā „tautaš muſinataju“, kaš uſſtaħjaš pret paſtaħwoiſcho laħribu, ſkreen ar galwu pret muħri un grib apgaħſt waldoſchoš liħumuš, tiħumuš, eerachāš un ſweħtumuš?

Œinatniſkam iſſkaidrojumam wajag atbildet uf ſcheem jautajumeem. Un ſozialiſti zenſchāš iſſkaidrot wiſaš parahdibaš ſinatniſki. Bet weħſturifko pahrgroſibu ſinatniſtaiš iſſkaidrojumuš ir tahdš: Kakra raſchoſchanāš laħria,

jeb kattrē ufturas lihdsektu eeguhſchanas weids ſpehji uſ ſinama ſemeſ gabala ufturet ſinamu daudſumu zilweku. Ja ſchiſ noteiktaiſ eedſihwotaju ſtatiſ ir ſafneegts, tad ronāſ ufturas lihdsektu truhtums. Schiſ nu ſpeeſch eedſihwotajuſ pa dalai aiſeet uſ ziteem wehl neapdſihwoteem gabaleem waj, ja taħdu ſemeſ gabalu aplaimē naw, tad ruhpeteeſ no ta paſcha ſemeſ gabala iſdabut wairal pahrtiſtāſ weelu t. i. pahreetuſzitu raſchoſchanas laħrtibu. Teit nu war gaditeeſ, ta weenſ waj otrē zilwekē pahreddſ apſtaħtuſ gaifchal, nelā ziti. Taſ tad iſpauſch ſawu aſſimu un ta teel no wiſeem, waj maſalaiſ no eedſihwotaju leelatiſ dalāſ, ar laħri uſkerta tā glaħbinſchj ſmogi ſajuſtā poſtā.

No ſazitā uſmanigſ laſitajſ jau buhſ patſ iſlobliſiſ, ta leelaſ ſabee-driſtāſ pahrgroſſiſtāſ un pahrejaſ no weena kulturas palahpena uſ otu. augſtatu — weenmehr ir ſaweenotaſ ar ſmagām zeeſchanam. Ir it tā wezā ſabee-driſta dſemdetu jauno. Un tiſklaſ geniali liſumu deweji un apgaifmolaji, tā ari ſweſchi, warmahzigi eebruzeji ſpehlē pee tam titai wezmahteſ lomu un war jaunāſ ſabee-driſtāſ formaſ dſimſchanu titai paweeġlinat, waj apgruħtinat, paahtrināt waj palehninat. Wairal nelo.

To eewehrojot, ſinatniſtu pehtneeku Widwuda perſona un diſchdarli maſ ween intereſē, tiſpat tā winu maſ intereſē Moſuſ, Kriſtuſ, Liturgo. Solonſ, Numa un ziti wairal waj maſat teiſſmaini puſdewi. Mehſ nejau-tajam, waj ſchee wiħri pateeſi reiſ dſihwojuſchi un to wini runajuſchi un mahzijuſchi, bet ſelojam tautu ſaimneeziſtām pahrgroſſiſtam un to radiām ſabee-driſtāſ laħrtiſtāſ pahrmainam.

Kad loptopiba, mediba un ſweja wairſ neſpehja ufturet Baltijaſ pee-krasieſ ſenejo eedſihwotaju ziltiſ, tad ſaħla ſemkopibaſ raſchojumuſ, kwi ſenał bij titai loptopibaſ pabaſſiſ, leetot teeſchi zilweku baribai. Tā ſemkopibaſ darbi eeguwa ſwarigaku noſihmi, kluwa par gaſweno pahrtiſtāſ awotu. Bet jo ſwarigati un plaſchati kluwa ſemkopibaſ darbi jo maſat ſpehja ſee-weeteſ ween ſchoſ darbuſ weitt. Wiſpirmiſ wajadſeja wergeem, ſehneem un weſſcheem, laſ wehl waj wairſ neſpehja neſt eeroſchuſ, palihdſet pee ſemeſ loptſchanāſ. Bet ar laitu nepeetiſta ar teem ween un ari ſpehziġeem wiħreeſcheem wajadſeja palitſt pee mahjaſ darbeem. No medneſteem un ſareiweem attiſtiſtāſ ſemkopji. Taħdā laħrtā top ari wiħreeſchi pee mahjaſ ſaiſtiti, tā jau ar ſeeweſcheem bij ſenał neziſiſ. Un tā ta augſtāiſ palah-penſ, kuru tagad ſemkopiba ſaſneediſ, neatwehl ſlejoataju dſihwi, tad dſihweſ weeta top ſaiſtiti pee aſſraħdatā ſemeſ gabala. Tamliħdiſ ari zilweki teef ſaiſtiti pee ſemeſ. Schi pahrgroſſiſtā ſaimneeziſtāſ jeb uſtura raſchoſchanāſ laħrtiſtāſ pahrgroſa ari wiſu ſabee-driſto un politiſto laħrtibu.

Uſ agraleem kulturas palahpenem laſchj ſpehſeja eewehrojamu lomu maħtu eeguhſchanā; ta bij pa dalai zihna wiſeewehrojamatā raſchojamā lihdſekta — medibaſ lauka un ganibu deħl. Toſ wajadſeja waj nu aiſſtaħ-wet, waj ziteem atnemt. Kur barbariſtāſ ziltiſ dſihwoja lihdſāſ zwiſſiſetālam, tur ſareem robeſchu deħl peeweenoiāſ ſari laupijuma deħl. Taſ bij uſneħ-mumuſ, kuſch ſareiwigaleem barbareem ſagahdaja bagatigu laupijumu. Par kureem un igauneem ſinamſ, ta tee, tā biħſtami juħraſ laupitoji abrauſa-

juschî laupidami wisu Baltijas juhru un tās peestastes. Pretams, ka ari ar kaiminu tautam tīla westi pastahwigi kari un isdariti laupischanas eebrutumi.¹⁾ Latweeschu Indriķis stahsta par lahdu liwu wirsaii Rusinu, kurch bijis swehrejis nahwigu eenaidu igauweem, un par latweescheem winsch fata, ka tee tikusch no wiseem saweem kaimineem spaiditi un no leisheem newar-juschî glahbtees pat wiśdsklatoš meschu beesumōš. Ja, kareiwju amats toreis bij weens no wiseenesigakeem nodarboschanas weideem. Turklahst jaewehero, ka eerotšchi toreisejōš karoš bij tee pašchi, kuruš lectoja ari medibās, šchjā, tolaiķu galwenajā darba nosarē. Un kara wešchanat us šchi kulturās palahpena, tā jau augščā redsejam, laika ari netruhta.

Leeta grossjās, kad klejotaji, waj pušklejotaji medneeki un gani pahwehrtās us weetas dšthwojōšchos semkopjos. Semkopis karā mas lo war eeguht. Lai waretu eelaroto semi eenemt, tam buhtu jaastahj lihdsšhinejec ar puhlem nolihstee lihđumi. Ari laupischana nesola atnest leelaš bagatibas: kaiminu ziltis atrodas, waj nu us ta pašča kulturās palahpena, waj pat us semala. Tā tad no tām, naw lo nemt. Tahdā kahrtā weenuš suhd labumi, kuruš waretu karā eeguht, otrup kara nastāš top smagakaš. Semkopibā leetojance darba rihtī naw leetojami tā kara eerotšchi. Pihds ar semkopibas techniku ari kara technika spehruse solus us preestchu. Karā wajag dahrgu brumu un eerotšchu, kaš iddeenischigā darbā pee pahrtiķaš raschoschanas semkopim gluschi nederigi. Tās wiš attur semkopju ziltis no kara.

Bet wišwarigakais ir taš:

Semkopis ir faistis pee sawas mahjas; ir laiki, kur winsch newar atstah mahjas, ja negrib zeest semkopibā smagus saudejumus. Tāpehz garaš kara gahjeens aydraud wina pašča un wina gimenes dšthwi.

Tā senak ar leppnumu walkatā břiħwa wiħra teesiba, nest eerotšchus un eet karā, tagad iswehriķas par smagu un nospeedochu peenahktumu, kurch dsen semneeku postā un parahdos.

Bet no kara iswairitees semkopis newar. Rā jau augščā aifrahdiš, semkopju zilšču aif semkopibas eeguhtā pahrtiziba lairināt lairina aplahrtējās barbariķtās klejotaju ziltis us laupischanas eebrutumeem. Tahdā kahrtā semkopis ir speests atstah sawus tihrumus, ja grib aistahwet toš pret eebruzejeem.

Ro ļai winsch tahdos apstahkloš dara? Lai nepasaudetu wisu, winsch ir speests upuret weenu dalu. Us šchi kulturās palahpena zilweku darbs jau ir til raschigis, ka taš atmet wairak, nekā raschotaja un wina gimenes ušturam nepeezeešchami wajadšigš. Šchis raschōjumu pahrakums dod semkopim eespehju pirkt few aistahwetaju. Semneeki apghdā fewiķķu kauschu šķķiru ar ušturas lihdselleem, apstrahdā winu laukus, buhwē un uštur kahrtibā winu ehlas u. t. t. un dod tahdā kahrtā šchj kauschu šķķirai eespehju peekopt kareiwja amatu, nebihstotees no kaimnezisheem saudejumeem, gluschi tā barbariķma laikmetā feeweetes darbs dewa wiħreetim eespehju ušnemt garus jo garus medibu un kara gahjeenus. Šchi šķķira atswabina semkopjus no kara klaušibas peenahktuma un apfargā semi.

¹⁾ F. K. Arndt's Kronikā lapp.: 7, 32, 35, 39, 60, 66, 68, 69. Rā ari v. Rich'er's Geschichte: der Ostsee-Provinzen Th. I. B. I. S. 54.

Tas ir kareiwju kahrtas fainneeziflais pamats. Luhkojotees pehz daschadeem wehsturiikeem nofazijumeem, sem kureem kareiwju kahrtā attihstas, wina war peenemt wisdaschadatos weidus: Weenā weetā kareiwistā brunneeziba attihstas no ziltis un pagastu wezakeem un wina peeekriteju un kalpu bara, zitā weetā schis kareiwju kahrtas peenahkumus un, protams, ari eenahkumus usnemas kahda semē eedrukuse barbaru ziltis, wehl zita weetā teef ujlighiti un ustureti algoiti saldatu bari u. t. t. Bet zil daschadi ari nebuhtu kareiwju kahrtas weidi, parahditees schi kahrtā parahdas wisur, kur semkopiba kluhst par galweno usturas awotu — isamot, protams, gruhti peeeetamus apgabalus. Kareiwista brunneeku kahrtā us schi kulturās patahpēna ir ekonomista wajadšiba. Ra winaš nodibinaschanās beeshi saweenota ar ofins illeeschānu un warmahzibam, tas neneeka nepeerahda pret scho pateefibu. Wara ir jaunās šabeeedribas wezmahle, tēt ne winaš raditaja.

Pihdšigi tā ar kara klaušibu, gahja ar šabeeedribas pahrwaldibu, litumu doščānu un teefas spreeschānu. Šabeeedriba kluwa arween fareschgitata, darba dalischāna attihstijās, amatu un schiru starpibas šahla nodibinatees; priwatais ihpashums peenehmās augumā un eeguwa arween šwarigatu nošihmi, šabeeedribā šahla attihstitees pretischlibas, pagastu un zilšhu pahrwaldiba, litumu doščāna un teefas ispreeschāna kluwa arween daschadata un gruhtata. Tautas šapulzes (mahjas), kuras bij laiku pa laikam šanahkuschas schis leetas uofahrtot, pee tam, tā jau redsejam, pa leelakai dalai mehdsā peecturetees pee senejām eerascham, nespehja wairš ispiildit jaunos prasijumus. Un kamehr šapulšhu usdewums tita arween plaschafs un fareschgitats, tikam leelakai dalai e:dsihwotaju arween wairaf suda patilšchāna un eespehja pee tam peedalitees til beeshi un uszihgti, tā wajadšigs.

Rā kara klaušibu, tā ari smagatos politiskos un teefas ispreeschānas peenahkumus semkopji luhkoja nowelt us ziteem, kuri toš usnehmās pret šinamu atlihdšibu.

Tahdā kahrtā gandrihs wisur ziwiliszijas laikmeta šahkumā isbeidsās fenejās tautam, schis jau bij šafneeguschas to kulturās patahpēnu, par kuru augšchejās rindinās stahstits. Semkopiba jau bij šafneegufe tahdu attihstibu un til leelu nošihmi muhsu šentschu šaimneezifkajā dšihwē, ka apkahrt klejotaju ganu wairš nebij. Wisas Baltijas tautas dšihwoja zeefchos mahjotkos un eeguwa galweno pahritku no lauktopibas, lai gan loptopiba wehl špehleja leelu lomu.¹⁾

Behz scheem wispahrejeem aistradijumeem mums buhs weeglat šaprotami notikumi muhsu šentschu wehsturē, kuri tuhdaht naht apluhkojami.

Tai laikā, kad wahzeeshi nahja tuwafā šafarā ar Baltijas juhras peefrastes tautam, schis jau bij šafneeguschas to kulturās patahpēnu, par kuru augšchejās rindinās stahstits. Semkopiba jau bij šafneegufe tahdu attihstibu un til leelu nošihmi muhsu šentschu šaimneezifkajā dšihwē, ka apkahrt klejotaju ganu wairš nebij. Wisas Baltijas tautas dšihwoja zeefchos mahjotkos un eeguwa galweno pahritku no lauktopibas, lai gan loptopiba wehl špehleja leelu lomu.¹⁾

Ra us scho šaimneezifko šoli muhsu šentschus speedis baribas truhkums, furam, pehz wezās kahrtibas šaimneekojoj, wajadseja eerastees, tiklihdš eedših-

¹⁾ Stat. Bungeš, Einleitung in die lit-, est- und curländisch: Re:htsgeschichte, 70. lapp. un iur peeweitās weetas is von Löwis un von Jannawa raksteem.

wotaju flaitis fasnedsa sinamu augstummu, to waram stary zitu wehrot ari no tam, ka leclais lifumu dewejs — Widwuds pawehleja neahrstjamus flimneefus nofant un atwehleja. behrneem nofchnaugt fawus nespehzigus wezafus.¹⁾ Waj tahds Widwuds mas fahdreif bijis un waj winsch tahdu lifumu dewis, ras mums ir weenaldsigs. Faktis, ka pastahw tahds nostahstis, leezina, ka ir pastahwejuse tahda eerasha; un tahda eerasha wareja attihstitees un tift atsihta par labu tifti tur. fur walda tahds baribas snapums, ka tatra leeka mute ir nogahdajama pee malas.

Reis muhsu fentschi, no bada dsikti, peegreesa leelafu wehribu femkopibai, tad wajadseja naht wifam tam, ras augf. ja fazits: Baribas tita driht ween raschots wairaf, nekà paschu raschotaju usturam bij nepcezeeschami wajadsigs. Priwats ihpafchums fahla attihstitees, masaf lultiwetam faiminu tautam (peem., leifcheem) bij isdewigi taifit laupifchanas eebrukumus; semes araji newareja nodotees faram. Ari tautas fapulzes (mahjas) tee newareja apmeklet tif beeschi, ka jaunà, fareschgitata fabeedribas fahrtiba prafija. Radàs wajadsiba pehz fewifschkas lareiwju un teefneschu fahrtas, kura nodewas weenigi semes apfargaschanai un eefschejas fahrtibas ustureschanai, par to ta dabuja fawu dsihwes usturu no pagastu lozelleem. Schos semes apfargaschanas un fahrtibas ustureschanas peenahlumus mas pamafam fahla usnemtees gintu uni ziltu wezakee un zeemu eedfihwotaju wezakee dehli, kureem, ka jau augf. schà aprahdits, mahju mantofchanas teefibu nekà un tadeht wajadseja waj nu dibinat „muischas“, waj meklet pahrtitu („dsiht baudas“) ahrpus femkopibas.

Latweeschu Indrikis schos „tautas wadonus“ fauz par „wezakeem“ (seniores)²⁾ un no wina kronikas wairaf weetam ir gaischi redsam, ka schee „wezakee“ pehz fawas waras un goda naw bijuschi weenlihdfigi. Indrikis min zilts wezafos, furus godina par wirfaischeem (principes), wadoneem (duces) un pat par kehneem (reges), sem kureem stahwejuschi atfewifschkopagastu wezakee (seniores terrae, jeb provinciae). Latweeschu Indrikis min biffapa Alberta 19. waldibas gada apraksta 3. pantà fakaleeschu wirfaiit Lembitu un „zitus winu wezafos“. Tà ka newar buht schaubu, ka Lembits bijis leelafa apgabala preefchneeks, sem kura stahweja wairaf kilegundu³⁾ wezakee. (Salihdsini ari Parrota augfchminetà raksta 410 lapp.)

Parrots fawa augfchminetà raksta 410. un 414. lapp. taifni aprahda, ka scho „wezafos“ un wirfaischu wara bijuse wifal plascha. Wini bijuschi wadoni kara un teefneschi meera laifos. Dsihwoja wini pills, kuru bij stipri dauds, wispahr semei, un kuras kara laifà nodereja apfahrtejeem eedfihwotajeem par patwersmi. Latweeschu Indrikis min dauds schahdu pilu pee wifam Baltijas tautam un wehl no dauds wairafam ir usglabajuschas atleekas.⁴⁾

¹⁾ G. Merkel, Vorzeit Livlands, Bd. C. 43.

²⁾ Sal. Parrota, Versuch etc. 414 lapp.

³⁾ Kilegunde bij pee kureem un igauneem ras pat, ras pag. stis pee latweescheem.

⁴⁾ Sal. A. Hueb, Notizen über einige (52) Burgwälle der Ureinwohner Liv- und Estlands, eefsch Verhandlungen der gelehrten estnischen Gesellsch. Bd. I. St. I. Seite 48—67. Tad Hagemeister, über die Pilskalni oder sogenannten Vaterien in Livland. Ari pee Parrot'a un Kruses „Nekrolivonia“.

Waj wirsaischu un wezako amats, gods un wara pahrgahja ka mantajums no tehwa us dehlu waj zitu sahbu radneeku. jeb waj pehz winu nahwes tika winu pehznahzeji eewehleti, par to mums flaidru sinu naw. T'ai weena weeta (Alb. Ao XIX § 4) Indrikis stahsta, ka pehz tam, ka salaleeschu wirsaktis Lembits bij kauja kritis, wina brahlis Upenews noslehdsis ar wahzeescheem meeru. Waj Upenews leit usstahjas ka sawa brahla goda amata manti neefis, jeb waj tas us ahtru rofu schij amata eewehlets, las naw sinams. Un schi ir wecniga weeta Indrika kronila, kura sihmejas us jautajumu par wirsaischu pehznahzejeem amata.

Preti schahdeem teescheem un wairakfahrtejeem kronistu aifrahdijscheem, neweens wehsturneefis ari naw mehginajis nostrihdet, ka senejeem Baltijas eedschwotajeem bijuschu sawi wirsaischi. Naw ari mehginats noleegt, ka bes brihwajeem eedschwotajeem bijuschu jau wergi, kuri galwenam fahrtam bijuschu tarâ waj laupischanas eebrukumos saguhstiti sweschineeki. Bet gandrihs wisi Baltijas wehsturneeki weenbalsigi noleeds, ka stary brihwajeem eedsimteem jau buhtu pastahwejuse kahda fahrtu staryiba. Tomehr daschas weetas Indrika kronila leetas ari to apleezina. Ka lai mehsh zitadi saprotam, peem., weetu, kur Indrikis wehsta, ka Turaidas dischmanu preekschneefis peenehmis kristigo tijibu. (Indr. Gesta Meinhardi § 10). Kahda zita weeta Indrikis stahsta, ka latweeschi esof aptahwuschu 300 sakaleeschu dischmanus un wezafos un nesfaimamu daubsumu zitu eedschwotaju.

Man, schheet, ka pehz augscha sazita waram ar labu teesibu spreest, ka pee senejam Baltijas tautam ap wahzeeschu atnahschanas laifu jau bij attihstijusis ekonomista wajadsiba pehz semischlas fareiwju un pahrwaldneeku (teesneschu) fahrtas un ka ais schis ekonomistas wajadsibas schahda fahrtu patlaban nodibinajis is ziltschu un pagastu wezakeem un muischneekeem t. i. teem zeema lauschu pehznahzejeem, kureem zeema robeschas senies ihpachuma nebij.

Ap to laifu nu eeradas wahzu garidsneeki un brunineeki, kuru frusts un sobins palihdseja peedsimt jaunai sabsedribas fahrtiba, t. i. paahtrinaja atfewischtas fareiwju un garidsneeku fahrtas nodibinaschanos. Lasitajs reds, ka wahzeeschi neatnesa neneeta jauna, bet tikai palihdseja isaugt weetejas sabsedribas sleppi pascha dihgstoschai fahrtiba.

To sinot naw ari brihnumis, kapehz danu un kreewu eebruzeji, kuri usmahzas muhsu sentischeem pahrs simis gadus agrak, newareja nodibinat. pastahwigu muischneeku fahrtu. Truhla wehl saimmeezisklas wajadsibas pehz tahdas. Samlihdis truhla ari dabistas eespehjas tahdu nodibinat. Kamehr pastahwoschas sabsedribas sleppi nebija ismetees jaunās fahrtibas dihgis, tikmehr netahda pasaulis wara to newareja peespeest usplaukt. Kamehr lofpopiba, sweja un mediba bij eedsimto galwenais pahrikas awots, tikmehr tee nedshwoja zeetas, paleekamas nometes un sweschee eebruzeji wareja gan tos fataut, atnemt teem lopus waj uslift meslus, bet pastahwigu wirswaldibu nodibinat nebij eespehjas. 1)

1) Gal. S. v. Jannau. Geschichte Liv- u. Estlands. Bd. I. 11 lapp. un turpm.

4. Dšimtbuhšchanas attihsstičhanàs.

Pağabjušchà nodalà mehš eepasinamees ar teem šaimneeziškeem zehlo-
neem, furi pee wišàm semkopju tautam un tamlihdš ari pee senejeem baltee-
šcheem uš sinama kulturàs patahpena weda pee fewiščas kareiwju un pree-
šteru šahrtàs nodibinašchanàs. Mehš ari šazijàm. Ià wahzu eebrušchana
muhsu fentehwu semè (toreiš latweešcheem rittigi bij „tehwu seme“ un šchiš
wahrds nebij til tuffcha un šmeekliga frase, kà tagad, fur latweešchu
šrahdneeki un kalpu dehli, furu tehweem naw wairaf semes kà 3 pehdàs
plataiš uš 6 pehdàs garais gabalinsch šmilšchu kalnà, brauz uš Mandšchu-
šiju šawu „tehwu semi“ fargat) ešot šawu teefu paahtrinajuše šcho dabifto
attihsstičas gaitu. Bet pee tam newajag domat, kà wahzu eenahzeji weenà
rofas greešeenà ušmetàs par eedšimto lungeem un nošpeeda toš klauschineeku
un wergu šahrtà.

Birmee wahzeefchi nenahza uš Baltiju ne kà brunàs kalti kara wihri,
ne kà wiltigi preešteri, bet kà tirtogaji, furi atweda šchurpu dšelfi, šahli un
tamlihdšigas lectas un apmainija tàs pret dšintaru, ahdam, lineem u. t. t.
Pat gartšneekš Meinhardš nenahza šchurp „deewa walstibu plahtit“, bet
tirdšneezibas weikalus dšiht.¹⁾ Ka wini, lihdi ar žitàm Wahžsemes prezem,
peedahwaja Daugawas peekraštneekem ari katolu deewuš un pahtarus, ta
ir pate par fewi šaprotama blafuslecta. Bet tillihdiš jaunee pahtari un kal-
pošchana Wahžsemes deewcem šrahdižàs masaf eedšimteem patiškama, nekà
tehwu tehwu tižiba, tad wini šcho prezi nenehma preti. Tà ari wahzu laifos,
glušči kà agratos freewu un danu laifos. Baltija pa laifam ušplautu paprah-
was krištigas draudšes, bet drihš tàs attal isnihta. Wezais Jannaus
pareiš šafa — „in šchiš wina apgalwojums ir dibinats uš dšilu wehštures
šinaschanu — ka „Behž schà Widšemes bištapa Bertholda nahwes (Berth-
holdš tifa notautš 1198. g.) wiša Widšemes mišione laifam buhtu attal
pilmigi isbeigušes, ja nebuhtu eeradees treschais bištaps Albertš, kurfch rau-
dšija nodibinat lehn u šahrtibu“. (Jannau, Gesch. I. 5. 36). Ar
weetejo eedšihwotaju šiau un peekrišchanu wišch, proti, eerahdija Danielam
Bannerowenam Leelwahrdes muišchu uš tahdeem nošazijumeem, uš tahdeem
toreiš wišà Širopà brunincefi tureja muiščas, t. i. pret apšolijumos uš mut-
ščas išdeweja (šhini gadijumà bištapa Alberta) ušazinajumu jaht karà pret
wina cenaidneekem. Reifš ar to šchiš patš Daniels Bannarowš apnehmàs
apfargat ari eedšimtos Leelwahrdes eedšihwotajuš, par to pehdejee winam
šolija no katra arkla semes, t. i. no katràm mahjam dot pa mehram labibas.
Šas bij pirmais wahzu kara wihrš, kurfch ušnehmàs eedšimto wiršaišchu
peenahšumus, t. i. ušnehmàs tàs šunžijas, furu išpildišchanai diš weetejo
eedšihwotaju šaimneezištàs attihsstičas wajadšaja fewiščas laušchu šchkiras.
Uš wahzu eenahzejš, kurfch tahdà pat šahrtà ušnehmàs Baltijas wiršai-
šcha peenahšumus, bij Konradš von Meindorps, furam bištaps eerahdija
lehnu muišchu Ūšchkilè. Šiklab šchee lehn brunincefi, kà ari krištiege katolu

¹⁾ Dokumentariššs peerahdišums v. Jannau'a Gesch. Lied- und Estlands. Th. I.
Anhang B.

preesteri dabuja no weetejeem eedsihwotajeem (pehdejee tifa no kristiteem eedsihwotajeem) gluschi neezigu nodokliti: pa mehram labibaš no arla semeš. (Jannau).

Sowu personiſto brihwibu eedſimtee raſaudeja maſ pamasaſ; un turklaht nebuht ..e wiſi. Schini nodalâ mehš redſeſim, ſa, dſimtuſchanaſ attihſtoteeš, loti-daudſ eedſimto naħza „leelungu“ ſahrtâ un loti daudſ wahzu eenahzeju noſliħta werdſiba.

Pirmoš trijoš gadu ſimtenoš rehž wahzu kolonijaš un kriſtigâš draudſeš nodibinaſchanaš muħſu pekraſtê par klaufch-neekeem waj pat par dſimtlaudim naw runa. Nemaſ nerunajot par Widſemeš wezato liſumu trahjumu, pat wehl widejoš brunineeku un Wilaš-Gſeleš nowadu aiſdoſchanaš liſumoš naw runa par klaufchineekeem Baltijaš weħtureš dokumentoš pirmo reiſt ſaſtopam wahrdu dſimtiš zilwekš (Erbmann) 15. g. duſimtena paſchâš (1494. g.) ſahdâ lihğumâ par aiħbehğuſchu ſemneeku iſdoſchana¹⁾.

Jr jau taiſniba, ſa no pat jaħtuma, tiħliħdſ ſaħta nodibinateeš ſareiwju un teeſneſchu ſahrtia, ſemkopju zeemi un pagastu, furi uſ ſcho ſahrtu ſamceſcheem nowehla wineem paſcheem par neehrtâm kluwuſchâš ſemeš aiſfargaſchanaš un pahrwaldiſchanaš naħtaš, uſnehmâš ſinamuš peenahkumuš pret ſchim ſahrtam. Bet ſchee peenahkumi biħ peeliħdſinami real-naħtam, kuraš guleja uſ ſinameem gruntž gabaleem, arkleem, un nekahdâ ſinâ neaiſſtaħra ſcho gruntž gabalu ihpaſchneeku personiſto brihwibu.

Par teeſchu peerahdijumu, ſa eedſimto brihwiba no ſaħtuma neti'a laupita, war noderet:

1. Wina ihpaſchuma teeſibaš palika neaiſſtaħrtâš un mantojumi pahrğahja uſ wina rehznahzejeem peħž tehwu tehwu ceraſchaš un ſahrtibaš.²⁾ Gewiſchi ihpaſchuma teeſiba uſ wina ſemi teek eedſimteem atſaħtia un pee ſatra gadijuma no jauna apſtiprinata un apleezinata. Pat taniš gadijumoš, tad eedſimtee atkaħpâš no reiſt noſleħgta lihğumâ un tiſa ar waru peeſpeeſti atjaunot nolihğumu, pat tad wina ſemeš ihpaſchumuš, mahjaš un luſtinamâ manta palika neaiſſtaħrti. Tâ, peem., wezaš Gruberš ſtaħta par ſahda liwu dumpja apſpeeſchana 1204. g. un peemi ar uſſwaru, ſa dumpineeku zeemi un lauki, furi peħž taiſnibaš buħtu zaur ſcho ſazeliſchanoš paſaudeti, tiħuſchi wineem atſaħti. (Gruberi, Origines Livoniae pag. 34.)

1230. g. Marijaš kontwenta piħwarneekš noſleħdla ar daſcheem kuru pagasteem lihğumu par kriſtiğâš tiħibaš peemneſchana un padoſchanoš wahzu brunneeziħbaš apſardſibâ. Schini lihğumâ furi patur ſew piħnigu ihpaſchuma

¹⁾ Sal. Richter, Geſch. der Oſſeeprovinzen, 1. dafas 2. ſehſ. 142 ſpp. ſapat G. v. Bungeš Geſchichtliche Entwicklung der Ständeſverhältniſe in Liv-, Eſt- und Kurland. pg. 4. E. A. Kluğ's apğahdibâ, Serbatâ, 1838.

²⁾ Stat. F. G. v. Bungeš, Urkundenbuch 1. 591, 477, dokumentu, kura Dinamindeš abtš 1282. g. maija 12. d. apleezina, ſa ordena meiſtarš Wileſtinš atbewiſ Dinamindeš kloſterim Wienpewi, pee tam neaiſſtarot ſuru biħu ſokuš un teeſibu diħteeš paſaſ ſawâm bitem. Weſ tam. ſtat. J. Brotzeš raſtu eeſch Ħup-ka neue nordiſche Miſcellen. St. 17. S. 133. tad, Sonntaga raſtu: Aberrekte und Vorbereitung eines günſtigeren Zuſtandes der Letten in Livland von 1200—1636. eeſch Jahrešverhandlungen der Kurl. Geſellſch. für Litteratur und Kunſt. Bd. 1. S. 310.

teesibu par wisu sawu lustramu un nekustramu mantu. 1253. g. Kurfemes biskaps Indriķis fastahdija dokumentu par Kurfemes dalischnu starp wīnu un wahzu brunineeku ordeni. Bet pee tam teef atkal usfwehrtis, ka eedsimto kuru manta un semes ihpashumi paleef neaiffahrti.¹⁾ Sahdu dokumentu mums usglabajees dauds. Ari par to mums ir dokumenti, ka eedsimto zeemi un pagastii pahrdewuschi waj atschinkojuschji ziteem zeemeem, pagasteem waj pat sweschām ziltim nowadus sawa pagastia robeschās. Tā, peem, kahds dokumentis, kuru pahwesta suhtnis Wilums parastijis 1226. g. maja 7. d. peemin laukus, kurus sehli pirkuschji no liweem.

Wispaht, wahzu eenahzeji pirmatneji neeeguwa semes ihpashumu zitadi, ka pret samaksu waj ka labprahtigu dahwanu. Tā peem. ari biskaps Albertis to semes laukumu, kuru tas bij isredsejis Rigas doma buhwei, eeguwa no liweem pa datai eemainidams pret ziteem semes gabaleem, pa datai pret samaksu skaidrā naudā. (Stat. bisk. Alberta dokumentu no 1211. g. julija 25. d.) Tapat Ezeles biskaps Indriķis apseezina 1279. g., ka wīnsch us sawu luhgumu dabujis no „muhfu jaunatgreesteem kaimincem“ par welli semes gabalu, kur buhwet Hapsales pilsehtu. Schahdu dokumentu waretu peewest dauds. Bet man schleet, ka peeteef jau ar sche mineteem, lai katrs waretu pahrlieezinatees, ka jaunatgreesto un pat ar waru pee lihguma pee- speesto balteeschu ihpashuma teesibas palika neaiffahrtas.

2. Eedsimto semes eedsihwotaju eerashesas, likumi un tikumi palika neaiffahrti ari pehz padoschandās wahzeescheem un teefa tika spreesta no zeemu wezato šapulzes, ka starp zitu noredsamās ari no ordena meistara Andreja von Welvena lihguma ar samsalescheem 1241. g.²⁾

Likumu krahjumus fastahdot, tika ussichmeti pastohwofchee eeraduma likumi un ja tos gribeja pahrgrofit un schā waj tā papildinat, tad wjadseja zeemu un pagastu wezato peebalsojuma un apstiprinajuma. Tā, peem., wiswezalais Baltijas semneeku likumu krahjums ir tas, par kura fastahditaju gandrifs wisi wehsturneeki atsiht Rigas biskapu Albertu I. (1198—1229). Schi likuma krahjuma usrakstis (Jgaunijas „sarkanā gramatā“) skan: Dyt is dat wertliche Recht, dat gesettet is von eynem Herrn Bischope tho Lyfflande und von den Godes Riddern und von den oldesten Lyben, von dem Burrecht, woe in Lyfflande gewohnlich tho holde (Schee likumi ir doti no Widsemes biskapa un brunineekem un liwu wezateem). Paukers ne bef eemesla domā, ka mums teit darischana ar eedsimto tautu seneem eeraduma likumeem, kurus biskaps un ordena meistars warbuht papildinajuschji un eedsimto zeema wezatee apstiprinajuschji. (Pauker, Quellen der Ritterrechte S. 84—90).

Daudj lihdsibas ar augchmineto semneeku likumu krahjumu ir kahdam Karalautschu flepenajā ordena arkwā usglabatam likumu krahjumam sem wirskafsta: „Diet seint von rittern Goh un von den Deutschen und olden

¹⁾ Bund die gemeyne Euren en solen en ghene wis afgewijet werden van iren eruen als in adern vnd hohselach etc.

²⁾ Sal, Rufowa kronikas 18 lp. Grubera Origines, 59 un 86 lpp. Sontaga augchmineta raksta 309. lpp. un Bungeš Standesverhältnije 20 l. 20 peesihmi.

Piffenderen" (fastahditi no bruneeela Goza un wahzeescheem un wezajeem wibsemneekeem). Rahds zits likumu krahjums, kuru Fr. G. Bunge min fawas teesibu wehtures 129 lpp., fauzas: „Wispahrejee semes likumi, kuros wezalee apstiprinajuschi un furi bijuschi spehia Widsemē, Kursēmē un Semgalē“. (Das gemeine Landrecht, was die Alten bewilliget und in Lieff- und Ehrlandt und Semgallen im üblichen Brauch gewesen.)

Tā tad waram usflatit ar dokumenteem peerahditu, tā wahzeeschi muhsu semē nomešdamees, neaišstahra eedšimto tautu likumus, tikumus un eeratšas un neušpeda teem kaut ko šwešchu, no ahrsemem eenestu. Tahds usšpeeschanas mehginajums ari buhtu bijis weltigs, kamehr eedšimto tautu šaimneežiba, t. i. pahriktas un mantu eeguhschanas šahrtiba uebij tistahš pahrogrošijusēs, tā prasija jaunu šabeedribas šahrtibu.

3. Pee padošchanās sem wahzeeschu afsardsibas eedšimto tautu personas brihwiba tila zeeschi un teeschi lihgumos nodroschinata. Peemehra un peerahdijuma beht minšim dašhus šahhdus dokumentus. Inozenta deenā, 1230. g. dašchi kuru pagasti šehds lihgumu ar Ulnas muhku Balduinu, kardinala Otona pilnwarneeku un fuhtni par kirstigās tizibas peenemšchanu. Šhini lihgumā Balduins apstiprina: „Nodroschinam wineem (kureem) muhschigu brihwibu, kamehr ween tee neatšahpjas no kirstigās tizibas“. 1234. g. aprila 1. un 27. d. Semgales biskaps Balduins, paralšijis diwus dokumentus, kuros teeschi min un apstiprina eedšimto kuru brihwibu. Birmā dokumentā, kurā biskaps apleezina, tā winsch 56 Rigas birgeleem aisdod Kursēmē semes gabalus, šazits „bet pee tam paleet jaunatgresto brihwiba neaišstahra“ (inter haec omnia salua erit libertas Neophytorum). Otrā dokumentā tas pats biskaps aisdod Rigas Petera bāsnizas mahžitajam 25 arklus semes Kursēmē, bet pee tam peesata, tā eedšimto brihwiba paleet neaišstahra.

Tā tad ari tanis gadijumos, tad biskapi aisdewa muššas un nowadus šwešhajeem eenahzejeem pehz toreisejās lehnu šahrtibas, eedšimto personas brihwiba netika aišstahra.

4. Eedšimto zeemi un pagasti peepatureja ari pehz wahzu walsis nodibinaschanās šawu agrato šahrtibu un šatwersmi. Winu zeema wezalo wara ušturas no šenakeem laiteem (štat. Bunes Entwicklung der Standesverhältnisse etc. 6 lapp.). Tomehr pilsehtam nodibinotees, dauds pagostu un zeemu eedšihwotoji aistahja zeemu šabeedribu un nometas pilsehtas us dišwi. To peerahda šary zitu ori šahds pants Šapsales pilsehtas likumos, kursch nosata, tā šatram, tas grib eeguht birgelu teesibas ir jamakšā šinams nobodlis; un proti: wahzeetim 1 artigs 6 veri, newahzeetim (igaunim) — 1 artigs 7 veri. Ja eedšimteem nebuhtu bijis brihw eeguht birgelu teesibas, tad šahda šatse newareja eekluht pilsehtas likumos.

Wehl ziti eedšimtee peenehna no semes jaunajeem waldneekem (bistapeem) muššas un nowadus pehz nowadu aisdošchanas šahrtibas (Lehnrecht). To šary zitu peerahda Kursēmēs biskapa Indrika dokumentis, kursch fastahdits Kuldigā, 1253. g. aprila 4. (?) d.

5. Ra eedšimtee bij un palika brihwi laudis ari pehz wahzu eenahšchanas, to peerahda ari tas, tā winu padošchanās wahzeescheem arweenu

notika us a b p u s i g u n o l i h g u m u p a m a t a, š a k r o n i s t š L a t w e e s c h u I n d r i k š w a i r r a f f a h r t t e e s c h i a p l e e z i n a. B u n g e š a u g š m i n e t ā g r a h m a t ā t a h d u l i h g u m u w a r a t r a s t d a u d š.

6. T r i h š p a d š m i t ā g a d u š i m t e n i e e d š i m t e e b i j p o l i t i š k i p i l n t e e š i g i ž i l w e š t, b e š k u r u š i n a š u n p e e b a l š o j u m a a u g š t ā w a l d i b a (b i š k a p š) n e w a r e j a n o š l e h g t n e š a h d u š p o l i t i š k u š a t t u š. P e e r a h d i j u m š: 1230. g. d a n u t e h n i n š c h W o l d e m a r š I I, u š a j z i n a j a b i š t a p u A l b e r t u p a d o t e e š š e m D a n i j a š. P e h d e j a i š p a r š o l e e t u a p r u n a j ā š n e w e e n a r d a š c h a d ā m w a h z e e š c h u š c h i r a m, b e t a r i a r e e d š i m t a j e e m u n i š p r a š i j a w i n u d o m a š. (Š t a t. A r n d t a k r o n i k a š 2. d a t a š 168 l a p p.).

W i š u p a t l a b a n š a z i t o a p z e r e d a m š, n e w e e n š n e w a r ē š n o l e e q t, š a p e e w a h z u n o m e š c h a n ā š B a l t i j a š p e e k r a s t ē, e e d š i m t o t a u t u b r i h w i b a p a l i š a š a k t i š k i n e a i š š k a h r t a u n t i š a p a t j u r i d i š k i a p š t i p r i n a t a u n a p l e e z i n a t a d a u d š o š u n d a š c h a d o š l i h g u m o š. T o š i n o t i r m a š a f a i š š t i p r i š m e e k l i g i a p g a l w o t, š a w a h z e e š c h i m u h š u š e n t i š c h e e m „ a t n e š u š c h i “ w e r d š i b u, k u r u t e e a r w a r u u š s p e e d u š c h i p a h r w a r e t ā m e e d š i m t o t a u t a m.

Š c h a h d š a p g a l w o j u m š i r t i š p a t š m e e k l i a š, š a m u h š u m i h š t i s m a d š e n a i n o d i š c h a u t e e š c h u a p g a l w o j u m š, š a t a g a d e j ā š o z i a l d e m o k r a t i š k ā b r i h w i b a š k a r o t a j u d r a u d š e m u h š u d š i m t e n ē w e e n t a h r š c h i e e n e š t a n o a h r š e m e m, š a š a f o t „ a r w a h z u w a j a n g l u p i r k š t u “ e s m e h r e t a. N e w e r d š i b a, n e b r i h w i b a n e w a r t i š t e e n e š t a n o a h r š e m e m. Š i š l a b w e e n ā i, š a o t r a i i r j a a t l i š t a š u š w e e t a š. Š c h o a š t i a u m e h š w a r a m š m e l t e e š i š m u h š u d š i m t e n e š w e h š t u r e š. U n š c h i a š i n a m u m š d o d a š t i a u, š a t a g a d p e e n a h z i š l a i š k š, k u r š a r e d š a m š u n, š a š a f o t, a r r o k u a i š s n e e d š u m š g a l š k a t r a i w e r d š i b a i. T a š p a t š b u h w m e i š t a r š, k u r š c h 15. u n 16. g a d u š i m t e n i u š z e h l a w e r d š i b a š k l a u š c h u n a m u, t a š p a t š b u h w m e i š t a r š m u h š u d e e n ā š z e l š p a h r e š š p o š c h a j a m b r i h w i b a š t e m p l i m. Š c h i š b u h w m e i š t a r š i r e k o n o m i š t a i š p r o g r e š š, j e b š a i m n e e z i š k ā a t i š t i b a. W i n a š d a r b i b u p e e b r i h w i b a š š w e h t n i z a š n o d i b i n a š c h a n a š m e h š r e d š e š i m t u r p m a š, i t š e w i š c h i š c h i r a k š t a o t r ā (t a u š f a i m n e e z i š k ā) d a š ā. T a g a d j e k o š i m w i n a š d a r b i b a i p e e n e b r i h w i b a š n o d i b i n a š c h a n a š.

M e h š j a u a u g š h ā r e d š e j ā m, š a t u h š i n p e e p r e e š t e r u u n k a r e i w j u š a h r t a š n o d i b i n a š c h a n ā š š e m k o p j i u o w e h l e j a š c h i m k a h r t a m d a l u n o š a w a d a r b a. Š c h i š k a r e i w j u u n p r e e š t e r u š a h r t a š š u n ž i j u (d a r b i b u) m a š p a m a š a m u š a c h m ā š m u h š u š e m ē e e n a h l u š c h e e w a h z u g a r i d š n e e k i u n b r u n i n e e k i. Š a t a d w i n i a r i š a n e h m a š c h i j š a h r t a i p e e k r i h t o š c h u d a l u n o w e e t e j o š e m k o p j u d a r b a. U n š a n e h m a w i n i t o g a l w e n ā m k a h r t a m t r e j a d ā w e i d ā:

1. D a š c h a d o š r a š c h o j u m o š. Š c h i š n o d o k l i š w i š p i r m š b i j n e e z i g š, b e t d r i h š w e e n i š t a i š i j a w e š e l u d e š m i t o d a l u n o w i š e e m d a š c h n e d a š c h a d e e m š e m k o p i b a š r a š c h o j u m e e m, k u r u š j a u n a t g r e e š t e e a p n e h m ā š d o t b a š u i z a i j e b g a r i d š n e e z i b a i (š t. p a w e h š t a I n o z e n t a I I I b u l u n o 1210. g. o f t. 30. d.). B e t š a, š a w i š e e m l e e l a t e e m g a r i d š n e e t e e m t i š a a i š d o t a š m u i š c h a š u n n o w a d i p a h r w a l d i š c h a n ā p e h z l e h n u k a h r t i b a š, t a d š c h i š b a š u i z a i d o d a m a i š „ d e š m i t a i š “ d r i h š i š w e h r t a š p a r m u i š c h a š w a j n o w a d a l u n g a m d o d a m u n o d o k l i, š a t o B u n g e š a w ā k a h r t u a t i š t i b a š w e h š t u r ē a r d o k u m e n t e e m p e e r a h d i j i š.

Tillab widejos Widsemes brunneefu likumos, kur runa par zeema fabeedribam, tã ari Wihtas-Eseles nowadu aisdoschanas fahrtibã mehš redsam semneefus, tã sawu mahju pilnigus ihpashneefus, bet „kungam“ jau ir tee-siba us „desmito“.¹⁾ Widejos brunneefu likumos pat ir noteiktis laiks, tad no kura raschojuma janodod schis desmitais: Sweesta desmitais — Jahnu wafarã, rudsu desmitais us Jehstobeem, daschadas dahrsa saknes, aušas, apini un rotas darbi [Wertgut (dsijas, tihflu deegi, wirwes u. t. t.)] — us Behrtuleem (aug. 24.) un wišas žitas nodewas, kas nododamas no weenam mahjam — us Mikeleem (sept. 28. d.).

Ar laiku schis desmitais pahrwehtãš zeeschi noteiktã nodokli, kuru nehma ik no arkla, jeb mahjas, neluhkojot us to, žil dauds scho preeschmetu ihpashneeks raschojis un waj winam pehž nodoklu nomaksaschanas wehl paleef ko graust, waj ne.

2. Otrs weids, kurã Baltijas semneeki atdewa fungeem daku no sawa darba, bij teeschi klauschi. Ari schee bij šahtumã loti neezigi. Tã, peem, šahds lihgušs, kuru ordena meistars Otonš Lutenbergš noslehdsã ar fureem 1267. g. augustã, nošafa, ka katrs kurs apsolas šrahdãt 4 deenas gadã preesch ordena un proti 2 deenas wafarã, 2 semã. Šamlihdšigs nošajijums atrodas lihgušã, kuru ordena meistars Wolters Nordeks noslehdsã ar semgaleem 1272. g. julija 6. deenã. Šhini lihgušã ir wehl fewiški peemineiti wãrbi pee pilu un želu buhwes.

Bet lai gan neezigi, tad tomehr klauschi, tã rahdas, bijuschi wišpahri šp'a'iti. To peerahda tas, ka Modenas biskaps Wilums, pahwesta suhtnis 1226. g. aprila 11. deenã peeschkir us basnizu semes nometuschamees semneefem fewišku balwu, kura pastahw eelš tam, ka winus atwabina no šcheem klauscheem.²⁾

Ari schee klauschi ar laiku tika neapsinami pawairoli, tã ka semneeki toš nespehja ņest. Bet pimatneji tee bij deesgan neeziga us semneefu mahjam gulofša realnasta.

3. Interesantis ir weens fewišks klauschu weids, kursch atkhištijãš weh-latõš laifõš, proti: kara klausiba. Pee peemehra ar Danielu Bannerowu un Konradu Meindorsu mehš redsejam. Ka semkopju nodewas brunineefem šahtãš tã atalgojums par zeema apšargaschanu. Bet brunineefu warai peeaugõt un daschadeem klauscheem un nodewam wai-rojotees, semneefem šahla kara gadijumã uslikt fewišku kara nodokli (teenden des Reife gudes), kas pluhda newis katra alfewiška lehnu kunga, bet ordena mištra kasẽ un tadehl teef ari šautis par „mištra naudu“ (Meistergeld). Tã tad par apšargaschanu pret eenaidneefem, waj pat preesch brunneefu ordena weegsprãhtigã un pahrgalwigã kara gaitam semneefem bij neween jaustur lehnu kungi un to cerofšu kalpi, bei ari wehl jamãšã fewišks nodoklis ordena kasẽ. Šchis „kara desmitais“ ir pimatnejais walšis nodokla weids.

1) Stat. Richter, Geschichte der Ostseeprowinzen. 1. daks, 2. sehj., 142. lapp.

2) Gal. Russowa kronikas 6. lapp. b, un Urndta kronikas 2. daks 48. lapp.

4. Pee schim trijam realnastam, furs ufgulàs uf balteeschu plezeem, brunineefu un garidsueefu fahrtat nodibinotees, gribetos pemetinat wehl zelurto, fura pateesibà naw nastu, bet tomehr ir semneefu atkariba no waldneefu schiram, dihglis, no fura ar laiku isauga warens apspeeschanas eerozis dsimtlungu rokà. Es scheidt sihmejos uf bissapu un winu pilnwarneefu teefneschu lomu. Lai gan paschi teefas spreedeji, tà jau augschà aprahdits, bij eedsimto wezatee, tomehr pah wineem stahweja „teefas lungi“.¹⁾

Schahdu semneefu atkaribu no „lungem“ daschi wehsturneeli jau uf-
 luhlo par werdsibas, dsimtbuhschanas, waj, mafakais, klauschu stahwolli. Bet
 to tas nebuht wehl nenosime. Winos laikos atradas tahdà pat stahwolli ari wisi
 Wahzijas f w a b a d e e eedsihwotaji, furi nepeedereja pee brunineefu fahrtas.²⁾

Tomehr dsimtbuhschanas dihgli schinis fakaros bet schaubam jau atro-
 ronas. Un no scheem dihgleem ar laiku isauga tumichais werdsibas foks,
 fura nahwes chna guleja uf muhsu semi trihs gadusimtenus un naw pilnigi
 islihdusi wehl pat muhsu deenàs.

Basnizas un ordena wasaleem, i. i. tam personam, furam ordenis un
 bisskapi aisdewa semes gabalus (muishas un nowadus) pehz toreis wispah
 ipsaitas lehnu fahrtibas, bij teescha inerefe, pehz eespehjas paaugstinat sem-
 neefu klauschus un nodoklus. Paaugstinaschona drihs ween nesinaja ne mehra,
 ne robeschu. Jau latweeschu Indritis min wairat tahdu gadijumu, furos
 ordena brahli spehle nesmuku plehsou lomu. (Stat. ari Gruberi Origines
 86. un 91. lpp. un Rufowa kronitas lapu 8, b).

Keisari un popsti ufstahjàs pret schahdu plehsouibu un aisstahweja
 eedsimto teesibas. Bunge aifrahda uf Inozenta III. bulu no 1213. g. oktobra
 11. deenas, uf Honorius III. bulu no 1222. g. un uf Gregora IX. bulam no
 1237. un 1238. g. g., furas wifas greechas pret plehsouigeem wasaleem.
 Keisars Friedrichs II. isdewa pawehli, fura jaunatgreeteem un winu manti-
 neeem nodroschina neween muhschigu brihwibu un apstiprina wifas winu
 teesibas, tahdas tee baudijuschji, eefams pahgahja kristigà draudse, bet
 atswabina winus no wiseem klauscheem (servitus) un no wasalu teefaschanas,
 tà fa lai wini buhtu podoli weenigi sem basnizas un walsis, „tà ziti f w a -
 b a d e e walsis eedsihwotaji“ (Wahzija).

Ra wifas pahwesiu bulas un keisaru pawehles ne neeka nelihdseja pret
 atihstibas gaitas wirseenu, tas war noderet teem lautineem par eewehro-
 schanu, furi leet tahdas zeribas uf, waj baidas no labeem waj launeem
 preeschaksteem un pawehlem, fas nahf no augscheenes. 15. gadusimtena
 pirmà pusè Baltijas arkibiskapi un hermistri gan wehl isdod pawehles pret
 semneefu pahrliezigu aprauschani klauscheem. Tà, peem., arkibiskapa Heninga
 Scharfenberga isdoto basnizas likumu peektais tituls (de seriis) aifleeds speest
 semneefus pee darba swehtdeenàs un swehttu deenàs. Tapat Widsemes
 brunineefu hochmeistars fawos ordenim dotos statutos 1441. g. pawehl

¹⁾ Gruberi, Origines Liv. pg. 44, 46, 59, 154.

²⁾ Stat. Eichhorn, Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte, §§ 302, 304, 343 un 368.

ordena meistareem un preefschneekem (M:ister und Gebietiger) luhkot us to, ka muischu pahwaldneeki pahraf neapgruhinatun semneekus ar klausheem.

Schahdu labi domatu pawehlu un preefschrafsu waretu famellet wehl dauds. Bet tee wisi nepaspehja ne neeka pret attihstibas gaitu.

* * *

Ra katra raschoschanas un us wimu dibinata sabeedribas fahrtiba, ta ari semfopiba pehz trihslauku sistemas un tai peemehrotâ zeemu un pagastu fahrtiba, pate fowâ walâ atstahtha, buhtu pahrgrosifjnses tikai tad, kad ta wairs nebuhtu spehjuse usturet wifus eedsihwotajus, kas muhsu semê saradschees. Tas buhtu peespeedis nemt sem sehjas ari papuwes lauku un zaur to buhtu neisbehgami ijruse senejâ trihslauku sistema un lihds ar to zeemu fahrtiba. Waj attal weenai eedsihwotaju dalai buhtu bijis jaaisect us ziteem apgabaleem, dibinat jaunus zeemus. Daschi pat eewehrojami wehsturneeki un soziologi domâ, ka germanu tautas tikufhas speestas us eebruhschanu Romas walsti zaur to, ka bijis saradees tiddauds lauschu, ka paschu seme, pehz trihslauku sistemas apstrahdata, nespeljuse wairs wifus usturet. Tâ ka Romas walstis bij tik tahlu sawahjinata, ka to sagraut bij weeglat, nekâ afazitees no gadu simtenuswezâs un no sehwu tehwu laikeem parastâs raschoschanas fahrtibas, tad germani gresuschees pret pirmejo.

Lai nu kâ, pee mums Baltijâ wehl ne lehti nebij safneegta trihslauku raschoschanas spehjas robescha, kad jau eesahkâs pahrgrosiba. Un schis pahrgrosibas raditaji nebuht nebij brunineeki un garidsneeki ar sawu frustu un sobinu, bet pilsehtu birgeli un tirgotaji ar sawu dahlderu.

Ra mehs schi rakstina fahkumâ redsejam, brunineeki un garidsneeki muhsu semê rikhojâs pahrs simts gadu preefsch wahzu atnahschanas. Sahlat mehs redsejam, ka eenahzeji peesfehjas eedsimto tautu sabeedribas fahrtibai un usnehmâs tâs sabeedristâs funkzijas, kuru ispildischanai bij radufes wajadsiba pehz fewiscklas lauschu schkiras. Tas wiss nebij nekâs jauns. Bet jauna bij muhsu semê nodibinata pilsehta un to apdihwojoschâ birgelu schkira.

Pee Widfemes biskapa Alberta wiseewehrojamafeem darbeem, bes schaubam peeskattama Rigas dibinaschana. Warbuht, ka Albertu us scho soli pamudinaja latolu banizâs likumu noteikumis, ka biskapu sehdeklim jabuht pilsehta un newis fahdâ nomalâ zeemâ, waj pilt. Nischkiles pils, kur biskaps lihds tam bij sawu sehdekli turejis, nenodereja pilsehtas buhwci. Lai gan ta atradâs pee Daugawas krahta, tomehr ta bij tik tahlu no juhâs, ka leelakeem kugeem turp gruhti aiskluht. Sapehz nebij zerams, ka schi weeta peewills dauds eenahzeju: tirgotaju un amatneeku.

To apwehrdamis — stahsta biskapa Alberta kronists, Latweeschu Indriks — Alberts jau sawas waldischanas otrâ gadâ (1200. g. rudeni) eeguwa no litweem — kâ domajams pret samafsu, waj zaur dahwinajumu — gabalu semes netahl no juhâs, pee Rigas upes eetesas Daugawâ. Sche winsch nolehma dibinat pilsehtu un, lai nodroschinatu winas usplaukschanu, isdabuja no pahwesta pawehli, kura nolahd us pasudinaschanu katru kristigu tirgotaju,

fürsch ar sawu fugi eebranz netahajā Sengalijas ostā¹⁾. Jau nahkoschā, t. i. 1201. gada wafarā Alberts pahrzehla sawu biskapa sehdeklī no Jhchli-les us Rigu un 1202. gada pawafari biskapa Alberta brahlis Engelberts eerodās no Holfsteinas ar pirmeem birgeleem. Scho birgelu skaitis, laitam, ahtri auga, jo 1211. g. jau Rigā bij faradees tikdauds eedshwotaju, ka bij jabuhwē nami ahrpus pirmatnejeem pilsehtas muhrēem. Lai peewiltu eespeh-jami dauds jaunu birgelu, biskaps teem dahwinaja daschadas brihwibas un preekschrozibas: Win'sch atswabinaja no muitam Wisbijas un Gotlandes tir-gotajus, kuri apmetleja Rigas ostu, apfargaja tos pret juhrmalneeku eera-dumu, aplaupit fugus, kuri wehtras trenkti, waj aif zita eemešla peebrauza malā ahrpus ostas, winsch notahrtoja naudas sistemū un teefaschanas fahr-tibu u. t. t.

Es, protams, schein newaru sekot Rigas pilsehtas wehsturei un aifrahdu interesenteem us Bungeš grahmatu „Die Stadt Riga im 13-ten un 14-ten Jahrhundert. Geschichte, Verfassung und Rechtszustand. Leipzig. Dunder u. Humblot 1872. g. un tur mineteem raksteem. Dauds interesantu mono-grafiju ir iskaifits par Baltijas senatnes pehtneeku isdewumeem: Rigas Mitteilungen, Jelgawas Jahresverhandlungen u. t. t.

Mums no wislesela swara ir tikai tas, ka pilsehtai attihstotees, Bal-tijas zeemu un pagastu dsihwē eemitinajās jaunš, lihds tam reti redsets weesīs — n a u d a.

Jr jau taifniba, ka senejee balteeschi pasina naudu un weda sinamu tirdsneezibu ar seemelu tautam ari pirms pirmo pilsehtu dibinaschanas. Bunge gluschī pareisi aifrahda, dibinadamees us Eichhorna, Lōwis un Pa-rotta sakrahtām sinam, ka seneio liwu un latweeschu tirdsneeziba ar ahrsemem bijust deesgan erwehrojama. Bet pahrdewa wini tikai tahdus raschojumus, kuru teem bij wairal, nekā paschi spehja patehret: lopu ahdas, taukus, medu, wafku, schad un tad linus un kanepes. Nekad nepahrdewa labibu. Pret pahrdotām prezem tee eemainija, waj par cenemlo naudu pirka galwenām kahtiam sahli un dselst, kuru pehdejo leetoja tik mas zil eespehjams. Wehl 17. gadu simteni ara semi ar tola ahki, bes dselsš lemescha.

Ja pehz scho wajadsibu apmeerinaschanas wehl atlika ismainamu jeb pār pagasta robescham pahri dod amu preishu, tad pret tam zentās eeguhrt rotas leetas. Ja kahdu wafaru nepeenahza tirgotaju fugi, tad eedsimtee balteeschi warbuht sajuta masu neehrtibu, bet tee nebij apdraudeti sawā dsih-wes kahrtibā. Seem tapehz nebij jazeesch ne bads, ne failums, Jo wisu, kas teem dsihwē nepeezeeschami wajadfigs: drehbes, usturu, darba rihtus u. t. t. tee raschoja paschi sawās mahjās.

Leeta pahrgrosijās, pilsehtam nodibinotees. Tur bij pastahwigs tirgus, kur wareja pahrdot wisu, kas ween bij atlizinams Tur ari wareja lotrā laika dabut pirtt wisadus gresnumus, ehrtibas un fahrumus. Wajadseja tikai naudas. Tapehz semneeki sahka dsihtees pehz naudas un west us tirgu ari tahdas mantas, ko tee itin labi buhtu warejuschi paschu mahjās patehret. W daschadu raschojumu pahrdoschanu speeda pat wiskonferwatiwatos kaimi-

¹⁾ Schi Sengalijas osta atrodaš pee Leelupes, kura toreij eetezeja taifni juhrā.

mus ari wehl tas, fa tagad sahka nodewas un klauschus pahrwehrt naudas
maksajumos un pat par noseegumeem galwenais sods bij naudas at-
lihdsinajums. Par zilweka nosichanu bij jamassa 10 markas un tas
tas newareja samaksat, tas pahrwehrtas us 10 gadeem par weran, tam,
kursh par wina samaksaja soda naudu. Tapat par daschadeem satroploju-
meem bij noteikis naudas sods pehz zeeschas tassez.

Ra zaur schim sode naudam sanahza prahwas sumas, to stary zitu
leezina tas, fa pehz Latweeschu Indrika nostahsta, jau 1206. g. Suraidā,
uslauschot liwu teesas funga, brunineka Gotsfrieda lahdi, tam wehl atrada
19 markas (9 un pus mahrzinās) sudraba.

Par naudu tagad wareja katrā laika dabut daschadas rotas un gahrdu-
mus, kas rashoti tahlos, siltos semes strehkos un kulturas sinā tablak at-
tishstias semes. Bet pee naudas wareja itl weenigi zaur tirdsneeziibu. Ar
to tad ari nodarbojas neween pilsehtu eedsihwotaji, bet ari ordenis, garids-
neeziiba, brunineeki, preesteri un wasaki. (Richtera wehstures 1. dalas 2. sehj.
75 lpp.). „Desmitdal-zilweka“ es aisahdu us Leales bistapa genials eedomu,
nodibinat few labibas tirgotaja monopolu zaur to, fa tas aisleedsa semnee-
keem pahrdot labibu sem sinamas zenas zitam, ta weenigi winam. Un lai
luteranu mahzitaji par to newihpsnatu leekuliga warisejina, tad tuhdat pee-
bildischu, fa luteru mahzitaji — dsimbuhschana nodbinajas taisni 16. gadu-
simteni, reisē ar luteru tijibas isplatichanos Baltija, tamdehl te war runat
ari par luteru mahzitajem — neween nodarbojas ar siktirdsneeziibu, bet
tureja ari frogus (st. Bungeš arkiwa 11. 189. lp. un Richtera wehsture 2.
dalas 3. sehjumā 11. lapp.). Wispahr luteru mahzitaji pee numis no laika
gala bijuschi tumschaki, neisglistotaki un itumista sira dauds semat stah-
wofchi, nekā katolu garidsneeziiba. No daudsajem peerahdijumeem lai itai
minam weenu, kuru Richters atstahsta sawas wehstures pirmās dalas 396.
lpp. is Baltijas laizigo un garigo fungu seedu laikmeta (16-tā gadusimtena
beigam): „Bislapi, abli, domu fungi un brunineeki tureja few atlahki slah-
guletajas, kuras beeschi mainija, pee tam it few schki bistapi saprezinaja tas
sawas mihtakos, kuras teem apnikuschas, ar swabadeem semes eedsihwotajem
un dahwinaja tam muischas. (Luhl, weens awots, no kura sahstschas dauds
slwenas Baltijas muischneeku familijas! F. R.) Luteru mahzitaji atkal
dsihwoja ar tam slahtguletajam, kuras brunineeki un swabadee semes eedsih-
wotaji bij nobruhfejuschki un atstahjuschi.“ Tā preetsch Baltijas staisstajam
Weneras preestereenem isteizeens „nonahst lihds luteru mahzitajam“ apshmeja
apmehram to paschu, ko „nonahst us suni“, t. i. noslisth us wissemato pa-
lahpenu. Wispahr luteranu mahzitaji gahja no weena junktura pee otra,
peedalijas pee wina dsihrem un zentās zaur schtukeem un joteem ispelnit jun-
furu labpatischanu. (Richters).

Ta ir eewehrojama starypiba stary katolu un luteranu garidsneeziibu:
pirmēja zenschas spehlet waldneezes lomu un pee gadijuma dsen keisarus us
Kanosu, turpreti pehdejā ir weenmehr bijuse un palits waldneeku usizamais
schunelis, kas uszihīgi laisa warmahfu issutuschas kahju pirstu starypas: kad
kungeem patihk joki, tad luteru mahzitaji lez zaur stihpu un spehle nerru

Tomu, kad kungeem draud breesmas no tautas, tad tee rej, lahdaš un košch nepaklaufigo tautu. Lai tilai domajam pee pašcha Lutera reebigā iswiruma pret dumpigajiem semneekiem: „štat, durat, kaujat, zehrtat toš, jo tee ir tā trafi jui!“ tā apmehram štan wina wahrdi (tešis man naw pee rolaš). Lai tahlat domajam pee m u h s u mahžitaju iswirumeem pret mums pašcheem, fewišchi pehdejā laitā!

Bet togad atpafal pee laizigām leetam. Tiklihdš zeemu laudis šahla raschoť prezes preefch pahrdoichanas un ne wairs weenigi mantas preefch pašchu patehrina, tad zeemu un pagastu sahrtibai tuwojās breesmas no trim pušem:

1. Preefch tirguš raschojot, wajadseja peegreest wehribu tām prezem, kuras uš tirguš wišwairat peepraša. Kā mehš augščā redsejam, taš zeemu sahrtibā ar zeeschi noteikto trihslauku šaimncezibu nebij cespeshjams.

2. Pastahwigi iswedot pahrtitās weelaš no zeemu robešcham, ar laifu wajadseja pašchobitees zeemu sahrtibas un trihslauku sistemas lihdsšwaram jau zaur to, ša laukeem netila atdotas atpafal taš špehta weelaš, taš no teem iwwiltas pahrdodamo raschojumu weidā.

3. Wišresnatais lihliš, koš ar preefchu raschoschanas eeweeschanos cesppeedas zeemu un pagastu sahrtibā bij taš, ša lihds ar to, ša semes raschojumi šluwa par prezī un erguwa tirguš wehrību, pahrwehrtās ari pate seme par prezī, kurai bij šawa wehrtiba. Birmoš diwi gadušintenus pehž krištigas kulturas nodibināchanas brunneeku, teesāš fungu un zeema wezako semes ihpašchumi bij dāšchos retos gadijumos muišchu seme, t. i. atradās ahrpuš zeema robešcham ušzeltās nometnēs, bet pa leelakai dafai tee bij istaifiti pa zeemu un pagastu iwwirumeem, tāpat tā wišu zitu zeema lozeftu ihpašchumi. Dahwadami šaweem šalpeem waj šawu šlahtguleťaju wihreem semes gabaluš, bištapi teem wareja dot waj nu ne pee weena pagasta nepeederofchuš semes gabaluš (muišchu semi), waj attal aišdot weenu, waj diwu, waj ari pušī un zeturto dalu no mahjam šahdā pagastā, kūršč bij bištapām padeweēs. Tā, peem., ordenu meistarš Ebenhardš no Monheimas 1333. gada debesšbrauščchanas deenā dahwinaja Šautgodim diwas mahjas Šiales pagastā, atwabinadams taš no wišem nodofleem uš behrnu behrneem. 1) Šahdu dahwinajuma došumentu Rurlemes Ronineem ween ir 9 gabali.

Šchahdi dahwinajumi nošimē to, ša bištaps atfataš no tīt un tīt mahju dafas to nodofku un šlaušču, kuras šinamais zeemš waj pagastš zaur lihgumu basnizai ašfolijis un uš wišām zeema waj pagasta mahjam išdalijis. Ja šchahds dahwinajums peekrita šahdam zeema lozeftim, tad apdahwinatais weenšahriči šrahdā šawās mahjās, tā wišī ziti šaimini, bet nedod basnizai to dešmito un toš šlauščuš, kuri zitem šaimineem jadod. Ja šurprei tahds dahwinajums peekrita šahdam brunneekam, teesāš fungam waj preefterim, kūršč pee zeema šabeedribas nepeeder, tad „aidahwinato“

1) Tautgulden et suis veris heredibus contulimus in pheodum duos uncus in Pagasta Syallen colendos, habendos et possidendos perpetue absque census solitione et laboris factione, libere et quiete sicut ceteri neophyti Curoniae bona sua feodalia sunt soliti possidere.

mahju ihpafchneeki (semneeki) kopj sawas mahjas tà kopuschj un pilda sawas nodewas un klauschus tà wißi ziti fainini, tikai winu defmito fanem newis basniza, bet apdahnatais fungs, kusch warbuht zeema nedshwoja.

Tà fa katru mahju dala bij til ideala dala no wißa zeema semes un katru mahju lauti un plawas bij isfaisitas pa wißu zeema pleki, tad winu plafchums bij nenoteits un robeschas nebij pastahwigas. Un ari brunineeteem aisdotàs zeemu mahjas bij padotas tahdai fainneefochanas fahrtibai, fahdu zeema fapufze nolehma.

Ramehr pretfchu raschofchana bij mas attihstia¹⁾ un brunineeki, fureem bij no „augtäs waldibas“ — no ordena un bisfapeem — norakstia leelata dala neapstrahdato muifchas semju, tà ari laba dala mahju, atradäs pastahwigos faros, tikmehr pee augfchapraktitäs fahrtibas nefas netifa großtäs. Bet 15. gadufimteni pastahwigas fara gaitas mafinajäs un, galwenais, Rigä un zitäs pilsehtäs attihstijäs pastahwigs tirgus daschadäm prezem²⁾.

Tagad brunineeki un ordena brahli pahrowehrläs par muifchneeteem, t. i. nehma ismantot tos muifchas semes gabalus, furi teem bij norakstia un furus tee lihds tam bij, ja dauds, tad adewuschj semneeteem pret neezigu a'lihdsfnajumu, jaunu zeemu dibinaschanai. Bet tà ismantot semes gabalus bes kapitala? Isnemot to — gan deefgan prahwo fktatu latweefchu, liwu, igaunu un zitu eedfimo gimenu, furas pahrgahja brunineeku fahrtä un bij famehrä mantigas³⁾, wißi brunineeki bij nabagi feetalu rißeji. Jo, lai gan pee Widsemes eefarofchanas, uf pahwesta usafzinajumu peedalijäs tà frusta farotaji ari dauds reetumu Eiropas muifchneeku un leelungu, tad tomehr no teem, tà Bunge peerahdijis, neweens Widsemä nepalika. Widsemä nodibinofchäs brunneeziba fastahdijäs no eedfimo difchmanu gimenum un wahju plitadidham — fara falpeem. Teem nebij ne kapitala, nedj inwentara preefsch fainneezibas eefahfchanas.

Bet eefpehju fainneefot bes rihzibas kapitala dewa leelee muifcha meschi, ar fureem bij apaugufe muifchu semes leelata dala. Malta un balft tifa famehrä labi aifmaktati, ruhpeja til no semneeteem peenahfochos klauschus illeetot kofu nozifschanai un aifweschanai pilsehtäs. Se radäs pirmais dsenulis pawairot semneeku klauschus pahri par nolihgumu.

¹⁾ 13. gadufimtena fahfuma wehl labibu pahrdofchanai nerafchoja; un 1206. g., tad Rigas pilsehtas laukos bij nerajcha, buhtu wißi birgei bada nofprahguschj, ja nebuhtu no Gollandes laifa peenahfuschj fagi ar labibu.

²⁾ Par aßi mallas wiszaur 15. gadufimteni Rigä dewa weenu treifchdalu lihds 5 festdalam marfas weza faluma (apm. til pat dauds rubli), lastis faktu malfaja 1 marfu, muza darwas 1 marfu, pods waißu pazehlās no 1 lihds 5 marfam, rōdju zenas großtjās pehz raschas un bij wifsematas 1405. g., fur puhrs malfaja pus marfu; pahrs fapbafu malfaja — 1 marfu, muza ahfsemju alus — pusmarfu lihds marfai. Strahdneeka alga bij 1405. g. — 3 fchilini (apm 12 fap.) par deenu. (Neue Nordifche Miscellen St. 56. u. S. 124).

³⁾ Tagadejee knaß Liweni atwasina sawu ziti no liwu wifaischa un nodeweja Raupo, jeb Robes, tapat Bayfälli, Batfali, Koflufi ir eedfimo pehznahfami (fkat. S. J. v. Liwena rasti Hupela Nord. Miscellen, aab. 31 un 14, lapp. 243. gab; 15, lpp. 282 un gab. 19 lapp. 304). Salhdifini ari Gebhardi Widsemes wehstures 335. lapp., fur aprahdīs, fa wißi pahrtifuschjo eedfimo nowadneeku un muifchneeku pehznahfumi, furi patureja sawu brishwibu, pahrgahjuschj muifchneeku fahrtä un pahrowahzojusches.

Semneeki ar to, protams, nebij meera; zehlas kildas un teit wasalu teefas lunga peenahkums pirmo reisi israhdijs par warenu eerozi winu rofa pret semneekem. Pee ta lai semneeki mekle taisnibu, ja vais taisnibas nesejs un teefas spreedes ir winu pahridaritajs? Sewiscki Harija, Wihlande un wispaher tanis apgabalos, kur gandrihs wisa seme bij wasaleem aisdota un wasaki bij majal atkarigi no semes wirskungeem, semneeku nodewas un klauschi tika drihs faskruhwetu nedabiisi angstu.

Newarddami pahrestibas pazeesti, semneeki kehras pee meeta un dalscham. Ischelas plaski semneetu dumpji, ta peem., 1343. g. leelais dumpis, kuru Rufoms aprassia sawa kronika no 15—17 lapp, (skatees ari Voigt, Gesch. Preussens Bd. V no 19 lapp. sahlot.)

Dumpineeki tika pahrwareti un ar waru peespeesti lozit sawu kaslu klaufschu juhga. Daudsi nolehma atkazitees no sawa tehwu tehwa mantojuma un iswairitees no klaufschu sloga, aisejot us zitu weetu dsihwot. Bet ta ka ap scho laiku (15. gadusimtena veigads) gandrihs katrs stuhritis semes muhsu tehwijs bij aiskemts waj aisdots us lehnu teefibam kahdam nebuht laizigam waj garigam fungam, tad ari behgkeem nebij nefas daudsi wairaf panahkams, ta pahrmaintit plehsigatu fungu us masal plehsigu. Un ari scho eespehju warmahkas drihs ween sahka apzirpt.

Jau 1323 g. leelata dala Widsemes fungu noslehdsja ar Leetawas leelstriju Gediminu lihgumu, kursch nosafa: „Loyt en drel wan eneme lande in dat andere, den seal men utantuerden, wan he genorderet wert. Wil en vrie man varen van eneme lande in dat andere, das seal he weldich wesen.“ („Ja kahds kalps aisehg no weenas semes otra, tad to wajag isdot, ja pehz wina teel prasits. Ja brijws wihs grib zelot no weenas semes otra, tad winam tas teel atkants.“)

Schis nolihgums gan sihmejas tikai us ka l p e e m (drel), kuru stahwollis bij gluschi lihdsigs wergu stahwoklim. Schahda personiga kalpiba, jeb werdsiba (Drellschafi), ta jau augschā mineis, bij Baltija pasihstama jau ilgu laiku preesch wahzu atnahschanas. Un ari kristigai kahrtibai nodibinotees, ta nenosuda. Pa leelakai datai wergi bij kara saguhsliti waj pirtti sweschneeki. Bet ari kristiis zilwets wareja kluht por wergu (Drell) 1. zaur noseegumu, kura deht tas noteefats us nahwi (gerichtet an Hals und Hand). Tahda gadijuma noteefatais wareja atpirktees no nahwes foda, samahkadam 10 marlas sudraba. Ja winsch to nespehja, tad winsch palisa par wergu tam, kas scho sumu samahsaja. Domehr schahda werdsiba nedrihssteja wilttees ilgaf ta 10 gadus, jo par katru kalpibas gadu norehkinaja weenu marku no parada. 2. Werdsiba wareja nogrint mahkat nespehjigs paradneeks, ja tas newareja atrast galwotaju un wina paradš kneedsas pahri par wehrdinu. Parada dewejam bij atwehlets tahdu wina ihpashumā atdotu paradneeku faisit pee abam sahjam. Ja winsch tam aplisa waschas tikai ap weenu sahju, un ja to eeraudsijs kahds zits, kam werdsiba atdota persona ari bij parada, tad schim otram paradu dewejam dij teefiba nemit paradneeku par sawu wergu. 3. Werdsiba nogrima glehws kara wihs. Ta, peem., 1294. g.

isfoto Hapsales pilsehtas litumu § 9 nosaka: . . . bet kas kaujā no poga-
ncem behg, tam buhs buht un palikti wergam.

Rā no wisa redsams, tad šhini werdšibā (Dresschaft) atradās wairat
wahzeeschu un zitu šweschtauteschu, nekā Baltijas eedšimto. Un tikai us
scheem kalpeem jeb wergeem bij simeš augšminetais
nolihgumš.

Bet 15. gadusimtena beigās, kad gandrihs wisa swabadā seme bij „kun-
geem“ aisdota un semneeki, no fungu klauscheem wairidamees, sahla leelā
daudsumā atstahf sawas mahjas un dšihwes weetas, tad fungi noslehdsā
sawā starpā tamlihdšigus nolihgumus ari par „aisbehguschu sem-
neeku isdoschanu“.

Tahdu nolihgumu mums usglabajees dauds. Bet wiswezalaš ir
fastahdītš 15. gadusimtena widū un noslehgtš starp Terbatas biskapu Barto-
lomeju un weetejo bruneezibu. Otrš schahds nolihgumš tita noslehgtš
1494. g. starp Rīgas Arkibiskapu Mikeli un sem wina stahwoscheem garigeem
un laizigeem kungeem. Schis nolihgumš ir eewehrojams zaur to, ka tani
semneeki teef pirmo reis nosaukti par dšimtklaudin (Cromann). Trescho
tahdu lihgumu noslehdsā ordenu meisters Watters Blettenbergs un sem
wina stahwoschā bruneeziba ar Sahmu salas distabu un wina garidsneezi-
bu un bruneezibu 1508. g. us 20 gadem. Nohlofchā 1509. g. tas patš ordena
meisters noslehdsā schahdu lihgumu ar Rewelš biskapu un Harijas brun-
neezi- bu. 1551. g. tahdu lihgumu parastija Sahmu salas un Rusemes
biskaps. Bes scheem peezeem dokumenteem, kuri simejas taisni un weenigi
us aisbehguschu semneeku isdoschanu, schis patš, tā redsams, foreiš wijai
šwarigais jautajums teef blatus peemineš loii daudsoš talaika dokumentos,
kuri fastahditi par zitam leetam.

Schi laika dokumentos ari pirmo reisi sahlf leetot wahrdu „semneekš“
(Bauer). Lihds tam zeemu eedšihwotajus sauza waj nu par laimineem¹⁾
waj ari par awasschneekeem (Untersaken). Un behgšana un behglu isdo-
schana bij tit isplatita, ka tita eešeli šewišchi semneeku teefneschi (Haden-
richter), kuru ušdewumš bij pahrluhkot un gahdat par behglu isdoschanas
nolihgumu ispildischanu.²⁾

Tā sahltās un attihstijās usstats, ka semneekam jadsihwo tajā zeemā, kur
tas peedšimis. Wahrds semneekš nosihmeja pec semes šaititu, nebrihwu
zilweku. Jau 16. gadusimtena widū schis usstats bij tā pahrgahītš muisch-
neeku meesās un ašinīs, ka tee sawā 1554. g. landtagā penehma nolehmmu,
ka wisām pilsehtam jaisdod ari tee semneeki, kuri aisbehg pilsehtā. Somehr
pilschneeekeem schahds usstats wehl bij jauns un islikas netaisns. Tapehž
pret scho landiaga lehmumu protesteja neween Riga un Terbata, bet ari
Rewele, kuras aplaimē muischneezi- ba jau bij zeeschaf nodibinajusēs.
(Richters).

¹⁾ States Sahmu salas biskapa Indrika dokumentu no 1270. g.

²⁾ Bunge, Geschichtl. Entw. der Standesverhāl niše, pg. 9 Richter, Geschichte der
Diseeprov. I. dalas II. sebj. 375 lapp.

Ne daudf wairaf kapitāla un, warbuht, pat wehl mafaf darba, nefā tolu zirfchana un pahrdoſchana, praſija plaſcha lopu audſeſchana. Tadeht ari tai jaunā muifchneeziba peegreesa wehribu, fur ween dabiſtee apſtahlki to atkaha. Bet tiſlab meſcha iſmantofchana, tā ari plaſcha lofſopiba, lai gan praſa maf kapitāla un ſamehrā maf darba ſpehta, praſa totees wairaf ſemeſ. Tas bij dſinuliſ nolaupt pagasteem un zeemeem winu meſchuſ, lopejāſ ganikleſ un plawaſ. Œhi laupifchana, protamſ, notika uſ taiſnibaſ pamata. Un lai raditu jauno taiſnibu, tad ap ſcho laifu tiſa eenefi Baltijā ſemo lauſchu apſpeefchanaſ zihvā un diſchmanu ihpaſchuma teſibu apſargaſchana pahrbauditee romeefchu liſumi.

Drihſ jaunajeem muifchneeteem radāſ ſpehja un kahre rafchot uſ ſawaſ ſemeſ ari labibu pahrdoſchana. Lauſſaimneeziba nepraſija tiſdaudf ſemeſ, tā abaf augſchminetāſ ſaimneezibaſ. Bet totees wairaf ta praſija darba un kapitāla.

Senaf atpafaf, lamehr brunineefi bij ſabeedribai wajaſdiga lauſchu kahra, kura gandrihſ weenmehr ſtahweja ſem eerofcheem, aiſſargadama ſemi pret eenaidneeteem, toreiſ neweēſ brunineefſ newareja eedomatees apſtrahdat patſ tam no augſtāſ wal dibaſ par wina puhlem waj duhſchibu dahwinato ſemeſ gabalu. Rā jau augſchā aprahdiſ, tahdi dahwati ſemeſ gabali wareja buht apſtrahdati un atraſtees kahda zeema robeſchāſ. Tad dahwinajumſ noſihmeja tiſdaudf, ta apdahwina:aiſ dabuja teeſibu ſanemt to deſmito, kuru aiſdotā ſemeſ gabala apſtrahdataiſ bij apſolijiſ baſnizai. Otrkahrt, aiſdotaiſ ſemeſ gabaliſ wareja neatraſtees neweena pagafra robeſchāſ, buht neapſtrahdatſ un tā tad bij — ja taſ tiſa aptapſchotſ — muifchu ſeme. Ari teem dahwato muifchu ſemi brunineefi needomajāſ apſtrahdat paſchi, bet atwehleja uſ tāſ nomeftees ſemneeteem, dibinat jaunaf mahjaſ un zeemuſ, ja ween tee pee tam apſola fungam deſmito. Tiſai retoſ gadijumof ordeniſ patſ tureja muifchaſ, kuraſ liſa ſaweem pilnwarneekem pahwaldit un klaufchineeteem apſtrahdat. Pilſehtam un paſtahwigeem iurgeem nodibinotees, tā jau aprahdiſ, radāſ eeſpehja un dſina zeema lauſchu klaufchuſ un deſmito pahrwehriſ naudaſ nodolki. Kad nu brunneeziba bij ſawu wehſturifko uſdewumu iſpildijufe un brunneefi pahrwehriſ muifchneekoſ, t. i. ſahla ſaimneefot uſ teem aiſdotāſ muifchu ſemeſ, tad tai dſina — pahrwehriſ ſemneeku klaufchuſ naudaſ nodolki, ſtahjāſ preti ziti zenteeni: Algadſchu wehl bij maf, tadeht muifchu ſaimneezibā bij nepezeefchami wajaſdigi aptahrtejo ſemneeku klaufchi. Jo wairaf labibaſ muifchneefſ gribeja rafchot, joſchu wairaf klaufchineeku tam waja, bet joſchu wairaf ſemeſ tam ari waja. Seit atfal ronaf eemeiſſ weentahrt peeſawinatees pagafra loſſemeſ un eewilkt atpafaf jaunu zeemu dibinaſchana. Atdotāſ muifchu ſemeſ un otrkahrt paugſtinat pahri palikuſcho ſemneeku klaufchuſ. Ubi pehdejee zenteeni: wehleſchanaſ paleelinat muifchu laukuſ un wajaſdiba lihdſ ar to pawairot darba ſpehkuſ tur weēſ otram lihdſſwaru. Ja eewilkt wiſu ſemi, tad nebuht taſ to apſtrahdā, bet ja atdoſ wiſu ſemneeteem, tad nebuht to apſtrahdat un kur iſmantot winu klaufchuſ. Klaufchuſ eeſpehjami augſtu faſtruhwejoj, maſſ pulzinfch

semneeku, kura ufturai wajag neeziga daudsuna femes, apstrahdaja plaschus jo plaschus muifchu tihrumus.

Tà mehš redsam, fa pretfchu raschofchanas attihstiba rada us laukeem daschadus zenteeuus, fas tomehr ifeet us zeemu un pagastu femes, femifchi, meschu, ganiklu un plawu apzirpchanu un zeema eedfihwotaju nospeefchanu nabadsiba un tamlihd fari werdhiba. Semneefceem usnahza badofchanas, ilgi pirmš eedfihwotaju flaitš bij fasneefstis tahdu augstumu, tahdu tolaitu fainneezibas sistema spehj ufturet.

Wiflu, schini nodala fazito, apwehrdami, mehš waram ufflatit par wehsturisfti peerahditu, fa: 1. brunneeku un garidsneeku fahrtu nodibinaschanas, kura us sinama kulturaš palahpena ir fainneeziffti wajadfiga, wehl nebuht nenofihmè dsimtbuhfchanas waj pai werdhibaš „cewefchanu“. 2. Dsimtbuhfchana nodibinajās Baltijaš mas pa masam, fahko i no 15. gadufimtina otrās pusš, tà tad opmchram 300 gadus pehz wahzu wiršwaldibas nodibinaschanas muhsu semè, kad brunneeziba bij sawu wehsturisfto usdewumu ispidijufe un ftuwufe sadfihwè pilnigi leeta. Kà uhdens ir meefas spirdinatajš un wefelibas ufturetajš, famehr to leeto preefch masgafchanas, bet pahwehrichas par smirdofchu sanki un flimibas dihglu perelli, tad to, pehz wina usdewuma ispidifchanas, peemasgatu falej bedrè, — tàpat ir ar fabeedribas schfiram: Kamehr tàš pilda sawu usdewumu, kura dehl tàš ir zehlfuchas un nodibinajuchas, tikmehr tàš ir fabeedribai par fwehtibu, bet kad schis usdewums ir peepildits, tad winas top par fabeedribas flogu un leetuwenu. 3. Mehš redsejam, fa dsimtbuhfchana isauga no weetejeem fainneezifsteem un us teem dibinoscheemees politifsteem apstahfleem, un naw weena waj otra zilwefa ifugdrojums un „cewedums“.

Ur to buhtu peerahditš tas, fas schini nodala bij peerahdamš. Bet eefamš nodalu beigt, man gribetos greest lajtaju wehribu wehl us weenu apstahfli, fursch ir til interefantš un pamahzofschš, zil ween tas no wehsturisfta fatta fagaidamš.

Augfchà mehš redsejam, fa zeemu un pagastu fahrtiba bij eerihkota preefch fabeedribas, kuras lozefleem ir weenadas dsihwes wajadfibas. Gan eedfimtè zeemu wezalee un zilts wirfaischi par fawem palapojumeem fabeedribai dabuja sinamu allihdsinajumu. Wineem tifa eerahdita diwu waj pusotru mahju grunte, kuras apstrahdaschanai fatrs zeema waj pagasta lozeflis apnehmās strahdat pahrs, trihs deenas gada. Tahdà fahrtà warbuht fcheem „dischmanee“ bij drufku ehrtaka dsihwe un beefaka fahrtà sweesta us maifes, nekà pahrejeem zeema lozefleem. Bet famehr zeems weda sawu patstahwigu, no ahrapaufales neatfariqu dsihwi¹⁾, tikmehr ari zeemu wezalo un zilts wirfaischu eerafchas un dsihwes wajadfibas bij tahdas pat, tà wifseem ziteem pagasta lozefleem. Winu lauti bij iftaifiti pa pagasta robe-fcham un tifa apstahdati pehz tàš paschas fahrtibas, tà wiflu zitu zeema lozeflu lauti un plawas.

¹⁾ Areewu semneeki tagadin apfihmè ar wahrdu „mir“ tiffab fahdschu. tà ari pasauli, tapehz, fa winu fahdscha ir winu pasaufe.

Pissehtam un fahrtigai lirdsneežibai nodibinotees, ſcheem zeema diſch-
maneem, ſà ari teem ſaimineem, tui aiſ ſchahda, waj tahda eemeſſa bij
atſwabinati no baſnizai un taſ kungeem dodamà deſmità un ſlauſcheem,
ſchahda fahrtiba ſluwa nehrta. Wini wareja uſ ſawu mahju ſemeſ raſchot
wairaf, nekà winu uſturam wajadſigſ. Bahraſumu wareja un gribeja pehr-
dot. Bet, preeſch tirguſ raſchojot, bij japeegreeſch wiſleelata wehriba teem
raſchojumeem, tahduſ wiſwairaf peeprafa un wiſlabat ſamaſſà. Taſ zeemu
ſabeedribà, ar winaſ zeefchi noteikto fahrtibu nebij eeſpehjamſ. Tapehž wiſi
ſchee pahrtiſchee ſaimini zentàſ uſ zeema ſemeſ ſadalſchanu un nodo-
ſchanu pilnigà priwatihpaſchumà. Nabagakee ſaimini tam pretojaſ, jo wini
tirgu uſmeleja retaf, un loſkopiba winu ſaimneežibà ſpehleja ſamehrà ſwa-
rigu ſomu. Semi ſadalot wineem tiſa nemta teeſiba ganit pàr wiſu zeema
pleki. Zehlàſ aſaſ zihuſ. Brunineekeem un muifchneekeem, kuru ſemeſ
peederumi bij tàpat iſkaiſiti pa pagasta robescham, tà eedſimto zeema diſch-
manu ſeme, bij, protamſ, ſewiſchka intereſe noapatot ſawu ihpaſchumu,
ſaweenojot wiſuſ ſawuſ laukuſ weenà nowadà, kurſch tiſtu notapſchotſ un no
zeema ſemeſ ſchkiritſ, tà ſa uſ to ihpaſchneeſ war ſaimneeſot pehž paſcha patitaſ.

Protamſ, ſa politiſki un etonomiſki ſtiſprakà puſe ſchini ſtrihdù uſwareja.
Zeemu un pagastu ſapulzeſ nolehma ſemi ſadalit. Bet nereti maſturigakee
ſaimini neaſſina zeema ſapulſchu lehmumu un jaunwilltàſ eſchaſ. Sewiſchki
pehž plaujaſ laiſa tee ar ſaweem lopeem necewebroja eſchinaſ. Seit nu bij
beeſchi dumpji un leit bij taſ, kur priwatà ihpaſchuma ſanatiki

„Uſ eſchinu galwu liſa,
Sargaj ſawu tehwu ſemi“.

Tikai ſchahdà ſchaurà un (preeſch maniſ) ne wiſai ſimpatiſtà noſihmè
ſchini tautàſ dſeeſmà ſaprotamſ wahrđſ „tehwu ſeme“. Weſelai walſtij
nekad un nekur naw bijuſe eſchina par robeschu. Naw eſchinaſ ari Klujaja
juhrà pee Port-Urturaſ, kur tagad baſchi tautiſki tuſſchgalwi dſiraſ uſ eſchi-
naſ galwu liſt un ſargat „ſawu“ tehwu ſemi.

Tà nodibinajaſ pee katraſ muifchaſ nowadſ, nowadi aprija pagastu,
tehwu ſeme apehda ſaiminu brihwibu un „tehwu ſemeſ“ ſargataji palihdſeja
eekalt ſawu tautu werdſibaſ waſchàſ — ta mamona dehſ.

Kamehr nebij paſchu zeema lozeklu ſtarpà tehwu ſemeſ t. i. priwatà
ſemeſ ihpaſchuma ſanatiku, tiſmehr zeemu fahrtibu neſpehja ſagraut nekahda
wara. Un kamehr zeemu fahrtiba nebij ſaſchkobijueſ, tiſmehr werdſibu waj
ſlauſchuſ neſpehja uſſpeeſt nekahda wara. Raſ griſ apſplaudit dſimtbuh-
ſchanu, taſ lai ſplauj uſ priwato ſemeſ ihpaſchumu jeb „tehwu ſemi“, tà
winu dehwe tautàſ dſeeſmàſ, un uſ diſchtauteeſcheem.

5. Dſimtbuhſchanas tahlakà noſtiſprinafchanàſ.

Mehſ jau ſazijaſ, ſa kareiwji-brunineecki tikaſ tad pahrwehrtàſ par
zeemu un pagastu iſſuhžejeem muifchneekeem, kad brunneežiba bij ſawu weh-
ſturikto uſdewumu iſpildijueſe. Eedſimtàſ tautàſ bij apmeerinataſ un ap-
fahrtjejaſ walſtiſ waj nu pahrawetaſ, waj atkal uſ garaſeem meera lih-

guncem peespeestas, ta, peem., Widfemes „muhscha eenaidneekš“ — Krewija (unser Erbfeind der Muskowiter), ar furu ordena meistars Plettenbergs 1508. g. noslehdsa pameeru us 50 gadeem.

Tagad bruineeki wareja sawu schlehpu un sobinu kahrt wadsi, un kara firgs nodereja tifai mehl us medibam waj preetsch isdraschanas us lahsam un zitam dshrem. Bruineeku usdewums bij semi apfargat, muischneetu weenigais darbs bij — semi isfuht un speest semneekus pee smagala darba.

Newar noleegt, ta ari schi pahrgrosiba notika progresa labā. No semes tika isdshits titdauds raschojumu, ta lihds tam neweens nebij ne sapnt eedomajees. Pilschtas auga augumā, tirdsneeziha usplauka. Gresnumš un lepna isdshwe fasneeds neissatanuus apmehrus. Protams, ta raschojumu parahuma leelako daku peesawinajās muischneeki, furu ischlehdigo un brammanigo dshwi tad ari apraksta ta laika wehsturneeki Rusows, Fabrizious un Kelchs un satiriki Hanss Taube, Timans Brateles u. z. Semneekem wajadseja schis laizigo un garigo fungu dshres samatsat ar saweem swedreem. Wini tapehz eenihda muischneekus un garidneekus, bet tur un tas ween spehja, tas zentās darit kungeem palat.

Es teit newaru eelaištees us ta laika dshwes un titumu jeb, labaf fatot, nititumu tehloschamu. Interessenteem aisrahdu us Richtera wehstures I. dalas I sehj. 396. lapas puši un tahlatam. Tomehr, lai lasitaji waretu dauds maf eedomatees toreisejās ischlehdibas apmehru, peemineschu weenu peemehru is Rusowa kronitas. „Lai gan Widfeme rascho wisadas labibas papilnam — winsch fata — un lai gan teit weenmehr meeschu sehš un kuls wairaf, nesā rudsu, tad tomehr kalru gadu wareja gan iswest us ahrsemem dauds tuhstoschus lastu rudsu, bes ta semē rastos truhkums un maifeš dahrgums, bet nefad newareja iswest neweenu lastu meeschu waj eefala, jo tas nodereja tepat (denn ydt wordt dorfsulnest mitte), jo daschš muischneekš patehreja gada laika pee 20 lastu eefala.“ Ir notizis, ta lihds wezigš Widfemes muischneekš, turam muischas pahrwaldneekš usdewa aprehkinā, ta gada laika patehreti 18 lasti (1080 puhri) eefala, aif brhnumeem fastiis rolas un isfauzees, winsch efot muhschu nodshwojis, bet to winsch nebuhtot domajis, ta winsch ar tit maf eefala waretu istift weselu gadu“.

Protams, ta „lungs“ patš ween newareja isdfert tahdu juhru alus (simtu puhru eefala mehnesi), us krustzeleem, pee basnijam un zitās noderigās weetas tee eerihkoja dshertuwes, fur pahrdewa semneekem scho fungu alu (die Kruger verkruen des Hern behr). Zaur to radās diwlahrteit eenehmumi: pirmkahrt dabuja naidu par pahrdoto alu un nomahnija peedfirditeem semneekem par pušweltsi winu us pilshetu wedamās prezes; otrkahrt semneeki dshrumā isdarija daschadas nekahrtibas, par kurām „lungs“, tā augstakais teefnesis uslika sodu, kurich pluhda ari pascha kunga labatā. Behdejo apstahkli eewehrojot, ari kuhš saprotams, tapehz semneeki daschus

1) 1 lastā rudsu eet 45 puhri, weenā lastā kweeschu waj meeschu — 48 puhri un weenā lastā auju waj eefala eet 60 puhri, tā tad 20 lasti eefala ir lihdsigi 1200 puhreem. Brangs ejerinsch alus!

gadu desmitus wehlat, tad polu fehnisch Stefans gribeja galigi atzelt meefas fodu un wisgaram eewest naudas fodu, luhdſa paſemigi, lai atſtahi meefas fodu.

Weenigais, kas ſhini laikmetā kaweja muiſchneelus wīnu paradīſes dſthwoſchanā un nelahwa teem juſtees par weenigeem „kungeem“ bij — garidsneeziiba. Rā jau augſchā aiſrahdiām, katolu garidsneeziiba mihl uſſtatit ſewi par laižigo kungu waldneezi. Bet tagad muiſchneeki gribeja buht weenigee waldneeſi. Tadehl wineem wajadſeja tahdas tižibas, furas garidsneeziiba juhtas ſemata par laižigeem kungeem. Tapehž wini ar preeku apſweiza Tegetmeheri un Knöplenu, kuri Widſemē atneſa Martina Lutera kezeru mahziabas. Šhi mahziiba bij muiſchneekem tiſ patihkama neween tadehl. ka ta pazehla wīnus par augſtateem kungeem, bet ari tadehl, ka ta iſnihzinaja gawenus, atzehla neſtāiamās ſwehto deenas, atdewa wiſu nedelu darbam, atližinadama preeſch debefu leetam tiſai weenu deenu, kurā zilweti weenu ſtundu ſnauſdami nododas aiſſaules leetam. Behdejais apſtahlis uſſkatams par progrefu, jo taš beſ ſchaubam wairoja raſchoſchanas ſpehju. Bet tā ka raſchojumu wairoſchanās ſhini laikā jau nahza par labu gandrihſ weenigi muiſchneekem, tad ſemneeki par tižibas mainu nebuht neeejuhmi-najās. Lutera mahzitaju frodſneeka amais un nerru loma, kaħdu tee ſpeh-leja muiſchneeku dſihrēs, pee tem ari nepeelihdſeja. Tapehž naw brihnumš, ta, lai gan Lutera tižiba Widſemē iſp'atijās ſaħtot no 1522. g. un Kurfemē no 1526. g. un lai gan jau 1556. g. wiſa ſeme bij lutertižiga, tomehr Kettera no Wahzſemes ataižinatāis galma mahzitajš Stefens Bilowš, pehž Kurfemes baſnižu wiſtižijās apleežinaja, ka: „Semneeki no friſtigās tižibas neſin neneeta, leela dala no teem nemaſ naw friſtiit un wehl leelaka dala naw wafarehdeenu baudijušchi“.¹⁾

Tā muiſchneeku wara un ſemneeku dſimtubuhſchana attihſtižās 16. gadu-ſimtena pirmā puſē. Semneeki bij un tiſa arween wairaf klaufcheem ap-ſtrauti, bet paehduſchi tee wehl weenmehr bij. Neiruhſti ta laika wehſturneeku un ſatiriku rakſtoš uſbruktumu ari ſemneeku iſſchlehrdibai un pahreežgam grefſnumam. Bet tad nahza laiki, kur ari maiſes ſumofš bij ſemneekam ne-peeetams dahrgomi. See bij kreewu laiki.

1558. g. groti, notezeja ordena meiſtara Plettenberga ar Kreewiju no-ſlehgā 50-gadigā pameera termiſch; un meſchonigais „muſkowiters“ tuhdal uſbruka Narwai, eenehwa wairaf pilis un Terbatas pilſchtu un aprinki un „darija breeſmiguš waras darbus un negehlibas, eedſihwotajus apſau-dams, moziđams un aiſweſdams, pat lihkus iſratdams un baſnižas ap-gahnidams.“²⁾

Rā muhſu deenās zeturtal gaduſimtena ilgais meerš bija freewu wal-dibu pilnigi peeradinaišis pee domam, ka kara ſpehš ir tiſai preeſch ſtreiko-

¹⁾ Richtera wehſtures II. dalas III. ſehi. 11. lapp.

²⁾ Stat. Aufzeichnungen des Rahſekretärs Johann Schmiedt zu den Jahren 1558—1562. Bearbeitet von Dr. A. Bergengrün. Dunder u. Humblot. Leipzig, 1892. Beſ tam par ſcho Paltijās wehſtures epiſodu war atrakt intereſantus Aħsumus eelſch Schirre'na Quellen zur Geſchichte des Unterganges ſwländ. Selbſtändigfeit un Rennera ſwländiſche Hiſtorien herausgegeben von Hausmann un Höhlbaum.

Jochu strahdneeku apspeeschanas un bada mirstoschu semneeku opfauschanas, ta toreisejos Baltijas brunineekus 50 gadus ilgais meera laits bij pilnigi p'darijis kara nespehigus. Wini bij pilnigi iswirtuschi par muischneecem, iuru weenigais dshwes usdewums ir sakus trentat, dshres swinet un semneekus plehst. Tadehl eebrufschais freewu tara spehks, kurfch pateesiba lhdstinajas barbaristai, mas organisetai laupitaju bandai, nahza pahr Baltiju la smaga deewa rihste. 1558. g. landiags to ta ari taisni nosauza un ta us eemeflu, kura dehl schi pahrmahzischana nahlufe, aifrahda us wifu — aiflab laizigo, ta ari garigo fungu besdeewigo un fahrumu pilno dshwi.

Ur flubu nu farihloja preeksch tagadejeem apstahlcem smeekliqi leelu kara spehku, fastahwoschu no 40 prufschu jahneecem, pahrs tuhstoscheem latweeschu un tikpat dauds wahzu karewjeem, fahdeem: 300 Baltijas wahzu jahneecem (150 wihrus uftureja Rigas pilsehata, kura ismassaja par schi kara spehka ufturu 6000 marlas mehnesi), 50 brunineeku sem Keilera wadibas un fahdeem 30 gehgereem. Schis spehks stahjas 1558 g. oktobra 29. waj 30. d. preti freewu „flawas aprantajam kara spehkam“.

Kreewu „kara spehks“ ifrahbijas tikpat duhschigs un waronigs, ta tagad Mandshurija, tas behga tikpat duhschigi, ne atpafal nekaidamees, us sawu sem. Balteeschi teem dfinas pafal lihds Terbatat, bet tad meta meeru, baididamees, ta neushahot auffs laits. Riags cerotfchu kalpi atgreesas us mahjam un ziti iskaisjas, eeforteledamees Walmeerâ, Zehsis, Felinê u. 3.

Bet seemai eestahjotees kreewi nahza atpafal un nu Widseme peeredseja breesmu laifus, fahdus ta lihds tam nebij peeredshufe. Lai gan preeksch latweeschu semtopibas attihstibas tas naw nepeezeelchami wajadfige, tad es tomehr zeru, fa lahtaji nelaunosees, fa es paschkirstu scho flawas lapu is freewu duhschiqas kara weschanas wehstures. Bee tam es peetureschos pee augshmineta Rigas rahts sekretara Johanna Schmiedta deenas grahmata, furâ tas usshme, fo pats peeredsejis un fas dokumenteem waj leezineecem Rigas rahts preekschâ peerahdits.

„Janwara 22. d. freewi atfal sturmeja Lejas pili, kurai tee jau schi mehnescha 16. d. bija usbrufuschi ar 6000 wihru leelu spehku. Deews tos wifwarenais palihdseja mafajam eeflegto pulzinam. Un lai gan freewi atfal wareni schahwa, tad teem tomehr wajadseja taifitees, ta teel prom no wahrteem, tur winus apmehata ar degoscheem pika wainageem un tur palifa us weetas pahri par 100 wihru. Bet fahdas breesmas wini datija apfahrtne! Seeweetes aifweda lhd, datija wifadas negamibas. zit negehlqi un breesnigi tee nogaltnaja nabaga laudis un newoinigus behrnims, tas naw aprastlams. Us lauteem wini notaisija wifu fahdru (haben alles klar gemacht), wifas muichas un nabaga laufchu bahdnas nodedfinaja. Nabaga laudis gul gar wifam zelmalam, furs ween eji u. t. t.“ (8. puelapa).

„Emiltene freewi safaufuschi muischneekus, jumprawas un gasfahas un wifus, fo tur atraduschi fazidami, fa laus wifcem swabadi affect. Bet tad wif bij fanahfuschi, tad tos fahfina wifus weena istaba, aifsehdsja un aifbedfnaja.

„Kahda pee arlibiffara lauzlera Sturka muifchas peederiga femneeze (von des conzlers Sturken zu seinem auiße gelhörigen puecherens ein weib), furu freewi bij pee 4 nedelam fteepufdi few lhdſ. dabuja leimigi iſbelgt un ſtahta, to freewi wahat reiſes gribeufchi tai ar zirwi ſprendu nozirſt un tad ſaut, tai wines polu wehrdoru ſatareem. Sa pote ſewwa ſtehta ari, ta freewem hiſis toi maſ eeroſchu un buhtu, un ta wini nwaretu uſbruttu iſurrei.“

Wa ſchaj ſewwi bij tai niba, to wehlaſee noſifumi ari peerahdija. Jo freewu ſara ſpehta neween nendroſchinajaſ nopectni uſbrutt Rigai, fur toreiſ atradaſ 300 ſara ſalpi (Landſtedte), 40 prufchu jahneeti un 50 ſara wihtu. (Zob Schmiedt, Anzeichnungeu pg 9, 3 pefſime), bet pat tur, fur femneetu bars ar dafich un un ſpriguleem ſtehtaſ preit, „ſlawas opſtahtojam“ ſpehta un bij ja ſtahtaſ. Si no ita pee Dobeles un it ſewiſchki pee Bauſtaſ, por furn muſtu Schmiedſ ſata: „... in den gebietheu Mitow und Bauſchenburgk haben ſich die rann zur legewehere geſtalt und laſt viel Reuſzen erſchlagen, das ſie alda ihren maectwillen erſ gfallens nit volubringen konnen.“

Freewu ſara ſpehta ſlawu un duhſchika, protti no ſaita gala parahdas ſitai pret neapbrunoteem un ſewiſchki pret ſeweeetem un behrneem. Peerahdijumam mineſchu wehl daschas weetas iſ Schmiedta augſchminetam pefſimem:

„Kaſ ween wareja behgt un braukt, tee behga un brauza uſ pilſchtu (Rigu) no cenaidneeta negantibaſ. Jo taſ (cenaidneekſ) laupija, poſtija un dedſinoja un fur atrada jaumus, ſpehziqus wihtuſ, toſ weda prom, wiſuſ zitus ſudſina weena ſchupa, nogalinaja, neſo pahri neaſtahdamſ. Pat lopuſ, to taſ newareja leeiot, waj prom ciidſiht, wiſch ſafapaja, ſodurſtija un padarija nederiguſ, tik nedſirdeti nezilwezigä negantiba pahr neapſargaro ſemi ſiegdamees.“ (9).

„... Otra dala gahja pahr Daugawu uſ Rurſemi wiſur poſtidama un ſawu aſtuſtahr armeerinadama, taſ bij weegli ſldaramſ, tapeh3, ta neſaſ neſtahdas preit (allediewein er ſeinen wiederſtandt gehabt).“

„Rigaſ pilſchtai peederigeen nowadi un muifchas (eiſ er barn rathſ landgutter und heſſe) no ſchejeenes lihdiſ Uhdafchem (Neuwen Muſen) ir pa leetofai dalai un Biferes mahjaſ un muifchas ir wiſaſ un pilnigi no-poſtilaſ un no edſnataſ; tai apcabala redſ ſitai poſtaſchaa un cenaidneeku buhdas un lehterua. Un tee naboga ſopini, it ſewiſchki ſitai, teel redſeti apſahrt ſeiniam, jo neweenam naw wehrtſ toſ peewahlt, tapeh3 ſa cenaidneekſ toſ ta ſabojajiſ, ſittu, muguu un zilaſ wahrigaſ weetas ſafapadamſ, ſa tee new leetojumi, nedſ ari ſaſiſejami. No bre ſmitigaſ cenaidneekſ naw ſpehjiſ lhdſ panemt, to wiſch touchr naw aſſahjiſ neſabojatu, ta ſa lai taſ buhtu neleetojamaſ.“

„Owerta muifchä winpuſ Daugawaſ atrada 21 lihki, to ſtopä daschuſ puſzeptuſ. — Melaimigeen behrmini naw warejuſchi iſbeegt ſchim poſta breſſmam, jo toſ aweeda weſumeem uſ pilſchtu breeſmitigä ſahrtä nogalinatuſ un ledü ſafaluſchuſ. . .“

„Ruhmos un zermalâs reds lihkus gulam, jo tee nabaga lautini, kurî palikufchi pee dshwibas, kuhdsas, fa pahrleezigâ fala dehl newarot semê eetikt un winus aprakt. Wini dod saweem funeem pawairat maises, domadami tos tahdâ kahrtâ atturet no lihku apgrauschanas, bet tas neko nelihds un lihkus atrada daschadâ negehligâ kahrtâ nogalinatus un apgahnitus (uff mancherlei weissen grausam und scheuschlich umbracht und gehandelt). Daschi un pa leelakai dalai bij nogalinati pahrzehtot ar zirwi katla dshklas pakauft (mit den bilen ihns genick, hinten im nacken gehauwen). Uf Gaujas (Devenahne) atrada pee nodedsinateem fugeem nokautus fugeekus un zitus laudis ar garâm bitsem Starp teem bij wairaki usschkehrsti un winu sirdis irautas un lihkeem blatus noliktas. Milgrahwi kahds N., kusch bij resns wihrs, bij trustiksi usschkehrstis un eelschas israutas, karajâs ahrpus lihka; tâpat wehl weens lihkis bij garenisti usschkehrstis un sarnas issweestas. Breesmigi eedomatees, kahdas nedstirdeti nezilwezigas negantibas notika if deenas wisâ apfahrtnê. Binkena muishâ (in Bintens hofse), fur ap dshwojamâm ehtam un ehrbergeem auga daschi koki, freewi peefehja zilwetus pee scheem fokeem un tad aisdedsinaja tâs ehkas, tâ fa nelaimigez zilwekt duhmos noslahpa.

„Diwi semneeki no Krischjahuim Krideneram peederofchâs Laktenes muishas (Hohenheyde) bij freeweem isbehgufchi. Tee stahsta, fa eenaidneeks, itllhds nonahzis pahr robeschu sawâ semê, usstahdijis wisu kara spektu leelâ rinkî un fadfinis nabaga faguhstitos wisus weenâ buhri schij rinkî. Tad tas abeem aisbehguschajeem un ziteem semneekteem is faguhstito widus pawehlejis arhstekus laut, dihrat un ischkehrst. Turpat stahwejuschas muzas un sahls. Tos nabaga lautinus, wihrus, seewas un behrnus tad sahufufchi tâ lopus, pahrgreesufchi rihtles un fazirtufchi gabalos. Tad sahlijufchi galu muzâs, wihrus ihpaschu, seewas ihpaschu un behrnu galu ihpaschu, fa pahrdot tatareem. Ubi stahstîtaji tapehz efot pee dshwibas aistahsti, fa tee istapufchi freeweem, zaur to, fa neschehliqi apgahjufchees ar nabaga nelaimigeem, kuruš tee pratuschi breefmigâ kahrtâ kaut un plost. Kad wini steepufchi kahdu no vuhla ahra uf kaujamo krahgi, kusch bijis garich galds, un puhli, fâ jau saprotams, izehlusjes kleeqshana, waimanaschana un gaudas, tad slakteri teem situfchi pa muft un pawehlejuschi lluset. Bet manidami, fa pehz tam, kad wisâ ziti buhs apkauti, wineem pascheem draud tahds pat listenis, abi slakteri kahdâ nakli (bey nachtschlaffender zeit) nospehrufchi freeweem diwi labus ehrfelus un aisbehgufchi, atgreesdamees sawâ dsimtenê. Sawas asinainas drehbes, kurâs tee strahdajufchi sawu breefmigo meesneka darbu wini bij paturejufchi mugurâ, par peerahdijumu sawa nostahsta pateesibai.“ (26. lapp.)

„Kofneses apgabala tee kahdai faguhstîtai jaunawai atgreesufchi abas aufis, kuras cemetufchi katla un wahrijufchi mahntizigâ noluhkâ, nowehrot, fâ karsch isdosees. Smiltenê freewi peebahsufchi leelu bruhsha katlu ar tai apgabala fakerteem behrneem, augschâ pahrfehjufchi un tâ aisedufchi.“

„Ustraulles pillj freewi usbrufufchi trihs reises, bet [tâ fa tur bij darischana ar apbrunoteem wihreem, tad protams] to neenehma. Somehr

no Uistrawles apfahrtnes tee aisweda ap 500 un no Sehrvils ap 400 zilwekus. Uri Dinaburgas un Reseknes apgabalâ kreewi dsinuschi wisadas negehlibas. (27 lapp.).¹⁾

* * *

Muischneeku mihsstajam meesnam nu gan teefas breesmas no freeweem nedraudeja. Wini sabehga pilsehtas waj eeslehdsas pills waj pat panehna plinti rosa un tad bij pret eesahliifchanas breesmam droschi. Bet ta fa kreewi wisu nopostija un apahwa, zilwekus un lopus, tad aplinkus ari kundsinu mihsstajam meesnam draudeja breesmas. Ugraf waj wehla tam wajadseja iskalst un isdehdet ais baribas truktuma, ja nenahf palthgs no ahreeneh.

Schim palihgam pehz teefas un taifnibas wajadseja nahft no „faterlandes“, par kuras koloniju taifschu Widseme (ta toreif sauza wisu Baltiju) flaitijas. Bet wahzu keifars Ferdinands I, kursch pats nesinaja, fur meklet glahbinu pret turkeem un ta sawalbit nepastlaufigos firstus, palika kurl pret Widsemes palihga sauzeneem.

To redsedami, Widsemes leelungi, laizigee un garigee, glahbas ta daschahrt schurtas no grimstoscha fuga: tatrâ uf to pusi, tur kursch zereja weegla safneegt sausumu. Daschi, ta, peem., Tehrbatas fogts Clardts Kruse sweedâs uf kreewu pusi, ziti, ta, peem., Dobeles komturs Matihis von der Rede, sawahka sawu mantu un topas prom uf „faterlandi.“²⁾ Ordna meistars Gothards Kettlers un Rigas arkibiskaps pazehla sawas azis uf polu karali Sigismundu Augustu, kuram tee eekihlaja sawas semes leelako dafu par 160,000 gulscheem. Holsteinas Herzogs Magnus, kursch wehla pats nodewas kreewu apfardsiba, nopirka Sahnu salu, Pilteni un Reweli. Bet ta fa winsch newareja igauneem sneegt nelahdu palihgu pret kreewu rasbaineekem, tad Reweles pilsehta 1561. g. julija 4. d. padewas sem sweedru karala Erika. Reweles preetschihmei seloja Harijas, Wirlandes, Jerwes un Allenta las muischneeki. Igaunijas muischneeku padoschanas sem sweschas walstis waldbibas un apfardsibas, rahdija ari ziteeri Baltias muischneekem zelu. Sika jau nu padoschanas sem Sweedrijas bij tahda futeliga leeta. Behdejos gadu desmitos, ta jau mehâ redsejam, Baltijas muischneeku wara bij leeliski auguse. Kreewu eebrukuma breesmas bij dauds peelihdsejuschas pee semneeku senejas dsihwes fahrtibas galigas isnihzinafchanas. Baltijas muischneeki fattisti jau jutâs tihri ta dsimtkungi. Bet Sweedrija bij demofratiska walstis, fur semneeki baudija zilweku teefibas un fur karalis beeschi gahja rofu rosa ar semneekem pret stuhrgakwigo muischneezibu. Wareja sagaidit, ta kreewu ispostita Baltija jaunai fahrtibai nodibinotees, sem Sweedrijas espaida muischneekem buhtu jaatfatas no daschadam preetschrozibam, to tee jau sat-

¹⁾ Salihdini Wennera augschmineta raffa 233. lopp. un ta faullas Zwowa kronas V, 285 [Zwowa krona kreewu waloda isdota Peterburgâ 1792. g. un sauza „Русский Летописец от Рюрика до Иоана Васильевича. Издатель Н. А. [Львов].

²⁾ Par Clardta Kruses lomu pee Tehrbatas padoschanas freeweem stat. Renner, Pwlandische Historien, herausgegeben von Hausmann und Höhlbaum. 194.; par Matihsa von der Redes behgchanas mehginajumu — Johann Schmidt, Aufzeichnungen etc 24 lpp

tisti eeguufchi. Ka Rigas arkbiskapam nepatika padotees sem protestantiskas
sweedru waldivas, tas pats par sewi protams.

Gluschi otradi leetas stahweja Polija, tur muischneeziba bij warenata,
nekà jebkur zitur pasautè. Dsimtubuschana tur bij attiistijufes lihds wis-
augstakajam pahapenam; semneetu teesibas bij farufuschas sem nulles. Ja
Baltija kahrtibu atjaunojot, Polijas likumi, kahrtiba un eerashas dabutu
darit eespaidu, tad muischneeci wareja b ht drofchi. ka wini neween nefandes
neneeka no sawam faktiski eeguhtam preefchrozibam, bet warès tas wehl
eewehrojami paplaschinat un dabus tahdas teesibas, par tahdam tee, ja dauds,
tad dsehruma murgos sapnojuschi. Tad hi 1561. g. nowembri wisa deenwi-
dus Widseme padewas sem Polijas (Zehrbata palisa freemu rotas lihds
1582. g.), Kurseme (isremot Piltneš apgabalu) nahza ari sem Polijas, bet,
eewehrojot Widsemes pehdejà ordena meistara Kettlera nozelnus pee Wid-
semes padoschanas, polu karalis to (Kettler) eezehla par Kursemes muisch-
neetu wezako jeb preefchneetu un atwehlea tam un wina pehznahzejem
sauttees par herzegu. Rigas pilsehta palisa patstahwiga lihds 1582. g. jan-
warim, kad ari wina padewas sem Polijas.

Sawu galweno mehrki, padodamees sem Polijas, Baltijas leeklungi
fasneedfa pilnigi. Ta faktoja Sigismunda Augusta Privilegija, kura teizas dota „seria VI post festum Setae Catharina“ (nowembra 28. d.)
1561. gadà un us furu wehtakos laikos Baltijas leeklungi weemehr un wi-
sur atjazas, ta us sawu privilegiju awotu, ir sasihmetas wihun wifadas un
wehl daschas preefchrozibas un teesibas, tahdas ween til muischneeka firds
war eedomatees un eesahrot. Par semneeteem teem teel dota pilnigi neap-
rob-schota wara, senejas zeemu kahrtibas atieetas teel isnihzinatas, muischas
un nowodi neapaloti, semneetu nebrihwiba apsehgeleta.

Ar icho Sigismunda Augusta privilegiju nu gan ir tahds sawads
muiskis. Widsemes muischneeti, proti, ir paschi karaktistijufchi icho bestannigo
dokumentu, kura atsihmetas ar wah du safot, wifas teesibas un preefchrozibas,
tahdas ween war eedomatees dsimts barons, jeb wergu: ihpafchneeks. War
jau buht, ka ichis dokumentis reis lizis eeinegts polu karalim dehl apstipri-
naschanas. War ari buht, ka karalis Sigismunds Augusts, muiski apstipjis
to apstiprinat. Bet fatts ir, ka pehz w sam formalitatem apstiprinatas
un apsehgeletas schis „Sigismunda Augusta privile-
gijas“ nekad naw. Pecerahdijumam stary zitu noder tas, ka jau
Sigismunda Augusta pehznahzeji: karali Stefans un Sigismunds III. leedsas
icho privilegiju karakstu atsiht par ihstu. Wehtak, sweedru laikos, Rigas
generalgubernators, grafš Zehlabs Haffers 1690 g. rudenì teefchi un zeeschi
pasazija Widsemes muischneezibai, ka wintu preefcha bahstais Sigismunda
Augusta privilegiju karakstis naw nelam wehtis, jo tam truhisti Leetawas
sehgefa. Un kad muischneeziba wehl nelitas meerà un zenitas peerahdit
mineta dokumenta ihstenibu, tad generalgubernators zeeli pasazija, ka Sigis-
munda Augusta privilegijas newar tilt par ihstam atsihtas un, pee sweedru
karala gresdamas, lai Widsemes muischneeziba labak nealsauzotees us schim

privilegijam, bet lai Klaudfinot tikai un weenigi pee karala scheklastibas.)¹⁾ Un tad sweedru karalis 1691. g. maija 22. d. islaida rezoluziju, ka Widsemes muischneeku ihsta's privilegijas un teesibas teel wifas apstiprinatas, tad peezas sestās dalās no Widsemes muischneekem, kuru ihpachuma teesiba dibinajās tikai us augschmineto teitsmaino privilegiju §§ 7. un 10., saudeja sawas muischas. Ir wehl laba teesa zitu peerahdijumu par til beeschi zildinatās Sigismunda Augusta privilegijas neihstenibu. Bet muhsu noluhlam jau peeteel ar augschejo aishrahdijumu. Jo mums now jaismelle waj schis privilegijas juridiski bijuschas apstiprinatas waj ne. Mums peeteel ar wehsturisko faktu, ka polu waldibas laimeia fahlumā Widsemes muischneeziba sneegufēs pehz wisām tām pahrmehrigām pr. elschrozibam, kahdas schini farakstā minetas. No tam mehš waram puslihdš droshi peenemt, ka tur minetās privilegijas bij pa dakai tahdas, kuras jau faktiski bij eeguhtas, un kuru litumigu apstiprinajumu muischneeki wehlejšs, pa dakai atfal tahdas, pehz kurdm tee kahroja un kuras tee sem dsimtbuhtneezistās Polijas ari drihs ween eeguwa.

Muhs westu pa tahlu scho privilegiju tulkoshana un pastaidroshana. Winas ir nodrufatas Buddenbrocka Baltijas likumu krahjumā (Sammlungen der Gesetze etc.) un C. Schirrena Kapitulazijas. Aishrahdam tikai, ka scho privilegiju 22. pants apstiprinaja pilnigu dsimtbuhschanu un 26. pants dewa dsimtfungam teesibu sprecst par sawu semneeku dshiwibu un nahwi.

Bet wifas Widsemes muischneeku zeribas schis polu-leischu wirswaldibas laimets tomehr nepeepildija. Wiš schis apmehram pusgadusimtena ilgais laimets bij pildits weenmehrigeem aishnaineem kareem starp poleem, kreweem un sweedreem, kuri wisi bij isredsejuschees Widsemi par to weetu, kur iszihnit sawas lildas. Tahdā kahrtā eedshwotaju posts kasneedja taisni neapraftamūs apmehrus un semneeki tika nospeesti bada sprahgstoschu lopu stahwotli.

Tapat tā Wahzija semneeku senejšs brihwibas pilnigi issuda trihsdesmitgadu karā, tā Baltija dsimtbuhschana wareja galigi nodibinatees tikai pateizotees scheem pastahwigeem kareem. Semneeku brihwibam un senejai kahrtibai isnihstot, muischneeku wara augdama auga. Tee buhtu warejuschi gawilet. Bet nebij ari wineem nefahda ihsta preeka. Virmkahrt, polu waldibai nodibinoiees, Widsemē nahza atfal pee waras katolu garidsnee:iba, kura, tā sinams, now schis pasaules dshmaneem til sunisti padewiga tā lutera garidsneeziba, jo domajas augstata esam par laizigo kundsiibu. Bistaps tika atfal apstiprinats par Widsemes weetejo wirskungu un Rigā, Zehsis un Terbatā lutera basnizas pahrwehrtā katolu basnizās. Muischas un nowadi tika atdahwinati katolu muhskem un preestereem; un tikai polis un katolis bij wisur trumpē: wahzeescheem un lutertizigeem wajadleia spehlet otro pijoli; tee bij no wiseem dauds mas cenefigeem amateem isslehgti²⁾.

Par peerahdijumu, zik nilni bij to laiku wahzeeschi us saweem jaunajeem wirskungeem — poleem, aishrahdichu us pahrs weetam, kahda tolaiku mahzitaja

¹⁾ A. Richter. Geschichte der deutschen Ostseeprovinzen. 2. datās 2. sehj. 153. un 154. l.

²⁾ Julius Eckardt, Die baltischen Provinzen Rußland, zweite verm. Auflage Leipzig 1869. Seite 10. un 11.

rakstā (lalkam Murawkas mahzitaja Engeļes, kurch ari oprakstijis 1601./2. g. badu), kuru M. Bergengrūns dewis atlahtibai. (Mitteilungen aus dem Geb. der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. 17. Bd. Riga. 1900. S. 97.—164.). Zensdamees peerahdit, ka Widsemes leclmanecm hiis gan eemesis atrist no Polijas un beedrotees ar sawu apspeedeju pretneceem — sweedreem, augschminelais rakstajis sata (Mitteilungen etc 17. Bd. 110. lpp.):

„Jo pirmtahrt tee raudsija nolaupt widsemneceem winau daewwahrdu un istfaust no semes ihsto kristigo tizibu, tai weeta eedehstot Romas antikrista besdeewibu. Winau (polu) warmahziga istureschanas parahbijas celich tam, ka wini ar waru atnehma ar kundisitam priwilegijam apwehtitas basnizas tiklab us lauseem, ta ari pilsehtas, peesawinajas winau cenahkumus, padcina deewbijigus, kristigus mahzitajus un celisa winau weeta jahtakos. (. . . from, christliche preister vorjaget und dajenen huerehengste an die stette jesehet) . . . „Otrfahrt, widsemneceus pilnigi apspeeda, nelaida nekahdos augstos amatos, zik treeini tee ari nebuhru bijuschi; bei ja tahdu peelaida, tad luhstojas us to, ka tas buhtu ihsti polists (t. i. sawas tehwu semes nodewejs) . . . Zaur to tita nabagafee apspeesti no warenajeem dishmanecm, un teem wajadieja kluset un pozcetigi ponest wisas pahrestibas.“

Ra his pahrestibas, kuras masak warenajeem muischneceem bij japones no wifwarenajeem polu paneem, nebij neezigas, to lai peerahda pahrs peemehri:

„Kahds polu leelmanis eefahroja sawa kaimina mahjas, kuras buhtu labi noderejuschas wina semes ihpachuma noapaloschanai. Kad nu kaiminsch negrib sawu ihpachumu atstah, tad leelmanis nolemj to atnemt ar waru, usbruhf wina mahjam, dsen wifadas negantibas un beidsot peesata, lai pahrdodot tas mahjas pee laika, jo zitadi tam buhschot tapat jaaisect. Mahju ihpachneefs negrib tahdu pahrestibu zeest un eet meklet taisnibu, bet top zela no uspirkteem kalpeem noschauts. Nofautā seewa teel fadedsinata ar wifu winas namu, mantu un behrneem“. (Uugschmineta raksta 111. lpp.).

Otrs gadijums: „Reseknes preeschneefs, polu dishmanis Karkowstis medija Zefwaines meschos. Us medibam weens no wina funeem eefuhlas walgos, kuras kahds semneefs bij illizis preesch sakeem un pakahras. Otrā rihā semneefs atrada funi, pasina to un pahrbijas loti. Jo sinaja talschu, ka titlihdj Karkowstis dabus sinat, ka wina suns pakahrees semneeta isliktos walgos, tad semneekam buhs jatarajas tais paschos walgos. Tapehz winsch panehna funi un aifnefa to diwi juhdses tahlu us zeeniga leekunga Indrika fon Ungerna semes. (Pakeles muischā). Kad Karkowstim tas nahza sinams, winsch eebruka ar saweem medneceem Pakeles muischā, islawpija un nopostija tureenes semneeku mahjas un aifdsina prom 700 gabalus lopu. Ungerns gribeja par to atreebtees. Bet Karkowstis uspirka wihrus, kuri Ungernu nofahwa. Tad winsch (Karkowstis) uspirka tatarus, eebruka nelaide Ungerna muischā, nopostija un aptahwa wifu, kas gadijas preeschā. Neapmeerinadamees ar to, Karkowstis usbruka Ungerna tuwafajeem kaimineem Saubei un Offenbergin un aptahrtejam muischam, nopostidams wifu un aptaudams daudsus. Tas wifs bij janem par labu. Un tahdu gadijumu ir dauds (dergleichen exempel seint vil vorgelaufen).“

Echee pahrš peemehru, kuruš war pehz patikas pawairot, tehlo polu laimeta apstahklus un fahrtibu labaf, nekà to spehtu garu garais aprafšiš. Naw gruhli nopraft, ka sem tahdeem apstahkleem, fur jau pašchi dišmani un leelungi naw weens no oira drošchi, semneekem bij japanes un japazeesch wišš. Teescham, sem tahdeem apstahkleem newajadseja sewiškta likuma nedš karala dotas privilegijas, lai nospeestu semneekus pilnigà werdsibà un lihdf ar to — nabadsibà.

Rahdus apmehrus šasneedsa lauschu postš. to war redset no augšmi-
netà mahzitaja Jr. Engelkes aprafšta par 1601./2. gada badu. Šhini aprafšta,
tursch 1603. g. drufats, bet tagod likai reiàs bibliotekàs wairš dabujamš,
aprafšiti wairaf gadijumi, fur wezaki šahwuschi un apehduschi pašchi šawus
behrnuš. Uri tani dokumentà, no kura eš israfštiju patlaban atstahstios
diwus peemehrus par leelungu warmahzibu, mehš lašam: (Mitteilungen &
Bd. 17, 108 u. 109).

„Tà teit naw netas jauns un brihnischiš, ka dšird, ka zilweš nošit
otru zilweku gabalina maišes dehl . . Šhini tekošà 1601. g. oktobra 16.
d. tifa šahda mahte uš fahrti šadedšinata, tapehz ka ta aif bada notahwuff
šawus 5 behrnus un apehduš. Rahda zita gafpašcha no augstas šahrtas,
kurai kara wihi atnehmuschi wišu mantu un ihpašchumu un kura naw ware-
juse atrast palihgu, ir noslihzinajuse šawus diwus behrnus un tud pate
noslihzinajusēš. Šahdu gadijumu ir loti daudš. Wišas zelmalaš ir pilnas
badà nomiruschu zilweku lihkeem, kuruš wilki, šuni un putni ploša un ehd...
Vee šhiš deewa rihkštes peeweenojuseš wehl breefmiga mirstiba. . Jr
radušes jauna šlimiba un mehriš, kurà mirš i jauni i wezi, ne astotàs dee-
nas nesagaidijuschi. Šapat Rigaš, tà ari uš laukeem newar atrast gaudrišf
neweenas mahjas, fur neguletu 5—6 mehra šlimi.“

Šchi „bahrgà deewa rihkšte“, kura, tà muhsu dokumenta šastahditajš
wairafahrt apgalwo, ušbrukuse „muhsu daudšo grehku dehl“ (šoliches
geschicht umb unser vilfaliigen sunde willen) newareia nepahrleczinat Wid-
semeš leelungus, ka labaf ir aprobešot šawu fundšibu, šod tifa semē zaur
to nodibinatos meers un šahrtiba. Šadehl tee bij uš meeru peeweenošes
pee Šweedrijas. ¹⁾

Leelafà dala Widsemeš padewàs sem Šweedrijas 1602. g. un 1629. g.
tifa wiša Widseme atšihla par Šweedrijas prowinci. Un šhiš ari teescham
bij tas pehdejš laikš. Rigaš aprinki no 17 bašnizam bij 11 nopostitas,
Terbatas aprinki no 28 bašnizam palikuščas tifa wairš 7, un tās paščas

¹⁾ 1600. g. Šweedrijas un Polijas karališ Sigismunds III., kursch penehma
katolu tizibu, tifa no Šweedrijas trona padšits un wina weetà ezelts par walšš pahr-
walneeku un wehlat par karali wina šehwozis Karliš IV. Zaur to išnahza karsch šarp
Poliju un Šweedriju. Un šhini karš, kuru galigi nobeidša titai Šuitas Abdoliš, leela
dala Widsemeš leelungu itas uš šweedru puš. Uš šho peeweenošanos atterzošas
wehstules un aktiš Jr. Bienemaniš isdewis Baltijas wehstures un šenatnes pehneeku
beedribas Mitteilungs. „Mitteilungen aus dem Gebiet der Geschichte Liv-, Est- und
Kurlands, 17, Bd. 463—600 Seite, Riga, 1900“.

bij pūsfagruwufchās¹⁾. Masās pilsehtinas, kuras šeitān bij nodibināju-
schās ordena leelāto pīlu apfahrtņē un bij sawulaif deefgan turigās, isnīhka
pīlnīgi. Raunas (Ronneburg), Alufnes (Marienburg) un Odenpāh (igauņu
dalā) pilsehtinas bij no semeš wirsūs nosudufchās, Limbaschos bij palikufchi
pee dšihwibas tīkai 8 birgeli, Wallā pat tīkai 3. —

Uf laukeem, protams, neiffstatijs labaf. Muifchās bij pīlnīgi waj pa
leelai dalai nopostitās, semneeli istlihdinoti waj nobeigufchees. Aramās
semeš leelāta dalā bij apaugufe fruhneem, waj pat mešheem²⁾. Terbatas
aprinki 50 nowados pehz 1627. g rewifijas bij tīkai 622 apdšihwotas un
1605 neapdšihwotas mahjas. (Hagemester). Schee peemehri peeteefaschi
tehlo stahwolli, turā Widseme bij nokluwufe kreewu-polu lai metā no 1558 lihdf
1629. gadam.

Tīkai loti lehnām ispostitā seme wareja atspirgt sem sweedru waldibas
ruhpiģās gahdibas. Ja lahdai waldibai un lahdam waldneekām opfiniģs
latweelis war issajit pateizibu, tad tā ir sweedru waldiba un it fewifchi
fehniņsch Gustafs Adolfs³⁾. Bet eelams aprahdit sweedru waldibas sweh-
tiģos likumus un gahdibu par semneeku un tamlīhdj wiģās semeš labklahjibu,
aplufkofim daschado laufchu fchīru teefto stahwolli, fīhds tas bij atihstī-
jees breefniģo taru laikā. Pee tam es wehlfreis ušweru un pastrihpoju to,
fo katrs ufmanīģs lasitajs jau buhs pats istohijis: Trihszeturtal gadu
fimtēna ilgais taru un juku laimēis weizinaja un pastrināja dšimbuhscha-
nās nodibinaschanos. Bet winfch to neradija. Mehš redsejām, ka dšim-
buhšana fahla atihstītees taini meera un fainneeziģkos seedu laikos aif
fainneeziģsteem zehloneem. Sainneeziģtā atihstība dehsta, politifsee konfliktī
fchlozina jauno dehstijumu ašinim un afaram. Lahda mehdi buht fabeedristo
eelahrtjojuņu wehsture.

6. Laufchu kahrtas un semeš ihpafchumu weidi dšimflaikos.

a) Muifchās un muifchneeki.

Ja atgahdinamees, kas augfchā fazitš par muifchām un nowadeem, tad
mums weegli faprotams, tur un tā zehlufes wifu muifchu semeš galwenā
preefchroziba, kura ufsturejās spehfd un spehleja leelu loņu wiģā dšimbuhs-
chanās laimētā: swabadiba no wifseem klaufcheem un nodofkeem.

Tā tā wifī klaufchi un nodofki atihstījās no tā desmitā un no teem,
kā redsejām, neezigeem klaufcheem, kuras eedšimto tautu pagasti un zeemi

¹⁾ Stat. Julius Eckardt „Livland im 18. Jahrhundert“. S. 78. u. 81. Leipzig,
1876. Hagemester Materialien zu einer Geschichte der Landgüter Livlands“ 1. Th. S. 7.
Riga, 1836.; Samson v. Himmeltiern „Hist. Versuch über d. Aushebung der Leibeigen-
schaft in den Ostsee-provinzen“. Seite 27.

²⁾ Franke-Rosenek „Gutsher und Bauer in Livland im 17. u. 18. Jahrhundert.
Seite 6. Straßburg, 1890.

³⁾ Stat. J. Eckardt „Livland im 18. Jahrhundert“, 53 lapp. S. Brunnink „Liv-
ländische Rückschau“. Dorpat u. Riga, 1879. 119 nn 127 lapp.

zaur lihgumu opfolijās dot basnizai, tad ir saprotams, ka viņi klausīti gulās tītai uz zeemu un pagastu semī. Turpretī muišas, kuras dibinātas uz nepee weena pagasta nepeederīgās semēs, palīta bez klauscheem un nodolkeem. Tāpat no pagasta semēs atmehritee un atdalītee nowadi.

Bet nu ar neweenam pagastam nepeederofcho semī stahweja tā: Sch: e semēs gabali tika uflatīti par wīfās zīlīs ihpašchumu; un kahdu zīli ar sobena waj bībeles palīhdīsbu peefpeeschot uz lihguma noslehghchanu ar wahzeescheem, wīfās zīlīs semēs, kuras nepeedereja neweenam pagastam, nahza ordena waj bīskapa ihpašchumā, kuri tāš aīfleeneja (dewa lectoschanā pehz lehnū kahrtības) saweem kalpeem un kareiwjeem. Sch: em wasakeem, jeb muišchu aīsnehmejeem ihstās ihpašchuma teefības uz wineem aīsdotām muišcham nebīj. Wīnu teefības waretu peelīhdīsnat tām, kahdās muhsu deenās ir skolotajeem waj strīkwereem waj mahzitajeem uz teem semēs gabaleem, kuras pagastīs waj draudse waj patronatīs dod wīnu lectoschanā algās weetā. Schahds wasalīs, jeb lehnū nehmejs wār leetot wīnam aīsdoto semī, par to apsolidamees lehnū dewejam īsdarit sinamūs pafalpojumuš, no tureem galwenaiš bīj kara klausība.

Kad lehnū nehmejs neīspīlda sawūs klauschūš, tad lehnū dewejs to wareja no muišchās padīht. Tāpat muišcha krita atpafal lehnū deweja rolā, ja lehnū nehmejs nomira.

Teit nu sem seemela Wahzijas lehnū kahrtības eespaīda, drīhs ari Bāstijā attīhtījās tahda kahrtība; ka lehnū nehmejam mīrstot, wīna dehlīs nahza tehwa weetā¹⁾. Bet pee tam dehlam wajadseja no lehnū deweja tīt personīgi apstīprinātam. Ja wīnch laikā neluhdsā, lai tehwa lectoschanā bījūšcho muišchu aīsdod wīnam waj atkal ja nelaiķa wasalim (lehnū nehmajam) nebīj dehla, tad muišcha waj nowads krita atpafal lehnū aīsdewejam (bīskapam waj ordenim), kursch to aīsdewa, kam grībeja. Tā ka lehnū nehmeja galwenaiš peenahkums bīj, uz lehnū deweja aīzinajumu jaht karā, tad protams seeweetes newareja buht lehnū nehmajās. Bet ari wasalu brahkeem, tehweem w.: j tehwofscheem nebīj teefības prasīt, lai wineem aīdod wīnu mīruschā tuwineesā nowadu.

Uo schīs kahrtības tika tāfītīs īsnehmums, ja kahdam wasalim bīj wairat dehlu, kuri tehnam mīrstot, īsluhdsās no lehnū deweja kopeju apstīprinajumu. Ja no tahdeem brahkeem wehlat weens mira, neatstahdamš wīhreeschu dīmuma pehznahzejus, tad wīna nowada waj muišchās dalu mantoja dīstīwi palīkuschee brahli. Bet ja tahdī brahli, kuri kopeji aīsnehmuschees tehwa lectoschanā bījūšcho mīšchu, wehlat to nolēhma sawā starpā šadalīt, tad šatra dala tika uflatīta par pafstahwīgu lehnū muišchu un brahkeem, kuri tureja šadalītās muišchās pahrejoš gabaluš, nebīj teefība pehz weena brahla nahwes mantot wīna dalu. Ša nahza atpafal lehnū dewejam.

Somehr pee schahdas muišchu un nowadu dalīschanaš brahli wareja no lehnū deweja īsluhgtees, lai aīš dalīschanaš netīktu šaudetas šawstarpejas

¹⁾ Sal. G. v. Ziegenhorn „Staatsrecht der Herzogthümer Curland u. Semgallen“. Königsberger 1772. § 7 u. 9, 312 u. 313. Bunge „Einleitung in die liv-, est- und curländische Rechtsgeschichte und Geschichte der Rechtsquellen § 41, pee. b. un § 47, pee. b.

mantofhanas teefibas, kuras tika apšihmetas ar nosaukumu „kopeja roka“ (samende Handt jeb Gesammtband). Ar laiku sahka isluhgtees šahdu kopeju lehnu aisdewumu (Gesammtbelehnung, Gesammtband) arī tahdi wasaki, kuri nebij no weena tehwa zehlschees. Tahdā fahrtā daschās gimenes eeguwa leelu waru, jo nodroschinajās pret wīnu leetoschanā atrodoschos muischu un nowadu pahreeschanu sweschās rokās.¹⁾

No augščā fazitā ir patš par sewi šaprotams, ka šahdas uš lehnu teefibam aisdotas muisčas wīnu turetaji nedrihksteja ne pahrdot, nedš eekilat bes lehnu deweja sinas un atkaujās. Nebij arī reti gadījumi, ka muisčas un nowadus aisdodot, lehnu deweš tāfni peesazija, ka pehz lehnu nehmeja nahweš, ihpashums nepahreet uš wīna mantineekeem, bet triht atpafal lehnu deweja rokā. Tā aisdotas muisčas šauza par „muhscha aisdewumu“. (Lebtagsgüter).

See ir trihs galwenee lehnu weidi, uš kuru pamata Baltijas muischneeku leelum leclatā dala tureja muischas: 1) Muhscha lehni (Lebtagsgüter); 2) No tehwa uš dehlu pahrejoschi lehni (Mannlehen); 3) kopeji aisdoti lehni (samende Handt).

Pilnigu ihpashuma teefibu uš wīnu leetoschanā ešochām muischam, Baltijas muischneeku leelum leclatai dalai nebij. Tikai isnehmuma gadījumā muischneekem peedereja wīnu ismantolās muischas. Daschi eedfinto tautu dīschmani un wiršaischi, wahzeeschecm eenahstot un lihgunuš flehdsot, patureja sew leclatus semes gabalus, kuri bij un palika wīnu ihpashums, swabads tiklab no wasalu peenahlumeem, kā arī no pagastu semei ušlikieem klaušceem un nodokļeem. Tāpat arī tās muischas, kuras ir dibinatas ahrpus pagastu robescham eepreesch wahzu eenahšchanas, palika wīnu turetaju neaprobeshotā ihpashumā. Treshahrt gadijās arī, ka semes wiršungi atdewa šahdam wasalim semes gabalu neaprobeshotā ihpashumā kā gandarijumu par šahdu sewiški šwarigu pakalpojumu.²⁾ Šahdas priwatihpashumā atrodoschās muischas šauza par allodijam. Bet to bij šamehrā tik maš, ka par tām naw wehrtš runat. Waldemara-Grīka likumu frahjums un wezatee Widsemes brunieeku likumi wīnas pat nepeemin ne ar pušchplehstu wahrdu. No tam Helmersens pat wehro, ka priwata muischu ihpashuma tolait ne buht neefot bijis; un tas attihstijees tikai wehlatos laikos.

Lehnu fahrtiba bij waldoschā; un ta bij tik isplatita, ka pat basnizas tika mahzitajee aisdotas pehz lehnu fahrtibas. Tā, peem., ir wehl usglabajufes lehnu grahmata no 1530. g. dezembra 28. d., kurā Anzes basniza teef aisdota weetejam mahzitajam — uš lehnu turetaja teefibam.³⁾

¹⁾ Skat. Robert Blaese „Das Näherrecht nach curländischem und pilten'schem Landrechte, vom Anfang unserer Rechtsgeschichte bis auf die neueste Zeit“. § 15. Difer-tazija. Terbatā, 1851. g.

Transehe „Gulsherr und Bauer in Livland“, 7 lapp.

²⁾ G. Helmersen „Geschichte des liv. Adelsrecht bis zum Jahre 1561“. Dorpat, 1836. § 4, 16, 28, 61, 127.

³⁾ Skat. Richterā wehstures 1. dafas, 1. sehj. 369 lapp.

Par sawu us lehnu teesibam tureto muischu ihpashneekem, Baltijas muischneeki kluwa titai 18. gadu simtena beigās, tad Ratrina 2. ar sawu ukaju no 1783. g. maija 3. d. alodofizeja wifas Widsemes muischas, t. i. pahrwehrtā lehnū turetajuš neaprobeshotos ihpashneekos. Bet jau labi sen agrak, Baltijas patstahwibas, jeb hermeistaru laikos, famehrtā ar to, ka lehnū turetaju, jeb wasalu leelakā dala pahrwehrtās no bruneekeem par weenlahrschecem muischneekem, radās eespehja un tamlihdš ari dšina par wasalu mantlineezem apstiprinat ari seeweeshu fahrtas pehznahzejus. Kamehr lehnū turetajam bij wecnmehr jabuht gatawam jaht karā, tikmehr pee tam newareja peedomat, bet tad lehnū turetaja usdewums bij titai eeraust muischu eenahkumus, tad to weetu wareja ispildit ari seeweetes. Sahkumā dashu wasalu gimenu seeweetem tita dotas mantoshanas teesibas tā fewishka shehlastiba¹⁾, wehlat, polu laikmetā tas nahza wisgaram modē. Sigismunda Augusta priwilegiju 10. pants nosafa, tā kaut furam Widsemes lehnū turetajam, jeb wasalin bes wihreeschu pehznahzejem mirstot, wina muischu manto meitas waj ari zili tuwineeki sahnu linijā. Un to paschu priwilegiju 7. pants nostahda fopeji aisdotās muischas (samende Handt) weenā rindā ar alodijam.

Ja pee tam wehl eewehrojām, ka wasali pa tām starpam bij eeguwschi teesibu sawas lehnū muischas pat pahrdot un eekihlat bes lehnū deweja sinas un atwehles, tad redsam, ka polu laikā Widsemes muischneeki faktiski bij ari muischu ihpashneeki.

Scho Widsemes muischneezibas priwilegiju Gothards Kettlers 1562. un 1570. g. isplatija ari us Kurfemes muischneekem. (Stat. R. Blaesch difertaziju 41. lpp. peeshmi).

Kā jau aprahdits, Sigismunda Augusta priwilegijai naw apstiprinata dokumenta nosihmes un tapehž wehlat, sweedru waldbiba neatsina Widsemes muischneeku us scho dokumentu dibinatās ihpashuma teesibas un zaur to zehlas konfliktis, kursch beidsās ar to, ka muhsu dsimtene tita atrauta no sem aplaimojoshās sweedru waldbibas un padota sem Kreewijas knutas, sem kuras ta smot wehl tagad. Bet par to buhs runa wehlat. Faktis ir, ka polu laikā Baltijas muischneeki bij faktiski sawu muischu ihpashneeki, lai gan juridisku ihpashuma teesibu teem nebij.

Sahdas bij muischneeku ihpashuma teesibas 16. gadu simtena beigās un 17. gadu simtena sahkumā. Kas sihmejas us Baltijas muischneeku tautibu, tad jau augshā aprahdits, ka ir gluschi maldigas tās domas, ka wisi muischneeki bijuschi wahzeeshi. Taisni leelakee un bagatakee muischneeki bij eedsimto wirfaischu pehznahzeji.²⁾ Bet ari starp masajeem lehnū muischneekeseeem bij laba dala eedsimto, lai gan prahwa dala bij wahzu kara kalpu pehznahzeji.

¹⁾ Arhibiskapa Silwestera Stodeweshera shehlastibas grahmata no febr. 6. d. 1457. g. Sahmu salas biskapa priwilegija no dez. 15. d. 1524. g. Terbatas biskapa Jahna Gellinghausena priwilegija no okt. 21. d. 1540. g. Ordena meistara Brüggene'a priwilegija no 1546. g. dez. 14. d.

²⁾ Stat. Hupeta „Nord. Misc.“ St. 13. un 14. S. 243; St. 15. S. 282; St. 19. S. 304. St. 27. un 28. S. 475. Tapat stat. Gebhardi lwl. Gesch. S. 395. Bungs „Standesverhältnisse“ 16. lpp.

Wezais Rusow's sawa tronikâ stahsta, ka loti dauds eedstimto, furi pret wahzeescheem isturejuschees labi, tikuschi atswabinati no wiseem klauscheem un nodokleem un fastahdijuschi Widsemes swabado eedsihwotaju fahrtu.¹⁾

Schi „swabado eedshwotaju“ fahrtu, pee kuras peedereja ari loti dauds wahzeeschu, stahweja widu stary muischneekem un semneekem. Rusowa tronikâ, kura schos swabados wairaf weetas min reisê ar muischneekem un semneekem, wini (swabadee) teef weenmehr mineti widu stary abeem. (Tâ, peem., 42. lapâ b.). Tomehr, no dascham weetam ismanams, ka schee swabadee masakais dala no teem, stahwejuschi muischneekem tuwaf, nekâ semneekem. Sâ, peem., 31. lapâ Rusow's stahsta par pagastu dsihrem, kuras katrs pagasts farihjojis sawam tungam: „Uf scheem pagasteem eeradas ta lunga, jeb junfura saime un wisi apfahrteje muischneeki un swabadee eedsihwotaji, wahzeeschi un eedstimtee“ („samt allem umbliggenden Adel, vnde Landfryhen, Dudeschen und Undüde'chen“). Wisi d'chruschi un lihgsmojuschees kopâ ar semneekem. „Bet tad tee junfuri un swabadee eedsihwotaji, wahzeeschi un eedstimtee, furi bij kas labais, gahja ar soweem weeseem uf mahjam un tur dschra un lihgsmoja wairaf deenu („Auerst de Jundern, Landfryhen Dudeschen vnde Undudeschen, de w a t s o n d e r l i c h e s w e r e n, sint mit eren Gesten tho Hu's getagen, vnde hebben sic dar etlike dage mit einander frölich vnde guder dinge gamafet“). So eewehrojot meh's newaram nepeekrist Gebhardija domam, ka schee swabadee ar lait'u piluigi sakusufchi ar muischneekem. Dirup newaram ari neewehrot faktu, ka dauds swabado maksaja junfureem nodoklus.²⁾ So wisu apswerdt, buhs japeenem, ka dsim'buchhanai a lihstotees swabado semes eedsihwotaju schkira pahrdalijâs; weena dala sakusa ar junfureem, otra — ar semneekem. Bet titlab weenâ, kâ otrâ swabado eedsihwotaju dalâ bij i wahzeeschi, i eedstimtee (Düdeschen un Undüdeschen).

Bes tam meh's sinam, ka ari stary sweschajeem brunneekem bij no sahka gala dauds danu, un polu waldbas laifmetâ tika muischam apbalwoti dauds polu dschmani. Ja tad wehl eewehrojam, ka 16. gadusimteni lehuu turetaji wareja sawas muichas pahrdot un eekihlat pilsehtas naudneekem bes lehuu deweju sinas un a'wehles un ja sinam, ka katrs, kas ture'a lahdu muischu fihlam, bij katrâ sinâ lihdsig's ziteem muischneekem,³⁾ tad nopratisim, ka par lahdu nebuht nazionalu tihrasinibu Baltijas muischneezibâ newar buht runas.

b) Rowadi un semneeki.

Meh's jau augscham redsejam, ka pilsehtam nodibinotees un tirdsneezibai usplanklot, Baltijas tantu fencjâ zeemu un pagastu labriiba sahka nihlt un isint. 75-gadigais karsch un eelschejâ anarkija scho irschanas prozesu lee-

¹⁾ Rusow Mat. 6. b.: „Weldere Ellen sic rebellisch geg'n de Düdeschen gehalten hebben, de hind des Synodes und Hauendes emschei worden. Daher de Fryhen in Puffiaandt eren ot sprind hebben vud. gen ten erer vele deriunigen irheit beh in den hüdigen dad. Schi ureta oan simejas speglet uf isaneem. Bei to pagastu meh's sinam ari par stam e-dsimto ionam. Slat Hipela Rue nord. Misc. St. 5. u. 6. S. 124., tur una par liwem, un Koniku zeemo dokumentus, furi ir doil lareem.

²⁾ Franke „Gutsberr in Pomer“ 16. lpp.

³⁾ A. Richter wehtures 1. dalâ 1. sehj. 369. lpp.

listi weizinaja. Zeemi tika nopostiti un nodedstinati, pagastu lozekli isfleedeti, apfauti waj bada nomehrdeti. Pagastu un zeemu robeschas bij issuduschas, jo senata aramieme bij weetam pat buhwolkeem apauguse. ¹⁾

Zilwefu asnim mehstotaja postascha kulturu atjaunot, protams, buhwewa mahjas tahda lahria, lahda ail waldooscheem saimneezibas apstahseem jau sen no pagasta lozekli ekonomista sina spehzigataš dalas bij atihita par wehlamato. Zeemu lahrtibas stunda bij fause. Wat tur, tur eepreelscheja atihstibas gaita un freewu asinainas labdaribas laimels nebij galigi isposstijis senejo lahrtibu, pat tur polu wirswaldibas laika wisuwarena muischneeziba ar labam setnem pabeidsa sawu nowadu noapalošchanu un zeemu kopsemes peefawinaschanos. Sigismunda Augusta priwilegijas 13. pants, alstahdams toš semes gabalus, turi „ar daudi puhlem un sweedreem nolihsti“ ahryus pagastu robescham atrodoschos meschos, winu nolihdejeem, nošafa, ta tur, tur junfuru un semneclu seme atrodaš pajautu isfiaidetas stremelēs, war nowaduš noapatot, tika pe tam jaluhfo, ta fatru mahju aramā seme (quilibet uncus aut mansus agri, quem vulgo Haccen nominamus) buhlu 180 muzu weetas leela.

Tā muischneeki nošaga zeemu kopsemi. Nosagdami zeemu un pagastu kopsemi, tee nošaga ari to darbu, furu pagasta lozekli kopsch tehwu tehwu laiteem darija pee schis sawas kopsemes apkopschanas, apichogoschanas ēc. Pagasti un zeemi lahwa sewi apšagtees tapeh3, ta toš laikos bij sawā sinā isdewigi buht sem lahda lunga. Volija tikai pans wareja gaustees pee waldibas par pahrestibam. Tadehl pans wareja pasargat ari sawus laudis.

Tapeh3 neween pagasta laudis, turi ari leit aprastamos laikos wehl peh3 eeprehjas turejās kopā. un neween tee semneeki, furu mahjas atradās us junfuru nosagtās kopsemes, bet ari tee tā sauktee swabadce semneeki, turi tureja sawus semes gabalus us lehu teesibam, waj bij nometuschees us ne pee weena pagasta nepeederoschas semes, pa labai dalai labprahltigi padewās sem lahda leelata „lunga“ apšardsibas, apnemdamees tam dot sinamas nodewas waj flauschus.

Schahda padoschanās bij saweenota ar sinameem saudejumeem neween preesch tās personas, kura „labprahltigi padewās“, bet ari preesch winas pehznahzejeem un mantineekem. Tapeh3 widejee Widsemes bruaineeku listumi (§ 216) dod mantineekem teesibu pretotees schahdam dsimbuhschana atdoschanās altam.

Mehs agrat issajiam domas, ta pagastu lahrtibai pastahwot, toš semes gabalus, kuras no pagasta semes aischschja un aptarschoja zectam robescham, kauza par nowadeem. Muischneeku semes noapalojot un mas pa masam pagastu kopsemes peefawinotees, nowadi arga us pagastu rehliina. Pagasti bij etnografisšas weenibas, weena pagasta lozekli bij ari weenas gintas lozekli. Nowads turpreti ir lihri geogr lista weeniba. Kats aprobeshots semes gabals, tas atrodaš weena lunga warā, ir nowads.

Tā ta isgelt apostitamā laimelā dišchee pani un junfuri fanchma flauschus un nodewas no wairakeem pagasteem un zeemeem, tad tagad nowads,

1) Sal. Stansehe „Gutsherr und Bauer“, 6 lapp.

t. i. weena lunga pahrwaldibâ atrodofchais, ar zeefchâm robescham aplap-
fchotais semes gabals bij plaschafs, nelâ pagasîs. Tomehr ari pagasti, turi
tit ilgus gadu simtenus bija Baltijâ waldofchâ sabeedribas organifazija,
nenofuda pilnigi. Dauds nodewas pagasti mafajâ junkuram fopeji.

Tapeh3 ari Widfeme fungam mafajamo nodoklu farakstus fauz par
pagasta grahmatam, kura wahrda weeta eewefees wahzu tulfojumus „Wacke“;
mafajunu terminus fauz ari par pagasteem wahzifti — „Wacke“. Un
neweens wehsturnees newar aifflehgtees atfinai, fa pagasti (wahzu Wacke)
fenaf aypafat bijufchas politifkas fopibas. Pat tit konfervatiws fungs, ta
Uftafs von Tranfche-Rofeneck, to aififti (ftat. winu Gutsherr und Bauer
13. lapp.). Bes muifchu semes un pagastu, jeb waku mohjam bij ari ftreiju
mahjas. t. i. tahdas femneeku fainneezibas, kuras bij dibinataf ahryus
zeemu sabeedribas robescham, bet furu turetaji bij padewufchees leelo muifch-
neeku apfardsiba un dewa teem nodewas un klaufchus.

Bet, eegaumejat labi! Lai gan wifâ nowada femneeki dewa junkureem
klaufchus un nodewas, tad tomehr fcho femneeku seme nebuht nebij „kunga“
ihpafchums. Ka femneeku apfrahdata seme peeder femneekem, tas bij tit
faprotams, fa neweenam junkuram nenahza prahta kahda nebuht trafâ pri-
wilegija fneegtees peh3 ihpafchuma teefibam uf fcho semi. Wifos „knifjos“
un manewros, „priwilegijas“ wilfojumos un pagastu semes fahdlibas muifch-
neeki ifgahja titai uf to, nodrofchinat eefpehjami plaschas mantofchanas waj
pat pilnigas ihpafchuma teefibas uf muifchu semi un paplafchinat, jeb
noapafot fcho muifchu robeschas.

Peh3 ihpafchuma teefibam uf femneeku semes neweens muifch-
neeks newareja teeftees jau tapeh3, fa Baltijas fenejee litumi nepafifti zita-
das ihpafchuma teefibas uf nefufamû ihpafchumu, fa weenigi faktiffo peede-
rumu. Pat eefiftlat newareja semes gabalu zitadi, fa atdodot winu fihlas
nehmeja faktifstâ lectofchanâ.¹⁾ Bet ja muifchneeki panems wifû semi fawâ
faktifstâ lectofchanâ, kas tad winu apfrahdas?

Tahds bij femneeku semes ihpafchuma weids. Winu ihpafchuma teefi-
bas uf winu apfrahdato semi muifchneeks neeedomajâs aifffahrt (ifnemot zeemu
un pagastu fopsemi), bet fcho winu semes ihpafchumu apfrahwa klaufcham.²⁾

Runadami par femneeku ihpafchuma teefibam uf winu apfrahdato
semi, tomehr nedrihftam peemirft, fa tas nebuht wairf nefihmejas uf wifem
femneekem. Semneeku fahrtâ jau fahstahw if wairakâm fchitram. Proti:

1) Brihwi femneeki, kuri fawu fainneezibu eerihkofufchi uf ne
pee weena pagasta nepeederofchu semi un uf fewizfku nolihgumu pamata
padewufchees kahda leelfunga apfardsiba, par fo tee apnehmufchees ifdarit
finamus pafalpojums. Tâ, peem., Burtneekos augfchminetais Widfemes
wezafais Kataftrâs uffkaita 4 brihwus femneekus, kuri efot „ihn vorfchickunge

¹⁾ Stat. Bunge „Das liv- u. estländische Privatrecht“. 146. S. v. Helmerfen
„Gesch. des livl. u. deltsrechts bis zum Jahre 1561.“ § 11. 35. 138.

²⁾ Stat. R. Marg „Das Kapital“ 1. fehj. 5. drufas 683 lapp., 191 peefihmi.
Sihmejas ari uf Baltiju wahrda pa wahrdam.

zu gebrauchen“, t. i. usnehmufchees ispidit pastneeka usdewumu. Ziti brihwee semneeki bij no augstas waldbas nehmuſchi jawus semes gabalus uf lehu teſibam, un tapehz teem bij japilda fara klaufiba. Muhsu kataſtra 79. lap., pecm., mineti brihwi semneeki, kureem jaustur fara ſirgi (die frei pauren muſſen auch ein herpferd halten): un 100 lapp. p. atſihmeti 3 semneeki, kuruſ herzogſ Karlis pahrwehrtis par brihwsemneekem un kuri jahj lihdsi kara (ſſo J. F. D. (Ihre Fürſtliche Durchlaucht) zw frigburen gemacht haben, und mit reiten).

Scho semneeku ihpaſchuma teſibas bij uf mata tahdas, ka leelo muifchneeku ihpaſchuma teſibas. Bet augſchâ apraſtitos apſtahklos teem wajadſeja iſwehletees kahdu fungu un apſollt tam ſinamus klaufchuſ un nodewas, lai taſ winuſ nelaupa un aiſſtahw pret zitu fungu warmahzibam. Schee nodokti daſchrei bij deefjan prahwi. Tâ, pecm., muhsu kataſtra 75 l. p. minetis kahds Zehfu brihwsemneeks, kuruſch maſſâ 40 markas gadâ. Ruſenê 5 brihwsemneeki dod tatrs: 6 markas naudas, 1 muzu aluſ un 1 podu linu. Tahdu peemehru kataſtri atrodam daudſ. Bet zaurmehra brihw semneeku klaufchi bij daudſ ſemafi, netâ pahrejo semneeku klaufchi un nodewas.

Ur lairu ſchee brihwee semneeki, kuri bij welnam atdewuſchi 1 pirſtu paſaudeja wiſu roku. Wini tifa arween wairaf nodewam aprauti un ſaudeja patru patſtahwibu. Ja 17. gaduſimteni runâ par brihweem semneekem, tad ſem ſchi wahrda jaſaprot leimani jeb leidneeki, t. i. tahdi semneeki, kuri bij pilnigi atſarigi no kunga, bet klaufchu weeta maſſaja tam arendi, jeb leidi.

Zit maſa ſtarpiba bij ſtarp leidneeku un klaufchu semneeku. taſ redſamſ no tam, ka ſweedru waldbiſas rewifijas inſtrukzijas § 11 no 1688. g. janw. 30. d. peelihdsina leidu ſemes klaufchu ſemei. Un ja kahds leidneeks krita nabadſibâ un newareja ſamaſſat ſawu leidi, tad barons wareja to no mahjam iſſlit un wina weeta eelikt kahdu klaufchu semneeku. Iſſlitais leidneeks tad palika par klaufchineeku, un bijuſchais klaufchineeks par leidneeku.

Weens no ſweedru waldbiſas iſdoteem semneeku aiſſardſibas litumeem aiſſleedſ Baltijas muifchneekem atlaiſt wairaf semneekuſ uf leidi, tapehz ka zaur to tifa pawairoti pahrejo semneeku klaufchi. Tâ tad leide bij lihdselkis pawairot semneeku iſſuhtſchanu; un ar brihwibu tai loti maſ kaſ kopejs.

2) Pagastu jeb waku mahju ſaimneeki. Schee ir tee ihſtee semneeki, pee kureem domâ, kad runâ waj rakſta wiſpahr par semneekem. Uf winu mahjam gul wiſi galweene klaufchi un nodewas kronim un junkuram. Râ wiſas ſeodalâs walſiſ, tâ ari Baltija kroma un leelkunga wara dibinajâs galwenâm ſahrtam uf winu apatſchneeku ſtaitu un taſ atſarajâs no ſchahdu patſtahwigi ſaimneekojoſchu semneeku ſtaita. Tadehl titlab dſimtkungi, ka ari daſchado ſemju waldbneeki, kureem muhsu dſimtkungi zitpalat zitam ſwehreja „muſchigau“ uſtizibu, pehz eeſpehjas zentâs uſuret un wairot ſcho semneeku ſchirru. Winuſ ſlauza un brauza, bet fargajâs noſchnaugt. Ja, ſchij semneeku ſchirrai tifa dotas daſchas preeſchrozibas pret pahrejâm semneeku ſchirram.

3) Cebuhweeſchi (wahj. Einſüßling, jeb Einſötling). Schee bij tahdi semneeki, kureem nebij ſaimneeku mahjas, bet kureem ſem apſtahkteem

tomehr bij deesgan prahwi semes gabali, par fureem tad tee pildija baronam klauschus tapat ta fainneeki. Titai rahdas, ta eebuhweeschi suhtijuschi klauschos darbineefu ween, bes sirga.

Augfchmineta wezafa Widsemes katastri eebuhweeschi wisgaram mineti ta fewischka semneeku schkira, un nostahditi fainneekcem preti. Winu skaitis ir dauds masafs: if us 7,5 fainneekcem naht weens eebuhweetis. No tam nosfahrstams, ta sem schi wahrda naw saprotami fainneeku kalpi, kuru skaitis bes schaudam bij dauds leelafs. 17. gadusinteni eebuhweeschi ta fewischka semneeku schkira nosuhd no skatuwes. Tee, kas tureja leelafus semes gabalus, tifa peerindoti pee fainneekcem [Rutenbergis sawa Baltijas wehsture fauz eebuhweeschus (Einfotling) ari par pusfainneekcem (Halbhäner)],—tee, fureem semes bij mas, sakusa ar walineekcem jeb peedsihwotajeem par weemu schkiru.

4) Walineeki (wahz. Postreiber). Ar scho wahrdu apsihmeja tahdus semneekus, fureem nebij sawas pastahwigas dsihwes weetas un kuri ari nebij pee tahda fainneeta us ilgatu laiku salihguschi. Ar laiku schee sakusa ar eebuhweescheem weena schkira un teel apsihmeti ar wahrdu pirtneeki waj buhdeli, tapehz ta tee pa leelafai dafai peemita waj nu tahda fainneeka pirti, waj ari tahda buhda, kuru usbuheja barona mescha.

Daschi walineeki nodarbojas ar amatu un wareja buht puslihdj pahrtikuschi, winu leelata dala bij algadschi un istaisija lauku proletariatu. Baronam walineeki nedewa nekahdus klauschus ne nodewas, waj ari dewa loti mas. Ta muhsu katastra 14 l. p minets weens walineeks, kursch maksä fungam 12 schil., t. i. tagadeja naudä apm. 48 kap. gada.

5) Bandineeki, t. i. fainneeku kalpi, kuri algas weeta dabuja banda, t. i. gabalu semes fainneeka laukos, waj ari tik un tik puhru waj seeku sehjumu daschadas labibas. No tautas dscekmam wehs sinam, ta schee bandineeki bij wisbrafschata semneeku dala, kura swehtdeenam jahja aptahrt drajedama.

Transehe-Roseneks, fetodams Amelungam un Gutzeitam, peeskaita bandineekus pee eebuhweescheem. Bet ta ta katastri mineto eebuhweeschu skaitis tik daudsreis masafs par fainneeku skaitu, tad es winam newaru peetrift. Bandineeki ir fewischka semneeku kategorija. Ka krasirs winus fewischki nemin, tas noteek tapehz, ta wineem no barona semes nebij un wini baronam kalpoja titai fainneeka usdewuma.

Protams, ta gruhti wilkt zeeschas robeschus stary eebuhweeti, bandineeku un walineeku. Pahreja no weenas schkiras otra buhs notituse beeschi Sewischki tapehz, ta juridiskais slahwollis wisam trim schkiram bij weenads.

6) Sesta semneeku schkira bij hobuli (igauniski pobbul, kreewiski hobil). Schee bij eebuhweeschi, kuru peenahkums bij turet kara sirgus un us pawehli jacht tarä. Wehs jau sinam, ta kara klausiba, kura bij senatäs lehnu muischneezibas galwenais peenahkums, tifa ar laiku nowelta us semneeku lameescheem. Kronis gan prasija no barona kara klausibas pildischamu. Bet schis klausibas plashums us muischneezibas daudstahrteju luhgumu (skat. Widsemes muischn. deputatu atbildi herzogam Karlim no Sudermanlandes) tifa nolitis

famehrâ ar to, zif kura barona pahrwaldifchanâ atrodaš femneeku. Uf ſcheem femneekeem tad baroni ufwehla kara klaufibaš naftu. Rahdâ weidâ wini to darija, taš atfarajâš no winu paſchu eefata.

Œ kataſtra redſamš, ka daſchâš weetâš liſa femneekeem mitinat kara firguš (Von 2 wachen haben ſie muſſen ein gudit herpferdt halten. 76. lp.) Zitaš weetâš no femneekeem peedſina naudaš firgu un jahtneeku ufturu (ein jeder gefinde zu einem hehrpferde — 2 mrf. 72 lp.). Wehl zitaš weetâš kahwa femneekam apdſihwot un apſirahdat gabalu ſemeš, par to tam bij jaufſtur kara firgš. (Mehe Maſ ein paup vor ſein roſdienſt Kataſt. 27. lp.)

Sahdaš kara firgu uftureſchanai nodotaš ſemeš ſauza par „Popollenlânder“ jeb „Reuterlânder“, un uf winâm dſihwojoſchoš femneekus par bobuleem.

7) Zita leela femneeku ſchkira bij ſwejneeki. Noſagdami pagafu meſchuš un loſſemi, baroni, protamš, paſtarajâš peewahſt ari ſwejaš un medibaš teeſibu. Medibaš teeſibu tee iſleetoja paſchi kâ ſportu, bet ſwejaš teeſibu iſmantoja kâ eenahſumu awotu. Iſleetoja wini to diwejadi: Waj nu patureja ſew ſwejaš monopolu un liſa ſwejot muifchu laudim, waj atkal atſtahja ſwejaš teeſibu lihdfſchinejeem ſwejneekeem, uſliſdami teem ſinamuš nodokluš nauda un grauda. Naudaš nodewaš tika nemtaš ſem daſchadeem noſaufumeem: wadu nauda, laiwaš nauda, ſiwju nauda &c. Naturaliju nodokli, protamš, ſaſtaſweja galwenâm fahrtam iſ ſiwim, bet ari iſ lauku raſchojumeem. Tâ, peem., kataſtra 15. lapâš puſe teiſtš, ka weenš ſweineekš, kuſch ar wadu ſwejo, dodot diwuš puhruš auſu, ziteem ſwejneekeem tika „nozirptš“ deſmitaiš (ein fiſcherpawr der mit der wade fiſchet gibt haſer — 2 lof, den andern fiſchern wirtt de zehenden geſchnitten, ſolcheš bezahlen ſie mit fiſchen). Beſ ſcheem fahrtejeem ſiwju nodokleem (Gerechtigkeitš Fiſche) iika beeſchi ween pagehretaš ſewiſchkaš kufnaš ſiwis.

Muiſchaš klaufchoš ſwejneeki negahja. Tapehž toš kataſtra beeſchi ween min pajauku gan ar brihwſemneekeem, gan ar eebuhweeſcheem.

8) Muiſchu laudiš. Schee ſadalaš diwâš paſchirâš: a) baronu apſalpotaji (ſulaini, piſeeri, pawahri, kuſcheeri &c.), b) muifchaš eeredni (wagareš, meiri, muifchungi, ſkrihweri &c.). Pee pehdejaš paſchirâš waram peeſkaiſit ari krodſineekus un melderuš.

Jau agraf aiſ:ahdijâm, ka eefala tika pabruhketš lehweniš un aluš iſdſertš eſerš. Kataſta ſaimneeziſa, iſlab baroniš un mahzitaſjâš, kâ ari ſaimneekš un eebuhweetiš darija paſchi ſawu alu. Bet aluš pahrdofchanaš teeſibu muifchneeki ar laiku peeſawinaja ſew kâ monopolu Muiſchu, baſniſu waj diſrnawu tuwumâ, waj ari weentahriſchi uſ fruſtzeleem uſbuhweja froguš. lurreem peemehrija gabalu ſemeš un eelika tur krodſineekus, lurreem par ſchiš ſemeš leetoſchanu bij japahrdod muifchâ daritaiš aluš.

Daſchreiſ krodſineeki iſſchenkeja ari ſweſchâš muifchâš daritu alu. Tad wini par frogu maſſaja arendi¹⁾.

¹⁾ „der eine frug giebt jehrlich 10 fl., der ander frug fruget deš herrn behr.“ Kataſter. pg. 79.

Pilnigi monopolifeta frogu tureschianas teefiba tomehr, fà rahdas wehl nebij. Katastra 87. lp. „weenas mahjas tur frogu“; un 54. lp. fainneeki mafsà it no mahjam weenu dahlderu alus naudas par to teem atwehleis brihwi frogot (geben biehrgeldt, das die paurn frei frugen haben, vom hafen — 1 thaler).

Wispuhr tomehr pirmà Widsemes katastra fastahdischanas laifà fainneekem frogoschanas teefibu wairs nebij. Jau 1567. g. landtaga rezefš wineem ofzieli a'nem scho teefibu, motiwedams sawu foli, protams, ar augsti moraliskeem prinzipeem. Semneeki wispuhr weegli nododotees „sahdsibai, frapfchana, leekulibai, negausibai, neschfihstibai un no winu teefibas irgotees ar reibinoscheem dshreencem, zelotees tikai fteftawibas un ziti nossegumi“ (Bunge, Archiv II, 173. lp. Richtera wehtures 2. doka, 3. sehj. 11. lp). Kur ir ta brihwibas aplaupfchana, nospeeschana, issuhfchana, kura nebuhtu motiweta ar moraliskeem prinzipeem?

Lihdsigi fà ar frogeem, bij ar dsirnowam. Barons peemehrija pee dsirnowam semes gabalu, par kura leetoschanu melderim bij jaapmat muifchu wajadsibas. No swescheem malditajecem fanemto matu reisem nehma muifcha (die mohle gibt die matte); bet reisem patureja melderis un mafsaja par to baronam renti, waj dewa sinamu fskaitu nobarotu zuhku, „fudmalu weprus“.

Rà lastajš redš, frodsineeka un meldera stahwockis pret baronu ir dau-dsejadà sinà lihdsigs swejneeka stahwockim. Bet wifš trihs stipri isschiras no klauifchu fainneeka. Wini nedod klauifchuš, bet tikai sinamus nodoklus un stahw ar baronu tihri iirdsneeziškà fatarà. Waj wini bij personigi brihwi waj klauifchineeki, taš neistaišija nekahdu starpibu winu stahwocki.

Uri wagare jeb stahraftš un meiris dabuja leetoschanà mahjas par sawu palihdsibu pee pahrejo semneeku issuhfchanas.

Muifschunga ufturs un alga bij semneekem jableko fewifchku nodoklu weidà. Schis iifa nemts gan naudà (katast. 12. lp.: no katram mahjam 6 schil.), gan labibà (katast. 57 lp.: no katram mahjam pusotra puhra meefchu), gan galwas naudas weidà („par jaunpeedstruscheem jehreem, tekeem, faf-leneem 8 kapeikas, par kumeleem 12 kapeikas . . .“) Tapat ftrihweris dabuja no katra fainneeka sinamu „raftamau naudau“; pa Mikeleem katrs fainneekš, tam diwi kalpi (dar 2 kerlšš im gefinde sein), dod ftrihwerim 6 schil. (24 kap.), tapat seemu katrs fainneekš dod ftrihwerim raftamas naudas — 6 schilini.

Muifchas kalpu nebij. Wifus muifchu darbus pastrahdaja klauifchineeki sem muifschunga rihzibas un wagers uftaudsibas.

Sulaini, pawahri, kufcheeri u. t. t. dšihwoja muifchà un dabuja pahrtifu un algu no barona. Wini eenehma to weetu, kuru senaf atpafal eenehma tarà faguhstitee waj pirktee wergi — dreli. Uf 16. un 17. gaduifmintena fleeg-fchana dreku fà fewifchkas fahrtas wairs naw. Newar fazit, fa tee nosudufchi no ftatuweš zaur to, fa tiufchi pazelti augstakà teefiškà stahwocki. Mums drihfak leekas, fa wini nosuda zaur to, fa wifš semneeki bij klauifchineeki nebij.

7. Semkopibas Itahwoklis 17. gadusimtena sahkmā.

Cefamš ejam tahlat un apluhfojam semneeku stahwokli sweedru wirs-walbibas laika, turu par wajadfigu ihsoš wahrdoš aprakstir šaimneezibas stahwokli pahrrunajamā laikmetā. Šaimneeziba jeb pahrtikas eeguhschanas weids jau ir tas pamats, us turu usbuhwejas un furam peemehrojas sabee-dribas sahtiba. Šaimneezibas apstahkli un metodeš ir atšlehga, tura mumš atwer wisu sabeechrifto notikumumu šapraschanu.

Par Baltijas, sewiški Widsemes semkopibas stahwokli 17. gadusimtena sahkmā mumš ir wairat labu awotu. Galwenais no teem ir Suntaschu mahzitaja Salamona Guerta pamahzibas grahmata semkopjeem.¹⁾ Ši šchi semkopju padomneeta redsam, ta tolaiu semkopiba Baltijā isgahja wispirmā un galwenā sahtā us rudu un asu raschoschanu. Šikai retoš gadijumos un loti labā semē sehj ari meeschus un tweeschus. Brandwihna dedsinaschanu un leellopu baroschanu wehl nepasina. Linskopiba bij tikai blaku ecnehmums un šahnu nodarboschanas.

Šaimneesoja pehz trihslauku sistemas ar atlaidam, pee tam lihdimu lihščana bij galwenais semkopibas darbs. Ar to ari Guberts eesahf šawas grahmataš otro daku „par semkopibas darbeem“ (vom Ackerwerck).

Nolihsto lihdimu sehja 3—4 gadus no weetas un tad atlaida atmatā lihds tas pehz 20 un wairat gadeem bij atkal ar šokeem un krumceem ap-
audis. Tad to nehma apstrahdaschanā no jauna. Kronišs Kelchs un Olearius kuhdas, ta ar šahhdu lihdimu lihščanu nopostot wijus laboš meščus.

Semkopibas rihči bij loti weentahrschi. Urkla weetu wehl arween is-pildija eglite ar šalni. Pee eglites galotnes peehudsa širgus (igauni — wehrschus) un to šalni špeeda eelščā semē. Ezesčas bij daschadeem gadi-jumecem daschadas. Bet pawegitā semē tā wislabas ezesčas nodereja ša-dikis, tura galotnē peehudsa širgu un tad wafaja pa lauku. Noplautā labiba palika us lauka lihds iskult. Rudsus šakrahwa kuhzēs pa 100—300 kuhlišču šatrā, ausas un meeschus šakrahwa sahrdos.

Gowis bij masas un dewa mas peena un mehslu. Šalki bij semi un pilnigi tumšchi. Ari tautas dsefmās tik beechi daudšinatee kumelini bij loti šihzini, lai gan isturigi. Šikai tā šauktee šleperi bij masleet prahwafa auguma. Masas, rupjas šugas aittinas dewa eedšihwotajeem wilnu preelšch rupjās ašās wadmalaš. Plasčatā apmehra aittkopiba newareja attihštitees pirmšahrt wilku deht un otršahrt tamdehl, ta pehz šlapjām wafaram aitas isšprahga. Šapehz rubeneem mehdsā masafais puši no wisām aitam aplaut un gahu šahhwet seemas pahrtikai. Kasas rahdas bijuščas leelakā zeenā, nekā mušfu deenās. Winas ari dewa eezenitu peenu, galu un ahdu. Zuhškopiba bij

¹⁾ Salamonis Guberti Stratagemata oeconomica oder Acker-Student denen jun-geren Ackerleuten in Pommern zum nöthigen Unterricht dergestellet. Šchi grahmata laikam bijuse loti šplattā un šnahluse daudšos šidewumos. Šerbataš uniwersitateš bibliotekā atrodas 3 nepahrgrošiti šidewumi no 1673., 1688., 1775. g. Šranše-Rosenets žitē šahdu šidewumu no 1645. g., kursch laikam ir pirmāis.

deesgan plafcha. Baroja winas ar ofola sithlem un alus drabenem. Tomehr Baltijas zuhtu fuga mas dereja preeksh baroschanas. Zuhtas bij masas, garam lahjam un spizeem purneem; tas skraidaja apfahrt un israfnaja semneeku pagalmus un apfahrtejos laufus un plawas. Mahju putni (wistas un josis) bij masa labuma un tira no semneekem tureti gandrihs weenigi preeksh tam, lai buhtu to aifnest kufulim, tad wajadseja eet pee mahzitaja, muishchungu u. 3. Augtu koku un bischu dahrsi tomehr rahdas bijuschi prahwi. 1)

Ruhpneeziabas eestahschu — isnemot alus bruhshus un dsirnawas — nebij gandrihs nekahdu. 1599. g. katastri atsihmetas itai pahrs sahgsudmalas un nedaudsi kalku un darwas zepki; un bes tam ari weena stilla fabrika (Siguldā — „eine glasse hutte“ 68. sp.).

Protams, ka sem tahdeem apstahkeem ari leeklungu dsihwe nebij deeszit kundsiska. Winu dsihwojamās ehkas bij no weenahrscheem balkeem sakritinatas un zaur salmu juntu duhmi melleja paschi few iseju. Sturstenu nebij. Waram eedmatees, kahdam tad wajadseja buht semneeku buhdam!

Rā jau mehš redsejam, semneeki bij pilnigi leeklungu ward. Un semneeku klauschi un nodewas bij muishneeku weenigais eenahuma awots. Tadeht tos tad ari paugstinaja pa nemehram. Bet sem nupat aprakstiteem saimneeziabas apstahkeem semneeku darbs bij tik nerafchigs, ka neluhkojot us pahrmehriqi augstu sastruhweteem klauscheem, muishchu lauti un us teem raschotā labiba istaišija knapi trescho dala no semneeku laukeem un no tajos raschotās labibas. Ar ziteem wahrdeem: diwi dafas no wifas labibas, zit semneeki spehja raschot, wajadseja winu paschu usturam un itai treschā dala no winu darba augleem palika pahri leeklungam-issuhzejam. Sagad ar to neapmeerinatōs neweens kapitalists.

Bat tajos laifos, tad Widsemi dehweja par Sweedrijas labibas lehti, wifa tur raschotā labiba — pehz Hagemeistera sinam — istaišija itai 1,340.000 puhrus. 19. gadusimtena sahuma eedsihwotaju stais bij diwreis tik leeis, bet raschots ita 4,700,000 puhru; tā tad gandrihs ischetreis tik dauds. 1688. g. nahza it us semneeka knapi 21,5 puhrs labibas un weena gowš. Ap 1829. g. turpreti jau 39 puhri labibas un 2 gowis. Us to aifrahdu ta pehz, ka muhsu latweeschu sinatneeki, tā, peem., statististais basnizlungs un dakteris R. Balodis sawā polemikā pret pirmo „Deenas Lapu“ apgalwoja, ka semkopibā darba raschigums tikpat tā newas newairojotees.

Ustrihtoschas un pamahzoschas ir ari laufsaimeezibas raschojumu zenas schini laifmetā. Tschaklais Gadebuschs ir sakrahjis labibas zenas Terbatā pa wairakeem gadeem. Schis zenas pahrluhkojot mums wispirma kahrtā ustriht winu breesmigā nepastahwiba. Terbatā maffaja puhrs rudu:

1600. g. — 54 sap.; 1601. g. — 260 sap. (bada gadš); 1604. g. — 50 sap.; 1605. g. — 43 sap.; 1660. g. — 87 sap.; 1685. g. — 70 sap.; 1690. g. — 40 sap.; 1696. g. — 120 sap.; 1700. g. — 45 sap.

Puhrs ausu: 1600. g. — 45 sap.; 1685. g. — 70 sap.; 1696. g. — 50 sap.; 1700. g. — 26 sap.

Puhrs meeschu: 1696. g. — 80 sap.; 1700. g. — 35 sap.

1) A. v. Richter, Geschichte d. Ostseeprov. 2. dala, 2. sehj. no 240 sp. sahlot.

Nahza ſchi pahrmehrigā zenu nepastahwiba pirmahrt no pahrat flitkeem zeleem un truhzigeem ſatifikmes lihdselkeem. Ja ſahdā weetā labiba paauga labi, tad tai nebij gandrīhs nekahdas zenas, ſamehr pahrs ſintu wersies tahſal, kur labiba bij ais ſaufuma waj krusas negaiſa noauguſe ſlitti, waldija pahrmehrigs dahrgums un bads.

Satifikmi apgruhtinaja wehl daſchadaš priwilēgijaš, kuraš iſauga iſ la-laifa gara un ſabecdriftāš ſahrtibaš. Aiſrahdiſchu titai uš weenu peemehru: 1589. g. aprila 18. d. polu karališ, eezeldamš un apſtiprinadamš Gothardu Ketleri par Kurſemes herzogū, peeſchkhra winam kreifo puſi Daugawaš. Rigas piſſehta redſeja, ka Kurſemes herzogi ſcho ſawu wirſkundſibu iſleetodami war pilnigi trauzet, waj maſataiš aplitt ar nodotkeem Daugawaš kugneeziſbu. Tapeh3 Riga jau otrā gadā proteſtē pret puš Daugawaš atdoſchanu Kurſemes herzogam. Pee tāš paſchaš reiſeš wina aiſrahda uš nelikumigo buh-ſchanu, ſa Leepajā un Wentſpils atrodoteeš ari oſtaš, taš eſot uſſtatamš par atentatu uš Rigas piſſehtaš tirdſneeziſbaš teeſibam.¹⁾ Karališ aſfina Rigas piſſehtaš eerunāš par dibinatām un aiſleedſa iſ Leepajaš un Wentſpils oſtam iſweſt waj tur eeweſt prezeš. Uri wehlat, ſad ridſineeki atnehma ſahdu ar darwu lahdetu fugi Kurſemes oſtā, polu karališ aſfina wiru rihziſbu par pareiſu. Tā tad kurſemneeſeem nebij eeſpehjamš no ahrſemem to pirk, waj turp to pahrdot žitadi, ſā zaur Rigas kuptiſchu widutzibi. Schahda karaku labwehliba pret Rigu uš Kurſemes rehkinu iſſtaidrojama zaur to, ſa no Rigā eenahkoſcheem lugeem polu waldiba nehma muiſu, kura buhtu maſinajuſeš, ja Kurſeme un Piltene buhtu warejuſe tirgoteeš zaur ſawām oſtam.

1605. g. Rigas piſſehta gan noſlehdiſa ar Kurſemes herzogū Fridriki lihgunu, kurā aiſaziſjāš no ſawaš monopola teeſibaš uš ahrſemju tirdſneeziſbā Leepajaš un Wentſpils labā. 1615. g. oktobra 21. d. Riga noſlehdiſa ar Kurſemes herzogeem jaunū lihgunu, kurā iſſchkhra ſtrihduš jautajumu ſchahdā ſahrtā: Herzogi aſſataš no teeſibaš fugot pa Daugawu un litt pa to prezeš iſ- waj eeweſt. Par to wiini war ſatru gadu Rigā beš muitāš eeweſt un pahrdot 200 laſtuš rudſu un tilpat daudš wilnāš, wadmalu. Tahlat herzogeem teet atwehletš ſawa galma wajadſibaš Rigā eeſpirt no birgeleem waj ari teeſchi no kugeem. Kurſemes muiſchneekeem bij gan atwehletš Rigā labibu eeweſt un iſbehrt, bet wineem to wajadſeja lihdiš waſorwehtkeem wiſu pahrdot birgeleem un ſawaš wajadſibaš eeſpirt žunija mehneſi noturamā tirgū. Diwu juhdiſchu apſahrtneš ap piſſehtu nebij brihtw bruhwet nedš pahrdot alu. Semneekeem bij ſatra walſchhiga tirgoſchanaš (jede verſāngliche Kaufmannſchaft) aiſleegta. Pee Jelgawaš, Bauſtaš un Wezmuiſchaš eerihſotāš muiſmizaš palika iſpehtā un darbā. Leepajaš un Wentſpils oſtaš gan palika wolā, bet no winām nedrihſteja iſſuhtit waſaraš labibu ne žitūš pahrtiſaš lihdselkuš (Ziegenhorn Nr. 100).

Tahdoš apſtahlkoš naudaš ſaimneeziſba newareja ušplaukt; un mehš ari redſam, ſa wiſā Balliſā ſenat plaſchi iſplatitāš naudaš ſaimneeziſbaš

¹⁾ Schiš proteſtiš no 1590. g. jul. 31. d. ir nodrukāš pee Ziegenhorna Nr. 90.

weetâ eeweeschas atkal naturaliju fainneeziba. Vat amatus muischneeki leet strahdat sawâ mahjâ, faweem klauschineekem.

To eewehrojot mehš šapratifim nobihli, kahds pahrnehma semneekus, kad polu karalis Stefans lika preeškâ klauschu weetâ maksat baronam arendi, un meefas sôda weetâ eewest naudas sôdu. Semneeki weenbalsigi luhdša, lai karalis apšehlojas un atstahj wišu pa wezam. Wini grib fanemt meefas sôdu, tã to fanemuschi winu tehwi un tehwu tehwi un grib kalpot fungu klauschos, tã kalpojuschu winu tehwu tehwi.

Kad karalim Stefanam bes kahdeem paslaidrojumeem nodewuschu semneeku dihwaino luhgumu, winsch esot issauzees: Phryges plagis emendantur (latw.: wergu dwehseles bes pahtagas newar istiti). Bet ihstenibã semneeku luhgumam bij nopeetns pamats. Nauda bij til gruhli eeguhstama un us to muischneeki bij til fahri, ka wareja drošchi paregot, ka klauschu un meefas sôda weetâ naudas nodokli eewedot, semneekam õhtu japahrdod pehdejais krešš no muguras, ir tad tas ne muischam nespehtu no paradeem iskultees.

Smeekli nahk redsot, ka ari tagadejee birgeliskee wehšturneeki gandrihs wiši peewed Baltijas semneeku dihwaino atbildi tã kurosumu, kusch aishradot us dšimtklauschu jozigo pšichologiju. Tas nahk no tam, ka šchee fungi isskaidro wehšturifloš notikumus un wehšturisko personu domas un juhtas tã garigu ideju un newis tã fainneezisko apstahlu ispluhdumu.

8. Sweedru laikmets.

Augšhã mehš aprahdijãm eemelus, kuri pamudinaja Widsemes muischneezibu usstahtees pret polu waldibu un beedrotees ar Polijas pretneezi — Sweedriju. Šcho šoli paahtrinaja wehl tas, ka 1579. g. polu karalis Sigismunds eezehla Rigã komišiju, kurai usdewa pahrbaudit muischneeku ihpašchuma teesibas us winu eenemtãm muischam un nowadeem un sawahkt finans par semneeku stahwolli.

Polu waldibas interese par semneeku stahwolli nahza no tam, ka pahrmehrigeem klauscheem aptrautee semneeki weetu weetam šazehlãš atflahã dumpi. Bunteš apflahpet un nemeera garu israwet raudšija zaur to, ka aisleedša semneekem eerotšhus nefat (quod rustici arma non serant). Bet ar to ween nebij lihdses un — tã tronists Kelchs stahsta — Sandmiras un Ulufnes woiwods Pefoslawstis jau 1586. g. lizis preeškã muischneezibai apeetees ar faweem apalschneekem zilwezigat. Doreis muischneeziba aš atraidija waldibas preeškšlikumu, aishradidama us šawu plascho gahdibu par semneekem. 10 gadus wehlat, Sigismunda eezeltã komišija nehma leetu nopeetna: wina nolahrtoja krona semneeku klauschus un zecšchi aisleedša eeredneem atturet waj trauzet semneekus pee šawu raschojumu pahrdošanas. Muischneeki dij speesti dauš mas peemehrotees krona preeškšhmei; un ari wini sawã 1598. g. landtagã nolchma, ka wiseem jaapsolas „pee sawa muischneeku goda (tas nu gan mas nosihmã) šastanã ar agrateem nolchmumeem un fenejãm semes teesibam, neleegt faweem semneekem un apalschneekem brihwi un netrauzeti west raschojumus us pilsehtu un eepirt tur

fawas wajaðsibas pehz tam, kad tee nolthdsinajuschi fawas nodewas un peenahkumus. Paschi muischneeki apsolas nepirft un nepahrdot muischas un trogos labibu, ne zitus laufaimneeziabas raschojumus, isnemot tosz, kas raschoti winu paschu saimneeziaba. Tapat tee apsolas aisleegt schahdu tirgochanos saweem sulaineem un muischkungeem. Ras rchos noteikumus pahrtahpj, massa 1000 gulschu sode naudas."

Kad nu wehl mineða komiteja sahla schavbites par „Sigismunda Augusta privilegias“ ihstenibu un gribeja ismellet, us kahdu teesibu pamata tursch muischneeks tura sawu muischu un nowadu, tad muischjai ustizamec trona fargi un karala kalpi ar flubu nolika sawu muischigo ustizibu sawa karala eenaidneelam — sweedru karalin pee sahjam. Muischneeziaba ir wifur un weenmehr muischigi ustiziga ironim un waldibai. Mainas tilai tas waldibas un tee troni, kam schi muischiga ustiziba teef dahwata.

Sweedrija bij weeniga walsis Ciropa, tura nepasihst dsimtbuhshanu. Tur semneeki bij brihwa lauschu fahrtu, tura spreesch lihds walsis faeimã un us kuru nereti waldiba atbalsitijas sawas zihnã pret „ustizigo trona stuti“ — muischneeziibu. Saprotams, ka sweedru waldiba newareja negribet eewest lihdsigu fahrtibu ari tanis prowinzis, kuras tita pee schis walsis peeweenotas.

Tadehl mehß is 13 punkteem fastahwoschaja proposizija, kuru herzogsz Karlis laida Widsemes eedsihwotaju fahrtam un kuras originals ir parafits Rewelê, 1601. g. maija 20. d., atrodam preeschlikumusz, pret fureem fazehlã muhsu leelsingu bisis.

Jau proposizijos treschais punkts leef preeschã, ka dehl Widsemes pilnigas un abpuiejias saweenoschanã ar Sweedriju, wajaðsetot no wisãm Widsemes lauschu un eedsihwotaju fahrtam aissuhtit daschus preeschstahwusz us Stotholmu. Scho preeschlikumu ispidot, buhtu wajaðsejis suhtit ari semree'u preeschstahwusz, ta piluteesigas eedsihwotaju fahrtas representantusz. Lai to nowehrstu, Widsemes muischneeki sawã atbildê no maija 28. deenas 1601. g. airahda us tahlo un daschadãm breefmam saweenoto zelu (wegen weier abgelengeit, sowohl als andern gefehrlichkeiten haben, so über verhoffen vorkalen müchten) un us to, ka herzogsz Karlis „muhsu wisu Kungsz un Galwa“ atrodotees patlaban Rewelê, tur tadehl warot wisu nokahrtot (ta fakot, apasch rofas, priwatã lihgunã starp sweedru waldneeku un Widsemes muischneeziibu, bes fahrtu preeschstahwu peedalischanã).

Zeturtais punkts leef preeschã „lai muischneeki un ziti eedsihwotaji palihds pee basnizu, akademiju, skolu, slimnizu zelschanas un ustureschanas pehz tehðas fahrtibas, tahdu sweedru waldiba nofazis.

Us to muischneeki sawã atbildê, ar dauds deewbiiggem latinu teikumem apfahrt mehtadanees, atbild, ka Widsemes esot tiðdauds klosteru un deewbiiggu eestahschu, kuras ruhp tilai atnem tatoleem un preesch waldibas preeschã listo eestahschu ustureschanas buhschot deesgan, fewischki ja waldiba palihdseschot islabot un jahrbuhret handses basnizas, kuras kara laita pilnigi waj pa dalai saaruwischas. Utikal wijs knisis pastahw eesch tam, nepeelaist semneekus pee scho eestahschu ustureschanas un tamlihds ari lihdspreeschchanas.

Karla proposizijas 5. punktā šķan: „lai muišņeeķu ņemņeeķem, tā arī wīķem zīķem ņemēš eedšīwotajeem buhtu bīhīw ņuhtīķ ņawūš beħnrūš īķolā, arī mahzīt amātā, ņurī ņhīķ ņemēī labī un noderīķī; jo ņemņeeķem īķ woirat deħlu, ņekā wīnī war ņawā mahjā nodarbinat, un teem jalauķ beš ņhēķhr-ņhleeķ īķweħleteeš tahdu nodarbōšchanōš, ņaš wīnēem patīķt. jo zīķweķu wēr- dšībā turet, naw pēe ķrīstīķeem laudīm modē, un taš īķ ķrīstīķā ņabeedrībā daudš gadu atpatal īķbeīķīķš“.

Ļaķot tahdu preešķķlīķumu, Wīdšemes baronu bīķeš ņewēen ņalūķteķāš beķ ņašķhēķāš ņīahwu, tā dašķķahrt ıowju aķteš, tad tāš dūnduru ķōķtaš tāīķāš bīķot. Ļamķīķdšīķī preešķķlīķumī ņeeķot ņekāš ıaūnš — tee ņaka uš īķhō punktu ņawā atbīķdē Ļau ķaralīš Ļteķānš, dīhš pēķz tam, tad Ļolīķā eķķarōķuķe Wīdšēmī nō Wūķķowīķera, eķot ņahzīš ķķāķā ar ķīķdšīķu preešķķlīķ- ņumū un tāpat pahrš gadu atpatal nō poķu waldībāš Rīķā eķķelā ķomīķīķa. Beķ aūģstī dšīmūšē mūīķhēķezībā un brūnēķezībā uš to eķot ar wēķāš wēķ- ņūrēš atrodameem ņaķķeem un dībīnadamāš un atķauldamāš uš ņawām ņe- ņeķejām prīwīķēķīķām (sīķh aūf īķhre uħralķe prīwīķēķīķeģū gūndend und beruķend) tā atbīķdeķuķe, ņa waldībā ķīķuķēš meērā. Ļar pēķrahdīķumū, ņa Ļaltķāš ņemņeeķī pēķz ņawāš dabāš ņeķrīb un ņewar bīhīwībā dšīķwot, mūīķhēķēī ņawā atbīķdē atķahķta ņotīķumū ar ķarolī Ļteķānū, ķuru ņemņeeķī ķuhģīķū ķuhģuķhī (ģanz īnšāndīķģīķh und demūħtīķģt anķhīķten und baħten) ļai ņelauķa wīnēem māīķeš pahķtagu un ķalķībū, ķuru wīnū teħwu teħwī bāudīķuķhī. „Ļomeħr, ıa ņīary ņemņeeķeem rāšōš ķahdš ar labāķu dabū, tad ıau tahdu wīnā ķuģš war prīwātā ķahrtā atļāķt bīhīwā un ļaut wīnām nodarbōķeš ar ıodīķģām, ņemēī noderīķģām ķeķķam. Ļaldā ķahrtā ķīķtu īķķķāķām pērsonām ķīķdšēīķ un mūīķhēķēķu teēķībāš un prīwīķēķīķāš palīķtu ņeāīķķħahrāš.“

Ļawāš proposizīķāš 11. punkā herģōķš Ļarķīš ņaka, ņa wīnšķ dšīķdeķīš beēšķāš ņuħdšībāš pāķ ņemņeeķeem nodarīķtu ņetāīķnībū un pāķreķtībū, beķ ņekād ņeeķot dšīķdeķīš, tā tahdāš ķeķķāš ķīķdš ķhīm īķķķķīķķāš. Wēķķedameēš, ņa ļai tūķpmaķ ņemņeeķu teēķībāš ķīķtu āīķķahwēķāš tāpat, tā zīķu eedšīwotāķu teēķībāš, wīnšķ pāģeħrot, ļai ķhīmī ņīnā ņodībīnātōš ņīķģra ķahrtībā, wāķ ņu pēķz Ļweēdīķā waldōšķeem ķīķumeem, wāķ pēķz zīķeem ņoīķķū- meem, ķurī pāķ pāķeīķeem un tāīķņeem atķīķtī.

Uš to Wīdšemes mūīķhēķēī atbīķd ar ņlawāš dšeeķķmū uš Ļaltīķā pāķķah- wōšķhō teēķāšķānāš ķahrtībū. „Ļa ķahdš ņemņeeķš ņoķeēķāš pēķķ ņawū ķuģu wāķ zīķu ķahdu, tad wīnšķ teēķ āīķnātš preešķķ teēķāš un wīnām teēķ ņolīķtš ķerģīnšķķ, tad pāšķām ıaēeronāš un ķeēķīnēēķī āķeēķāīķnā. Uš īķhō ķerģīnū teēķ āīķnātī 3 wāķ 4 ņemņeeķu wēķāķeē, pāķ teēķeēķeem (reķķt- ņīnder) ņauķtī. Ļa ķeēķā īķ zīwīķpāšķīķūģš, tad teēķeēķī, āķāš pūķeš ķeēķī- ņeēķūš ņollāuķīķuķhī tāīķā ņpreedumū. Beķ ıa ķeēķā ırōģīš āķ ķrīmīnālū ņoķeēģumū, tad beš aūģšķmīnēķeem teēķeēķeēķeem teēķ pēēķāīķnātī tīķhš aūģķtāš wāldībāš preešķķā ņoķweħrīnātī mūīķhēķēī, ķurī ķīķdš ušķķāķā ķeēķu. Ļa tad teēķeēķī tāīķā pāķeīķū ņpreedumū, tad tāš pāķeēķ ņpēķā, beķ ıa mūīķhēķēķu pēēķeħdetāķī ņpreedumū atķīķt pāķ ņetāīķķmū, tad wīnī war to pāāķīnāt wāķ pāmīķķķīnāt, ķuhķōķot pēķz ķeēķāš āķķķahķķeem, tā ņa ķa ķa ņewēenāī pūķēķī ņebūķhū eemēķīš ķhēķķōķeēš.“

Mehs pee schi jantajuma wehl atgreesifimees. Tikai to peesihmejam jau tagad, ka tahda kahrtiba juridiski gan pastahweja. Bet prafsê ta netifa wairs eewehrota. To redsam no Dawida Hilchena litumu trahjuma (David Hilchens Land-Rechts-Entwurf) kursch ussimees ap 1599. g. un fur fazits: „Lai gan katram muischneefam ir par saweem apafschneekeem neaprobeshota wara un teefa, tad mehs tomehr, lai muischneeki scho sawu waru nelectigi newalkatu, noteizam, ka: ja strihdus izelas stary sweschu un apafschneeku, tad junkuram ir neaprobeshota teefas ismekletaja un soda peespreedeja wara. Bet ja stary junkuru un wina semneeku sahda leeta jaspreesch par asnim, tad junkurs nedrihst fodu spreest zitadi, ka peeazinot daschus zitus muischneekus.“ Par semneeku kahrtas teefnescheem Hilchena litumos naw runa; un tee polu waldibas laimeta beigâs buhs praktiski isgahjuschi no modes. Lai gan otrup jaegaume, ka Hilchens sawa litumu trahjumâ usnem sewischti to, to muischneeku firds wehla. Taut gan ihsteniba muischneeku wara wehl tiktahl nefneedsâs. Tâ peem., Hilchens sata par semneeku ihpafchuma trefbam: „Dsintis semneeks un wina pehznohzeji, tã ari wina mantiba ir dsintfunga ihpafchums un newar tifti bes wina sinas un gribas pahrdoti waj atdahwai.“ Pateesiba ari polu laimeta leetas tiktahl nefad nenonahza. Semneeku kustinamâ manta bij weenmehr wina ihpafchums. Bet par to wehlat. Tagad atgreesifimees pee sweedru waldibas reformam Baltijas semneeku labâ.

* * *

No Widsemes muischneezibas atbildem us sweedru waldibas pirmo reformu preeschlikumu laistajs war gaischi nosfahrst, us sahdu zeetu prelestibu sweedru waldneeki atduhrâs muhsu dsintenê. Pee tam wehl jaewehro, ta kursch ar Poliju wehl nebij galigi beigts. Tas ilga lihds pat 1629. g., tad tika noslehgts Ultmarkas meera lihgums, kurâ wisa Widseme galigi tika atsihta par Sweedrijas prowinci. Pa kara laiku sweedru waldibai nebij eefpehjamâ laust Widsemes muischneezibas stuhrgalwigo prelestibu. Taphz tai bij gribot negribot jaapmeerinas ar Widsemes semneeku nebrihwibu un jamehgina, neaiscelet pafchu dsintubuhshanas kahrtibu, uslabot semneeku stahwofli faimneezifam reformam. Pee tam tad ari wina kehra.

Wispirmâ kahrtâ sweedru waldiba zentâs nolahrtot semneeku klauschus un nodewas un west tos safarâ un atfaribâ no wina semes leeluma un labuma.

Schi raksta sahtumâ mehs redsejam, ka weena zeema semneeku mahjas bij weenada leeluma un ka katrâ weenâ laufa katram mahjam peedereja weenlihdfigs semes gabals, kuru kauza par arflu. Kwadrat asis un pehdâs arla leelums nebij noteizamâs. Zeemu kahrtibai isnihtstot un nowadus noapalojot pirmatnejee arlli nosuda no statuwes. Bet scho wahrdu peepatureja tã semes mehra nosaufumu, pee tam tas apsihmeja apm. pee weenam mahjam peederoscho semes plafchumu. Bet mahjas tagad bij loti neweenada leeluma un luhlojotees pehz tam, zil leelas bij tã mahjas, kuras sinamâ laita uss. atija par normalam semneeku mahjam, arla leelums bij loti daschads.

16 gadusimteni mums Widsēmē pašistami 5 daščada leeluma arkli, pehz fureem aprehinaja semneeku klauschu un nodewas :

Hermeisteru arklis — 177 muzu weetas leels, leclais polu arklis — 120. Pletenberga arklis — 96, arlibislapa arklis — 66 un masais wahzu arklis — 30 muzu weetas leels. 1561. g. pee ſcheem daščadeem arkleem peenahza wehl tā festais — Sigismunda Augusta noteiktais normal-arklis, fursch bij 180 muzas weetu leels.

Warbuht masat aif lihdsjuhtibas ar Baltijas semneekem, tā it ſewiſki aif wajadsibas radit zeefchu mehraulku, pehz kuras peedſiht frona nodoklus, ſweedru walddiā zentās darit galu ſchai arklu daščadibai. 1630. g. marta 22. d. (tā tad drihs pehz Ultmarkas meera lihguma) ſweedru karalis Gustawš Adolfs isdewa pawehli rewidet semneeku mahju leclumu un labumu un fastahdit pamatigu ſarastu par semneeku klauscheem. Bet rahdas, ta ſchi rewistija isdarita tikai Rigas un Terbatas aprinkos ; un ari tur ne wiſzaur.¹⁾ 1638. g. tika uſſahkta jauna kataſtreſchana, kuras uſdewums bij : 1) noſazit semneeku semes un klauschu leclumu un 2) pahrbaudit muiſchneeku ihpaſchuma teefibas uſ winu tureteem nowadeem. Schis komiſijas darbiba turpinajas lihds 1641. g. Pee tam fastahditās watu grahmataš eewehrojama mehra noſahrtoja semneeku klauschu mehru, par kuru pahri barons newareja praſit. Somehr galigi noſahriot ſcho jautojumu paſpehja tikai Karlis XI 17. gadu ſimtena 80-toš gados.

Bet eekamš pahrejam uſ Karla XI reformam, mineſim wiſā ihſumā daščas eewehrojamas reformas semneeku labā, kuras Gustawš Adolfs eeweda tuhlin pehz Ultmarkas meera nolihguma. 1629. g. ſweedru karalis isdewa pawehli, ta wina dibinatās gimnaſijās uſnemami ari semneeku behrni. 1630. g. wiſch nolika ſinamas tirgus deenas, kurās semnceei war netrauzeti weſt pilſehā un pahrdot ſawus raſchojumu. 1632. g. taš isdewa pawehli²⁾, kura atnehma muiſchneekem teefibu ſpreest teefu un ſodit ſawus semneekus par friminaleem noſecgumeem. „Schwiſchkaš“ pahrmahziſchanas teefiba gon wehl tika muiſchneekem aistahta. Bet semneekam bij teefiba ſuhdſet ſawu tungu pee wirſejās teefas (Hofgericht).

See bij beſ ſchaubam leeli pahrlabojumi Baltijas dſimtklauschu teefiſkā (juridiſkā) ſtahwolki. Bet pee paſchas dſimtbuſchanas galigas atzelschanas Gustawš Adolfs neudroſchinajās lertees. Ja, taiš paſchā pawehlē no 1632. g. febr. 1. deenas 23. puntš teefchi atſihst un apſtirina dſimtbuſchonu, noſazidams, ta aibehguſchi semnceei isdodami winu lungeem, uſ to peepraſijumu. Ja taš, pee kura aibehguſchais semneekš uſturas, leedsas winu isdot, tad behgla ihpaſchneekš war teefas zelā praſit atpataſ ſawu ihpaſchumu.

¹⁾ Januau, Geſchichte der Sklaverei und Charakter der Bauern in Pief- und Eſtland. 230 l. p.

²⁾ „Ordinanz ſo Anno 1632. d. 1. Febr. publicirt, wornach die Hn. Hn. Landrichter ſich zu halten.“

Sem Gustawa Udolfa tuwakajeem pehzahzejeem muischneeku wara leeliski peeauga wisa Sweedrija un tamlihdj ari Widsemê. Sawu augtafo pakahpenu wina fahneedfa Karla XI. nepilngadibas laika, fur wina pehrmin-deri tureja waldibas groschuß. Schini laika (1668. g) Widsemê tifa islaisti jauni lifumi, turu 6. punktis runa „par aishbeguschu semneeku isdoschanu“. No scheem nosazijumeem mehß waram noredset toreisejo dsimtkauschu stah-wolli. Par dsimtzilweku paleef:

1) Kaß peedsimis lauliba no klauschineeka tehwa waj ahrlauliba no klauschineezes mahles.

2) Kaß nometas dsihwot uj kahda dsintkunga semes. Sweschs semneeks peeder tam junkuram par dsimtu, uj kura semes tas nometees un uguini sakuhris. Sapat sweschs semneeks top par ta kunga klauschineeku, kura robeschäs winsch radijis behrnus.

Sem swescheem semneekem scheid jafaprot newidsemneeki, t. i. tahdi, tas eenahltuschi no Kursemes waj Leetawas. Ja Widsemes dsimtzilwels pahreet otra kunga robeschäs, tad schim otram kungam 3 mehneschu laika jafino peeklihduschä dsimtzilwela agratajam kungam par semneeka peeklihschanu. Schis agratais kungs tad war attal 3 mehneschu laika prasit sawu semneeku atpafal. Ja winsch to nedara, tad winsch saudê sawas teefibas uj aishbeguschu semneeku un schis top par ta kunga dsimtzilweku, uj kura semes tas nometees.

Ja kahds dsimtzilwels ar sawa kunga sinu nodsihwo 10 gadus zita kunga robeschäs, tad tas top par sawa jauna kunga dsimtzilweku, ja winsch no ta ir peenehmis semi. Bet ja winsch ir scho laiku nodsihwojis par kalpu waj walineeku, tad wina agratajam kungam ir teefiba to prasit atpafal.

Ja kahds dsimtzilwels „ais nabadsibas waj draudsibas“ aisdod sawu dehlu zita kunga dsimtzilwefam audset, tad schahds „augis“ (Aufzögling) paleef lihds apprezetees sem ta kunga, fur tas usaudsets, tad winu war atprasit. Sehns, kusch uj zela atrastis, waj kuru kahds ubags, klaidona waj Rigas strahdneeks (Rigischer Handarbeiter) nodewis kahdam dsimtzilwefam usaudset, paleef ta kunga klauschineeks, kura robeschäs tas usaudsis.

Peo dsimtkauschu atprafischanas waj pahrejas otra kunga robeschäs, winu lauliba dsimuschee behrni feko tehwa. Ahrlaulibas behrni paleef ta kunga klauschineeki, kura robeschäs tee dsimuschi.

Ja dsimtzilwels sweschä nowadä prez atraitni, tad wina kungs war to atprasit lihds ar wina seewu, wina ihstajeem behrneem, wina un wina seewas personigo mantu. Pirmas laulibas behrni un pahreja manta paleef atraitnes agratajom kungam.

Aishbeguschu semneeku isdodot, winam feko wisa wina eeguhtä mantiba. Somehr wispirnis tam janolihdsina wisi paradi tam kungam. Sem kura tas dsihwojis. Ja tahds atprafits im isdodams semneeks ir apsehjis laufus, tad winsch war sawahlt raschu, pee tam nomafiadams peenahfoschos nodollus fronim un kungam.

Ja dsimtukung, pee kura peebehdits kahda otra lunga dsimtzilwek, 3 mehneschu laitã to nepasino peebehguschã tungam, tad tam jamatã 50 dahlderu leek sodd. Ja us peebehguschã semneeku dsimtukungã peeprashumu turpako 3 mehneschu laitã behgli neisdod, un ja schis pa to laiku atkal aisbehg, tad wainigajam dsimtukungã jadod aisbehguschã semneeka weeta zits tikpat spehzigõ semneek, waj attal jasamatã 100 dahlderu skahdes atihdsinajuma.

No scheem noteikumeem redsam, ka semneeki bij pee semes faistiti, un ka, sem apstahleem, junkuram bij teefiba toõ atschirt no winu semes un atdot otram junkuram zaur pirmã iunkura wainu aisbehguschã semneeka weeta. Dsimtuhuschana tã tad bij wehl deefgan pilniga. ¹ Bet semneekeem bij pilnigã ihpashuma teefibas us winu personigo ihpashumu. Bes tam, tã jau sinam, junkureem fopsch no Gustawa Adolfa laita nebij teefiba spreest par semneekeem teefu un semneekeem bij teefiba fuhdsset sawus dsimtukungõ pee teefas dehl wineem nodaritã pahrestibam.

* * *

Semneeku kweeschi it fewischki usseedeja, kehina Karla XI. waldibas laitã. Tillab Sweedrija, tã ari Baltija weens pafal otram fesoja jauni likumi un reformas, kuri wisi isgahja us semneeku stahwofka pahrlabosch un muischneeku ragu aplauschanu.

Lai lastajõ nenahktu us maldigajã domam, ka schee likumi un reformas isdoti aij kahdas nebuht sentimentalã mihlestibas pret semneekeem, waj aij kahda augsta, ideala laifnibas prinziipa, tad turu par wajadsigu teit wisa ihfumã aifrahdit us Sweedrijaõ wehstures gaitu. No tam buhõ skaidri no-redsamõ, ka fainneezistã atihstibas gaita ditteereja Sweedru waldibai winas politiku. Tã noteek wisur.

Kad 16. gadusimtena widu Dalefarleeschu dumpineeki nokratija Dantija wirswaldibu un eezehla sawu wadoni Gustawu Wafa par Sweedrijaõ tarali, tad Sweedru seme un tauta atradã pilnigã nabadsiba. Lotees jo bagatata bij schis semes katolu garidsneeziba. Tas speeda Gustawu Wafa peenemt Lutera tijibu. Jo tã luteranis winsch wareja padstht is semes katolu garidsneezibu un peefawinatees winas mantibu. Sawã laupijumã winam wajadsjeja dalitees ar muischneezibu. Jo pilsehtas wehl bij wisa neattihstitas: winam peedereja tilai nedauds peekrastes lugischu, no kureem — tã Gustawõ Wafa fazija — newareja sagaidit ne palihgu nedf eepreezinashanu. Gustawam Wafa mirstot (1560. g.) sweedreem bij Baltijaõ juhrã tilai wehl 62 fugi. Tã tad Sweedrija peh3 wirswaldibas par Baltijaõ juhru wehl newareja sneegtees.

Bet Baltijaõ juhrã lihdsischineja pahrwalditaja — Hansas pilsehtu fa-beedriba bij sawu wehsturisko lomõ isspehlejuse un tadehl nogrima kapã. Hansas wehsturiskais ufderwums bij nodroschinat Baltijaõ juhrã lirdsneezisko satiksmi pret juhrã laupitajeem u. t. t. Schi mehtra faneegschana prašija daubõ upuru, kurus minõã pilsehtu fa-beedriba wareja nest tilai tad, ja winai

dewa daschadas tirdsneezistas privilegijas un monopola teesibas.¹⁾ Schis privilegijas un monopola teesibas, protams, bij wispahribai apgruhtinoschas un nepatihkamas. Bet kamehr Hansa par tam pildija sawu smago usdewumu, tikmehr wisi tas pazeeta. Sillihds Hansas wehturistais usdewums bij peepildits un tirdsneezista satiksme us Baltijas juhras nodroschinata, tad tuh-dal sazhelās no wisam pusem balsis pret Hansas netaisnam privilegijam un tai bij jabeidsas.

Dabista mantineeze, kurai tagad peekrita waldiba par Baltijas juhru, bij Sweedrija; un winas pilsehtu tirdsneeziba un fugneeziba tad ari isprausas — ta mehds teikt — ta suns no astes. Jau Gustawa Wasas jaunaka dehla Karla IX waldibas laika pilsehtu wara bija tiktahl peeauguse, ta muischneeziba wairs nebij weeniga, no kuras wareja sagaidit „palihgu un cepreezinajchanu“. Tadehl schis waldneeks jau metas us pilsehtneeku pusti, un schee atkal weenmehr speedas ais skaita sina tik leelas semneeku kahrtas. Ar scho diwu kahrtu palihdsibu un winu interesē karalis ar leelu stingribu lousa muischneezibai raus, lai zaur to pawairotu sawu waru. Tas ir tas eemels, kapeh agratais Suderlandes herzogs un wehlokais Sweedrijas karalis Karlis IX, ari Baltijas muischneekem, ta satot, pee pirmas apshweizinaschans lika preeschā augschā aprahdistos proposizijas punktus.

Wina dehls, Gustaws Udolfs, pahrawreja Sweedrijas pretinekus un peeweenoja sawai walsitij kreewu, polu un pruschu semes gabalus. Lai apsehgeletu Sweedrijas wirswaldibu par Baltijas juhru, winsch usmetas par protestantisma galwu un eejauzas 30-gadu kara. Daudsajos karos winam wjadseja muischneeku labwehlibas preesch stipra kara spehta organisheschanas. Ra kara wadoni muischneeki, kuru galwenā nodarboschanās ari meera laika ir medibas, sirgu jahschana un sunu dihdishchana, weenmehr bijuschi un ir pahrafi par birgeleem. Tadehl Gustaws Udolfs gan dibinaja skolas, peelaida tajās semneeku behrnus un raudsija semneekus padarit par apsinigeem zilwekem, jo tikai tahdi ir labi saldati, bet muischneeku privilegijas ar waru laust winsch usdroshinajās. Pascha Sweedrija winsch tas pat pawairoja.

Gustawa Udolfa meetas Kristines waldibas laika Sweedrijas kari turpinajās. Sweedrija eeguwa leelus semes gabalus, bet muischneezibas wara ais patlaban minetcem eemelleem auga. Wilsigo kara isdewumu segschana wjadseja pahrdot muischas, un tas nedrihtsteja pahrdot zitam, ta weenigi muischneeleem. Jau Gustaws Udolfs bija pahrdewis wairaf muischu. Kristine Widsemē un Jgaunija ween pahrdewa par 490,964 dahldereem muischas.

Schahda muischneeku waras peeaugschana newareja patikt semneekem, kuri zaur to nahza arween leelata atkariba no muischneezibas. Ari waldiba newareja nejust, ta ta nahf arween pilnigata atkariba no muischneezibas. Bet galwenais: pilsehtas sahfa attihsitees kapitalisms. Tas pehz sawas dabas

¹⁾ Weemehru redsejam stridū starp Rigu un Kurlemes ostam. Senat atpatal mehds beeshi redsam ordewa meistarus greeschamees Hansas interesēs pee Anglijas un Holandes. Domehr Hansa ari redexim neatwehleja tirgoles ar Nowgorodu, waj dot naudu preesch tahdas tirgochanas. Hansas beedreem nebij briedu pirkt kreewu prezes zaur garidsneeku widutajibu. Tirdsneezibai wjadseja atastees weenigi tirgotaju rosa. Richtera wehtures 1. dabas 2. sehj. 75. lp.

zenschas wifu un tamlihdj ari semi pahrwehst par prezi un semi ta raschojo-
mu lihdselki atschirt no raschotaja. Marss sawa „Kapitala“ 1. febjuma 24.
nodatâ, runadams par ta fawto pirmatnejo akumilaziju, tahda, ta schis pro-
zesh norisinojâs Anglijâ. Gluschi tas patš kapitalisms sawa pirmatnejas
akumulazijas stahwolli bij ari galwenais ekonomistais zehlonis, kursch pamu-
dinaja Sweedrijas pilsehtu naudneeku, rotu rolâ ar winu „ekonomisto bul-
werki“ — semneecem pabalstît un speesti karalus us muischneecem pahrdo-
muischu eewillschanu.

Par kapitalisma eespaidu us semkopibu un semes ihpashuma weideem
buhš runa schi raksta otrâ — ekonomistajâ dalâ. Teit titai aifrahdu us to
ihš. Ja kronis, muischas pahrdodot, drihtstreja tas peedahwat titai muisch-
neecem, tad, protams, tas wajadseja pahrdot par smeekla naudu, aif kon-
renzes truhkuma przeju starpâ. Turpreti pilsehtneeku ar naudu kabotâ jau
bij papilnam, kuri buhtu bijuschî us meeru muischas no krona rentet un no-
dibinat winâs kapitalistisku raschoschani.

Luhl, kapeh3 Sweedrijas reichstags jau 1655. g. junija 28. d. nolehma
alodifizeto muischu redukziju, t. i., ta wisas muischneecem par alodijam pah-
dotâs muischas kronis nem atpatal un isdod us renti wairaksolitajeem.

Bet famehr Sweedrijai wajadseja wost nepahrtrauktus karus, tikmehr
redukzijas darbi gahja gauh. Titai 17. gadustimena 70-os gados leeta sahka
kustetees us preelshu milsu solem. No 1673.—80. gadam Sweedrijâ redu-
zeja muischas par 203,010 dahldecem arendes gadâ.

1680. g. sweedru reichstags nolehma alodifizeto nowadu redukziju isplatit
ari us Widsemi. Un proti, Baltijas muischneeku ihpashuma teesibas
taisijas pahrbaudit lihdsi pat hermeisteru laiteem; wisi arkibisapu, bisapu,
hermeisteru un karalu nowadi, kuras muischneeki tureja us lehnu teesibu pa-
mata bij reduzejami, t. i., atshstami par krona ihpashumu (tas wini ar ne-
noleedsami bij) un isdodami us renti wairaksolitajeem. Sâ ir sazits karala
proposzija, kuru tas paratsijis Kungshra, 1681. g. apr. 27. d. Bet patec-
siba tika schi preelsh muischneecem ruhglâ drape labu teesu saldinata. Jo
Widsemes gubernators Lichtons eesnedsa landiagam schahdus prinzipus, us
kuru pamata karalis wehlotees redukziju isdarit:

1. Nowadi, us kureem winu turetaji eeguwaschi ihpashuma teesibas
sweedru waldibas laikâ, neteek reduzeti, waldiba few titai pahur teesibu pah-
baudit schis ihpashuma teesibas.

2. No teem nowadeem, kuras sweedru waldiba dahwinajuse, teek titai
tee reduzeti, kuri senat prederesuschî kronim.

3. Alodifizetâs muischas kronis pehr atpatal.

4. Siks peeschirti wehl daschadi atweeglinajumi.

Neluhlojot us scheem redukzijas atweeglinajumeem, muischneeki karpijâs
pret scho waldibas holi ar wisam ischetram, ta ta generalgubernatoram waja-
dseja ustizigajeem kehina kalpeem un waldibas stutem draudet ar „safuzinu“
(elksuzija jeb veespeeschana pee spreeduma ispildischanas jeb isklislaschanas
ar saldatu palihdsibu).

Reduzjiju isdarot un muischnieku ihpashuma teesibas pahtraudot peefrita ironim peežas sestās dalas no wiseem Widsemes nowadeem; jeb shtos staitos: no wisa Widsemē atrodoshamees 6236 arleem peefrila ironim 5215, kas tam eenesa preesch teem laikeem milfigo sumu 543000 dahlberu rentes gadā.

Reisē ar pawehli rewidet Baltijas muischnieku ihpashuma teesibas un reduzet no wineem nefaisni turetōs nowaduš, Karlis XI. lika Widsemes muischniezibai preeschā pilnigi atzelt „nesmulo werdsibu un dsimtubuhšanu“, fura esot Baltijā usglabajusēs no tumšcheem „paganu laikeem“. Dsimtubuhšana neween kawejot taisnas teesas isspreeschānu un „labus kristigus titumus“, bet laupot semneekēm preeku us šaimneekoschānu un mihlestibu us semi. (Karala proposizija no 1681. g. apr. 27. d. punktis 3.).

Muischnieki šawā atbildē us scho karala proposiziju uswilka atkal wezo dseefmi par semneeku nespehu un negribeschānu brihwibā dshwot, atstahstija atkal notikumū ar farali Stesānu, ašrahdija, ka no semneeku brihwibas newarot nahkt zils nekās, tā tika „pahrgalwiba, noseegumi, šleptawibas, ašinsifleeschāna, wisaš semeš šaimnezista un moralista panihščāna un postis“.

Atdurdamās us tahdu pretestibu un redsedama pašču semneeka werdsifto weenaldsibu pret reformam, šweedru waldiba pagaidam atstahja dsimtubuhšharu spēhtā un raudstija ekonomiskām reformam tistahl pahrlabot semneeku stahwolli, ka winos pamostos zilweziga apšina.

Lai waretu aprehkinat ironim zaur reduziju peefritušcho muisču un nowadu eenesigumu un šamehrā ar to noteikt arendes augstumū, šweedru waldiba nehmas šastahdit pamatigus katastrus. Pee tam rihtojās tā: Waldibas eeredni personigi aptaujajās katrās mahjās: tā šchis mahjas šauz, pee kuras draudses un pee lura pagasta (walaš) tās peeder, zil leels ir plekis, zil tur eedshwotaju un šahdus klauschus un nodewas dod muischaj. Bes tam usrehma mahju inwentaru, lopu staitu un katra eedshwotaja mantibas stahwolli un mafsaschanas spēhju. Wisus klauschus un nodewas aprehkinaja naudā, šastaitija aprehkinatās naudās sumas un wispahrejo sumu dalija zaur 60 dahldereem (katru pa 90 grascheem, apm. 115 šap.). Tā dabuto isnahkumu šauza par weenu arflu. Tā tad Karla XI. waldibas laika semneeku arlis bija tahds semeš gabals, par kuru šaimneeks dewa muischaj 60 dahlderus gadā, pee tam šchini sumā eerehkinati wisi klauschi un nodokli naudā un graudā.

Kad tahdā kahrtā bij wisaš nowada mahjas isrewidetas un wisa nowada semneeku arflu staitis aprehkinatis, tad waldiba nehma klauschus un nodewas isdalit us wisām mahjam weensihdšigi, peemehrojotees katru mahju semeš leelumam un labumam. Lai noluhstā wajadseja wisu semi isswehrt un nowehrtet; un ja tahds šaimneeks bij lihds tam nesis ar šawu mahju semi nefamehrigus klauschus, tad tee tika waj nu pamasinati waj pawairoti, waj atkal wina mahju seme tika paleelinata waj pamasinata. Pee tam luhsoja us to, ka katru mahju arflu staitis buhtu dalams zaur $\frac{1}{8}$ un ka neweenas mahjas nebuhtu mafakas par astotbalu arla.

Sā nolābrītošs semneetu ihpāschumūs un klāuschūs fāraštijā, sēwīschās wāru grāmatās un dīwī sēm generalgubernatorā: slāwoschlī, eerednī (gubernatori), nō tureem weēns dšhwōjā Rīgā, nōtrš (Verbātā), lūhsojā uš, tō, tā wāku grāmatās eerašītee noteikumi netīktu pahrkapti. Rātrš sājīneetš dabūšā nō mūščās grāmatān, kur dšwī uš wīnā mahjam guloschee, klāuschī un nodoktī eerašīti un tūr par wīnū pildschānū tīfā kwītēis, kungš, gan wārešā ušlūhrot, lai sājīneetš pārešī topi sājūw sēmī un tūrā fābrībā, ehšās, tā ūrt tō, lai tās sājās mahjās nepāhrbōd wāj weisrēntē. Bet nō mahjam īflīkt kungš nēwārešā. Jā fāhds sājīneetš trīht nabādšībā, tā tā nēwār wātrš sājās mahjās fūrēt, tād tīfā gubernatorš wār wīnā weelā eelīkt zītu sājīneetu. Pāt jā fāhds sājīneetš nomīrā, fīnīgš nēwārešā wīnā weelā eelīkt zītu bēf gubernatorā tēščās fīnās un pēestrīschānās.

Sājīneetam gan nāw ihpāschūmā tēščībās uš wīnā mahjam, bet fāmeht wīnš pīldā uš tān guloschōš klāuschūs un nodoktus, tīmeht wīnām un wīnā mānīneeteem īr neaturēmāmās lēetoschānās tēščībās uš wīnā mahjam. Pār klāuschēm un nodoktēm sājīneetš gan īr atbīldīgš, bet wīnš tōš nēpīldā pāt, bet fūhtā sājūs kālpūs.

Sājīneetu turībā sēm jāwās fābrībās ahtīrī āngā. Tēšā gan, tā sčee uošājūmī wīspīrīmā fābrīd sīmejās tīfā uš tūrā nōwādēem. Bet tā tā 5. fēstās datās nō wīšām mūščām un nōwādēem tagād pēēdērešā tūrīstī, tād ari pīwātō nōrādū ihpāschēeteem wājādšējā tūrēteš pēē tīhšfīgās fābrībās Zītādī wīnū sēmneetī atšbēhga.

Landiags pīredā un īdēwā dāschādūs notēkumūs pīret bēhglēm. Sēwīschī pīret wālineeteem (gemūlheten Knechte, welche als Badstüber sich bei den Gemeindegewirthen aufhalten... nicht geduldet werden...), tīfā wātrā fābrī īdēwā tīzāzī tīfūmī. Bet weentīgās tīhšfēktīs nō atšbēhšchānās atūret bīj tās tā nēpēdī uš atšbēgīhīnā zājūr pāhšlēzīgēm klāuschēm.

Zīt tōtī sēmneetī atšpūrgā sēm pīweedru wāldībās nodībīnātās kōrībās, tō stōp zītu pēerāhdā tās, tā tēē jōhtā atfēl fūpī ušdšlwoī, tāpāt tā pīreētš pīrīmā kīrewū eēbrūtūmā un tān tētojōschā pōlū lātmētā. Kā jāu pīrofešānīstī (lutertīzīstī) mūlūnī, Bāltijūs dīschmānī, nēwārešā nēdrāst sēmneetu dštrēs par pēēdāwīgām. Tā, pēem, generalgubernatorš Klāudīš Tōtš īslāidā tīfūmū pīret wēgāwīgām un wīrāt īstāhērdīgām sēmneetu kāšām (unmāš- und hochschädliche Bauernhochzeiten... wodurch wegen großer Verschwendung und Verprassung die Gaben Gottes nicht wenig durch Trank und Tullerey misbraucher werden). Pāt fāhdbā bēdēewīgī tēfāt ehšchānāi un dīschchānāi dārišū gālu, gen. gub. notēz:

- 1) Nēwēemās sēmneetu kāšās nēdrīstī dīnēr lūgāt tā 2 deenās.
- 2) Wāgārē, tēofnošs (rechtshänder) un pīlūs sājīneetš dīrīstī lūhāt kāšās kīfāt 16 pāhrūs un īdšert nē wātrā tā 8 mūzās alūs, 4 tōpūs brāndwīhna.
- 3) Pus sājīneetš dīrīstī sājās kāšās, aīznāt tīfāt 12 pāhrūs weēšū un īdšert nē wātrā tā 6 mūzās alūs un 3 tōpūs brāndwīhna.
- 4) Istōtdāl sājīneetš — 6 pāhrūs weēšū, 3 mūzās alūs un 3 pus tōpūs brāndwīhna.

See noteitumi teek diwi reises paastnatis (1696 un 1697. g.), ta la
beidsot bij til wairs; brihu eelugt 10 pahrus weefu un afus drithheja pirtt
waj bruhmet tilai; 4 muzas, brandwihna 3 stopus. Psee tam bij noteitst
ta weefi nedrihst west dahwanam reibinoshus dschreemus, nedf ari dahrgas
rotas, bet tilai dweelus, pirstatrus u. t. 1691. Psee tam jasin, sta 1695, 1696
un 1697. g. Widsem bij brecsnigi neraschas gadi. Sa tad sweedru laitos
pat 3 neraschas gadi no weetas neshpehja fazelt b a d u. Sitai, lat semteefti
spehtu pildit sawus klawshus un nomafas, wineem aisseeds kuretees pee
parastas pakwlas dsihwes un nepirtt us lahham wairat ta 4 muzas ulus
un 3 stopus brandwihna.

Semneefu teefistais shahwollis shini laita bij tahds. Semneefi bij pee
semes kaitati. See nedrihsteja sawu dsimtu pagastu astiast. Bet tos ari
lungs nedrihsteja padstht, waj pahzelt us zitu weetu. No pahredochanas
waj mainichanas pret funeem un pihpes galwam naw ne runas.

Meesas sodur war lungs waj wina weetneefs (wagare, muischungs)
uslitt teem laudin, turi strahda muischu darbos. Tomehr pirms sodit, wajag
nelahriigo strahdneefu dsoreis beedinat; un soda augstatais mehrs noteitst
us 3 pahreem rihschu.

Saimneelus newar sodit lungs ne wagare. War wina noseegumeem
spreesch pagasta teefa un leetprateji if semneeleem (unparteiische, bescheidene,
t. i. Bescheid wissende Buren). Shi teefa war peepreest shahdes allihdji
nojumu lihds 20 dahd. waj meefas sodu lihds 10 pahreem rihschu. (Julius
Eckardt, sata, la 1694. g. rihsstes esot pilnigi atzelta. Bet if tahda awota
wisch to sin, man nebij dsibinama). Ja leeta bij swarigata, ta nahza
saimneezitkos jantajumos preesch gubernatora, wifos zitos jantajumos preesch
semes teefas. Semneefi ar sawam suhdstbam pret fungu un wina eeredneem
greeschas weennehr pee gubernatora. Tos ispreesch leetu, ja ta ir saim-
neezista, waj nodod semes teefat (Vandgericht), ja ta ir zitada rakkura leeta.
Turpmatas instanzes ir: pehz gubernatora — generalgubernators, pehz semes
teefas — wirsemes teefa zeh paretal semes wirsteefa (Hofgericht). Ja wifos
instanzes isetas zauri tad wehl wareja greestees pee lehnina. Pee lehnina
teefshi greestees, eelams wifas teesu instanzes zauri isetas, bij stungi aisseegit.

9. Baltijas pilsehtas 17. gadumintena beigas.

Mehs augsha aistradijam, ta sweedru waldbibas spaidos pret muisch-
neezibu un labwehliba pret semneeleem ispaudas pilsehtas naudneefu inte-
refes. Tos bij patlaban dsimstochais kapitalisms, kas ar sweedru karatu
rolu klandsinaja pee feodalisma durpin.

Pascha Sweedrija, turas pilsehtas dikai tagad, kapitalistiskam laikmetam
sahfotees, isplanka, pilsehtu birgeli un naudneefu kureis apsinajas sawas
intereses. Tur ori muischneezibat bij japadodes waldbibas reformam. Zitadi
bij pee amans Baltija. Weertiga leela pilsehta, tura spehleja lahdu tonu,
bij Riga. Bet ja bij sawus seedu laikus, per dsihwojuse kaitut sem feodalas
lahribas. Feodalisms pahrwaldija wifu mihsu pilsehtu un pilsehtimu dsihwi.

Jr jau teefa, pilsehtas tirgotaju un zunstes birgelu interesēs bij ari pee mums pretischtas lauku baronu interesem. Starp schim abām schkram weenmehr pastahweja bersefchanas un nesatiziba. Altal un weenmehr mehš dštrdam abas puses weenu us otru gauschamees un fuhdsamees. Muischneeki sawos landiagos fuhdsas, ta birgeli „teem nabaga semneekeem laupa katram zilwekam peenahfoschos teesibu, eepirkt sawas dšihwes wajadsibas atklasta iirgu“. Swehreji pee pilsehtas šwareem nosogot semneekeem podu linu if no birkawa. Šapat birgeli nolaupt ar waru semneekeem labibu, ja tee neapmeerinotees ar waldibas atwehletu puhra paleelinajumu par 3proz.

Otrā pusē birgeli šapat fuhdsas par muischneekeem, kuri nelaupt semneekeem west us pilsehtu winu raschojumus, uspehrot semneeku labibu un zitus raschojumus pee krogeem un dšenot tad ar to sčeptes, preti wisai taisnibai un šahrtibai, kura tatschu prasot, ta tštai tirgotajs drihst pirkt un pahrdot prezēs.

Naw gruht noredset, ka šcho strihdu un fuhdsibu zehlonis ir weenkahršča nenowihdiba. Rats gribetu sew ween paturet teesibu semneekus zirpt un slaut. Šapehž-winsch gainā zitus nost. Bet ka semneeks ir preeksch zirpschanaš un slautschanaš, par to bij wisi weenos prahtos.

Mušfu pilsehtas bij gan naudneeki, bet tee leetoja sawu nauđu gandrish weenigi ša tirdsneezibas kapitalu. Ruhpneezistā kapitala ššpat ša nemas wehl nebij. Wehl 1711. g. Rigā nebij neweenas weesnisas. Rahds Israels Hase šdabuja alkauju atwehrt pirmo Rigas trakteeri, bet winsch nahza konšlikt ar bruhweru zunsti, kura tam ne par šo neatwehleja bruhwet alu pehž sawas metodes un špeeda to eestahtees zunstē par beedru. Preeksch tam mušfu pirmajam trakteerneekam bij pa mas naubas un tadehl wajadsēja šlehtg weikalu zeeti.

Sabeedriba gan jau šajuta zunstu šahrtiōu ša šlogu. Šširdamas beeschas fuhdsibas par zunštigo amatneeku dahrgumu un nolaidibu. Parahdas mehginajumi šikumu doščhans zelā nowehrst wisleelatos/šaumumus. Ša, peem, 1655. g. janwari Rigas ratskungi ššdewa šurpneeku tatsi. Radas un eeweefas ari ššipri dauds „behnausch“, pret šureem wells fuhdsas zunstige meštari. Ša, peem., 1656. g. Rigas masa gilde fuhdsas šehninam, ša pat ar rahts alkauju zepot maši šahdi laudis, šas nepeeder pee mašneeku zunstes; ššrodera meštaru ešot 20, šas peeder pee zunstes, un 40 behnauschi, bet wifu pilsehtu apšchuh waretot 10 meštari; šeglineeki fuhdsas, ša wššus winu atoda darbus eewedot no Wahšfemes.

Šas ir ššimibas un wezuma šihmes, kuras rahda, ša zunstu šahrtibas pehdejā ššundina tuwojas. Bet toreisejee birgeli wehl arween ušštatija zunstu ššaidu par weenigo lihšekli uššturet un pawaitrot sawas šškiras labklahjibu. Gadebuššs mums pastahšta dauds peemehru par Šerbataš tirgotaju un amatneeku žšhnam sawas zunstes labā. Ša, peem., Šerbataš meesneeki zehla prawu pret Rigas un Bernawas meesneekeem, kuri bij Šerbataš aprinki lopus piršuschi. Mašneeki fuhdsēja pee teefas šahdu pawahru, kursch bij zepis tortes. Wcens rahtskungs un semes teefas aššors prawojas gadeem par to, šuram no abeem ir ššitšibas teefiba eet papreekschu un šuram japaleek eepata-

lus. Rīgā bij 3 sewiškās behru dšeesmaš, no kurām weena dšeedama rahtš fungus, otra — tirgotajuš un treschā — weentahrschus birgeluš iswadot.

Tāpat bij Kurfemes pilsehtās, par kurām minešhu pahrs peemehrus. Wentšpils polizijas preefškrastā no 1694. g. febr. 16. d. mehš starp zitu atrodam noteikumu, ka semneekš drihšt tikai diwreis gadā un ne wairak tā diwās laiwās suhtit pa Wentu labibu. Išdeenejuschī amatneeku selli nedrihšsteja ar semneekeem tirgotees, eekams tee bij prezejuschees un eeguwuschī birgelu teesibas. Newahzeescheem naw brihw nodarbotees ar birgelu darbeem un amateem, ja ari wini tam noluhkam dabutu no birgeleem naudu waj prezes. Tahdā gadijumā birgelis palaudeja sawu aisdewumu un newahzeetiš dabuja rihkstes. Deenas alga bij preefšch latra darba zeeshi noteikta. Ne-weens newahzeetiš nedrihšsteja turet sawu šaimneezidu, eekams tas nebij 3 gaduš pee tahda birgela kalpojis. Pretejā gadijumā tas dabuja rihkstes. — Kuldigas polizijas nofazijumos ir deenas alga zeeti noteikta un bešdarba strahdneekus šoda ar zettumu. Semneeku škukeem un personam ar šlistu šlawu ašleegts kashu deenā išpuzetees rotam.

Leepajā tika 1710. g. julija 18. d. apstiprinati jauni pilsehtas likumi, kuri starp zitu jauneem newahzu laudim abeja dšimuma ašleeds dšhwot pee šaweem wezakeem un eet strahdat uš deenas algu. Eekams wini uš to dabū teesibu, wineem 3 gaduš jatalpo pee birgela. Deenas algas augstums bij preefšch latra darba noteikts. Newahzeescheem nebij uš tirgus brihw pirkt ne pahrdot. Kaš ušdroščinajās šcho ašleegumu pahrlahpt, tika šodits ar nau-das un meefas šodu. Birgeleem bij ašleegts newahzeetim naudu ašdot waj ar to celoistees tirdšneezištoš weikalos.

Želgawā pat wehl 1758. g. jūnija 6. d. tika išdots preefškrastis pret latweeshu un leišhu deenestneeku palaidniibu. Šhini preefškrastā suhrma- neem un latweeshu amatneekeem ašleegts gehrbtees pehz wahzu modes waj pirkt wadmalu dahrgaku, nekā puš dahlderī olekti. Krodšneeki, algadšchi, nama kalpi u. t. t. nedrihšsteja walkat dahrgalas drehbes, tā par 7 šefereem olekti. Wini šewam pat šwehtdeendš bij ašleegts walkat šatunā jakaš, brudeeretuš waj pat šihda šatatus, iššchuhtuš šwahrfuš u. t. t. Ari matuš nebij brihw puderet waj puškem peespraust. Wiša šchtahte drihšsteja pastah- wet melnās šurpēs ar šarkaneem papehscheem. Darba alga šhini preefšch- rastiā, šinams, noteikta. Kaš peenem augštaku algu, dabū karbatšchas. Tā- pat deenas aldsneekš, furšch šedomajees šwinet šilo pirmdeenu.

Šchos peemehrus jau nenahstos gruht pawairot. Bet peeteef jau ar šcheem, lai laštajš pahrlcezinatos, ka 17. gadu šimtena beigās muhšu pil- sehtās wišgaram wehl waldija šeodalisms. Rā uš laukeem dšimtbuhschana, tā pilsehtās zunštu bišmaniba wehl nebij pahrsihwojufes, nebij šawā šlehti išaudšejuse moderno šapitalu.

Tapehz ari šweedru waldibas reformas, kuras išgahja uš dšimtbuhschanas išnižinaschānu modernā šapitala interešē, šazehla gan Rīgas birgelos škau- dibas pilnu preeku, bet newareja atrašt tanis pašchos birgelos ihstus, špeh-

zigus atstahvus. Juridiski svedru valdiba gan salausa Baltijas muisch-
neezibas priviligijas, bet wina ekonomista satne wehl palika wesele. Ari
pate svedru valdiba newareja un neudroschinajas pilnigi atswabinat ne
trona muischu senneefus. Wina apmeerinajas ar to la uslaboja wina
stahwosti.

Tapehz ari nahza tas, par to mehš wehl tagad raudam: Widsemē
muischneeziba aisektoja wifus, libdellus, lai svedru valdibai atreebtos.
Winas lozellis Johans Reinholds Patuls, ustuhdija polu farali Augustu
Stipro un freemu zaru Peteri us eedrukhanu Widsemē. Pret Sweedriju
fazehlas wifas tumšibas un warmahzibas waras; bet nebij neweenas progre-
sibas waras, tas buhte uahfusi Sweedrtjai palhgā. Un Baltija unahza
attal — freemu laiki.

10. Seemela karšč.

Cewehrodamas Widsemes muischneechu neisdehschama, nahwigo eenaidu
pret svedru valdibu un redsedamas, ta muischneeziba Widsemē wehl arween
ir ekonomiski un politiski spehzigala eedshwolaju fahrtu, Danija, Polija un
Kreewija domaja peenahfufchu isdewigu brihdi ar weenoteem spehteem salausi
sawa sipra salimna waru.

Kartis XII, kurch 1697. g. pehz sawa tehwa nahmes, buhdams fitko
15 gadus wezs sehns, usthapa us Sweedrijas troni, stahjas sawa waroniga
(tapehz ta u brihweem zilweem fashahwoscha) tara spehta preeščigala un
isghaja pahrmahzit saweenotos eenaidneefus. Wispirms wisch pahrawareja
Daniju un peespeeda to pee Erawendales meera lhguma (1700), tad wisch
pilhigi sakawa Veteri Peelo pee Narwas, (1700. g. now. 21. d.) un pehz tam
greesas pret polu un sashu armiju, tura sem Steinawa witswadibas stah-
weja pee Rigas. Shi armija ita bes leelam puhlem istshdinata un Jel-
gawa bes zihnas eenemta.

Ruujot par Jelgawu, teit jaaisrahda, ta Kurseme, ta jau lasitajeem
finams, nelad mehij sem svedru valdibas. Ta jau loysch 1561. g. (tuhlin
pehz pirma freemu eebrukuma un pehz ordena walstis isirshanas) palika par
pashahwigu herzoga walsti sem Polijas witswaldibas. Kursemei bij saws
herzogs un saws tara spehzinšč. Kursemes muischneeeem un wina preešč-
neefam, — herzogam, protams, nepatika svedru valdibas muischneezibai
naidigās reformas. Tadehl ari tagad, seemela tara sahtuma Kursemes her-
zogs Ferdinands mobiliseja sawu „tara spehlu“ un peeweenoja to Steinawa
armijai, bet patš cestahjas freemu armija, tura ar schaubigu duhschibu zihnijās
pee Narwas, un tur laimigi no svedru zirteeneem isbehdstis, laidās lapās us
Daniju, no turenes wadija sawus valdibas groschus.

1) Stat. Alex. Brücknera rakstu „Peter der Große“ eefsch Wilhelma Oudens isdotas
Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen. Berlin. 1879. pg. 358, 386 un turpm.
Spat stat. F. F. Carlsona Sweedrijas wehturi eefsch „Geschichte der europäischen
Gaten“ herausgegeben von Heeren, Akerer und Giesebrecht. Gotha, 1875 Bd. VI no
76. lpp. jahot.

Pēc Narvas sakautoš kreemu Karlis XII. domajās pilnīgi sadragājis un neapēgreesā teim wairs wehribu. Wīnš dīnās pakal sakscheem sakama pōku kura spēhtu un atzehla sakschu pohr kohninu Augustu Cipro no waldibas. Bet pa to laiku kreemu feldmarschals Scheremetiewš sawabja stipru kara spēhtu un ataf pamasam ilshdīnaja zara Petera saudejumus. 1703. g. Kurfemes barons Rōnne wadija kreemu kara pulkus pret Jēlgawu un padzina tur atstāto sweedru garnisonu. Ne daudš gados Scheremetiewš eenehma wifas Baltijas pilsetas: Schliselburgu, Narwu, Remell un beidrot arī Rīgu. Sweedriņš pretineekem preweenojās beidrot arī Prūsija un Hanowere, tā ka Karlim wairs nebij īdewiba atgreesies Baltijā. 1708. g. Peteris Leelais pēc Pultawas pahwareja sweedru kara spēhtu un kreemļas waldbiba pahr Baltijas juhras austruma peerastī ar to bij apsehgeleid.

Seemelu kara breesmas un neifakamais postis, kahdu tas atneja muhsu dšimtenei, ir wairakfahrt aprastīti¹⁾. Tavehž wina schauschaligos status teit neatrīstaschu laiku preeščā. Postis, nabadsiba, bāds, mehtis, wifš ko ween, īf war eedomatees to launato, un wifš tai wisaugstāf wafahpendā — lahda ir tumschā schauschalīgā aīna, kuru mums sīmē wif wehsturneeti, tas aprastīa scho laimeti. Pirma kreemu eebriņumā radltais postis bij samehrā ahtri ilshdīnats, seemelu kara īdarītāis — ne. Semes šaimneezīltais un semneeti teestītais fragworts bij 18. gadu sīntena beigās daudš semats nēlā sweedru laimeta šahūmā.

Ko wīnat par Wīdsewi! Pat Kurfeme un Piltene, kuras tāschi stahweja karam wairaf nomalus un tīfai aur sawa herzoga weegprahhibu īta us laigimū kara eerantās, pat tās īfā gaur taru nowestās pēc galeja postā. Kara kontribuzijas, kuras uslīa drihs Polija, drihs Kreemija, drihs arī Sweedrija, negribēja nemi galu. Gan miischneeziba raksta pasemīgās petizijas un sūdsas, ka seme newar wairaf dot. Bet neļhš nēto, jādod gan prowiantš, gan šīweli un širgi. Muhsu preeščā ir weena lahda petizija, kurā Piltenes miischneeti, lahds, wīnus, atwabinat no jaunās kontribuzijas. — Sawu nēschju dot wairaf prowianta un wihru wīni peerahda ar to, ka daudšos nowados īfpat kā nemos wairs naw darba spēhīgu wihreeschu. Irastu dajchus šaktus, kuri sīhmejās us manu wīschaurako dšimteni: Waltaiķu draudšē ir pawīfam 95 darba spēhīgi semneeti, Bojās — 6, Kallwēne — 10, Behrhonē — 16, Randelos — 8, Jampelščhos — 4, Wezpelščhos 5, Pīstē un Būschupos kopā — 15, Wormschhos — 7, Batūfē — 4, Elsafemē — 1, Raude — 7, Kofaiščhos — 3, Dīelsgalt — 4, Nūfrahže — 9, Wartaja un Godagos kopā — 19, Pāvīden (Lehdītōš?) pat neweena peeaugšča wihreeschā, Zereadē — 4, et et Pawīfam kopā 34 wairaf wāf wīsa! prahwos nowados tīfai 238 darba spēhīgi wihreeschi, t. t. 6—7 īf us nowadu

¹⁾ Staep žim Nat. C. Schirren, Pwīl. Antwort an Herrn Jurk Samarin. 3. Auf. Leipzig, 1869. pg. 121. Dīctur Hehn "Karl Peterien" eelšč Balt. Monatschr. 1860. pg. 386.

²⁾ Alex. Sobien, Agtargelehgung, Fīlānds im 19. Jārhūndert. Berlin 1899. Bd. 1. pg. 99.

Brotamš, ka leelafā data semes sem tahdeem apstahkeem palifa neapstrah-
data, un naw brhnumš, ka sweedru kara laiki ari kurfemneeteem wehl
tagad atminā.

Widsemē šchis kara breesmas bij neiffakami leelafas. Widsemi — kā
eenaidneeka semi — kreewu kara pulki nehma ar noluhku postit un dedsinat,
aplaut un laupit. Zif pamatigi wini pee tam rihkojās, to lai laštajš wehro
no kefoshās weetas feldmarschala Scheremetjewa wispadewigā škojumā
Wina Majestatei Zaram Peterim Leelajam: „Ko postit eenaidneeka semē
wairš naw neneeka. Gowu un igauu esam sakehruschji milsumu. Gowiš
tagad war pirkt par trihs mahrkeem gabalā, aitos par 2 kapeikam, masuš
b e h r n u š par kapeiku, leelafus par griwenifu, 4 gabalus pehrt par
mahrta.“

II. Dlimfbuhšchana iswirft par werdsibu.

1709. g. rudeni kreewu kara spehls aplenza Rigu. Tur eeslehgtaiš
sweedru kara spehls bij stiprs, bet tas nebij peeteekofshi ar pahritku apgahdals.
Sewiſhki ahtri pahritka beidsās tapehž, ka Rīgā sabehgi apfahrteeje eedsih-
wotaji. Turklahit 1710. gada februari iszehlās mehris, furam par upuri fritā
diwi dalas no wiseem Rīgās eedsihwoiajeem. Gan ari 6000 kreewu. Vadš
un mehris tā plošjās, ka dšihwee nespehja wairš apglabat mirušoš. Tapehž
Rīgās komandeeris, sweedru grafs Strembergs aplenkšchanas dewitā meh-
nesi nolehma kapitulet. Julija 4. d. 1710. g. sweedru kara wirsneeki, Rīgā
sabehguschee Widsemes muiſhneeki un Rīgās birgeli parakštija katrs sawu
kapitulaziju. Pehž tam sweedru kara spehls ar karogcem un musiku atstahja
Rigu. Muiſhneeki nogaidija zara Petera atbildi us sawu kapitulaziju, kurā
tee sola padotees un muhschigi palikt sem Kreewijas, ja zara waldiba
wisſchegli atzē wifus muiſhneeku priwilegiju apzirpumus un aprobesho-
jumus, ar lahdeem sweedru waldiba peemetlejuse nelaimigo Baltijas
muiſhneeku tahrtu.¹⁾

Tā tā zars Peteris sawam pilnwarneekam, baronam Loewenwoldam
un feldmarschalam Scheremetjewam bij peekodinajis ispidit wifus Baltijas
muiſhneeku wehlejumos, zif tahlu ween eespehjams, un tā kā mums jau
finams, ka feldmarschals Scheremetjews ſkaitija semneekus weenā rindā ar
lopeem, tad waram jau bes tahlakeem peerahdijumeem sinat, ka Baltijas
muiſhneeki, padodamves sem Kreewijas, neween atdabuja wifas priwilegijas,
kuras tee sweedru waldibas laikā saudejuschji, bet dabuja wehl klahit tahdas
leelkungu teesibas, tahdas teem lihds tam nekad nebij bijuschas.

1) Lai laštaji nejahktu ſkali smectees par Baltijas muiſhneeku „muhschig o“
ustizibu, tad aistrahdu, ka muiſhneeki wispaher un Baltijas muiſhneeki ſewiſhki, teescham
ir muhschigi ustizigt atpafakrahpnubai un lauschu dihraschanai. Kura waldiba teem
palihds ſcho ſwehto uſdewumu ispidit, tas protams weenalga. Widsemes ordents, poi-
karolis, sweedru kehniusch, kreewu zars, frantschu imperators (Napoleons) wif pa ſabrai
war ſanemt Baltijas muiſhneeku muhschigā ſ ustizibas ſwebraſtu, ja ween tee wis-
ſchegli pabalsta winu tumšoš plehsoru zenteenus.

Tā peemehram, mehš finam, ka Baltijas muišņeekem agrat nekad nebij monopola teešiba uš muišchu tureschamu. Widuš laitoš wifu kahrtu peederigeem (ari semneekem) bij teešiba šanemt un turet lehnū muiščas un nowaduš. Voku waldbibas laika semneekem šcho teešibu wairš nebij, bet pilſchtu birgeekem wišpahr un Rigas birgeekem ſewiſchki bij apſtiprinata teešiba eeguht nowaduš par iħvaſchumu waj turet toš lihlam. Sweedru laika muišņeeku un birgelu teešibas tita pilnigi iſliħdſinatas.¹⁾

1710. g. kapitulazijas 19. punktš turpreti noſata: „Tahduš muišņeeku nowaduš turpmaſ neweenam naw briħw pirkt, tā weenigi nobilibus Livonis (Widſemes baroneem) un ſcheem baroneem ir teešiba nemt atpakaſ tahduš nowaduš, furi ſchim noteikumam preti buhtu žitām perſonam pahrdoti.“²⁾

Teeša gan, tai paſchā deenā, taš patš general-feldmarſhals Šhere-metjewš un ta paſcha žara Petera wahrđā apſtiprinaja ari Rigas birgelu kapitulaziju, kuraš § 7 ſtan: „Tapat ari wiſaš pilſchtaš eestahdeš (Nembter), kolegijaš, žunſteš un beedribas paleet neatſkahrtas, un wiſi pilſchtaš birgeli un eedſihwotaji patur ſawas lihđſchinejās mantas, priwilēgijaš un teešibas tiſlab Rigā, tā ari aħrpus taš uš laukeem.“

Sekaš bij — muſchigās kildaš un prahwas nowadu eeguſchanaš teešibu deht. Likumu doſchanaš želā ſcheit netita dota ſtaidriba lihđſ paſcham peħdejam laika.³⁾ Bet teešu praſke ſem Kreewijaš likumu eeſpaida ſweħrās uš muišņeeku puſi un noleedſa žitu kahrtu peederigeem teešibu pirkt nowaduš. Eš ſaku ſem Kreewijaš likumu eeſpaida tapeħz, ka Kreewijaš keiſareene Eliſabete 1754. g. maija 3. d. paraſtija ukaſu, ka titai muišņeekem driħſt peederet ſeme un dſimlkaudiš. 1758. g. ſchiš likums tika wehl paſinatš. 1789. g. marta 16. d. ſenatš dewa ſpreedumu kahđā ſpeziālā leetā, ka birgeekem naw teešibas eeguht nowaduš; un peħz tam Widſemes hoſteeša tā ſoroborazijaš eestahde, leedſās apſtiprinat birgelu pirſchanaš kontraktuš.

Bet ſchiš ſriħdš ap nowadu eeguſchanaš teešibu ir ſemneekem puš-liħdš weenalđiģš; gar to intereſe titai mantigajām birgelu ſchķiram. Mums ir no ſewiſchka ſwara tee kreewu likumi, furi nahža taiſni uš ſemneeku ſaklu un muguru.

Paſitajš atminas, ka Baltijas muišņeeki ſawā Sigismunda Auguſta priwilēgijā (§ 26) ſneedſās peħz teešibas ſpreest par ſaweem ſemneekem teešu tiſlab žiwil-, tā ari kriminalleetās. Naw ſchaubu, ka faktiſki wini ſcho teešibu ari peeſawinajās (Schmidt, Rechtſgeſchichte 171. lpp.) Bet mehš redſejām, ka paſchki muišņeeki ſawā atbildē uš Karļa IX propoſiziju apſeežina, ka juri-diſki wineem ari polu laikmetā ſchiš teešibas nebij. Kriminalleetās beſ kahrtējeem, katrā prahwā peeažinameem ſemneeku teeſneſcheem (Rechtſfinder) tika peeažinati wehl muišņeeku kahrtas ſweħrinati peeſehdetaji. Tā taš palika

¹⁾ Oswald Schmidt: Zur Geſch. der Ritter- und Landſchaft in Livland. Geſch. „Dorpater Juristiſche Studien“. 3 heft. Verbata 1894.

²⁾ C. Schirren „die Capitulationen der livl. Ritter- u. Landſchaft und der Stadt Riga vom 4. Juli 1710 nebit deren Confirmationen.“ Lehrb. 1865. 35 lpp.

³⁾ Skat. J. Wiſperta rakſtu: „Das Recht des Güterbeſižes in Livland“. Wiſe „Das Inland“, 1838. g. Nr. 34. u. 35.

lihdſ Gustawa Adolſſa waldibas laſtam, tifaſ tagad friminalleetas, ſehdeja ſiary teemeſcheem bei mineſam perſonam wehl weens ſweedru waldibas eereduis. 1630. g. Gustaws Adolſſs Baltiſa nodibinaja Semes teetas. No ta laifa ſemneeti bij padoti ſchi teetas iſſab ziwil- ta ari friminalleetas, un ſemes wirſteeta ſodija muſſſneetus par ſemneetu apſpreſcham. Muſſſneeteem palifa tifaſ aprobelſhota mahſu pahmahſſſchanaſ teetiba par teem laudim, ſuri pallaban ſtrahdaja wina darbus.

Tahda ſahriba nu nebuht neſaſtaneja ar Kreewijaſ liſumeem, un ceraſcham. Zit neiffaſami, un neeedomajami plaſcha biſ freewu dſimſtunge wara pahre dſimſtlaudim, par to war palatitees Dr. J. Engelmana grabmata "Dſimſtuhſchana Kreewija" (d. Leibeigenschaft in Ruſſland, Leipzig 1884).

Tadeht ari Baltiſas muſſſneeteem 1711. g. ruhpjea liſ eemineetees, ſa wineem ehot reiſ biuje un ſa tad ari tagad peeribotit teetiba preeſt par ſawu dſimſtlaucha dſihwiby un nahwi, tad tahda teetiba luhdal tapa dota 1713. gadā zars atwehleja muſſſneeteem pehz paſchu patſichanaſ ſchawſt ſawus apatſſneetus ar knutu (pilt. liſ. trahj. Nr. 2668 no apr. 24. d. 1713. g¹). Wehlati ufaſi ſcho waru neween apſiſprina, bei wehl eewehrojami paplaſchma. Ruhp tifaſ aſſrahdt uſ 1724. g. ufaſu (pilt. liſ. trahj. Nr. 4543) un it ſewiſſſſi uſ ufaſu no 6. maſija 1736. g. (pilt. liſ. trahj. Nr. 6941).

1760. g. muſſſneeti dabuja teetibu ſemneetus, par rupju uweſchanaſ, nodot waldibas eeſtahdem preeſſiſ nomeringchanaſ Sibirija (pilt. liſ. trahj. Nr. 11166 no dez. 13. d. 1760. g.) Dwi gadus wehlat tifa no waldibas puſeſ uſſtahdits priuzijs, ſa neweens liſums neſodot muſſſneetu par dſimſzilweta notauichami. (Engelmann p. w. 115. lpp.)

Ka ſem ſchahdeem apſtahtleem ſemneetes newaroja iſſuhdjet ſawu dſimſtunge, taſ paſ par ſewi ſapratams. Semneeti towehr ſuhdejaſ un winu ſuhdſibas nonahza lihdſ zara tronim. Kaſ natika? Zars ſidewa ſingru pawehli, ſa neweena teeta, nedſ eeſtahde nedrihſt peenemt ſemneetu ſuhdſibas pret dſimſtungeem. (Engelmann Leibeigensch. in Ruſſland. 120. lpp.)

Un jo tahlaf, jo tratal. Petera Ceela waldſchanaſ laifa wehl bi ſweedru ſaſti dſihwa atminā, ta ſa paſcheem Baltiſas, baroneem daſchi waldibas doti liſumi iſſiſas pahraſ barbariſſi. Ta, peemehram, 1719. g. generalgubernatorſ kraſſ Koributs Galzins iſſaida pawehli, ſa Wina Zariffai Majoſtatei wiſſſchegli labpatizis wolift ſinamu ſodu aiſbehgufcheem ſemneeteem "An ſchis wiſſſchegli nolemtais" ſodinſch nepaſtahweja eeſch neſa wairal, ta eeſch de g u n a u u a u ſ u a p g r e e ſ c h a n a ſ u n ſ i h m e ſ e e d e d ſ i n a ſ c h a n a ſ p e e r e. Ka jau ſaſuz, taſ ari Baltiſas muſſſneeteem iſſiſas pahraſ barbariſſs ſods, un tee luhdſa, lai apſiſprinot agratoſ

¹) Ko noſſhme freewu "lauda" par to war palatitees Kupera grabmata: "Rihtſte wehture wiſſſſ ſemes" "Der Flaggellamtismus und die Flaggellanten. Die Geſchichte der Rute in allen Ländern. v. Cooper; in's Deuſche übertragen v. S. Dohrn. 2. Aufl. Dresden 1903. 142 lpp.

behgulu sikumas, turi wainigos sodija ar ribhsem un wislmagala gadijuma
ar spaidu Darbecem (irpogq amimod) diduallimbi hli il isenimod unad?

Petera Teela behznahjejeet waldot, swedru laimets pamafam aismarfis.
Baroni arween pilnigat aprada ar frewu sikumeem un isumeem un aradi-
nufas isstrait semneetu par ilwesu. No dsmilaudin, tur bi pee semes
faisiti, dewa kungeem naukhas un nodoklus, bet bi sawas kufanas mantas
pilmgt ihpachneeti un tureja sawas semes gabalus us nealkaramatam le-
roschanas teefbam, heta baroni sawas mulshas, tagad hwaria bergi, tureem
newareja buht netafha ihpachnana, ne teefba, tapehs ta ke paschi bi kunga
neaprobeshais ihpachnans, ture pehdejais neweon pehz patishonas kalpinat
un wachrdinat, bet ari wafit, wachdot atalahia tirgu waj uhrupe, ismainit no
beimeem atrawia mahli, waj no seewas utawtu wihru pret pippef zibufu.)
Osimzilweztu wareja kungu subdet pee hosteefas, par nodaritam pahrestibam
un nezilweztu apeschans. No werge em neweon teefa, nedi waldibas
estahde subdibas nedrihlicja peenent, un tadehi wimu ihpachneeti ar teem
apqahis, tuht fa. Par latru wislmagala pahfahpumu sodija er 10 pahreem
ribhsem, pee sam nezria wis, ta kruma teefis, ar latru pahri 3 reffes, bet
tapaja tit ila libdi aileet itat ribhsem sapas un abda ar teefu triht gaba-
leem semē. Nerelam un mehnscheem ila tureja semneetu aukhas keshis,
waschas un lluschos eefalus pee uhdens un maifes, par wisleelata fala.
(Generalgub. Brauna propozija 1765. g. landtagam).

Ra spoguli, kura jo gahci atpogulosas, torelejo laweechu semneetu
besteeibu stahwollis un baronu wisworeniba, waram usuhfat tahdu doku-
mentu, turu Widsemes wehsturneeti nosautuschi par Rosena, dellaraziju. Ta
nosautis tahds bessamigi mulshneezis rakkis turu, 1739. g. tores reidejo-
schais laudrais, barons E. F. von Rosens ita jahahdit us justizolegijas
(ta sanza Petera I. nodibinat, un itai Aleksandra I. atzeltu, augialo teefu
gestahdi, preefch Baltijas un Somijas lectam), peeprahjumu, pehz tahdeem
sikumu nosazimeem nosahrotas Widsemes mulshneetu atteezibas pret wee-
tejeem semneetem. Schai rakkia Widsemes semneetu teeflais jeh, pareisat,
pilmgt besteeistlais stahwollis ta tehlots:

1) Star Widsemes laubtaga lehmuma no febr. 23. d. 1765. g. tur us generalguber-
natbea propozijas VII. p. teet pastaidots: Die Trennung der Stader von den Eltern
g'schieht, toto die, und die Kinerchaft handelt hierinne mit dem besten fide von der
Welt. (Behru atrawiana no wezateem noteet latru deenu, un mulshneeti no dara
ar wisleelato fidsapimn pasaufe).

2) Star ta pascha landtaga abbidi us tes paschas propozijas III. punktu: „... Zu
dem ist es auch ein untreuges principium juris, daß ein servus niemals einiges Recht
zum Klagen haben kann. Da nun unsere Bauern abdeduierter Maassen nach dem wei-
testen Umfang des römischen Rechts untreu servi sind, haben sie bisher als solche kein
Recht erlangt über ihre Herrn zu klagen; (t. i. bes tam ir neaprihdams teefu prinzijs
ta wergam newar peefest teefiba nuklet taimibu teefas zela. Ta ta nu muhu semneeti,
ta anglaht peerahdiis, ir muhu pilnigt, mergi-wislmagala nohime, tahda, ito, wahrbu
leeto senromeechu sikunt, tad wimeem ta, tahdeem sihti, ikhm, ari, naw, diijn teefiba
subdet sawas sumus pee teefas). Wehdejais apgalworums nu gan, ir tit fili meli, ta
wis, ta muhu silainaine jantark rana waj rakkia. Bet ta teisareemes Rattinas II.
laita semneetem subdibas teefbu pret dsmilungeem wairs nebij, las ir teefis.

1. Dsimtukungu wara par dsimtlaudim dibinas us schis semes eelaro-
fchanu. Semneeki ir tà dsimtlaudis (homines proprii) pee muischam peeda-
liti (zu den Gùthern geschlagen) un kopà ar tàam „aisdoti un atdoti muisch-
neefseem“.

No pat ta laika schejeenes semneeki ir atraduschees pilnigi dsimbu-
fchanà un ir tilufchi tà dsimtlaudis un pee semes faisiti (glebae adscripti)
no weena dsimtkunga otram mantojuma, pirschanas waj zita lihguma fahrtà
pahrdoti, atswabinati un us dsimtkungu teefibu pamata (jure domini) windi-
zeti, (tà ihpafchums, teefas zetà atprafiti, apfihlati u. t. t.¹)

2. Veelkungu wara un teefiba isplatas ari us dsimtkauschu mantibu,
fchi brunneezibas teefiba nefad naw abrobeshota titufi, tomehr pehdejà
(brunneezibas) ir labprahrigi peefschihrusi semneefseem ihpafchuma teefibu pee
winu eeguhtàs mantibas „lai usmudinatedu winu fchaklumu“.

3. Dsimtkauschu nodewas un klauschu leeluma nosafizchana peeder wee-
nigi brunneezibai, un wispahr Widsemes dsimtlaudim newar tift usliti ziti
klauschi, ta weenigi winu dsimtkungu labà. Waku grahmataf nefahdà finà
neaprobesho brunneezibas teefibas, pehz patifschanas paaugstinat semneeku
nastaf. Waku grahmataf esot tifat finantschu politikas usdewums, t. i. wi-
nam janodroschinot kronim peenahfoshchee eenehmumi. (!!)

4. Par dsimtkungu teefnescha wau jafakot, ta brunneezibai, tà wiseem
finams, (notorisch) peederejusti teefiba pehz paschu eefkata spreesi par semneeku
dsihwibu un nahwi (jus vitae et necis), tomehr wina no schis teefibas
labprahrigi (!) atfaziufes, atstahdama to augstajam kronim. Surpretim
brunneezibai ir jo plascha mahjas pahrmahzibas teefiba (das Recht einer
ausgedehnten Hauszucht) un, lai gan schij teefibai naw wiltaf nefahdas
robeshas, nedf ari semneefseem ir teefiba par sawu dsimtkungu gaustees, tad
tomehr paschu dsimtkungu labums tof pamudina fcho neaprobeshoto waru
leetot ar mehru. Ubas teefibas, tillab teefiba pehz paschu eefkata nosafit
semneeku peenahkumu augstum, tà ari teefiba dsimtlaudis, pehz paschu
eefkata pahrmahzit, leet tà isleetotas, ta kronim nefahdi faudejumi nezelas.

Widsemes muischneefseem par godu jafaka, ta it tif trafì tàs leelas
toreif gan wehl nefahweja. Winu starpà bij wihri, furu juridifsee usfati
nefastaneja ar fcho barbariffo prafsi. To peerahda tà faultais Budberga-
Schradera prowinzu litumu projektis, pehz kura semneefk gan ir dsimtzilwek,
tas nedrihfst bes funga atlaujas atstah sawu dsihwes weetu, bet tas naw
wergs. Winam ir ihpafchuma teefiba par sawu eeguhto mantu un rascho-
jumeem, ta ari finama mantofchanas teefiba us wina apstrahdatam mahjam ;
turklaht teefiba fuhdset sawu fungu pee teefas par nodaritàm pahrestibam.
Schis lituma preefchlikums tifa isstrahdatf brunneezibas eezeltà komifjà no

1) Lastaji fin, ta neweens wabrds no ta, to barona fungs teit faka, naw pateefiba.
Baltijas baronu ofizialef sinofumi no laika gala bijufchi tilpar wehri, tà tagadejo leel-
fungu un winu awifchu sinofumi par Dundagas republikas dibinaschanu un tam. leetam.
To ewehrojot, jaatfihst par psichologifku mihflu, ta wehl arween rodas laudis, furi ar
finamu nopeetnibu un usizibu klausas un lafa Baltijas baronu un winu tintes talpu
apgatwojumus.

1730 lihdſ 1737. g., tà tad, apm., tai paſchà laità, tad landrata Roſena deklarazija. Bet wiſch tifa nodotš ſenata apſtiprinaſchanaſi un tad zeloja no Vonzija pee Villata tà muhſchigaiš ſchihdš wejeluš 30 gaduš: Tifa nodotš no weenaš ſomitejaš otrà. 1764. g. taš atgreesàš otrreiš ſenatà, tur tifa apſtiprinatš un—n o l i k t š a r k i w à u ſ m u h ſ c h i g u d u ſ u. Naw drukatš.

Tà tad zeeſchu likumu Baltijà nebuht nebij, dšihwotš un walditš tifa pehž eeraduma; un eerafchàš beſ ſchaubam bij ſtipri lihdſigàš tam, ka hdaš uſſihmetàš Roſena deklarazijà.

Wiſaungſtaſo, waj pareiſat ſaſot, wišdſilako un wišnegehligako paſah-penu ſemneeku werdſiba ſaſneedſa Katrinaš II. waldibaš laità,¹⁾ tà la Wid-ſemeš muſchneeki ſawà 1765. g. landtagà ar pilnu teeſibu wareja ſazit, ka ſemneeki eſot winu ſervi, t. i. wergi, wišſtingratà wahrda noſthmè, ka hda to ſaprot ſenejo romeeſchu likumi.

Te eſmu iſteizis apgaſwojumu, turſch gribàš tuwaſ paſſaidrojamaš Mumš ir deeſgan talts no apſinigeem un neapſinigeem frutas deewinata-jeem, ka Katrina II. bijuſi tik neiſſatami liberala un ſchehlfirdiga pret ſemnee-teem, ka pat Baltijà uſ winàš pawehli eeſahkuſeš ſemneeku liktena pawee-gli-naſchana, un eš ſaku, ka Katrinaš II. waldibaš laità ſemneeku werdſiba ſaſneeguſi ſawu wišnegehligako weidu. Pee ſchiš pretrunaš maſleet uſlawetees der ſewiſchli tapehž, ta leit mahziſimeeš atſiht, ži neiſſatami maſu eeſpaidu war darit uſ walſiš politiku pat wiſapdahwinataſee un neaprobeſchotatee waldneeki.

War jau buht — un mumš pat ir teeſchi peerahdijumi, ka Katrina pate bij liberaleem prinziſeem bahtin peebahtta. Wina ſaraſtijàš ar Woldèru un mihleja runat un rakſit par wiſu žilweku dabikſajam, neatnemamam teeſibam, bet winàš diſchmanu un wergu turetaju, bajaran pahrwaldità Kreewijà, ſemneeku teeſibaš noſlihdeja ſem taujamo loyu teeſibam.

Waldneeka idejaš, protti, nekad un nekur nenoteiz waldibaš politiku un likumuš. Konſtituzionelàš walſtiš waldneeka griba tika tad peepildàš, ja wiſch grib to, to tautàš iſwehletu weetneeku wairakumuš atſiht par labu un wajadſigu. Neaprobeſchotàš deſpota walſtiš waldneeka gribai japeemehrojaš tam, to ap troni lунzinofcheeš diſchmani atrod preeſch ſawaš ka h r t a š par labu un wajadſigu. Ja ka h d š waldneekš peeſawinaš idejaš un prin-ziſuš, kaš naht no žitàm aprindam, nekà tàš, kuru gribai winam japeemeh-rojaš, tad tam eet tà, tà Katrinai gahta. Te pahrš peemehru :

Katrina II. peeſuhtija 1765. g. dibinatai „Brihwai Ekonomiſtai Beedri-bai“ Peterburgà anonimu rakſtu, kurà ta uſaizina iſſolit godalgu par labako rakſtu, turſch pahrunà ſemneeku liktena uſlaboſchana. Anonimàš preeſch-likumuš bij tà ſaſtahditš, ka neweenam newareja buht ſchaubaš par to, ka taš naht no paſchàš „Semeš Mahtes“. Godalga tika iſſolita, rakſtu eenahža daudš un par labako tika atſihtš Ucheneš ſinatneeka Barde de l'Abbaye rakſtiš, kurà autoraš aprahdija labumuš, kaš atlez walſtij un žilwezei no tam, ka wiſuš ſemneekuš padara par winu apſtrahdatàš ſemeš ihpaſchneekteem.

¹⁾ Stat. Alexander Brückner „Kathrina II“ eeſch Ondene Allgemeine Geſchichte in Einzeldarstellungen, Berlin 1883. pg. 528. un Engelmann l. e. pg. 110.

Sittaslu til labri! Bel tad godalgoto rasku gribeja nodot druka, tad brijwa etonomiska beedriba tam bi preti; un titat tejsareenes teeschu eejausthanas panahya tsi raska nodrusashanu.

Wehl raskurigalas ir pahrunas un spreedunt, tahdis tahija 1787. g. no tejsareenes Mastawa sakantia lilumdeweja lomlija. Stawenaja ussirizija, kuru tejsareene ussirahdaja tshat lomiljai, bi asirahdis ari us wedsibas lamitineeni, lat giin tshini eewehrojanta raska semneetu tahrtus wafadisibas un teesibas naw apslatitas sewischta nodala. Ta komissa, pee furas peedallias 564 daschadu tahrtu preeschlahwit, nahzas debaier par to, waj ir eespehams dot dsimiltandim ihpashuma teesibas us winu eeguhio kustnamo mantibu? Sakara ar to lita ari pahrunati semneetu behgichanas zeshon! Debatem par pamatu nebma Baltijas muischneezibas delegata Ungerna Sternberga fastahditu preeschliffumu, kusch ussirahdija lishdignus prastumus; ta Bubberga-Saradera projekts. Proti: semneetu personas un kustinama ihpashuma kikumgu apfardisibu. Kreewu basari bi sam preti un wisi komissas lozekt kopa ussirahdaja preiprojektu, kura dsimiltungu waras neaproschotibu ussirahdija ta prinzipa, imeta kuhdieschanas teesbu un, ar wahron fatot, wiju, tas ween litas bodot semneelam kaut masato no dsimiltunga neastarigtu teesbu. Sternberga projekta 30 pantu weeta, komissas projekts ussirahdija wesejus 16 prastumus, no kureem litat 3 sibmesas us semneetu bestrebita stahwolla pahrgrosschamu. Weena peesihme prastia, lat lalla teesu par semneelam atnem dsimiltungam un nodod walis teesam. Weens pants asleedisa dsimiltungam semneetus tshichu notaut waj satroytot. (Sternberga projekta usnemais asleegums; widpahr bojal waj eewatnot semneetu meesu un wesejtu, lita srihpots). Dirs pants noiez: ja dsimiltungs nolampa semneelam wiku eeguhio mantibu, tad waidibas eestahdem ir teesiba (newis peenahfums!) semneelus pahrtahst. Bel semneelam pahrtahst ganstees un tahrtibu mellei naw brijwa.

Lat nezelkos medibitatas aldomas; ta Baltijas baroni tahdreis bishudi dees zil liberati waj masafats dards zilwezigati par kreewu basareem, ta to zenschas peerahdit A. v. Tobiens un zitt inibruderi, tad turam par waja-dstgu astrahdit, ta Ungern-Sternbergs ar gudru stau fastahdija sawu projektu samehra liberata gara, taphz ta waisa sinaja, ta, jo liberalats huhs projekts, jo giin drochtat to shweeds zaurt. Wils palfts pa wezam un Baltijas junhuri wares pahpshdet humanas un deezblijgas zareenes („der allerfrummen Großen Frau Catharina Alexejowna“) agis ar sawu humanitati. Luht peerahdijums.

Starp zitam leecam Nartmas Stawenai walis kumun komissat bi noteti ari daschado tahrtu (muischneetu, brijwa un semneetu) teesbas un preeschrozibas. Widsemes muischneelam nu kapa baal, ta komissa teescham nepeeschir semneelam tahdas nebhi teesbas un oktobra 6. d. tee taphz raska Ungern Sternbergam, lat wisch uswerot, ta semneel kreewija un it sewischti Baltija (naw viel weniger in Livland) lshdi schint neesot usskaiti par sewischti eedshwotaju tahrtu. — Sas ari uelad newarat notit taphz ta teem neesot nekohda personas, me reata ihpashuma u. t. t. Ungern-

Sternbergs abildesja, ta neesot ne wismasata eemesla baschitees, ta semnee-
teem waretu iist peeschkirias sahdaa nebuht teefibaas. Einadams, ta naw
eemesla baschitees, wimsch waresa droeshi palliberalisef Widsemes riterfchaptes
wahrdä.

Na wisk leelas „litumdewesjaa tomisijas“ spreedumit un nolehauumi, ta
ari augschmünelee wih's neezigege nofazijumi par semneeelu ktkena wslabofchani
palksa, profams, uf papira un noslhta arwa. Bet dihwé un istheniba ita
isdori luhf sahdi itumi: Ufafs no jamo: 17. d. 1763. g. (pilm: lit: trahj.
Nr. 12.311) dod Dsimlikrang teefibu bes teejas eejaufchanaas nodot
semneeelus Sibirija pee ipaldu darbeem; un senata ufafs no aug. 22. d.
1767. g. (pilm: lit: trahj. Nr. 12.986), fursch ta pascha gada sept. 23. d. ita
issludinats ari Widsemé (Binges Repertorium der russischen Geseze und
Verordnungen für Liv-, Est- und Curland 1172) nosata: „Na semneeel aif-
mirsti pres jaweem fungeem veenahzigo palkaufibu un preti wiseem preesch-
ratsteem un suplikeem usdroschinas zelt pret teem fahdsibu waj pat greestees
pee paschas teisareenes, tad itlab kuhdsibu un kuhgumit eefneedjesi. Ta ari
wimu fastahditast schauschami ar kanti un tainä zela aissuhjami uf Ner-
schinski muhschiga fatorga; bet lat wimu fungeem zaur to nezeltos jaudejumi,
tad sahdi aissuhitatee eerehtinami par rekruscheeim.“

Widsemes delegati mehgluaja litumdewesjaa tomisijas sehfschu laika isda-
but Budberga Schradera itumu projekta awstipringajumi, is furu — ta fari
fazus — Wideme gadnja jau 30 gadus. Tas aldwewa liberalajai „Semes
Mahte“ dumas. Naw eespehajas — wina raskija generalprokuroran
Wjassenskin — ta Widsemneestu fastahditee itumi buhtu it labi,
sahdi muhsitee buhs. Muhsu prinzipus ir ditteerejuse pate ziwé-
308 Miblestiba, turpreti widsemneeelam naw nelahdu prinzipu, un daschi
wimu preeschratu u pilka barbarisima. Bet samehr „Semes Mahte“ della-
meia par augli zeh eem prinzipi, itimeht litumdewesjaa tomisijas lozeli
spreda par mozbas rihlu utateewechani pee sagu un Neplaton spidstina
schanas un fazentias idomat tos wieschappigatos todus preesch aifbehgufajeem
semneeelam (Sobien Agrargesete 109).

Gewehndot augcha lazio, naw grubu itaidrot dihwaino jattu, ta fat
pascha 1765. g. janwara mehnesi, tad keewu walbiba zaur ufasu dewa
muhschneeem teefibu bes teejas spreeduma aissuhlti semneeelus pee ipaldu
darbeem Sibirija, Rigas generalgub. Brauns teisareenes wahrdä pahrimeta
Baltijas muhschneeem nezilwezu isureschans prel semneeelam un ita
preeschä eewesl daschas reformas pehz Alstrantles un Strihweru muhschas
barona Schoulza idotias „Semneeelu Teefas“ parauga.

Schi „Alstrantles un Strihweru muhschas Semneeelu Teefa“, dotä no
Karka Spridd Schoulza 1764. g. peeschlihra semneeelam daschas druzinas
no tam teefbam, furas tee bij baidmische sweedru laika. Schoulza itumos
neatrodam neneela janna un ne nosabl ne wimu to, tad semneeelam bij sweedru
loikos. Barons Schoulzs bij rihlojees, ta prahtigas fainneets, fursch dod
faweem fingeem tabus stallus un labu baribu, finadams, ta tas wina fain-
neeziha atmalsafees ar auglu augeem. Reisareene scho prahtiga fainneeta

foli eetehrpa humanu prinzipu stanoschâs frasâs un lifa preefchâ ari ziteent baroneem.

Sihkumos Schoulza „Semneeku Teefas“ un Katrinas II. latweefchu semneeku pahrstahshanas preefchwefsture un wehsture bij tahda: Ulfkrautles un Strihweru barons Karlis Schoulz, kursch 1749. g. tifa eewehlets par Widsemes landratu, ufturejâs no 1761. lihds 1764. g. gandrihj bes pahrtrautunnâ Peterburgâ, kur tas ar labâm setmem aiftahweja Widsemes muifchnee-zibas intereses un ifdabuja zauri winu 1710. g. peeprafito priwilegiju galigu apftiprinajumu. Up Peterburgas galnu lunzinadamees. winsch ar fchaufchalam eeraudfija, zit leelu eefpaidu uf liberalifejoscho zareeni bij eeguwufchi diwi teefcham liberali, frantschu filofofu ideju peeftihdufchees wahzeefchi: fahds rahts Pinks un mahzitajs Eifens von Schwarzenbergâ, kuri kala un zilbinaja agrarreformu projekius, kas Widsemes muifchneekeem teefcham wareja tertees pee kaula. Schoulza pirmais usdewums bij nobihdit fchos wihrus pee malas, kas winam ari pehz dascham publem ifdewâs. Bet mahzitajs Eifens von Schwarzenbergâ nelitâs meerâ. Winsch iflaida rakftu, kurâ jo fpilgtâs frahfâs tehlo Widsemes semneeku nezilwezigo stahwofli.¹⁾ Scho rakftu lafija keifareene Katrina II un tas uf winu aiftahja tahdu eefpaidu, ka wina iffazija sawu „nelotamo“ gribu fpert solus latweefchu semneeku labâ. To barons Schoulzs finaja; un tâ ka Katrina II 1764. g. taiftjâs apzelot Widsemi, tad winsch ta pascha gada pawafari pasteidsâs ifdot sawu pasihstamo „semneeku teefu“, lai patâs jewi rekomendetu keifareenei, waj masafais, lai parahditu, ka winsch naw melojis, apstriededams Schwarzenberga tehlojuma pareifibu; un otrahri, lai aiftawetu, ka Katrina II no augfcheenes neewed reformas Linfa un Schwarzenberga garâ. To winsch patâs taifni atfina 1765. g. landtagâ.

Katrina II 1764. g. teefcham apzeloja Widsemi, redseja sawâm ozim semneeku postu, dŕirdeja ari par Schoulza privatâm reformam un gribesja, protams, rahdit, ka wina prot un grib ifdot un eewest wehl dauds labafas reformas. Bet generalgubernators Brauns winu no tam attureja, aifrahdidams, ka tas darifshot fliktu eefpaidu uf weetejo muifchnee-zibu un ka winsch gahdaschot, ka Widsemes riterfchapte pate sawâ landtagâ peenemschot mafafais tahduâs semneeku lifumus, tahduâs barons Schoulzs ifdewis. Generalgubernators tad ari usbruka 1765. g. landtagam ar sawâm pasihstamâm propofizijam, kuru 3. punktis rihwê baroneem degunâ „semneeku postu, kuru Winas Majestate Sawâ Wisaugstakâ zelowumâ pa Widsemes prowinsi redsejuse“, un kuru apftiprinot neflaitamas Augstai Waldneezei eefneegtas fuhdfibas. Generalgubernators schini punktâ leef preefchâ: 1) nodroschinat semneekem ihpafchuma teefibas, 2) noteikt klaufchu un nodewu mehru, 3) aprobeschot semneeku dihraschanu jeb pehrfchanu.

No eefahfuma afinsfahree kulturtregeri negribesja no fcheem preefchli-fumeem ne dŕirdet un faftaitâs loti par nedŕirdeto atentatu uf winu lab-

¹⁾ „Eines livländischen Patrioten Beschreibung der Leibeigenschaft, wie solche in Livland über die Bauern eingeführt ist.“ Nodrukats Müllers Sammlung, russisch. Geschichte. 1. dafa, 1—33 lpp.

eeguhtam teesibam. Bet barons Schoulz's to's weda pee prahta, aprahdi-dams, ka, peenemot tamlihdfigus nofozījumus, lahduš Brauns leet preeškā, ritterschapte to's warot peh3 patiššanas pahrgrosit. Bet, ja ta teeschi atsa-zichotees paklausit, tad warot nahkt no augšceenes tahdas reformas, tahdas eeteiz Eisens von Schwarzenbergs.

To eewehrodami Widsemeš baroni spehleja neglihtu kumedinu: Teit-damees ispildit keisareenes zaur generalgubernatoru preeškā listos prasijum-
mus, wini nehma schoš prasijumus weenfahrschi issahkat. Tā, peem., wini no-
lehma, ka semneekš warot eeguht ihpašchumu, ja winam peh3 wifu klauschu,
nodewu un pee leelkunga cetaisito paradu nomakššanas wehl kas atleek
pahri. (Rā tahdi radījumi, kam naw ihpašchuma teesibas, wareja cetaisit
paradus, tas ir Widsemeš ritterschaptes noflehpums.) Ar scho sawu ihpa-
schumu semneekš war darit, ko grib, bet winsch stahw sem sawa dsimtkunga
aishildnibas. Sahlat: Behreens turpmak esot isdalams ar mehru (lihdš tam
dewa ar staitu). Pat teesiba suhdset sawu lungu pee teesas teel semneekam
dota, bet 1) suhdstibu eesneegt drihkt tika personiski un mutiski, 2) nekad
nedrihsti weenā laika tikt eesneegtas wairak suhdstibas tā it pa weenai no no-
wada, 3) eekams suhdset, semneekam ir jaispilda ta nelikumigā pawehle, pret
kuru winsch zel eerunu un 4) ja suhdstiba israhdas nedibinata, tad suhdsetajš
bargi šodams (exemplarisch bestrast, tas ir taisni daudš zildinata Schoulza
preešchlūmš).

Bes scheem, azim redsot, tihšcheem issahtajumeem tika gan taisits wehl
weens nolehmmus: zeeschi noteikt un norobeschoi semneeku klauschuš un no-
dewas, kurā noluhkā katram muishneekam jaesneeds sawu semneeku klauschu
un nodewu šaralstis. Tomehr scho noteikumumu neweens barons i nepeedomaja
ispildit. Un neruhpeja ari ispildit, jo neweenu nepeeda wina materialas
intereses luhkot us to, ka tas tiku ispildits. Waldneeze bij israhdijsu sawu
schehligo firdi un liberalo prahtu un ar to waldibai peetika, kamehr semneeki
bij meerigi: 12 gadus wehlat, 1777. g., kad iszehlās deesgan plaschi semneeku
dumpji, tad gan generalgubernators atgahdinaja ritterschapte, lai wina tatschu
raugot nowehrst daudstahrtējoš semneeku nemeeruš, ispildidama 1765. g.
landtaga nolehmmus; un ritterschapte atbilde dama us scho atgahdinajumu
atsihstas ari pate, ka 1765. g. landtaga nolehmmu gan esot daudstahrt
tikusch "patalā nolikti" (vielfach hintenangeseht worden¹⁾).

Ja, neween "patalā nolikti", bet par loti peedausigeem un kaitigeem schee
lehmmu tika usstatiti. 1767. g., t. i. taisni tai laika, kad Ungerns-Sternbergs
demonstreja kreewu bajareem Widsemeš muishneeku liberalos un humanos
zenteenus, landmarschals barons Budbergs winam atgahdinaja, ka 1765. g.
landtaga lehmmu esot preešk Widsemeš wifai kaitigi un wajagot gahdat
par winu atzelschānu.

Man pee schis muhsu wehsturs episodeš bij jauskawejas ilgat, tapeh3
ka ari latweeschu literaturā par to ir raudsits isplatit aplamas šinas. Tas

¹⁾ Landtaga rezess no 1777. g. julija 13. un 19. d. — Merkels D. „Freien Letten
und Esten“ 155 lpp. un J. Eckardt Zur livl. Landtagsgesch“. Balt. Monatschr 1869. g.
450. lpp.

gan ir notizis „patriotiskā“ noluhkā, modinat lautā dšikas pateizibas juhtas pret sčehligo Waldneezi un wišpahr pret gahdigo waldibu, bet tahds usštats nefaderas ar wehsturisko pateesibu un tadehl mums tas bij pamatigi jasa-gahšch. Mihšch man Platons, bet wehl mihlaka pateesiba! Tapat ari sčini gadijumā: Laba leeta ir dšikas pateizibas juhtas pret waldneekem, bet preelch wehsturneeka wehl labaka ir pateesiba.

Wehsturiskee fatti mums rahda, ka Katrinās II. liberalās frasaš nosfa-neja tā tulschš sčrabals, bet šaimneeziskee un politiskee apstahki darija sem-neeku likteni arween jo nepanesamaku.

Par semneeku liktena pasliktinašchanās materialajeem zehloneem buhs tuhdat runa. Bet eekams us teem pahreet, aishrahdišchu wehl us dascheem freewu likumeem par semneeku pahrdoschanu.

Mehš jau fajizam, ka 18. gaduštment latweešchu semneeki ari tai finā pahrwehriās par pilnigeem wergeem, ka wlnus wareja tā lopus pirkt, pahrdot, mainit &c neween apatsch rokas, bet ari atklahtā tirgū un uhtrupē. (Transehe „Gutsherr und Bauer“ 193. lpp.). 1775. g. isnahza fenata ufašš, kursch sčahdu andeli ar zilweku galu aishišt un apstiprina par Kreewijas muišchneeziabas neapstrihdamu teesibu un eeteiz Baltfreewijas muišchneekeme iščalli isleetot sčho šawu teesibu, kura teem lihds tam bij nepa-sištama (fenata ufašš no okt. 25. d. 1775. g. Pilsn. lik. krahj. Nr. 14376). 1783. g. maija 3. d. parakšitatis galwas-naudas ufašš pahrwehrišch lihds tam laikam šwabados Ukraines semneekus dšimtklaudiš. (Pilsn. lik. krahj. Nr. 15724. Nodrukats Bungeš „repertorijs“ II, 238. lpp.)

1765. g. Baltijas semneeku „aišardšibas likumi“ aštahi semneeku pahrdoschanas teesibu špehtā un eeroberšcho winu tikai tai finā, ka aišleeds semneekus pahrdoschanai isstahdit atklahtā tirgū un sčhirt laulatus pahrus. 1771. g. aug. 9. d. gan tika isdots likums, kursch aišleedsa semneekus pahrdot uhtrupē keš semeš. Bet sčho likumu Wišsemes gubernas walde isfludinaja tikai 1789. g. februari. Tapehž ari wehl 1789. g. janw. 15. d. Rigas magistrats isfludina, ka „Rigas tirgotajam Michailam Petrowam peederigee dšimtklaudiš: 2 gimenes freewu un weens igaunu pulšis apm. 32 gadus wežš tiks uhtrupē pahrdoti un pret šasolitās pirsčchanas sumas un likumiga frona nodokla (!) šamassu wairasolitajam peesisti.“ (Rigischen Anzeigen¹⁾ IV Stück no janw. 22. d. 1789. g.) Loeningš sawā grahmatā par „semneeku šahrtas atšwabina-

¹⁾ Tā šauja pirmo awišt, kura isnahza Wišseme, kopsch ta peeweenota pee Kreewijas. Wlatu juhteligeem un šlanu šrasu pilneem rakštem par zilweku teesibam, zilweku zeenibu, decwibjigu dšihwošchanu u. t. t. winas (tā prospektā teeschi šazits) tureja wastah-wigiu rubriku, kurā nodrutaja no šaweem fungeem aišbehguschus kursemes un Wišsemes dšimtklaudiš. Un sčhi rubrika nelod nebij tulscha: Drihš tur teel šoliti 5 rubli tam, kas pahrtē „dšimikerlu“ Peteri, kursch, no Keegelu muiščas us Ehrgeimi pahrdots, aišbehdšis. Siches: štipri šwepst, rudi, gari mati, lahšains gihmis“; drihš „generala gashpasha, baroneše v. Boh, dšim. grafeene fon Lcy“ isšola 50 rbl. tam, kas nofer winas isbehguschu kuschcheri Peteri un pawahru Jehabu, un „Wina Augšta Gohdiba kursemes prinziš Karliš pašino, ka winam aišbehdšis wahzu šulainis (teutscher Bedienter) Blumenthals šilos šwahros, raibā šihda wekte, šalos kuschcherboja wiršwahros. Pret masu atlihdšibu (billige Belohnung) nododams Wina Augstas Gohdibas namā, u. t. t.

ſchanu“ ſino, ka ari Waſſa 1789. g. ſemneeki wehl pahrdoti atklahtâ uſtrupẽ. Sem rokaſ ar ſcho prezi tirgoiãſ lihdi pat 18. gaduſimtena beigam. (Tranſehe 194. lpp.) Tã peem. 1799. g. Wiðſemeſ hoſteefa koroboreja kontraktu, pehz kura weenſ baronſ pahrðod otram muifchu un fanem par to ſinamu ſumu un 7 neprezejuſchoſ puifchuſ 16—26 gaduſ wezuſ. Tai paſchã gadã Maſãſ Jahna muifchaſ luteru mahzitajſ Ludwigſ Riterſ pahrðod diweem baroneem wairaf ſemneeku (Tobien, Agrargeſ. I. 132), kuri, tã mahzitaja kungſ iſſtaidrojã, wina ſaimneeziãã bijuſchi leeſi. Tãpehz kriſtigaiſ dwehſelu ganſ winuſ „zedereje“ laiminu baroneem ar landrahtu kolegijaſ, baſniãſ wirſpreekſchneeku un wiſu zitu ſabeedriſtãſ kaſtriãbaſ pihlaru ſinu un peekriſchanu. Un ar to paſchu roku, ar kuru winſch eebehrliſ ſabatã par pahrðoto ſemneeku galu ſanemto naudu, kriſtigaiſ dwehſelu ganſ otrã ſwehtideenã meta fruſtuſ, ſwehtija draudſi un pawehleja tai kriſt zeloſ un luhgt deewu, lai taſ ſwehti un uſtur paſtahwofcho kaſtriibu, kura latweeſchu ſemneekuſ bij noſpeeduſe tahdã lopu ſtahwolli.

Wiſleelakaſ nonehmeiſ Baltijaſ wergu tirgũ bij freewu walðiba pate. Tã, peem., 1760. g. landtagſ pahrrunã wergu eſſporta weikaluſ, kuruſ Terbatã nodibinajuſchi tahdſ Krabbe un meeſneekſ Bunni. Schee uſpirka bareem ſemneekuſ un pahrðewa toſ uſ Peterburgu par ſaldateem. Zaur to Baltijaſ ſahta zilweku gala zelteeſ zẽnã un muifchneeziãã uſdewa kaſdam v. Villeboiſ ſpert ſoluſ pret ſcho pahrleezigo eſſporta tiirdſneeziãã. Bet Villeboiſ iſſtaidrojã, ka neefot liſuma. kaſ ſchahdu tiirdſneeziãã aiſleegtu. (Tranſehe, 156. lapp.) Merkelſ rakſta, ka „wehl 1795. g. waſarã uſpirzeji dſinuſchi tahduſ nelaimiguſ bareem prom.“ (Letten, 165. lapp.).

Kaſ atleezaſ uſ wergu zenu Baltija, tad to rakſturoſchu Hupela wahrdeem: „Zeit zilweki naw tiſ dahrgi, tã Amerikaſ kolonijaſ: puifcha zilweku pehrf par 30—50 rbl., par amatneekeem ðod lihdi 100 rbl. gabalã. Sitpat daudſ praſa ari par weſeku ſaimi (wezaki ar behrnem). Par ſalponi rei ðod wairaf tã 10 rbl. un behrnuſ war dabut par 4 rbl. gabalã. Gebuhweeſchuſ un to behrnuſ nereti iſmaina pret zitãm leetam. pret ſirzeem, ſuneem, pihpeſ galwinam u. t. t.“ (Topogr. Nachr. II., 127. lapp.).

Pai laſitaji nedomatu, ka ſchee ſtalti un wahrði rakſtiti ironiſtã gari, zilweku andeli noſmahdejot, tad aiſrahdu, ka patſ wezaſ Oberpahleſ mahzitajſ Hupelſ bij dſihwſ un ſiltſ werðſibaſ un zilweku andeleſ peekriteiſ: Winſch neween ar preeku un beſ peeſihmem wehl 18. gadu ſimtena beigãſ nodrukaja kaſda plahpiga junkura (eineſ einſichſivollen Manneſ vom Adel) gari jo garuſ peerahdijumuſ, ka latweeſcheem un igaukeem nepeezeſchami wajag palikt werðſibã, bet nemaſ ari peerahdit, ka fungeem notiktu pahreſiba, ja teem aiſleegtu pahrðot toſ zilwekuſ, kuri teem neder waj newajag.

Protamaſ, ka ſem tahdeem apſtahkleeem, ku: ſemneeki tiſ pilnigã mehrã tiſa uſſtatiti par ſawu kungu ihpaſchumu un par tirguſ prezi, kungi luhkoia uſ to; ka winu dſimtzilweku „ſlata“ (fuga) tiktu pehz eeſpehjaſ pahrlabota. Prezeſchanaſ un pahroſchanaſ atkarajaſ pilnigi no dſimtkunga eeſtata¹⁾

¹⁾ „Beim Heiratskonſenſ ſpielte die Zuchtwahl eine groÙe Rolle.“ Tranſehe: Gutſcherr un Bauer pag. 193.

Kungam nepalihkameem laudim pahrotees nebij brihw. Bet lai weseligee un staisstee emtemplari (par personam te jau gandrigh wairs newar ruinat) eespehjami stipri wairotos, par to tita wiseem lihdsfleem gahdatš, jo zaur to jau wairotas tunga manta. Rà us to leetu staitijas prahtigee muischneeki, par to leezina sefoschais Oberpahles mahzitaja Hupela padoms... „bet mafus pamudinajumus, ar turu palihdsibu prahtigi semkopji sawu zilweku wairotoschans usdšinušchi apbrihnojami augstu, es scheid peemineschu wineem par sawu. Uri wismasata alga spehj semneeku wareni tairinat. Katram, kas prezas, wiri dod us lahšam pa stopam brandwihna, un kas sawu bruht eewed no ahrpagasta tas dabu wehl muzu alus. Katra jauna behrna peedsimschana teek no muischas pufes apweikta tahdam pat dšeramam balwam, drošs lihdsfelis. lai wisdrihsata laika dširdetu par wairafu jaunu křistibu twoschans “Mums tahdi wahrdi isšlafas ta peedašiga bestauniba křistiga mahzitaja mutē. Bet, šalihdsinot ar ziteem Baltijas kulturtregereem, Hupelis jaatšihst par ahrfahrteji smalkšhtigu un isglishtu zilweku.

Bet ne par uhtrupeschanu un pahrdoschanu, ne par kauschanu un spihdsinaschanu semneeki 18. gadu simteni negauschas tik beeschi un tik stali, ta par nemehrigi augstajem klauscheem.

Rà mehs augšā redsejam, tad sweedru laika krona nowados semneeku klauschi bij zeeschi noteikti, ar semneeku semes leelumu un labumu samehroti un walu grahmatas eerakstīti. Krona nowadu arendatori ne sem kahdeem apstahleem nedrihksteja klauschus paaugstinat, neds ari semneekus no mahjam islikt waj winu semi eewillt. Privatots nowados semneeku teesibas nebij juridisti tik zeeschi nodroschinatas. Bet faktiski ari tur semneeku leetoschanas teesibas us semi netika aisslahrtas. Jo 1) semneekem bij teesiba kuhdsē tungu pee teesas par pahrleezigu klauschu uslišchanu; 2) muischu lauti ta jau bij leelati, nekā semneeki or toreisejeem darba rihleem un sem sweedru waldibas atšihā klauschu mehra spehja apstrahdat; 3) no nodokleem šwabada muischu seme bij zeeschi noskřirta no semneeku semes un semneeku semei wjadseja nest krona nastas, ari ja ta neatradas semneeku, bet baronu leetoschana.

Sitlab krona nodoklis, ta ari tunga klauschus apreškinot, nodereja par mehraulku semneeku arklis, sem kura — ta augšā aprahdiš, — sweedru laika šaprata pagasta semes gabalu, us kura guleja klauschi un nodewas 60 dahlderu wehrtiba. Ta tad klauschi un nodokli guleja us pagastu semi un newis us semneekem personigi. Semneeku persona gan bij pee semes šaistita, bet neatradas tungu ihpaschuma un tadeht newareja. tik aplikta ar ihpaschuma nodokli.

Kreewu waldiba usreis pahrneša Widsemē sawus eeskatus. Sweedrijas redzētos nowadus un muischas atdewa winu agrakeem turetajeem waj to mantineekem atpaka ar wiseem semneekem. Waj, pareisat šatot, muischas un nowadus gan patureja kronis par sawu ihpaschumu, bet atdewa muischneeku ihpaschuma us šchim semem dšihwojoschos semneekus. Lai buhtu tur šchos semneekus nodarbinat, tad muischas un nowadus atdewa muischneekem

besmaffas leetofchanā, bet par to ušlita muišču turetajeem nodokli uf winu ihpaščumu — semneceem.

1715. g. sept. 26. d. kreewu waldiba iſfludinaja, ſa nodokluš ari turpmaf aprehkinā pehž arkleem, bet ſem arla tagad jaſaprot newiš ſemeš gabalš ar noleiftu leelumu un eeneſibu, bet 16 darba ſpehjiigi ſemneeki abeja dšimuna. Nā dšimtungš ſchoš ſawuš werguš uſtur un tā winšč toš nodarbina, ziš ſemeš un ſahdu ſemi dšimtungš dod ſawu wergu leetofchanā un ziš winšč peeweeno muiščai, ta ir dšimtungu darifšana. Jē pa laikam ironiš notur rewifiijaš, turāš ušnem katra barona wergu ſkaitu un ſamehrā ar to aprehkina baronā nodokli.

Birmāš 3 rewifijāš (1725., 1732. un 1738. g.g.) kreewu waldiba luhfoja galwenām ſahrtom uš to, ziktahl ſeme ir atkutuſe no ſemelu kara breeſnigajām ſekam. Toš nowaduš, kuru turetaji ušdewa, ſa winu ſemneeku ſkaitš ſaſneedſiš to pašču paſahpenu, uš ſahda taš atradeeš ſweedru laiķā, nemaš nerewideja, jo to uſſtatiija par wišaugſtato turibaš paſahpenu, ſahdš ir eeſpehjamš.

Sahrtot no 18. gadu ſimtena widuš waldiba ar to wairš neapmeerinaš. Turpmakāš rewifijāš (1744., 1757., 1761. g.g.) teek muiščneeku wergu dweh-ſešēš ruhpigi ſkaitinaš un, zaur 16 iſdalot, aprehkinatš ar ſatru rewifiiju jo leelatiš arlu ſkaitš. Tā muiščneeku nodokli iſ pehž rewifiijaš aug augumā un ſemneeku klaufchi. protamš, aug lihdi ar to. No kureeneš lai baroni nem weenmehr augoſchoš nodokluš, ja ne no ſaweem wergeem, par kureem teem augſtā waldiba bij wišſchehligi dewuſe abſoluti neaprobeſhotu waru?

Katrinaš II. waldibaš laiķā ſemneeku klaufchu nemehrigo peeaugſšanu leeliſti weizinaja muiščneeku dšihweš paſmalzinaſchanāš. Gewedot tā ſaukto gubernu ſahrtibu (Statthalterschaftsverfaſſung), muiščneeku dehlini tiſa apgaſdati ar daudſeem labi ſamaſſateem irona amateem.¹⁾ Senalā weentahrſchā dšihwe, pa daſai ar ſalmu jumteem jumtāš mahjāš, jaunai muiščneeku paaudſei wairš nebij pa garſchai. Ta bij galwaš piſſehtā redſejuſe un eeſmekejuſe plaſchatu dšihwi.²⁾

Uri par ahrſemem muhſu baronu dehlini ſahla daudš zelot, gan mahzidameeš, gan ſalpodami daſchado waldneeku kara ſpehfoš tā ofizeeri.

¹⁾ Stat. Dr. Fr. Bienemann "Die Statthalterschaftszeit in Liv- und Estland (1783—1796) Ein Capitel aus der Regentenpraxis Katharinas II." Leipzig 1886. 209. lapp.

²⁾ Nā Widſemeš lauku muiščneeketeem galwaš piſſehtā aahja, to peerahda notikumu ar landrahtu Roſentompju, kurſch tiſa wairaf reiſeš juh; iſ uš Peterburgu pee ſeiſareeneš galma tā Widſemeš muiščneezibāš deputatš, bet newaredamš ſamaſſat galwaš piſſehtāš dšihwi ar ſaweem ſahrtjeem lihſſeem, kurſch lai ſamaſſā dehla paradu, ja grib to no ſaina glaht. Šchi wehtule ir uſglabajūſeš originalā, un rakſtitrigš ir wināš peerakſiš ar ſihmuli: „Dieser Mensch hat mir seit vielen Monaten mit vielen absurden Projecten gequält. Den ehrlichen Valensky, des seel. Admiralen Sohn hat er auch um drei tausende roubles bares Geld ... betrogen. Mir dünkt, dieser junger Mensch ist sauberes meuble vor ein Zuchthaus und ein sehr unwürdiger Land Deputirter.“ — (Bienemann Statthalterschaftszeit 75. lapp.).

Nebij neweena Eiropas tara spehka, turā Widsemes muischneeki nebuhtia „ustizigi“ kalpojuschī par ofizeereem. Tur tee wifur eepafinās ar smallatu dšihwi un cerada fanemt un isdot prahwas naudas sumas.

Lai sagahdatu preeksch plashafas ufdshwes wajadšigos lihdselkus, tehrās pee daschnedashadeem lihdselkeem, isspeest no semes un winas apstrahdatajeem leelatus eenahfumus. Meschus zirta nost, lai us jauneem lihdu-meem raschotu wairaf labibas. Brandwihna dedsinaschana isplatijās leelā mehrā, leelopus baroja un pahrdewa, bet pee tam isscheeda mehflus nerazionali. Ar wahrdu šafot, baroni mehginaja issit no semkopibas eespehjani daudš naudas eespehjani drihsā laitā, neewehrodami, ka pee tam seme teef galigi noplizita.¹⁾

Zaur tahdu nerazionalu faimneekofchanu neween semneeku klauschi tika pahrmehrigi fastruhweti (Tranche „Gutsherr &c“ 180 lp.), bet ari baronu ihpashums un nowadu wehrtiba slihta lejup. No muischam un nowadeem isdshitee mislu eenehmumi, turi pateesibā tika panahkti zaur muischu wehrtibas mafinaschanos, pazehla nowadu zenas nedabisti augstu, kam šekoja drudschaina tirgofchanās ar nowadeem: (Hagemeister) „Gütergeschichte“ I. 26. Hueck „Darstellung“ 213. lapas pusē).

Kas sweedru waldibai neisdewās, to tagad kapitalisms isdarija us sawu rofu: pahwehrtia semi par tirguš prezi. Un proti: nowadus pirka un pahrdewa špekulacijās noluhā neween muischneeki bet us scho tirdsneezibas lauku metās ari birgelu kapitals. Bet tā ka ne muischneekem nebij nowadu pirkšchanas teesibas, tad birgeli tos nepirka, bet aisdewa baroneem naudu, panemdami nowadus kihlam (Erbsand), waj ari pret nowada norakstifchanu. Pee šchis sistemas pechehrās ari muischneeku lahrtas špekulanti tapehš, ka waldiba, redsedama dšihwo tirdsneezibu ar nowadeem, gribeja ari preeksch fewis gabalinu noraut no šchis šcheptes. 1783. g. ta uslika us pahrdoteem nowadeem 6proz. leelu walsis nodotli (Krepostposchlinu). Lai iswairitos no šchi nodotli maksafchanas, nowadus neweens wairš nepirka, bet panehma us 99 gadeem kihlam (Erbsand) pret finamas sumas aisdofchanu. Tahdā lahrta loti daudš nowadu nahza birgeliftu špekulantu rokā. (Hueck. 111 lp.).

Lai isbehtu no pilsehtu špekulantu nageem, bij nepeezeeschami wajadšiga krediteestahde. Par tahdas dibinaschanu tad ari Widsemes baroni klapataja šafot no 1789. g. Bet 1792. g. landtagā Rigas aprinka maršchalam v. Taubei wajadseja šinot, ka muischneezibas š-gadejās klapatas deht krediteestahdes nodibinaschanas bijuschas weltas: keisareene schahdu eestahdi neapfiprinot (Wienemann, Statthaltertschaftszeit, 378. lp.).

Augšchejee fatti neatstahi schaubu par to, ka kapitalisms špraudās eefschā ari muhju Dewa semitē. Un špraudās eefschā ar waru. Semes rentes mahšliska, nedabiska šazelschanās, traka špekulacija ar muischu pirkšchanu un pahrdofchanu, pilsehtas naudneeku auglotaju kniši (pret muischu noraksti-

¹⁾ Tuwalas šinas štat. profesora A. Hueck'a g ahmatā „Darstellung der landwirtschajtl. Verhältnisse in Liv-, Est- un Kurland.“ Leipzig 1855. 112. lp.

ſchanu aiſdotàs ſumaš auglotaji beeſchi uſteiza gluſchi negaidot un baronam-tapinatajam bij janahť ſem ahmura), ſenatàs weenfahričhàs dſihweš pahřmalzinajčanàs — taš wišš noweda muhſu baronus netizamà nabadſibà, ià ka pehž katra landtaga mehđſa nolikt uš galda diwaš zepureš, kuraš landtaga dalibneeki meta ubagu dahwanàs preeſch nabadſibà kriuſcheem muiſchneefeem.

Paſchu baronu leelum leelakà dała, protamaš, neſinaja, ka tee ſtahw jaunaš ſaimneeziſkaš kahrtibaš ſahkumà, un proti tahdaš kahrtibaš, kur wiſa ſabee-dribas manta un bagatiba ſaſtahw iſ prezem un preiſchu zenaš zelaš un kriht ſamehrà ar to, waj tirgù eeronas wairat waj maſat pirzeju, kuri atkal ſawu-kahrt war par pirzejeem buht tikai zaur to un pehž tam, kad tee kà brihwi un neatkarigi zilweli un ſawu raſchojumu ihpaſchneeli pahřdewuſchi taš prezeš, kuraš tee preeſch tirgu raſchojuſchi. Tapehž tee newareja eedomateeš, ka winu ſtahwolliš pahřlabojamaš zaur tirdſneeziſkaš ſatiſkmeš atweeglinaſchanu un brihwu paſtahwigu raſchotaju ſkaita wairoſchanu. Wini gribeja ſew lihdſeleeš zaur to, ka pehž eeſpehjaš cerobeſchoja piřkſchanu un pahřdoſchanu un mehginaja zaur landtaga lehmumeem peeſpeeſt laudiš pee ſenatàs, weenfahričhàs dſihweš, kur wiſaš wajadſibaš apmeerinaja ar ſawaš ſaimneeziſbaš raſchojumeem.

Tà peem. 1870. g. landtagš iſſtrahdaja un peenehma ar 36 pret 6 baſim ſihkuš noſazijunus par to, tahdaš drehbeš un kurpeš muiſchneeki driht walkat. „Lai nauda paſktu paſchu ſemè“, muiſchneeki nedrihtſteja walkat raibaš ſihda drehbeš, ari atlaſa un taſtana drehbeš drihtſteja buht tikai weenaš kraſjaš. Pilnigi aiſleegtaš bij bordeeretäš ſihda un ſanta fleitaš, ahrſemju blondeš, ſpižeš, ſpalwaš un damaſta zepureš, tapat bordeeretäš kurpeš, ahrſemju ſegli un porzelana trauki. Lihđſ 12. dſihwibaš gadam neweenš muiſchneeku ſtuſiš nedrihtſteja walkat ſihda drehbeš un lihđſ 15. gadam neweenam muiſchneeku ſehnam nebij brihwi walkat ſihda apakſhaš drehbeš. Šchim likumam wajadſeja naht ſpehčà pehž 4 gadeem, pa kuru laiſu wareja nowalkat jau eegahdatàs jaunajai drehbju kahrtibaſi pretejaš ſchtahteš. Pilſehtaš deputati welti mehginaja proteſtet pret ſchahdu biſmanikſtu ahleſchanoš un aiſrahđija, ka „nauđaš truſkumš nahtot no ſliktàm zenam (kuraš noſlihta ſewiſchki tapehž, ka walđiba daudiš maš padahrgoš gadoš weenmehr aiſleedſa labibu iſweſt („dod labi kopà ſadſihwot un dahrguš laiſuš neredſet!“) un no tam, ka muiſchu zenaš uſdſihtäš pahřmehrigi augſtu. (Geldmangel ſei auf ſchlechte Preiſe zurüczuführen, ſowie darauf, daß man den Landgütern einer himeriquen Werth beigemessen!).

Šaſtanà ar ſchahdu uſſtatu, baroni ari newareja eedomateeš pahřlabot ſawu ſtahwolli zaur to. ka padarija ſawuš ſemneekuš par brihweem paſtahwigeem raſchotajeem, kaš naht uš tirgu kà pilnigi kungi par ſawàm pahřdodamàm un pehřkamàm prezem. Jo wairat jaunusnahloſchà ſaimneeziſbaš kahrtiba ſpeeda ſenejaš kahrtibaš reprezentantuš — muiſchneekuš, joſchu wairat ſchee ſpeeda un dſina, kawa un dihraja ſawuš werguš — ſemneekuš, kuri — kà jau redſejàm — bij pilnigi nodoti baronu warà un ihpaſchumà.

1) J. Ecard, „Die balt. Provinzen Rußlands“. Leipzig 1869. 254. Ip.

Semneeki zeeta zil wareja; un tad newareja wairš zeesti, tad behga meschā waj pee lahda zita lunga, kurch, sinans, nebij labaks par agrako. Transehes wairakahrt minetā grahamatā „dsimtkungs un semneekš Widsemē“ (200 lp.) ir peewesta wesela wirtne landtaga lehmumu un litumu pret behguleem. No tureenes ari redsam, ka Widsemes baroni eerihkojuschi Kursemē, Leischos un Kreewijā weselu speegu sistemu behgli usspeegoschanai un eckeršchanai. Rats semneekš, kas faler un nodod atpakaļ sawu aisbehguschu sahrtas brahli, dabū 2 rbl. Judasa algas. Rā fewischki muischneezibas agenti teel mineti lahds Böhlerdorffs, tad lahds Samuels Simons, fautis Schmilis, kurch dabuja 3 dahlderus par katru nokertu behgli, un bij fewischki eenihstš Kursemē. Tad lahds wirsleitnants von Hagemesters dabū no ritterschaftes pilnwaru oschnat pehz behguleem Polija. 1786. g. lahds von Rosentampffs (laikam tas pats slawenais landrahts. Stat 150. lp.) peedahwajās par 10 rbl. un transporta isdewumeem flapet atpakaļ us Kreewiju aisbehguschos Widsemes semneekus.

Sodi un litumi tika isdoti tee wišnezilwezigakee tilfab pret behdsejem, tā ari pret slehpejem (Transehe l. c. 201. lp.). Bet nelihdseja neko. Kapitalisma rirmais darbs ir katrā semē schkir semeš apstrahdatajus no semeš. Rahdā weidā šchi schkiršana noteef, tas atkarajās no dauds apstahkleem. Baltijā ta notika tahdā weidā, ka pee pirmās kapitalisma parahdšchanās semneeku apstahli kluwa tik neissafami slitti, ka tee bareem behga no sawas tehwu tehwu semeš us Kreewiju, Voleem, Leischeem un tam pilichtam, kuras winus usnehma, waj weentahrschi flapstijas meschos.

12. Kad madis pilns, tam jaluht.

It wiš wehsturneeki, isnemot latweeschu dischtantikos wehstures wiltotajus, ir weenos prahtos, ka tikai sem zaristās Kreewijas ehrgta spahrneem latweeschu semneeki iswirta no dsimtkaudim par pilnigeem wergeem. Werdšiba sašneedsa sawu tumschako un negantako weidu keisareenes Katrinās II. waldibas laikā. Wina kluwa neissafami grubta fewischki tapehz, ka ari Baltijā kapitalisms usahka nahwes zihnu pret feodalismu. Feodala muischneeziba, pati leikē eeschnaugta, schnaudsa un šuhza semneekus, kuri bij nodoti winas neaprobeshotā warā. Semneeku stahwolkis bij tik grubts, ka tee, neluhtojot us barbaristajeem sodeem, bareem behga, kurch patapdami. Pilnigi nepanesams semneeku stahwolkis tika padarits zaur keisareenes Katrinās dauds apgwilseto reformu no maija 3. d. 1783. g.

Par scho reformu ir karastitas plaschas un pamatigas grahamatās,¹⁾ kuras wifas dabujamas Baltijas labatās bibliotekās. Tapehz es winas sikhumus neatstahstischu. Uygaismoschu tikai winas ekonomistos un politistos zehlonus un eewehrojamas fetas.

1) Veem. H. W. Supel, die gegenwärtige Verfassung der Rigischen und Der Revalschen Statthaltertschaft. Riga, 1780. Un no jaunakeem laikeem Fr. Bienemann „Statthalterchaftszeit“, Leipzig, 1886. Tad ihfaks apraksts: J. Eckardt „Die baltischen Provinzen Rußlands“, Leipzig, 1869. 130—259 lp.

Mehs jau finam, ka Peteris Leclais atdewa (restitueja) Widsemes muischneefem wifas sweedru waldibas ainemidās (reduzetās) muischas. Un proti, atdewa pilnigal un schehligal, nekā bij solijis un nelā pašči muischneefi bij sagaidijuschi (Bienemann „Satthalterſch“. 51 lp.). Zara eezeltā restituzijas komiſija lika waditees wairal no ſchehligas ſrēš, nekā no ſtingrām teeſibam. Neeuen daudsi tahdi muischneefi dabuja muischas, kureem uš tām nebija nekahdu teeſibu, bet loti daudsu baronu teeſibas ari tika pahrlabotās, tai finā, ka agrafeem muhscha lehnū (Lebtagsgüter) turetajeem dewa no tehwa uš dehlu pahrejofchu lehnū teeſibas (Mannslehen), un agratās Mannslehen pahrwehrita par Geſammthandlehen, ſchiš atkol par alodijam. Tas notika ſewiſchi zaur to, ka kreewu eeredni newareja ſapraſti daſchadās lehnū teeſibas, kuru — aiš augſchmineto galweno lehnū weidu daſchadās ſakopofchanas — bij pawifam 24.

Petera pehzmahzeju laikā, ſewiſchi ſem keiſareenem Katrinās I., Annas un Eliſabeteš, Baltijas muischneefi praktiſki rihkojās ar ſaweem nowadeem, tā ar alodijam, lai gan pateſibā, neluhkojot uš restituzijas komiſijas pahrmeh. Igi labwehlgo rihkofchanos, tika masa dala muiſchu bij nahkufchas wīnu turetaju pilnigā ihpaſchumā. Leelākā dala bij pehz lehnū ſahrtibas aišdotās krona muiſchas; un proti 1782. g. Widſemē wehl 188 muischneefi tureja ſawus nowadus uš wiſſiſtikām lehnū teeſibam (Bienemann 52. lv.).

Sagad, kur eefahitās ar muiſcham dſihwa tirgoſchanās un ſpekulazija, tagad ſem gadijuma bij daſchām perſonam no ſwara peerahdit, ka ta un ta muiſcha waj nowads naw winas turetaja ihpaſchums, bet tikai ſchahda waj lahda weida lehnū muiſcha. No tehwa uš dehlu pahrejofchas lehnū teeſibas (Mannslehen) peem. zehla gahmā, ja gribeja ſeweeſchu ſahrtās gimenes peederigos atraidit no mantofchanas. Kopejas rofās (Geſammthandl) lehnū teeſibas uſſwehra, ja gribeja peerahdit, ka kahdu muiſchu pahrdodot, tam un tam ir preeſchrofa pee pirtſchanas (Nāherrecht). Ari, pee konfurſeem tas fritā ſwarā. Tā zehlās milſums prahwu, turās tika teefas preeſchā peerahditš, ka Widſemes baroneem naw ihpaſchuma teeſibu uš winu turetām muiſcham. Tas wehrita ari waldibas uſmanibu uš ſewi. Waldiba eepraſtija ſarakſtu par Widſemes lehnū muiſcham un ſtingri aiſleedſa pahrdot, eekhlāt waj apraut paradeem no tehwa uš dehlu pahrejofchu lehnū muiſchas be eepreeſchejas zara atwehleš. Pahrs muiſchu, kuru turetaji bij pahrkahpuſchi ſcho aiſleegumu, tika no krona eewiſktas. Widſemes baroneem bij nobihliš leelš. Gahja baumas, ka keiſareene taiſotees reduzet atkal wifas lehnū muiſchas. Tas jau ir tas taiſnais zelſch, pa kuru uš lauteem kapitaliſms nobihda pee maaš feodalizmu.

Bei Kreewijā kapitaliſtu ſchēra bij ſamehrā wahja. Tapehž Katrina II. bij ſchehliga pret muiſchneefem. Ar weenu ſpalwas wilzeenu wina pahrwehrita wifas Widſemes lehnū muiſchas par alodijam, t. i. par winu turetaju pilnigu priwatu ihpaſchumu.

Pihdi ar to atzehla muiſchneefu peenahſumu uſtūrei kara ſirguš, kurſch peenahſums guleja uš wiſam lehnū muiſcham no pat ſen-ſeneem laiteem.

Sinams gon, kara sirgu un jahtneeku ufturu muifchneeki weenmehr peedfina no femneekem. Bet tronis to lihds fchim praſija no muifchneeka, un no femneekem makſatee nodokli tifa eerehſinati tanis nodewas, furas teem bija jadod muifchai.

Sagad fara ſpehta ufturam tronis peedfina taiſni no femneekem galwas nau du — 70 kap. if no wihreeſcha dſtumuma dwehſeles un 2 kap. pee katra rubla. Zaur to tifa femneeku jau ta nepaneſama nodewu naſta pawairota par diwam treſchdalam; un ar to bij femneeku pazeetibas wadſis pahrpildits: **1784. g. iſzehlas wiſpahrejs femneeku dumpis.**

Junija 15. d. Rigas generalgubernators Brauns raportē keiſarenei no Smilienes: Jau ſchi mehneſcha 11. un 13. d. es ſnoju Zuhſu Majeſtati par ſchejeenes femneeku dumpi. Sagad waru wehſtit, ka fazelſchanas wiſa gubernā ir tit wiſpahreja, ka es neſinu neweena nowada, tur buhtu wiſs meerigi. Un ja ari daſchās nedaudſās weetās wehl naw ſahtuſēs atlahta kuſtibu, tad tur femneeki tikai gaida, lihds ees wiſpahrejs dumpis walā. Teefas ſungeem uſbruht, wirſneekus ſanem ar dſku nezeenibu, un femneeku leelata daſa praſa brihwibu no wiſeem klautcheem. Daſchi grib ſawu galwas nau du paſchi rentejās eematſa: . . . Ziti grib makſat wairaf galwas naudas, nekā no teem praſa . . .

75 gadus ſhini prowinzē waldijis wiſpahrejs meers un nekad naw ſaſlehjuſchees pret waldibas pawehlem. . .²⁾ Es gan eſmu abos latweeſchu aprinkos ar diweem Pleſkawas karabineeſchu pulka ſtadronem femneekus atturejis no ſleptawibam un dedſinaschanas, lai gan teit kuſtiba pilnās leefmas. Sagad es redſu, ka nelahdi waldibas ukafi teit wairs newar lihdsiet. Man jarihlojas ar ſtingribu un ſmagem ſodeem, tiklihds buhs peeteekofchi kara pulki peenahkuſchi. Bet tā ka lihds ſchim ſaldatus neredſu eerodamees, tad raudſiſchu ſcheit turetees lihds ſchi mehn. 24. deenai. Tad man nelas wairaf neatlits, ka atkahptees uſ Rigu un gahdat par ſawas dſihwibas droſchibu, bet ſemi ar wiſeem muifchneekem atſtaht buntawneeku warā. Maſajam aprinku pilſehtinam wini draud uſbruht, tās nodedſinat un winu eedſihwotajus opkaut, tapeh3 ka tās netura winu ſanti. Katrā pilſehteli ſtahw tikai 6 panihkuſchi wihreli, furus ſcheit dehwe par ſaldatu garniſonu. Man bij wiſi kaut zil derigi ſaldati no uſſtahditeem preekſhpulkeem jaaifſauz, lai gahdatu aprinka pilſehtam daudſmas droſchibas. Pleſkawas karabineeſchu regimenti es patureju ſcheit, lai gan tai bij pawehlets marſchet uſ Peterburgu wehl eefams tās gaidamās 3 regimentes peenahkuſchas. Bet ſchi karabineeſchu regimente nebuht neſpehi nowehrſt tās breeſmas, kas ſcheit ſagaidamas. Muſhu kaimineem ſchee apſtahtki newar palikt apſlehpti un tureenes awiſchneekem buhs gadijums labi aprakſtit Widſemi. . .” (Bienenmann 191. lp.).

Dumpis bij teefcham nopeetns. Raunas femneeki gahja apfahrt uſai zinadami latweeſchuſ uſſtahtees par ſawam teefbam. Krimuldā un Engelharta muifchā bij wiſi femneeki kahjās. Smiltene, kura peedereja paſcham general-

²⁾ Tas nu gan naw taiſniba. 1777. g. bij daud3 weetās eewehrojami nemeeri, bet tee bij tikai weeteji, ne wiſpahreji. Bet ari peh3 ſcheem nemeereem waldiba atgahdinaja muifchneeziſbai, lai tatiſchu iſpildot ſahdu daſu no 1765. g. landlago lehmumeem.

gubernatoram, semneeki peepehra sawu dsimtkungu un Baltijas prowintſchu galwu. Ari Dikloš kustiſta uſleefmoja. Walmeeraš birgeli apbrunojāš un ſagatawojāš uſ aiſſtahweschanoš. (Merfel. d. Petten. 247. ſpp.). Tāpat ſeemetoš: Haſelawā, Karolenē un Rapina muiſchā.

* * *

No wiſām taiminu gubernam ſchurp ſaſuhtitee ſaldat! gan apſpeeda. dumpineekuš, pee tam daſchāš weeiāš pluhda daudš aſinš. Tā, peem, Rapina muiſchā iſnahza aſa ſadurſme, kura krita 5 ſemneeki un 8 tiſa ſmagi eewainoti. Ari 4 ſaldatuš eewainoja. Dumpja apſpeeſchanaſ ſeloja barbariſta „uſtuhtitaju“ un „wadonu“ ſodiſchana un pahmahziſchana ſpizruhtem. Bet panahkumš dumpim bij leeš.

Tuhlin junlia 27. d. eeradāš no Peterburgaš Rigā 2 ſenatori, grafš Woronzewš un knaſš Dolgorukowš iſpehlit ſemneeku nemeeru zehlonuš. Tce pahrlleezinajāš, ka nemeeru teeſchāš zehloniš taš, ka daudſi baroni ſamatſajuſchi par ſemneekeem galwaš naudu un uſlikuſchi par to neſamehriqūš klaufchuš. Bet wini newareja neredſet ari ſemneeku wiſpahrejo nepaneſano ſtahwokli, un tapeh3 pawehleja, lai taſchu baroni iſpildot 1765. g. landtaga nolehmmumu un eeſuhtot ſawu ſemneeku klaufchu ſaraſtuš. 19 gadu laiſā Wiſſemeš baroni to nebij paguwuſchi iſdarit! Beſ tam tiſa uſdoiš apriaku maſſchaleem uſ to luhtot, ka ſemneekeem netiktu pahri daritš.

Waldibaš reformu ſolijumi gan palika pa leelalai daſai tilai ſolijumi. Welti daſchi liberali muiſchneezibaš preineeki nopuhlaš ſcheit apraſtamā laiſa zihnaš un kuſtibāš noſtahdit tahdā gaimā, it kā baroni buhtu bijuſchi weenigee, taš pretojāš ſemneeku ſtahwokla uſlaboſchanaſ un augſtā waldiba buhtu gahdajuſe naſt' un deenu par Baltijaš ſemneeku labklatiibu. Wateſtibā nebij eeſpehjamš, ka kreewu waldiba, kura taſchu ſaſtahweja no kreewu muiſchneekeem-dsimtkungeem, buhtu deeſ kā warejuſe ruhpeteeš par Baltijaš ſemneeku ſtahwokla uſlaboſchanaſ tai laiſā, tur paſchā Kreewijā dſimibuhſchana bij ſaſneeguſe wiſrupjatāš werdſibaš weidu. Eſſtatidameeš wehſturē, mehš ari teeſchām redſam ſchiš muhſu aiſdomaš apſtiprinameeš.

Tā, peem, Wiſſemeš junturi jau 1765. gadā bij formali peeſkrituſchi waldibaš preeſſchlikumam, kura §§ 9—12 dod ſemneekeem teeſibu ſuhdſet dſimtkunguš pee teeſaš par likumigi eeguhtāš mantāš nolaupiſchanaſ, pahrlleezigu klaufchu uſlikſchanaſ un neſchehligū moziſchanaſ. Kā jau mehš augſchā redſejām, 1765. g. landtagaš ſcho teeſibu gan iſſahſaja un iſkehmoja, peeſprouſdamš tai noteikumuš, ka ſemneekam, eeſamš ſuhdſet, jaiſpilda junktura nelikumigā pawehle, ka ſuhdſibu war eeſnecgt tilai paš ſemneekš perſonigi un mutiſki, un ka „nedibinataš“ ſuhdſibaš bargi ſodamaš. Bet, lai ari apzirptā un iſkehmotā weidā, tad ſuhdſibaš teeſiba latweeſchu ſemneekeem tomehr bij. Scho teeſibu pilnigi teem atnehma augſtā waldiba 1783. g., eeweſdama Wiſſemē un Jgaunijā paſiſtamo gubernu ſahrtibu (Stadthalterſchaftsverfaſſung), kuraš 124. pants noteiz, ka Baltijaš teeſu eeſtahdeš neweenu leetu nedrihſt iſſpreeſt ſitadi, kā pe h3 wiſpahrejeem walſſi likumeem. Sawā ſinā taš bij progrefiwwš noteikumuš, jo taš aprobeſchoja Wiſſemeš riterſchaf-

teefchu „labeeguhlo“ wifuwarenibu. Bet latweefchu femneefem taš atnehma
tarru fuhdfefchanas teefibu, jo kreewu wišpahrejee walfiš litumi femneefem
zeefchi aišleedſa zelt pret dšimfungeem fahdu nebuht fuhdfibu. Neeuena teefa
nedrihfsteja tahdaš fuhdfibas peenemt. Tā mehš redſam, ka pat gadijumos,
kad augſtā waldiba negribeja kalpot Wišfemes junkuru interefem, femneeku
ſtahwollis ſem winas eeſpaida ahtraf paſliktinajāš, nešā pahrlaboiāš.

Ne waldibas iſchinawneeki, ne riterschaptes ſila junturi naw femneeku
draugi. Bet tomehr, ſahkot no 1784. g ne waldiba, ne riterschayte nebeidi
runat. ſpreest un rakſtit par femneeku ſiahwollia uſlabofchanu, tapeh3 ka paſchi
femneeki nemitofchi rauſtija ſawas wergu lehdes. Sahkot no 1784. g. fem-
neeku nemeeri atfahrtojāš weenmeh r. Ur lodem un ſchpihfruhtem tee
nebij apmeerinami. Weenigāš drofchš lihdfelliš ruhgftoſchu tautāš mafu
apmeerinaſchanai ir maiſe. To eewehroja ari daſchi prahtigalee un taſhredſi-
galee muiſchneeki. Un to eewehrot nebij gruh3, tapeh3, ka peh3 katra jauna
ſpaida, peh3 katra junturu waj waldibas mehginajuma, padarit ſmagaku uš
femneeku ſameeſcheem gulofcho naſtu, nemeeri uſleeſmoja no jauna. Bij
ſaidra leeta, ka meerš un labkrahjiba wareja nodibinatees titai tad, ja fem-
neeku nepaneſamāš naſtaš teef maſinataš. Leela franſchu rewoluzija kuraš
ſtari toreiš ſchaidijāš pār wiſu Ciropu, darija ari ſawu eeſpaidu. Tā radāš
paſchu Wišfemes junkuru ſarpā wihri, kuri eeſahſa nopeetnu, ſiſtematiſku
zihnu pret latweefchu femneeku werdſibu un Wišfemes junturu leekundſibu.
Šho zihnitaju preeſchgalā ſtahweja Friedrichš Wilhelms von Siewerš.
Wina draugi un galwenee pabalſtitaji bij: Stufmanu un Roſneſeš baroneš
Georgš von Bayerš, Morigš von Gerſtdorffš, Guſtafš Johannš von Bud-
denbrockš, Ottonš Friedr. von Biſtohtorſš, Karlš Ottonš von Tranſehe-
Roſeneckš, grafs Ludwigš Auguſtš Mellniš, Georgš von Bockš u. 3.²⁾

Šcheem palihdſeja wairaf iſglihtotu jauneku, ſewiſchki no Wahzijas
ſchurp iſraſtiti mahiſkolotaji, kuri bij wairaf waj maſaf aplipufchi ar Leelāš
i auſchu rewoluzijaš idejam. Updahwinataſis un ſparigataſis no talaita
liberalajeem wahzu inteligenteem bij Garlicheš Merkelš, ap turu pulzejāš
wiſa ſchejeeneš brihwdomataju draudſe.

Jit ahprahthigi ſihſti muhfu Baltijaš atpatahrahpuligee junturi un winu
nopirtee tintes kalpi turas pee ſawām priwiligijam, kuraš ir paſchaš ſewi
pahrdſihwojuſchaš un ſluwuſchaš paſcheem priwiligeteem par kaſla walgu, to
mehš redſam muhfu deenāš. Politikā neiſglihtiba un barbariſka neſinaſchana
ſaimneeziſtoš un wehſturiftoš jautajumos toreiſejo junkuru ſarpā nebij maſafa
kā tagad. Ta ir wiſu ſila junturu rakſturigā ſihme, ka wini idiotiſſi turas
pee ſawām reiſ eeguhtām preeſchrozibam; un jo neattiſtiatš winu prahtš,
jo ſiipraſš ir winu waldifchanas inſtinktš. Uš femneeku nemeereem un to
raditaš ſaimneeziſba friſeš Wišfemes muiſchneeziſba ſlihta paradoš kā duhnāš.
Wišfemes muiſchneeku paradu kopuma jau ſneediāš pahri par 11 miſloneem
rublu. Daudiſi bankroteja, ziti taiſijāš bankrotet. Bet tad augſchminetaš don

²⁾ Stat. Merkel: Die freien Letten und Esten. Eine Erinnerungſchrift zu dem am
6. Jan. 1820. in Riga gefeierten Freiheitsfeſte. 169. lapp.

Baijers 1792. g. landtagâ lita preeſchâ uſlabot ſemneetu ſtahwolli apmehram tahdâ mehrâ, tahdâ riterſchapte apſolijufes 1765. g., tad wina preeſchlitumſ tifa iſgahſis zauri, lai gan fatrs dauſs maſ prahtigſ zilweſs bij pahrlleezinatſ, ta taſ ir taſ wiſmaſataiſ ſoliſ, taſ Widſemeſ muifchneeſibai ſperamiſ, ja ta grib nodibinat ſemê meeru un titi pee lablrahjibaſ.

Ka pat leelaſâ dala no landtaga lozeſleem to tumſchi ſajuta, lai gan ſawâ gara aprobeſchotibâ newareja ſkaidri ſajehtg, to leezina taſ, ta tai paſchâ 1792. g. Friedr. Wilhelmu v. Siwerſu eewehleja par gubernas muifchneeſibaſ marſchalu (tâ gubernas ſatwerſmeſ laiſâ ſauza landmarſchaluſ). Schini amata wiſſch nepalaيدا garam neweenu gadijumu. no jauna neeſuſtinajis un neufſwehriſ agrarreformu nepeezeſſchamibu.

Augſtâ walddiba winam palihdſeja zaur to, ta arween jauneem ſpaideem ſpeeda ſemneekuſ neapfluſt. 1783. g. eeweſto galwaſ naudu paaugſtinaja 1794. g. juniâ uſ weenu rubli, wehloſ uſ 113 kap. un 1797. g. dezembri uſ 126 kap. Beſ tam tifa 1796. g. iſdotſ jaunaiſ refruſchu liſumſ. Vehz katra ſpaida pawairojuma ſemneeku nemeeri atdſihwojâſ un uſleſmoja drihſ weenâ, drihſ otrâ mala, lihſ 1797. g. tee pahrnehma atkal wiſu Widſemi.

Taſ peſpeeda pat wiſatpaſalrahpuligatoſ junkuruſ uſklaufit un pahrdomat Siwerſa un wina draugu preeſchlitumuſ. Zaur to un ne zaur tahdâm nebuht ahrfahrtejam runataja dahwanam iſſkaidrojamaſ, kapeh3 Widſemeſ baroni ſawa 1795. g. landtaga preeſchwaſarâ tifa tit loti aiſgrahbti no Karla Sontaga uſ Siwerſa pawehli turetâ ſprediſka, ta nolehma to iſdot drukâ ſewiſchkaſ broſchuruſ weidâ un dahwinaja runatajam wiſaſ muifchneeſibaſ wahrdâ dahrgu tabataſ doſi. Brotamiſ, ta ſem tahdeem apſtahleem landtagſ ari uſmanigi noſklaufijâſ Siwerſa agrarreformu preeſchlitumuſ, kuri iſgahja uſ ſemneeku klaufchu aprobeſchochanu. Jautajuma iſſchſirſchaneu nolehma atſtaht muifchneeſibaſ konwentam, kuſſch lai ſawuſ ſpreedumuſ zaur apriſka marſchaleem paſino baroneem. Schee tad taiſſchot ſawaſ perſihmeſ pee konwenta lehmuma un apſwehrdamaſ wiſaſ tam peeſuhitiâſ peeſihmeſ, konwentaſ tad taiſſchot galigu ſpreedumu, kuſſch uſſtatamiſ par landtaga nolehmumu.

Muiſchneeku konwentaſ ſanah3a 1796. g. julliâ. Beſ ta paſcha gada ſeptembri uſ keiſareneſ powehli tifa eeſantſ ahrfahrtejſ landtagſ, kuram bij janofahrto ehdamâ peegahdaſchana kara ſpehſkam. Scho gadijumu Siwerſſ iſleetoja, lai atkal eeſuſtinatu agrarreformaſ jautajumu. Neluhkojot uſ aſo oſoſiziju no atpaſalrahpulu puſeſ, reformaſ draugeem iſdewaſ ſchini landtagâ iſdabut zauri nolehmumu, kuſſch, galwenos puntos peeſleedameeſ 1765. g. landtaga lehmumeem, eewehrojama mehrâ uſlaboja ſemneeku apſtahluſ, tuwi nadamaſ winuſ teent, ſahdi paſtahweja ſweedru walddibaſ laiſâ. Semneekuem tifa dotas pilnigaſ ihpaſchuma teeſibaſ, klaufchuſ ſamehroja ar ſemeſ eeneſigmu un leelumu un eeraſtija waku grahmatâſ, aprobeſchoja un ſinamoſ gadijumoſ pat aiſleedſa ſemneeku pahrdochanu u. t. t.

Walddibaſ aziſ ſchee muifchneeſibaſ reformu projekti tomehr neatrada ſchehlaſtibu. Generalgubernatorſ toſ nodewa 4 ſenatoru apſpreeſchana. Tee zehla daſchadaſ eerunaſ, no kurâm galwenâ bij ta, ta ſemneeku pahrdochanaſ

aprobeshojums esot pilnigi nefaweenojams ar Kreewijs walsts un fainneezibas eestahrojumu. „Semneeku pahrdoſhanas oprobeshojums ir neween pret: brihwai tirdſneeziftai fatikſmei (dem freien Comercio und der freien Communication entgegen), bet taiſni kaitē to muifchneeku intereſem, tureem ir wairaf ſemneeku, nekā wini ſpehji mitinat un furi tapehzi ſpeesti ſawuſ ſemneekuſ pahrdot.“

Tas dewa duhſchu Wiſdemeſ reakzionareem no grafa Jahna Gottlieba Mūniſha ſcheedra. Tee greesjās ar luhgumeem un ſuhdſibam pee waldbiſas un pee zara, un landtaga reformu projektta apſtiprinaſhana tā ari nowilzina: jās. Bet reformam cemigt nelahwa weenmehr affahrojofchees ſemneeku nemeeri. Tapehzi pat keiſars Pawiſ, kuſch noſehdās uſ trona pehzi Katri: nas II. nahweſ un kuſch wiſpahr paſiſtams tā loti ſtingrs deſpots, atzehla gan ſawas preeſchgabhejas eezelto gubernu ſahribu un atdewa muifchneekem winu agrafās priwilegijas, newareja palikt weenaldfigs pret latweeſchu ſemneeku likteni. Winſch pawehleja generalgubernatoram luhſot uſ to, ka wiſā klufibā tiftu ahiri un ſtingri iſmekletas ſemneeku ſuhdſibas pret baroneem un ka pehdejee pahrleezigi nepaaugſtinatu ſemneeku naſtas. Tas patſ keiſars Pawiſ ari iſdewa pirmo ſemneeku aiſſardſibas likumu (piln. lit. trahj. Nr. 17909 no apr. 5. d. 1797. g.), kuſch aiſleedſa ſwehtdeenās ſemneekuſ dſiht pee darba un noteiza klauſchu mehru uſ 3 deenam nedelā.

Tā no weenas puſes ſemneeki ſpeeda titlab riterſchapti, tā ari waldbibu domat uſ winu liktena uſlaboſhanu. Bet no otras puſes, tāſ perſonaſ, kuras aktiwi uſſtahjās un darbojās nepezeefchami wajadſigo reformu labā, tiſa uſ wiſbarbariſtako ſoditās un wajatas. Nemas nerunaſim par ſemneekem, kuruſ uſrahdija par „buntawneeku“ wadoneem un „kuhditajeem“. Seem, protams, nepaliſta ne ahda, ne gala uſ ribam. Bet pat Siwers tiſa diwreiſ atzeltſ no amata par to, ka winſch ſawā ihpaſchibā tā kahdas komiſijas preeſchfehdejaſ, kam jaluhſo zauri ſemneeku ſuhdſibas pret baroneem, gribeja iſpildit landtaga lehmumu un keiſara pawehli, ahtri un ſtingri iſmekledams un iſſpreefdams ſemneeku ſuhdſibas.

1801. g. mārta 23. (11.) d. pehzi keiſara Pawiſa noſchnaugſhanas nahza uſ trona wina dehlſ Alekſandriſ I. Semneeku lecta uſ laizinu eeſnauda, bet 1802. g. jaunſ ſemneeku dumpiſ to nelaiſni uſmodinaja; un 1803. g. landtaga heidſot iſſtrahdaja likumu projektta, kuru keiſars Alekſandriſ I apſtipri: naja 1804. g. februara 20. d. un kuſch tapehzi paſiſtams ſem noſaukuma:

„1804. g. ſemneeku likumi“.

Œhee likumi iſſchkir ſemneeku kahrtā 3 ſchliſas, kurām dod katrai ſawas teeſibas. Wiſpirmiſ likums zeeſchi ſchkir arajuſ no muifchas deendereem un pirmo ſchkiru (arajuſ) atkal eedala ſaimneekoſ un kalpoſ, pee tureem peeder ari walineeki.

Uraji pehzi ſchī likuma kluwa atkal par dſimtklaudim. Tee newareja atſtaht ſawu dſihweſ weetu un baroniſ newareja toſ pret winu gribu pahrzelt uſ zitu nowadu. Tāpat toſ newareja pahrdot beſ ſemeſ. Saimneekoſ wareja buht ſawu mahju ihpaſchneekoſ waj muifſcha rentneekoſ, kura behrni manto

sehwa rentes weetu. Sitai ja kahds fainneeks eestidsis tittahl parados, ka wina paradi ir leelafi, nefa wina mahju diwafhriteja wehrtiba un ja teefa atsihst fainneeku par nesphejigu fainneekot, tikai tad wareja fainneekam atnemt wina mahjas un tas peefrita tad wina mantneekeem un proti — wezakajam dehlam. Ja ari to pagasta teefa atsihst par nesphejigu fainneekot, tad mahjas manto otis brahlis u. t. t. Ta fawtko dselsu inwentaru manto mahju mantineeks, pahrejo mantibu isdala starp ziteem behrneem.

Semneeku semi eewillt baronam ir gan alkauts, bet tikai tad, ja tas war peerahdit, ka wina muishas seme ir famehra ar semneeku ffitu tif mafa, ka it uf darbneeku un sirgu neisnaht ne 2 puhweetas muishu tihruma; un ja tas bes tam peerahda, ka muishas robeshas zitas apstrahdashanai derigos semes naw.

Bet ari ja schee nosazijumi peepilditi un baronam teef dota teesiba peeweenot semneeku semes gabalu muishu tihrumeen, tad barona peenahstumis ir isliktajam fainneekam atlihdinat wisus uf mahju pahrlaboshanu isleetos fweedrus un bes tam sinamu „abtraku“, kursch ir noteikis famehra ar mahju leelumu (it pa dahlderu semes — 2 rbl. fudr.).

Bes tam semneekeem ir teesiba leetot muishu meschus, ja wineem pascheem meschu naw, teesiba prasit no muishas pabalstu, ja teem eerahda jaunu mahju weetu un pehdeji teem ir pilnigi neaprobeshotas ihpaschuma teesibas par wisu sawu mantu.

Klauschi un nodolki ir zeefchi noteikti un ar semes leelumu un wehrtibu famehroti. Mahju wehrteschana noteek pehz sweedru metodeis un uf winam usliktos klauschus un nodolkus barons newar paaugstinat. Zaur to wisi meliorazijas darbi naht semneekam par labu.

Maises pahtagu barons un wagare wehl gan pilnigi nesar wadsi, bet leetot wini to drihst tikai pee muishu darbos atsuhtiteem darbneekeem un pee muishu deendereem. Saimneeki no schi haudijuma ir atswabinati. Un ari pee pirmo diwu schkiru peederigeem bij noteikis foda mehrs.¹⁾ Tapat ir zeeti noteikti gadijumi, kuros scho fodu drihst uslikt.²⁾

Muischneeks, kas schos noteikumus neispildija, wareja tift fodits ar naudas fodu lihds 300 dahld. un par neschehligu apeeshanos ar semneekeem winam wareja teefa atnemt muishas pahrwaldishanu un paschu nodoshanu takla teefai.

Usppeests muishas deenests, furu lihds schim wajadseja katram usnemees, furu fungs gribeja, tagad ir atzels. Prezeschanas teesiba, fura pehz tam, kad bij aisleegis schkirt un pahrdot atsewischki laulatus pahrus, pilnigi atfarajis no barona, tagad teef dota wiseem semneekeem un semneezem. Refruschus wairs nedod fungs, bet pagasti.

¹⁾ Wareja eestodsit pee uhdens un maises ne ilgaf ka uf 2 deenam un weselibai nekaitigas telpas, waj nodot pa muguru ne wairaf sa 15 lasdos.

²⁾ Tee nu ir gan ta noteikti, ka war uslikt weenmehr. Gadijumi, proti, ir schahdi: 1) Ja muishu deenderu waj muishas darbos atsuhtitee darbineeki eedsehruschees trauze funga meeru waj dara fungam schahdi; 2) ja wini ir rupji waj nepaklausigi un neatdod fungam peenahzigo godu; 3) ja wini dara sawu darbu nolaidigi. ta ka fungs atrod par wafadjigu speest tos pee labatas peenahlumama ispidishanas.

Ari teesu eestahdes tika dibinatas, fur semneeki neween wareja mellel taishibu, bet ari paschi spreesht lihdj. 1) Pagasta teesa fastahweja weenigi is semneekem (lai gan fungs bij spreedumu apstiprinatajs); 2) draudles teesa ar 3 semneeku peefehdetajecm; 3) semes teesa (Landgericht) ar 2 semneeku peefehdetajecm. Augstakā instanze semneeku leetās bij wiršemes teesa (Hofgericht).

Tahdas bij wišpahr araju teesibas. Bet tā jau teizu, starp arajeem bij fainneeki apbalwoti ar daschām eewehrojamām preekschrozibam, no furām galwenās ir: 1) fainneekus newareja fodit fungs ne wagare; 2) fainneekus newareja nodot saldatos. Ja pee tam eegaumejam winu fainneeziski nodroschinato stahwolli, tad waram fazit, ta schi semneeku schkira (fainneeki) zaur 1804. g. likumu eeguwa pilnigi apmeerinoschu stahwolli. Sewischi pehz scho likumu papildinajuma no 1809. g. fainneeku stahwollis bij tik labš, zit weentāš wareja buht, paleektot us lihdšschinejeem feodalijam pamateem.

Ne tik labš bij kalpu un wafineeku stahwolliš. See gan peedereja ari pee araju kahrtāš un newareja tilt pret paschu gribu pahrzelti zita nowada robeschās. Bet tajā nowadā, fur tee dšihwoja, tee bij padoti fainneeku schkiras warai. Pagasta teesa toš pehz wajadsibas pahrzilaja un isdaliija starp teem fainneekem, kureem bij strahdneeku wajadsigš. Pagasta teesa islasija freewos dodamos rekruschus un, protams, aisdewa toš, kuri bij fainneeku kahrtai nepatihkami. Waldiba noteiza kalpu algas.¹⁾ Tā tā fainneekem nebij behda par to, ta waretu palikt bes strahdneekem waj ta strahdneeku algas waretu fazeltees.

Wehl wairaf nešā kalpus, 1804. g. (resp. 1809. g.) semneeku likumi peespeeda walineekus, kurus speesch nomestees un apstrahdat kahdu semes gabalu, waj atkal eet pee fainneeka par kalpu. Ja ne, tad fungs toš wareja nemi muischu darba par algu, kuru noteiza aprinkā teesa waj ari pret „obroku“ laist strahdat tuwalajos meestoš un pilsehtās.

No schim araju schkiram stipri atschkiras muischu deenderi, kuri nebij pee semes fahsiliti un tadehl wareja tilt pahrdoti bes semes, lai gan ne zitam tā Widšemes muischneekam. Maises pahtagas leetoschana pee schis semneeku schkiras gan bij aprobeschota tapat tā pee kalpeem un wafineekem. Bet tā fa tee weenmehr bij funga tuwumā, tad wixi to ari dabuja wišbeeschaf baudit. Saldatos nodot muischu deenderus pagasta teesa newareja, bet fungam bij teesiba kuru katru muischu zilweku nodot saldatos kahda araju kalpa waj walineeka weeta.

¹⁾ 1809. g. semneeku likumu papildinajuma §§ 39, 41, 43 un 44 noteiz prežeteem kalpeem schahdu algu: Puspeektas puhweetas semes, pus puhweetas krumu semes, Amuzu weetas jeb puspeektas puhweetas plawas, gabalinu dahra un ganilles. Pee tam schahdam kalpam bij jastrahda ar sawu sirgu un darba rihkeem. Neprezejees puifis dabuja: Dšihwolli, kosti, if pa 4 gadeem weenu laschoku, if pa diweem gadeem weenus swahrus, 1 pahru bischu, 1 wadmals šamsoli, 1 pahru auteku un katru gadu 3 krektus, 3 pahrus nahtna bischu, 3 pahrus pastalu, 2 pahrus wilnas seku un bes tam weenu pus-puhra weetu bandu semes. Uhdšigi zecti noteikta bij ari kalponu alga, no kuras tomehr dafu malfaja nandā.

13. Dlimtbuhšchanas atzelschana.

a) Winas zehloni.

1804./9. semneeku litumus isdodot, bij Siwersa un wina zihnas beedru mehrkis safneegts. Semneeku, sewischki wianu saimneeziskā sinā eemehrojamakās dalas — saimneeku stahwotkis bij pilnigi nodroschinats un pret pahrestibam litumiski aissfargats.

Ra muischneeku leelai dalai taš nebij pa prahtam, taš pats par sewi saprotams. Jo sewischki baroneem bij ko pihtees tapeh3, ta klauschu notahrtoschanas dehl bij japahrmehri un janowehritē wisa semneeku seme, kas maksaja milsu sumas un mehrischanas komisijas darbus pahrluhfoja Widsemes leetu komiteja Peterburgā, kur starp ziteem Siwersa draugem sehdeja ari grafs Mellins; kurfch lepni sazija: „Es neesmu muischneeku fahrtas preefchstahwis, bet s e m e s preefchstahwis“ (winfch bij landrahts).

Bet ari semneeki nepeedsishwoja no jaunā lituma dauds preeka. Sahot no 1805. g. Kreewija stahweja weenmehrigos karos ar Napoleonu. Bes tam 1807. un 1808. g. usbruka wišpahreja nerascha, un turklaht Napoleons pee-speeda Kreewiju peedalitees pee tā sautā kontinenta aissprostojuma. Spih-tedams Anglijai, Napoleons, proti, aisleedsa wišam Eiropas zeetsemes walstim iswest us Angliju waj eewest no tureenes kahdas nebuht prezes un pawehleja apkhlal wišus Anglijas pawalstneeku ihpafchumus, kas atradās kahdas nebuht Eiropas zeetsemes (kontinenta) walts robeschās. Echo spihites darbu wehsturneeki nosaufuschki par kontinenta aissprostojumu. Un taš pilnigi pahtrauja Baltijas ahrejo tirdsneezibu, kura galwenam fahrtam gahja us Angliju. Blašis peeminot, it pilnigs taš pahtraukums gan nelad nebij. Sem neitralas slagas itā isfuhtits un eenahza daschs labs kontrabandas fugittis, kura ihpafchneeki zaur tahdu knisi pelnija milsu sumas. Sewischki slawena un gandrihs par parunu iswehrtusēs schini sinā ir „Tenerifas slaga“. Wehl ishetradesmitos gados laudis atminejās wairaf Rigas bagatneeku, kuri pee sawas bagatibas tufuschi sem „Tenerifas slagas“. No wišpahreja lauschu posta daschi ismanigi „kulati“ katurreis prot sew kalt kapitalus.

Beh3 Napoleona tareem eestahjās semkopibā ihšs, bet krašchns seedu laiks. 19. gadu simtena pirmos 20 gados Reetumu Eiropā labibas zenas pazehlās waren augstu. No 1816.—1820. g. Londonā maksaja puhrs kweeschu ap 9 rub. (1 zentweits — 18 schil.); Wahzija puhrs kweeschu maksaja pahri par 5 rub. (1 zentners — 10,31 markas); puhrs rudsu tai paschā laitā Prufchos maksaja 4 rub. (7,58 markas zentneris.¹⁾

Tā ta kapitalistiskā sabsedribā tirgus zenu pahrgrosibas weenā semē newar neatsauftees us tirgus zenam wišās zitās kapitalistiskās semēs, tad schi

¹⁾ Sal. Conrad: „Preise d. landwirtschaftlichen Produkte von 1816—1895“ eefsch Schönberg'a Handwörterb. d. pol. Dec. 4. Aufl. 2. Bd. 234. sp.

labības zenu pazesčanās Eiropas tirgos newareja palikt bez cespaida uš labības zenam Bālijā, Rīgā matšaja rubļos:

Gadā	Laists kweeschu 48 puhri	Laists rudšu 45 puhri
1811.—15.	105	59
1816.—20.	125	86½

Augstās labības zenās pamudināja pehz cespējās paplašinat ar labību apšehtos tihrumūs. Laikmetā no 1811.—1815. g. no Rīgas isweda zaurmehrā 852 lastus kweeschu un 10,236 lastus rudšu gadā.¹⁾ Turpreti 1816. g. isweda jau 3355 lastus kweeschu, un 16,354 last. rudšu, un 1817. g. — 8453 lastu kweeschu, 66,490 lastus rudšu. Sahdā pašhā mehrā paplašhinaja Eiropas semkopji šawūs labības sehjumūs un iswedumūs. Turklahť pahrlabotas semkopības metodes Eiropas semkopjeem atwehleja no ta pašha semeš gabala isdabut bagatataš rasčas. Šā nahza, ka drihs ween Eiropas tirgūs bij labības pahrpildits, virzeju truhka un zenās fritā krisdamās. Berlinē šhefelis labības matšaja silbergraschos un senigos.²⁾

Gados	Kweeschi	Rudši	Meeschi	Aufas
1801.—10.	96 4	72 8	57 10	41 5
1811.—20.	82 6	56 9	47	35 4
1824.	43 1	24 1	20 5	16 9
1825.	39 11	23 8	20 8	15

Lihds ar to fritā ari muišhu zenās tit stipri, ka muišchas isuhtrupejot beeschi nesanaħza uš tām aisdotais bankas paradš. (Ude, 19. lp. Stat. ari Konrada „Agrartrifis“ eesch Handwörterb. der Staatswissenschaften).

Un ari tas nepalika neatšauzees uš Widsemi. Kweeschu zenās, kuras 1820. g. bij 125 rbl. par lastu, noslihka 1821.—25. g. uš 81 rub. un 1826. lihds 1829. g. uš 79 rbl, Šapat rudšu lastš no 86 uš 51 un 45 rbl. Lihds ar to semeš zenās, kuras no 1811.—20. gadam bij uskaphusčas uš 4820 r. par arlu, laikmetā no 1821.—1825. g. noslihdeja uš 4395 rbl. (Hagemester). Sem ahmura nahza 1801.—1810. g.: 28 Widsemeš muišchas, no 1811.—20. gadam: 51, no 1821.—1830. g.: 33 un no 1831.—40. g.: 15 (Stryses Beiträge zur Geschichte der Rittergüter Livlands).

Augšhejee staili gaischi un nenoleedšami pcerahda, ka Widseme bij laimigi nokluwuse pee šahrtigas un rittigas kapitalistiskas agrartriseš. Tas leezina, ka kapitalisms jau pahrwaldija winas šaimnezisfo dšihwi. Bet kapitalisms newar zeest, ka semeš apstrahdataji ir kahdam nebuht šaitem šaistiti pee semeš. Raschotajam wajag buht pilnigi šchirtam no raschojameem lihdsēteem. Tas ir kapitalisma pirmais baušlis. Un šchim baušlim bij preti 1804. g. semneetu likumi, kuri nošazija, ka semneeti ir pee šawas semeš neschirami šaistiti un ka it uš weenu orlu (20 darba spehjiģeem zilwekeem abeja dšimuma) nedrihst nahlť wairak kā 72 puhrweetas muišhu aramsemeš.

¹⁾ Hagemester. „Materialien zu einer Gesch. d. Landgüter Livlands. I. Th Riga 1836. S. 26.

²⁾ Šlafus peeminot, 1811. g. Rīgā ar wišam preešchpillešlam bij šikai 32,955 eedšihwolaji un Rīgai beederigs nowads 38,918 „dwehselem“.

³⁾ U. Ude „d. Agrartrifis in Preußen während der 20-er Jahre dieses Jahrhunderts“. Halle 1868. S. 71.

Ja apstrahdatu semi peh3 3-lauku sistemas un raschotu tikai galwenam fahrtam labibu, tad jau 1804. g. semn. lik. noteikumi buhtu loti labi. Bet aittihstatac semkopibas tehnika un tirgus prasjumi speeda pahreet us plaschatu raschoschanu.

Kapitalistiskajā raschoschanā eerauti un preefch pasaules tirgus raschodami, Widsenes baroni bij speesti atfazitees no tehwu-tehwu fainneefochanas fahrtibas. Uhrsemju semkopju konkurenze tos speeda fainneefot moderni, razioneli. Leelu eespaaidu pee tam esot darijis agrar-ekonomistais rakstneeks Schaers, turfch pahrtulkoja angļu ekonomu rakstus un fewischi eeteiza nodotees aittkopibai peh3 angļu semkopju parauga¹⁾. Ugraf weenigee semkopibas raschojumi bij labiba un brandwihns. Sagad nahza mode lopkopiba un lopbaribas sahlu audsejchana. Wispirms pahrgahja us pahrlaboto 3-lauku sistemu. Beepatureja aramsemes eedalijumu trijos laukos, no fureem weenu apsehja ar seemas sehju, otru ar wasaraju, bet papuwes lauku neatstahja wis dihka, bet apsehja pahfichu augeem waj apdehstija kartupeleem ec.

Kartupelus pee mums sahka wairumā stahdit tikai pag. gadusimtena otrā desmitā. Un ari tad tikai muischās. Semneeku mahjās kartupelis wehl orween bij dahrsa augš. Dauds wairak, nekā kartupelis, pahrgrosija Widsemes semkopibas apstahklus — ahbolinšch, furu masumā jau gan sahka audset 1801. g., bet turfch fewischi isplatijās tikai peh3 dsimbuhshanas atzelschanas un aittkopibas eeweeschanas (Hued 220 sp.). Aittkopiba usnahza tā galwenais lihdselis pazelt semkopibu. Aittkopiba pamudinaja Widsemes baronus seht ahbolinu un pahreet us 7-lauku sistemu, waj atkal eewest tā saukto atlaidu fainneezibu²⁾.

Bet tee wisur aiduhrās us 1804. g. semn. lik. tā ar galwu pret mubri. Wairak-lauku fainneezibu eewedot bij japawairo semneeku klauschi. — Tas nebij brihw. Atlaidu fainneezibu eewedot bij japaleelina muischu lauki, peeweenojot teem semneeku semi.³⁾ Tas ari nebij brihw.

Ro darit? Bij jaatzel 1804. g. likums, waj jaatsakas no mehginajuma fainneefot razioneli un konkuret pasaules tirgū ar Eiropas semkopjeem. Lihds ar to, protams, buhtu jaatsakas no tagad jau tik aprasiam Eiropas ehrtibam. To newareja. Tapeh3 bruka teem semes ruhkeem seglos.

Jgaunijas un Kursemes muischneeki, iswairidamees no tamlihdsigam nepaattschanam, sahdas redseja usbrukuschas widsemneekeem, bij atradusch zelu, pa furu staigajot wareja nolupt semneekeem pehdejo ahdas gabalu no sauleem un pee tam sauktees par liberaleem, humaneem u. t. t.

Nedrihsteja fazit un rakstis, ka semneekeem n o l a u p a w i n u teešibas un ihpachumu, bet wajadseja teikt, ka tos atswabina no dsimbuhshanas,

¹⁾ C. Fraas „Gesch. d. Landbaues u. d. Forstwirtschaft“. München, 1865. ©. 234.

²⁾ Stat. D. E. Budberg: Beiträge zur Erweckung und Erweiterung rationeller Landwirtschaft in den Ostsee-prov. Riga. 1832. Hued. 230. sp.

³⁾ 1804. g. semn. lik. aprobešcho wisu 726 Widsemes muischu aramsemi us 381 578 puhweetam, papuwes lihds eerehlinot. Sagad Widseme ir wairak nekā ortik muischu aramsemes (Tobien I 416. lapp.).

t. i. no wīnu peedsintām un nekad neapstīrīdetām ihpafhuma teesībām uš wīnu apstrahdato semī. **Ušwa b i n a t!** Tas staneja smuti, liberali, humani un dewa muischneekem wīsu, to wīni wehlejās.

Aleksandrs 1. nefautrejšs parafstīt muischneeku preekščā likto „atfwabinafchanu“, fura ir ta leelafā pahrestība, faš latweefchu semneekem jebkad nodarīta. Katrina 11. atščinkoja (1783. g. maja 3. d.) muischneekem fīntem frona muifchu un fāfchnaudfa semneekus, ušweldama t:em galwas naudaš nodokli, lai iſlihdſīnātu zaur muifchu atdahwinafchanu walsts kafei zehluſchoš faudemumus. Bei Aleksandrs 1. zaur fawu „atfwabinafchanu“ atdewa muischneekem wīsu latweefchu semneeku semī. Newis wahzeefchi, Baltijā eeburdami, pada-rija latweefchu tautu par ſweſchneezi winaš paſchaš semē — bet to iſdarija daudſīnatā „atfwabinafchana“!

To rahdit bij weens no ſchi raksta galweneem ušdewumeem; un to wajag eegaumet. Seefa gan, kapitaliſtiſkās raſchoſchanaš galwenaš praſijums ir, fa ſtrahdneeki-raſchotaji buhtu no raſchojameem lihdſeekem ſchirti. Aleksandrs 1., atſchīrdamš latweefchu semneekus no wīnu semes, tā tad iſpildīja tīfai ušnah-koſchā kapitaliſma praſijumu, tāpat tā pehž kriſtiigo mahzibaš, Judafš, to Rungu nododamš, tīfai iſpildīja Deewa prahlā nolemto peſtiſchanaš planu. Bet eš gribetu redset to kriſtīto, turſch pateizīgā aiſgrahbtībā pazet ſawas rofaš pret Judafu un ſwehti wīna nodeweja ſuhpstu! Un latweefchi — iſglihtoti latweefchi, kureem nedrihſtetu buht ſweſcha wīnu dſimtenes wehsture, dſeed pateizibaš dſeesmaš, uſgawilē un grafaš pat zelt peeminekli ſawam ūplauptajam!

b) **Pats atfwabinafchanaš likums,**

furu zars ſchegliki parafſtīja 1819. g. marta 26. d., gahdā par to, fa no semes ihpafhuma atfwabinatee semneeki neatfwabinatōš no fungu kalpibaš.

Cefahtās atfwabinafchana 1823. g. Jurgoš (apr. 23. d.), kad tīfa ſwabada pirmā puſe ſaimneeku, gadu wehlat, otrā puſe ſaimneeku, wehl gadu wehlat — pirmā puſe kalpu un 1826. g. Jurgu deenā — otrā puſe kalpu. Bei „atfwabinatee“ wehl nedrihſtēja eet turp grīb. Pirmoš 3 gadōš tee nedrihſtēja atſtaht ſawas draudſes (kirſpehleš) robeschaš. Turpmatōš 3 gadōš ee drihſtēja kuſtetees tīfai ſawas brugu teefaš eezirknī. (Sahdu toreis Widsemē bij 8). Pehž ſcho 6 gadu notezeſchanaš „atfwabinataiš“ semneekš drihſtēja kuſtetees pa wīsu gubernu, bet nedrihſtēja atſtaht Widsemi.

Widsemes robeschaš atſtaht zara parafſtītš likums no 1832. g. now. 29. d. ſewiſchki un zeeſchi aiſleedš. Ja ſahdam wajadseja uš laizīnu uſtūretees waj arl tīfai aiſbraukt zītā gubernā, tad paſi wareja dabut tīfai ar landrahtu kolegijaš rakſtiſtu atlauju, bet ſcho landrahtu kolegijaš rakſtīto atlauju newareja dabut zītadi, tā uš barona parafſtītu pagafſteeſaš apleezību, fa naw nefas preti pret ſīnamāš perſonaš zekojumu (§§ 25 un 64). Kaš gribeja eet par kalpu, taš wareja (pehž 1832. g.) meſlet ſew ſaimneeku wīfā Widsemē, bet bij ſpeeftš weſeluš 3 gaduš (t. i. no weenaš pahrrakſtiſchanaš lihdſ otrai) palikt tai pagafſtā, furā taš peerakſtītš (§ 254). Atfwabinafchanaš likuma 16. pants zeeſchi noteiz lauſchu ſkaitu, zīf weenāš mahjāš drihſt uſtūretees; un 22. pants noſafa kalpu algu, par furu wairaf nedrihſtī ne praſtī, ne dot.

Sit smeekliga un neeziga bij semneeku atswabinaſchana no dſimtbuhſchanas ſaitem. Bet totees pilnigaka un wiſos ſihumoſ pahrdomata un iſſtrahdata bij ſemneeku atswabinaſchana no winu ihpaſchuma teeſibam un muifchneeku atswabinaſchana no tatra peenaſtuma.

1819. g. ſemneeku liſuma l. nodalaſ pirmaiſ pants atnem ſemneekeem wiſu winu ſemi un atdod to baronu neaprobeſchotâ ihpaſchumâ un leetoſchanâ. Atswabinateem, bet pee gubernas robeſcham ſaiſtiteem ſemneekeem bij jaſprahgt badâ waj jaluhdſ, lai „leelſkungs“ teem dod ſahdu nebuht nodarboſchanoſ. Leelſkungs bij ſchehligſ un atwehleja ſemneekeem uſ „brihwu nolihgumu“ pamata nomeſtees ſahdâſ nebuht mahjâſ, kuraſ lihds ſchim neatnemami pee-deraja ſemneekeem, bet tagad bij barona ihpaſchumſ. Par ſawu ſchehlaſtibu „leelſkungs“, protamſ, nehma ſahdu atlihdsibu klaufchu un nodewu weidâ, ta ſemneekam tiſſo atlika pahri wiſnepeezeſchamato lihdselku, ſo wiſſt ſawu un ſawejo dſihwibu. Nolihgumi jeb kontrakti tagad bij „brihwi“ tai ſinâ, ta baronam tagad bij b r i h w uſliſt ſemneekeem tahduſ klaufchuſ un nodewaſ, ſahduſ wiſſch eedomajâſ un par tiſ maſu un ſliſtu ſemeſ gabaliu, ſahdu wiſſch eedomajâſ. Semneekam bij ar wiſu jabuht meera, jo nebij liſuma, kaſ to ſarga. Baroſ bij atswabinaſ no 1804. un 1809. g. liſumu noſazi-ju-meem. Upſſtatidami eemeſluſ, kaſ pamudinaja Baltijaſ junkuruſ praſit dſimtbuhſchanas atzeliſchanu, mehſ redſejâm, ziſ ſpeedoſchi un nepatiſkami Wiſſemeſ baroneem bij 1804. un 1809. g.g. liſumu noteitumi. No tam waram wehrot, ziſ patiſkami wineem bij atswabinatees no teem.

Otrſ, gandriſ tiſpat ſwarigſ un patiſkamſ atswabinaſumſ preeſch Wiſſemeſ baroneem bij taſ, kuru noteiza atswabinaſchanaſ liſuma VIII. punktſ, turſch ſtan: „Sahot no tâſ deenaſ, kad ſchiſ liſumſ iſſludinataſ, muifchaſ ihpaſchneeki ir a t ſ w a b i n a t i (entledigt) no katraſ atbildibaſ par ſemneekeem uſliſteem wiſpahrejeem nodokleem un klaufcheem, kuri teem uſliſti waj nu pe-ſoniſti (galwaſ naudaſ) waj ari ta leelſunga ſemeſ turetajeem, tâpat (muifchneeki ir atswabinati) no peenaſtuma pabalſtit ſemneekuſ aiſdewumeem.“ Virmſ ſchiſ atswabinaſchanaſ ſemneekſ badâ nomirt newareja. Kad tam awtruhka pahrtikaſ waj ſehklaſ, baroſ bij liſuma ſpeeſtiſ winam to aiſdot. No ta peenaſtuma baroni tiſa 1819. g. atswabinati; tâpat no atbildibaſ par ſemneeku trona nodokleem.

Laſitajaſ redſ, ta 1819. g. atswabinaſchanaſ liſumſ atswabinaja Wiſſemeſ muifchneekuſ no wiſa, kaſ teem nepatiſkamſ un ſemneekuſ no wiſa, kaſ daudſmaſ nodroſchinaja winu ſtahwoſſi. Bet muifchneekuſ no wiſeem pee-naſtumeem un atbildibam atswabinot, un ſemneeku naſtaſ pawairojot, wareja notift, ta kroniſ newar peedſiht ſemneekeem uſliſtoſ nodoktuſ. Tadehl tiſa iſdomata un uſbuhweta ſareſchgita maſchinerija, kuru ironiſſi noſauza par brihwu ſemneeku paſchwaldibu. Schiſ gudrâſ mekanikaſ uſbuhwe bij tahda:

Wiſuſ atswabinaſtoſ ſemneekuſ eedaliſa „pagaſtoſ“, kuri pareiſaſ buhtu ſauzami par nowadeem, tapeh3, ta winu robeſchaſ ſakrita kopâ ar weena barona ihpaſchumâ atrodofchâſ ſemeſ robeſcham. Tiſai uſ paſcha barona wehlejumos wareja tiſt daritiſ iſnehmumſ no ſchiſ regulaſ (§ 57, 58, 59).

Tà tad 1819. g. wahrds „pagastis“ pa otràm lahgam mainija sawie nosihni. Pirmatneji tas bij etnografista weeniba, tad tas fluwa par ekonómistu weenibu junkura nowada un 1819. g. par administrazijas eestahdi — nodofku peedsenamumáshinu, furai jaisspeesch no semneekem kronim maffajamà galwas nauda, saldats dodamee puifchi, jaapghdà junkuru klauschos nodsihtee weifchi un jaaudsè un jafkolo jaunà paaudse, lai neaptruhftu fungeem fálpu un kronim rekrufchu un galwas naudaš maffataju.

Pagastos eedalito Widsemes semneeku pahrwaldifchana un teefas tifa zaur 1819. g. litumu notahrotas fahrtu fahriam. Pirmà weetà nahza pagasta fapulze, otrà — pagasta wezakee, treschà — pagasta teefa, zeturtà — muifchu polizija jeb muifchu walde, kura kreewu tekstà, tas sin kalab, teef godinata par pagasta walddi, peektà — kirspheles jeb draudses teefa, festà — aprinkta teefa, septità — pils teefa jeb „opperikte“ (naw samainama ar Kursemes pils teefam), astotà — generalgubernators.

Wisneezigako lomu spehleja pagasta fapulzes. Tàs fanahzattikai uf muifchu polizijas pawehli, usklaufitees winas preefchlitumus. Zità noluhkà pagasta fapulzes drihkfsteja fahauft tikai ar muifchu polizijas atwehli, kuru ta pehz fawa eefkata weenmehr wareja leegt, isnemot gadijumus, tad bij jawehl pagasta amatwihri. Ras eesauza pagasta fapulzi bef muifchu polizijas atwehles, krita foddà dehl pagastu litumu pahrtahpifchanas (§ 72, 73, 74). Pagasta fapulzes nolehmuim nahza fpehkà tifat pehz tam, tad tos muifchu polizija apstiprinaja. Ja muifchu polizija nebij ar fahdu fpreedumu weenis prahtis, tad wina, ja gribeja, wareja list to leetu otrreis pahrspreest. Bet ja ta tamlihdfigu fpreedumu netureja par waja-dfigu, tad wina to wareja weenfahrschi atzelt un ar to basta. Behdejà gadijumà gan pagastam bij teefiba eefneegt fuhdsibu kirspheles teefa (§ 78.—80.). Tà noteiza litumš. Dsihwè tàs leetas norisinajàs weenfahrschaf: Lai heshkeestu weltigi laiku par fahdu leetu pagasta fapulzes fpreeschot un pahrspreeschot, tad muifchu polizija jau eepreefch nolehma un pasinoja pagasta fapulzes preefchfehdetajam, fahds lehmums pagasta fapulzei jataifa.

Pagasta wezakee bij diwi katrà pagastà. Reifè tee bij ari magafinas pahrsini. Behz lituma fchee bij pagasta preefchstahwi un wina interefchu glabataji. Tavehz wini pa parastam ispildija pagasta fapulftchu weetu, tà fa muifchu waldei nemaf neruhpeja katrreis fahauft wifa pagasta fapulzi un ar to teefchi runat (§ 85, 88, 95, 514).

Katrà pagastà bij fawa pagasta teefa, fastahwofcha no preefchfehdetaja un diweem waj wairakeem peefsehdetajeem (§ 75, 98, 100). Ta wareja ziwilleetàs fpreest nepahrsuhdsami lihds 5 rbl., uslist arestu waj nodot pee spaidu darbeem lihds 3 deenam waj usfkattit 30 lafdaš.

Tiklab pagasta wezakee, tà ari pagasta teefas preefchfehdetajš un peefsehdetaji bij pagasta fapulzes eewehlamii. Wehleschanas notika tahdà fahrtà: Katram amatam pagasta fapulze isredseja trihs kandidatus, furus list preefchà muifchu waldes apstiprinafchanai. Muifchu walde weenu apstiprinaja, bet ta wareja atsiht wifus trihs par nederigeem. Tad bij jawehl otr-

reis, ziti trihš kandidati, no kureem tad muiſchu polizijai weens bij jaapſtirina (§ 90, 101). Tã muiſchu walde wareja ſatrã pagasta amatã iſbrahket 5 no pagasta ſapulzeſ iſwehletas perſonas un apſtirinat tiſai feſto. Protamš, ta ſem taſdeem apſtahlſteem praſſe iſſtrahdajãš weentahrſchala ſahrtiba: Pagasta ſapulzeſ preeſchfehdetajš appraſijãš pee muiſchu waldeſ, ſo ta liſ eewehlet. No amata atzelt pagasta wezatoſ wareja kirſpehleſ teeſa, ſurai ari peeſrita teeſiba pagastia teeſneſchuſ uſ laiſu no amata aiſtahdinat. Galigi no amata atzelt pagasta teeſneſchuſ wareja tiſai aprinka teeſa (§ 96, 133).

Pagasta teeſaſ peenahſumš bij neween ſpreeſt teeſu un ſodit ſemneekuſ augſchã aprahditoſ apmehroſ, bet tai bij ari japahrwalda pagasta ihpaſchumš. Pagasta teeſaſ peeſehdetajeem bij pagasta robeſchãš jaiſpilda poliziſtu peenahſumi (§ 216). Rã teeſaſ eeſtahdei pagasta teeſai bij maſak darifchanaſ ar prahwam paſchu ſemneekuſ ſtarpã, neſã ar barona ſuhdſibam pret ſemneeteem. Uſ junfura peepraſijumu un pawehli pagasta teeſai bij jaiſleel ſaimneeki no mahjam, jaatzel ar teem noſlehgtee kontrakti. Rã polizijaſ eeſtahdei winai bij jaluhko uſ meeru un ſahrtibu pagastiã, jaſauz pee atbil-dibaſ kãtrš ſemneekš, taſ ſahdã nebuht ſinã nepeeſlahjigi uſwedãš (peem. neweetã ſunkuroja to ſwehto dſeeſmu), jaſer beſpaſneeki un no ſaimneeka aiſ-behguſchi ſalpi u. t. t. Rã pahrwaldibaſ jeb adminiſtrazijaſ eeſtahdei winai bij jagahdã par zelu taiſiſchãnu, jaſargã robeſchu ſtabi un kaſpchi, jaruhpejaſ par nabagu apgahdaſchãnu, japeeſſen nodokli, jaiſwehl un janoker rekruſchi, jaluhko par wiſadu pagasta, baſnižaſ un krona klaufchu un peenahſumu ſahrtigu pildiſchãnu, japahrwalda pagasta lahde u. t. t.

Mehš augſchã minejam ſodu mehruſ, lahduſ pagasta teeſa wareja uſliſt nepahrſuhdſami. Seit tomehr japeebilt, ta wahrda „nepahrſuhdſami“ noſihme ir tai ſinã eerobeſchojama, ta neweens pagasta teeſaſ ſpreedumš patš par ſewi nenahza ſpehã. Wiſeem ſpreedumeem wajadſeja tiſt no muiſchu polizijaſ apſtirinateem. Muiſchu polizijai bij pee pagasta teeſaſ tã ſakot wirſprofurora teeſibaſ, wina wareja apturet ſatra ſpreeduma iſpildiſchãnu, waj nodot leetu augſtataſ inſtanzeſ iſſpreeſchãnã. Sawã ihpaſchibã tã polizijaſ eeſtahde, pagasta teeſa bij muiſchu polizijaſ teeſcha kaſ-pono: wina tai ſinoja par wiſu, ſo ta darijuſi waj domã darit, nodewa tai apzeetinatoſ „noſeedſneekuſ“ un iſpildiſija wiſaſ muiſchu polizijaſ pawehleſ, wat ja wina taſ atſina par nelikumigã (§ 113, 117, 118, 131, 132). Vagasta teeſaſ ſehdem pehž liſuma bij janoteek muiſchã, un teeſai bij kãtrreiſ jaſapulzejaſ, ſad muiſchu polizija pawehleja. Feina, baltiſti-wahziſta paſchwaldiba! waj ne?

Bet wiſſihmigã preeſch „atſwabinato“ latweeſchu ſemneekuſ brihwibaſ ir zeturiã eeſtahde — muiſchu polizija. Jau runadami par pagasta ſapulzem, pag. wezateem un pag. teeſu, mehš redſejã, ta ſchiſ ſemneekuſ „paſchwaldibaſ“ eeſtahdeſ bija tiſai kulifeſ, aiſ ſurãm ſtaſweja un kuroſ pehž ſawa eeſtata un wajadſibaſ bihdija — muiſchu polizija. Bet muiſchu polizija bij wehl taſ wairak, neſã paſchwaldigo pagastu amatwiſru eezehleio, pagatiſteeſaſ ſpreedumu diſteeretaja u. t. t. Wina bij ari widutaja ſtarp pagasta ſapulzi un aprinka waj gubernãſ waldi un teeſu. Rã neweens tri-

stigaís newar tíft pee ta Sehwa zitadi, kà zaur Jesu Kristu, tàpat neweens latw. semneeks newareja tíft pee lahdaś aprinka waj gubernas eestahdes zitadi kà zaur sawu junkuru waj wina muisčas poliziju. Wisa korespondenze, furu pagasta teefa waj sapulze weda ar augstakam eestahdem, gahja zaur muischu polizijas rokam un tika no tās pehz wajadsibas pahrkerta un aistureta. Waldibas eestahschu pawehles un preekschraksti pagastu „pachwaldibas“ eestahdem gahja wisi zaur muischu poliziju. Muischu polizija ari pahrhuf-toja, waj un kà teef schis pawehles ispilditas; un lai weenmehr waretu pehz wajadsibas un sawa eestata darbinat pagasta pachwaldibas aparatu, tad weenam pagasta teefnesim bij pastahwigi muischā jadešchurē (§§ 114, 141, 142 &c). Bes tam muischu polizijai teefchi peedereja toti plascha polizijas wara. Winai bij teefiba gahdat par meeru un fahrtibu nowada robeschās. Schini stā bij wisa pagasta sapulze padota winas pahrraudsibai un rihžibai un pabalstija winu, ja wajadsēja ahrfahrtejeem lihdselkeem ispildit pagastteefas lehmumus, t. i. muisčas polizijas pawehles.

Muischu polizija wareja pehz pachas eestata apzeetināt un nodot kiršpehles waj brugu teefai: 1) semneekus, kuri israhdija nepaklausibu pagastteefai; 2) semneekus, furu noseegumi, pehz muischu polizijas domam, pelna leelaku fodu, nekā pagastteefa spehji uslitt; 3) tatur meera trauzetaju pagasta robeschās, lai winsch buhtu kas buhdams, neisnemot pat amatwihrus; 4) semas fahrtas personas, ari ja tās nepeeder pee ta pagasta loželkeem (peem. amatneekus) katrā gadījumā, kad muischu polizija to atfina par labu un derigu. (Ar to bij saweenota ari teefiba, nodot schis personas pagastteefai nostrahpeshanai.) 5) Wifus noseedsneekus, kuri peedereja pee semneeku waj zitām fahrtam. (§§ 136—140).

Ja semneeks gribeja no pagasta israštitees, waj ari tikai us laizinu aizelot, tad tam wajadsēja isluhgt no muischu polizijas pšehgeletu pasi. Pagastteefai bij stingri us to jaluhto, ka neweens semneeks neaistustetos no pagasta bes lahdaś pafes. Semneeku, kursch bes pafes atstahja sawas kiršpehles robeschas waj ari palika prom pehz pafes notezeshanas, muisčas polizija lika no kanzeles isfludināt par klaidoni, wasauki jeb semes tekuli, furu katram, kas winu fateef, jaker un jasteep us muischu (§§ 144, 145, 148).

Lai semneeki isturetos pret muischu poliziju ar tai peenahzigo godbijibu un pasemibu, kà likums nosafa, tad ta war eestlodst zeetumā us 2 deenam un nastim pee uhdens un maies, usflaitit 15 lajdas (wihreescheem) waj 15 rihšies (seeweeshcheem) fefoschos gadījumos: ja lahds no muischu laudim waj muischu darbos atnahlfuscheem semneekeem trauzeja fungu nama meeru, waj nodarija baronam kahdu nebuht saudejumu, bij rupisch, nepaklausigs waj neatdewa peenahzigo godu un, pehdejt, ja pee muischu darba ko nebuht isdarija kà, kà fungam nepatifa (§ 151, 152). Protams, ka us schi likuma pamata wareja „strahpef“, tad ween eedomajās. Bet wiseewehrojamatais pee schis muischu polizijas teefibas ir tas, ka ta isplatas us wisecm semneekeem, kà tad ari us jaimneekeem. 1804. g. semneeku likums jaimneekus pilnigi atswabinaja no barona waj wagarēs lajdas (§ 138). Ja jaimneeks bij ko noseedssees, tad

winu wareja titai fuhdsset pee teefas. Jaunais atwabinaschanas likums atwabinaja fainneekus no schis privilegijas un baronus no schi nepatihlamā schlehrschla. Brihwo latw. fainneeku wareja solet zil patihf bes teefas.

Un — schini weelā us to jaasrahda — seinais brihwlaischanas likums prassē tifa weenmehr papildināts zaur „teizamām eerascham“ (lōbliche Gewohnheiten) un labeeguhtām teesibām (wohlerworbene Rechte), kuras gan neweenā likumu pantā naw sīhmetas, bet toteef jo stingrat tifa ispilditas. Weena no schim „teizamām eerascham“ prasija, ka semneekam, kursch dabujis pa muguru waj masleet semat sinamu staitu lasdu, pehz pelnitā sōda isbaudischanas bij jawell mazinsch un jasamatsā (pa leelalai dalai 15 kap. bij ta tasse). Weenā labeekahrtotā walsit, kura teef pahrwaldita pehz Baltijas wahzu kulturās prinzipeeem, katrs pafalpojums gribus samatsajams. Semneeks ir zaur sawu rupju dabu un nekahrtigu padarischanu pelnījis kaweenu, kapehzi lai tas schneidigs junkurens waj godigs wagare eet pa walti winam usfkaitit? Kā sīhneekam jaatlihdstina par ahrsta puhlem, tāpat tahdam Deema atstaham, noseedstgam semneekam jasamatsā par tam schehligi usfkaitito pehreenu! Waj naw teizama kulturās eerascha, ar kuru muhsu sīlu junkuri war lepotees wīfas pafaulēs preeschā?

Otra titpat teizama eerascha, kura daschos gabalos pastahweja lihds pat 60-teem gadeem, bij ta, ka neweens brihws latweeschu semneeks newareja prezetees bes junkura atwehles. Un tahdu teizamu eeroschu pastahweja dauds.

Par muischu poliziju fuhdsset wareja titai tad, ja wina bij sawu puslihdē neaprobeshota waru pahrahpuse. Un ar tahdeem schlehrschleem i tad schi fuhdseschanas teesiba bij aprobeschota! Wispirms likums semneekem stingri aīsleedsa eefneegt fuhdsibas rakstiski waj zaur pilnwarneekem. Wīfas fuhdsibas bij jaeeleeds personiski un mutiski. Dirahrt, lai waretu eefneegt gubernas pilshētā fuhdsibu, bij jaastahj sawas kirspehles robeschas, so nedrihtstija darit bes muischu polizijas isdotas pases. Likums gan noteiz, ka diwu deenu laitā jaisdod pase, ja naw nekahdu likumigu eemeslu to leegt. Bet so gan newar usfkaiti par likumigu eemeslu? Ja muischu polizija bes „likumiga eemesla“ leedsa pasi, tad semneeks wareja gaustees pee kirspehles teefas. Schi tad peeprasija no muischu walbes isfkaidrojumu un wareja no sewis isdot prasito pasi, w i ari nedot. Behdejā gadijumā semneekam neatlita zita zela, tā pee aprinkā teefas mutiski fuhdsset kirspehles teefu. Bet ari pee aprinkā teefas winsch newareja tikt bes pases, ja negribeja tikt isfludināts par klaidoni (§ 148). No otras puses, ja kirspehles teefa nolehma no sewis isdot semneekam pasi, tad junkuram bij teesiba schahdu kirspehles teefas nolehmmu pahrfuhdsset. Tā tatrā gadijumā junkuram bij eefpehjams ilgu jo ilgu nowilzinat isspreschanu par to, waj semneekam mas ir dodama eefpehja zelt pret winu fuhdsibu waj ne. Un ja semneeks, neluhkojot us wīseem teem aīssprostojumeem, pehdigi tomehr tifa lihds „apgeriktei“ un peerahdija, ka junkurs sawā ihpashibā tā muischu polizijas preeschneeks winu ir nezlwesigi, meschonigi jeb, ar weenu wahrdu fakot, wahziski dihrajis, kas tad noiika? 1804. g. likums noteiz baroneem par wahzisku usweschanos pret semneekem bargus sodus: 300 dahlderus naudas sōda waj pat teesibu atnemschanu muischas pahrwaldit un

nodoschamu kalla teefai. 1819. g. likums atswabina muischneezifkos ne-
swehrus no tahdam breefmam. Wijs, so „apgeritte“ tahdam elles iswirumam
wareja darit, bij, sa winam personigi us laitu atnehma muischas polizijas
waru. Tomehr schi muischas polizijas wara netifa zaur tahdu lehmumu
isnihzinata, bet tikai personigi wahzu kulturās pahrpilditais barons newareja
baudit semneeku dihraschanas preeku. Winam wajadseja muischu polizijas
wirswadibu atdot sawam muischtungam, wagarei, pikeetim waj zitam tahdam.
Tas ir wijs fods! (§ 154, 155).

Bet neween smagu pahtagu, ari saldu zaturmaifi 1819. g. likums eelisa
Baltijas sila junkuru rokā, lai tee pehz patifschanas spehtu isdriht un demo-
ralisjet latweeschu semneeku fahrtu. Schi zaturmaise bij: baronu teefiba atswa-
binat sawus mihlulus no kara klawibas. Saimneeki un winu wezatee dehli
bij pehz likuma no kara klawibas swabadi. Bet saimneekus tagad barons
wareja mahjās eelikt waj no mahjam islikt pehz pascha patifschanas. Rekru-
schu iswehleschana nepeekrita pagasta fapulzei, bet — tā jau augschā fazits —
pagasta teefai; un ta bij pilnigi muischu polizijas rokā, winas padewiga kal-
pone. Pagastteefas lehmumi newareja nahst spehtā bes muischu polizijas
apstiprinajuma. Bes tam baroneem bij teefiba pehz paschu teescha eestata
atswabinat sinamu daudsumu kara klawibai derigu puischu, peestaitot tos pee
muischu laudim. No pirmā simta semneeku dwehseleu barons wareja atswa-
binat 4 puischus, no katra turpmata pusimta — weenu. Tā tad pagastā,
pee kura peedereja 500 semneeku dwehseles, barons wareja teeschi no rekru-
scheem atswabinat un pee muischu saimes peestaitit 12 puischus, fureem, pro-
tams, tahdā pat fahrtā wareja katra brihdi to schehlastibu atrout (§ 500—503).

Wehl jaaisrahda us diwām raksturigām sihmēm, kuras 1819. g. nodibi-
nato muischu poliziju, scho spezifisko Baltijas wahzu nekulturās ehruu jo
gaischi atschkir no wišām zitām teesu, polizijas un administrazijas eestahdem.
Pirmfahrt, zil plafchs un gandrihs waj neaprobeshots ari nebij muischu
polizijas darbibas un teefibu laufs, pehz likuma wina nebuht nebij nepeezee-
schams organs Widsemes pahrwaldibas eestahschu sistemā. Wina bij kaut
tas nejauschs no weenas priwatpersonas gribas un eedomam atkarigs.
Baronam nebij peenahkums usnentees muischas polizijas wadibu waj usdot
to saweem pilnwarneekem. Winsch wareja weentahrschi atsazitees no sawas
muischas polizista teefibas us laitu waj us wiseem laiteem. Tahdā atsazija-
nās gadijumā muischu polizijas wara bes tahdam zitām formalitatem pahr-
gahja us pagastteesu (§ 134, 135). Otrfahrt, muischu polizijai gan bij teefiba
eejauktees wisās pagasta darischanas, bet us winas neguleja ne wismasakā
atbildiba par to, sa schis darischanas tiftu fahrtigi waditas. Tā, peem., wal-
dibas pawehles, kuras bij pagasta lozkeem sinamas daramas, tika pagasta
teefai pasinotas zaur muischu poliziju; bet par to, sa pagastteesa naw pasludi-
najust pagasta lozkeem tai pasinoto pawehli, par to muischu polizijai nebij
nelahda atbildiba (§ 141). Tahlat, weena magasinas klehtes atflehga un
weena pagastlahdes atflehga glabajās pee muischu polizijas; muischu polizija
nosazija zil dauds karam war aisdot, rewideja (ja tai eepatikās) magasinas un
pagastlahdes fastahwu, bet pee tam tai nebij ne masakā atbildiba par to, waj

rehknu un kafes fastahws fahrtibā waj ne (§ 514, 515). Ur wahrdu fakot, baronekeem bij wirur un fatrā weelā teefiba eejaunktees un israhdit sawu „schneidigumu“, bet iin nefur teem nebij japilda fahds nebuht atbildibas pilns usdewums. Tahda bij muischu polizija.

Par pahrejām teesu un waldibas eestahdem naw dauds sakams. Kirspheles teesa bij pirmā augstakā eestahde pehz pagastteefas. Wina peenehnia pahrfuhdibaš par pagastteefam, rewideja to spreedumuš, dewa tām preefsh-rafstus un pildija tāpat tā pagastteefas, titlab teefas, tā ari polizijas un administrazijas usdewumuš. Nahtofchā augstakā eestahde bij aprinka teesa un augstakā teesu eestahde — apgerikte. Pehdejo wareja pahrfuhdset tīfai fenatā tā kasazijas eestahde. Bes tam, us neapmeerinatās pušes luhgumu, generalgubernators wareja list apgeriktei rewidet isspreesto leetu un, ja ta us rewisiju neeelaidās, eefneegt wispadewigu luhgumu us zara wahrdu.

Semneekem bij sawi peefehdetaji: kirspheles teesā — 3 un aprinka teesā — 2. Bet šhee peefehdetaji netika teeshi no pagastu lozekkeem wehleti, bet tīfa no semlās eestahdes semneeku peefehdetajeem suhtiti: Muischu polizijas apstiprinamee (bet faktiski eezelamee) pagasta teesu lozelli iswehleja no sawa widus trihs kirspheles teefas peefehdetajus; weena aprinka kirspheles teesu semneeku peefehdetaji iswehleja no sawa widus diwus aprinka teefas peefehdetajus. Inemot schoš mehmos, zaur septineem seeteem sijatos semneeku peefehdetajus wiši teefeshi un sekretari bij Baltijas baroni, kuri ari sawā teefeshu amatā šanehna masafais dalu algas no riteršchapes un tīfa pa labai dalai muischneeku landtagā eewehleti.

Tahds bij latweeshu semneeku teefistais šahwolliš pehz dauds apgawileta brihwlaišchanas lituma isdošchanas. Laštajs reds, ša wišč wišadā sind ir atpakrahypuligakš, nekā 1804. g. semneeku litums un wina 1809. g. papildinajums. Ja jautajam, kapehz tas tā? tad naw gruhti atrast atbildi. 1804. g. litums bij zaur 20 gadu ilgeem gandrīh nepahrtraukteem semneeku dumpjeem eeguhts (no 1784. lihds 1803. g.). Tadehl wišč zentās apmeerinat semneeku wajadšibas, lai apmeerinatu wīnu prahtus. Agrat minetee ahrejee apstahkli ari pehz 1804. g. nekahwa semneekem grimt laimibā un apmeerinatees. Tapehz 1809. g. wajadseja isdot wehl dāschus jaunā lituma papildinajumus un pahrlabojumus. Tad eestahjās semkopibā seedu laiks, pret baronu kulturu aifsargatee semneeki uselpoja un baroni lehrās us sawu iniziatīwi pee jaunu reformu eeweshanas un semneeku šahwolka pahrlaboschanas. Tapehz jaunās reformas ari inahza tahdas, ša tīfai baroni par tām wareja preezatees. Šhis peemehrs no muhsu pašu nefenejās wehstures peerahda gaischi, zif mulkigi waj willigi tee ir, kaš mušina tautu, lai ša no Deewa pušes esot meeriga un gaidot us tām reformam, šo kungi iszeps un nometis no augšchās. Rungu zeptas un meerigi gaidošchaj tautai klehpi eemestas reformas ir ruhgtas, zif štaistās frāsēs tās ari nebuhtu eetihās.

14. Brihwee lihgumi.

1819. g. brihwlaischanas litums atswabinaja Widsemes semneelus no winu semes ihvaschuma un no latras lituma aiffardsibas pret pahrllezigu issuhlschanu. Sagad wareja aboltinsch un kartupelis atlaht kapitalistisko laitmetu muhsu semkopiba. Un latweeschu semneeluum usgulas diwahrtejaiss juhgs: kapitalistiska issuhlschana faweenota ar dsimtlaiku nebrihwibu, jo, ka jau lasitaji paschi no augscheja atstahstiiuma war pahrllezinatees, 1819. g. brihwibas nebij nefahdas brihwibas, bet mahni un wahzista besfauniba. Paluhkofim, kahdu eespaidu jaunee apstahkli darija us lauffaimneezipas attihstibu un us atswabinato semneelu stahwolli. Albrechts Schaers, pag. gadu simtenu sahuma eewehrojamakais wahzu lauffaimneezipas teoretikis jau 1809. g. issajizees, ka tas Widsemes leelgrunneeks ispelnischotees no turpmatam paadsem tehwijas labdara nosaufumu, kursch pirmais fahlschot kopt pahrlabots fugu aitas (Hued, 271. lapp.). Bet kamehr dsimtbuhschana nebij atzelta, neweens newareja paklaust wina padomani plaschalâ mehrâ. Sikkhds dsimtbuhschana bij atzelta, tad Widsemê tuhdat usnahza fawads laikmets, lihdfigs tam, kuru Toms Mors apraksta Anglija: proti — aitas apehda simteem atswabinato semneeku. Us daschu Widsemes un Jgauntias muischneeku lihgumu zars Aleksandrs I. eerahdija muischneekuum preelsch aittkopibas waja dsibam weenu krona muischu un aisdewa no walsts lases leelatu sumu naudas. (Sobien. Ugrages. I. 413). Lai leelu fewischki weizinati, waldiba nodibinaja Widsemê fewischku aittkopibas komiteju, pee kuras peedereja ari weens Widsemes muischneezipas representantis (wehlaikais landrahis un Wids. muischn. kred. beedr. direktors Philips v. Schulz no Wez-Kalfnawas). Us schis komitejas preelschlikumu gubernators luhdia finantschu ministri sneegt jaunajam pasahkumam wehl pabalstu no walsts puses. Waldiba atdewa muischneezipai 2 krona muischas (Sorgeli un Uwinormu, Pernawas apr.) us 24 gaadeem par smeekla renti, un 43.000 rbl. skaidra naudâ. Ur scheem lihdseleem muischneezipa nodibinaja zentralu „scheferēju“¹⁾ winai peederoschâ Trikatas muischâ. Widsemes ekonomiska sozietete usnehmas algot mahzitus aittkopibas pahrluhkus un instrukturus. 1836. g. Terbatâ nodibinajâs fewischka schafskopju beedriba. Jau 1832. g. Widsemê bij 32 leelas aittkopibas ar 15.308 aitam; 1841. g. turpreti 106 aittkopibas ar 101.000 aitam (Hued, 175).

Lai waretu pehz jaunâs metodes fahrtigi faimneekot, wajadseja muischu laufus paleelinat. Tani noluhkâ pee muischu laukeem tuwako mahju semneelus isdsina, ehkas noplehsa un pahrzehla us zitu weetu (Hued, 146. lapp.).

¹⁾ Lai lastajâs weenmehr turetu azu preelschâ, ka tas nebij muhsu weenfahrschâs aitas, kuras apehda Widsemes semneelus, bet pahrlabotas sugas jeb wahzu aitas, tad gandrihs gribetos winas fault wahzu wahrda por „Schafe“. Winu lopschanas weizinataju komiteja tad buhtu sauzama par „schafskopju komiteju“.

Preelsch ahreju sibmu wehrotajeem war buht interesants oisrahdijs. Ka taisni toreis, kad wahzu aitas Widsemê apehda latweeschu semneelus, par Widsemes gubernatoru bij wahzu S. Kulis — J. Hamel Igs. kursch fewischki ruhpejâs par schafskopibas eeweschanu Widsemê.

Daschreis ari atstahja ehtas, tur walineekus eemitinat, bet laukus weenmehr peeweenoja muischu laukeem.

Semneeku isdihfshana gan pa leelatai dalai nosihmeja tika wiau pahrzelschanu us zitu weetu. Bet semneekem sneegtais palihgs pee eedihwofshanað jaunaja weeta un atlihdfinajums par wezàs mahjàs isleetajeem sweedreem bija neezigs. 1819. g. lit. § 484. 10. pants nosata finamos, loti aprobeschotos gadijumos masu atlihdfibu, turu no mahjam isdihftais fainneeks war no barona praftit. Bet fchi atlihdfiba nekad nedrihtit sneegtees pahri par 1 gada klauschu wehrtibu.

Zit fainneekus aitas ihsti apehda, to tagad gruhti noteikt. Sewischti tapeh3, ka semneeku mahjàs us zitu weetu pahrzelot, baroni peeweenoja muischu laukeem bonitetu un peh3 sweedru metodes wehrtetu un dahlderòs aprehkinaiu semneeku semi, tai weeta eerahdidami nemehritu un newehrietu muischu semi, kuras dahlderu wehrtibu baroni wareja nosazit peh3 sawa eestata. Zaur to panahza, ka us papira isfkatas, it tà zaur semneeku mahju peeweenoshanu muischu laukeem, semneeku leetoschana atdotàs semes plaschums buhtu peenehnees. No 1819.—1846. g. pee muischu laukeem tika peeweenoti 19 824 dahlderu wehrtes (tasfeeretàs) semneeku semes, t. i. 248 arkli jeb apm. 900 semneeku mahjàs. Bet tai paschà laika tika us muischu semes dibinatas jaunàs mahjàs 21.615 dahlderu semes wehrtibà jeb 270 arkli (Tobien 1, 417. lapp.). Rungi weenmehr tà prot aplaupit, ka statitajam isleekas, it tà nelaimigais upuris buhtu laupitajam wehl pateizibu paradà.

Lai nu tà, fatis ir, ka 25 gadu laika Wahzsemes aitas Widsemè isehda masakais 1000 latweeschu fainneekus no mahjam. Un tas notika tai laika, kad wahzu Sekulis (Hamel) bij Widsemè par gubernatoru.

13 nowados aitas apehda gluschi wisus fainneekus bes isnehmuma, tà ka Widsemes riterfchaptes statistikas biroja sekretaram sawà rastià, turu tas 1906. g. februara 23. d. eesneedsa Baltijas generalgubernatoram Sologubam, saukeem wahrdeem jafata: „ka tagad daschas nedaudfas (13) muischas ir gluschi bes semneeku semes, tas nahk no tam, ka fcho muischu semneeku seme no 1819. lihds 1849. g., t. i. kamehr pastahweja spehta 1819. g. semneeku likums, wisa peeweenota muischu semei“.

Bet neba tas tuhftots semneeku ween dabuja baudit aitu sobus, kursch isfprahga no sawam tehwu tehwu mahjam. No sawam mahjam jau tagad bij „atwabinati“ witi Widsemes semneeki. Wini tas dabuja apstrahdashana tika us „brihwo“ kontraktu pamata. Brihwo kontraktus baroni slehdsa us wifai ihseem termineem (stat. Hueck, 174. lapp.). Lihds tam kontraktu nebij. Semneeki jau peh3 likuma bij speesti dot baronam klauschus un likums ari noteiza fcho klauschu mehru, kursch bij waku grahmatað peerastits. Tagadejais semneeku fataras ar muischneekem bij tihri privata rakstura. Bet grosijuses bija tika forma, ne faturas. Semneeku klauschi un nodokli palika agrakee un tika peh3 barona patifshanas pawairoti. Senak fastahditas waku grahmatað tagad teel usstatitas par klauschu semata mehru. Wat walineekem un buhdneekem usbrula dauds flawetàs atwabinashanas lahtis. Wini tika padsthti un wimu semeles saweenotas par klauschu semneeku mahjam. Bet

pär wiſam leetam klaufchi tapa daudſ ſmagati. Nenodarbinaja wairſ klaufchineekuſ pee buhwem, parkeem, dahrſeem, medibâs, pee ſwejaſ, bet ſpeeda toſ weenmehr ſtingrâ ſemkopibaſ darbâ. Râ labſ lihdfekliſ klaufchineekuſ pamatigakai iſgubſchanai nahza modê r e e ſ ſ u ſaimneeziba, pee ſam katram klaufchineekam eerahdija ſinamu nomehritu lauka gabalu, ſaſ tam jaapſtrahdâ waj janokopi.

Semneeki juta it labi, tã ſmet atſwabinaſchanas ſchelaſtiba. Jau 1819. g. maijã iſzehlâs ſemneekuſ nemeeri. Wairatoſ nowadoſ bij ſaldatu ſchtiſeem darbſ (peem. Leelwahrdê, Rigas apr.; Teſtamã, Bernawas apr.; Ruhgatneſ draudſê, Kruta pili un wairaf draudſêſ Jgaunu dalã [Werawas aprinkſ]). Jitãſ weetãſ (peem. Jaun-Veebalgã, Zehſu apr.), fahrtejãſ teeſaſ un waldbiſaſ eeſtahdeſ ſpehja ar puhlem uſturet meeru un fahrtibu.

General-gubernatorſ Bauluſſchijs lika ſtingri meklet pehz uſfuhditajeem, furi launprahtigi uſmuſinajuſchi ſemneekuſ pret zara ſchelaſtibu. 1822. g. Martnu deenã pirmai puſei ſaimneekuſ wajadſeja ſepuljetãſ pagasta teeſaſ preeſſchã paſazit, waj wini 1823. g. Jurgos paturêſ ſawaſ lihdfſchinejãſ klaufchi mahjaſ, waj aſtahſ. Gandrihſ wiſi uſteiza un iſſkaidroja, ſa wini ſawaſ mahjaſ neatſtahſ, bet klaufchoſ ari neeſ. Uſ to generalgubernatorſ pawehleja, ſa katiſ, ſaſ launprahtigi uſſaka, uſ weetaſ no mahjam ar waru iſſleekamſ un beſ ſchelaſtibaſ nododamſ kalla teeſai. Beſ tam wehkreiſ peeſodinaja polizijat, luhlot pehz kuhditajeem. Bet ſemneeki nebij un nebij pahleezinaſami, ſa pehz wiſãſ baſnižãſ ſludinatãſ keiſara ſchelaſtibaſ un atſwabinaſchanas grahmatãſ baroneem domehr neween palitufchaſ wiſaſ agratãſ teeſibaſ, bet peenahluſchaſ wehl tãudſ jaunaſ klat, tã peem. teeſiba tult ſaimneekuſ. Suhdiſbaſ un preteſtibaſ bij uſ deenaſ fahrtibaſ. (Stat. M. Wolffeldta rakſtu: Criminalſall. Inland Nr. 21. 1839. g.).

Semneeki nogrima neiſſatamã poſtã un nabadſibã, furuſ wehl pawairoja 1832—34. g. neraſcha. Sewiſchi ſaimneekuſ ſtahwollis kluwa nepaneſamſ. 30. gadu beigãſ teek daudſ rakſtiſ par ſaimneekuſ poſtu un ta zehlonneem. Par galweneem zehlonneem noſtahda iſhoſ kontraktuſ, ſchuhpidu un laukſaimneezibaſ produktu uſpiriſchanu un pahrdofchanu uſ laukeem.

Upluhſoſim wiſuſ trihſ zehlonuſ pehz fahrtãſ. Pirmaiſ un ſwarigaſkaſ, protamſ, ir kontrakti. Rahdi tee bij?

Litumuſ atwehleja ſemneekeem ſlehgt ar muſſchneekeem mutiſtuſ waj rakſtiſtuſ nomãſ kontraktuſ uſ ne ilgat tã 50 gadeem (§ 479. 480). Uri ſemi par dſimtu eeguht 1819. gada litumuſ ſemneekeem atwehl, iſnemot muſſchneekuſ muſſchaſ (§ 54).¹⁾ Bet tã ſa gandrihſ wiſaſ Widſemeſ muſſchaſ un tãm peenahloſchee ſemneekuſ klaufchi bij eekihlati 1802. g. dibinatã Widſemeſ muſſchneekuſ kreditbeedribã un ſchi kreditbeedribã ſawã 1821. g. generalſapulžê nolehma, ſa katram, ſaſ eekihlã beedribai ſawu nowadu, pirmſ ſanemt tam

¹⁾ Seit jaaiſtrahda, ſa 1804. g. ſemn. likuma § 31 ſſan: „Wiſeem Widſemeſ gub. ſemneekeem ir teeſiba par dſimtu eepiriſ ſemeſ gabaluſ, un wini war ſcho ſawu iſhaſchumu pahrwaldit, pahrdot, atdot mantneekeem lapat tã zitu fahrtu perſonaſ walſti.“ Saſ ſibmejaſ ari un ſewiſchi uſ muſſchu eepiriſchanãſ teeſibu. Jo ſemneekuſ mahjaſ neweenſ newareja pahrdot: tãſ bij klaufchi ſemneekuſ neatnemamſ peederumſ.

issneedfamos fandrühjus, ar rasktu jaapnemas sawu hipoteku un tās inwentaru nefahdā finā nemasinat, tad no likuma atwehletās semneeku mahju pahrdošanas newareja buht lahga ne runās. Krediteestahdes ir beeschi stipratas par ministru kabinetem. Ja tahds Widsemes barons buhtu eedomajees masinat sawu kreditbeedribai eekhlato hipoteku, pahrdošams kahdas mahjas semneekem, tad beedribai bij teesiba us weetas usteift wifu paradu. Muischneeku kreditbeedriba luhkoja usmanigi us to, ka tiktu atraidits un atmesis tatrš jauneewedums waj pahrgrasijums, kursch kahdā nebuht finā waretu apzirpt baronu pilnigo ihpashuma un rihzibas teesibu par muischu un semneeku semi, kuru wineem peeschfiris 1819. g. likums. Wehl 1833. g. muischneeku kreditbeedribas generalapulze un Widsemes landtags ar leelu balsu wairumu atraidija preeschlikumu dot semneekem mahjas muhscha nomā. Kreditbeedribas wirsdirektors v. Transehe motiweja atraidijumu ar to, ka, „eewedot muhscha nomu, muischas ihpashneeks no fahla gala atkazitš no eespehjas pawairot sawus eenahsumus un paaugstinat semes wehribu; winsch aplaupitot pats f.wi un sawus mantineekus.“¹⁾

Tā tad prafšē neween par muhscha renti waj pilnigu pahrdošanu, bet ari par 50-gadigo nomu nebij ne runās. Lai waretu weenmehr pehz wajadšibas un patišchanas pawairot klauschus waj apzirpt semneeku mahju semi, tad kontraktus slehdša gandrihs weenmehr mutišti un ne garakas tā us weenu gadu. Likums gan noteiza, ka tahdi mutišti kontrakti jaeraksta kirspehles teesas grahmātā. Bet prafšē tahda eerakstišana gandrihs nefad nenotifa un ja ta ari notifa, tad tai nebij nefahdas nošhmes, jo eerakstītājs — kirspehles teesas notars bij muischneezibas algots kalps. (§ 480, 481). Kontrakta punktus, protams, weenmehr dihteereja barons. Bet bes kontraktā mineteem nolihgumeem likums atšina wehl wefelu wirkni nofazijumu, kuri škaitijās pee „teizamām eerascham“ un tapehz bij pašchi par semi šaprotami bes tā tos ruhpetu eerakstīt kontraktā. Pee šchahdām „teizamām eerascham“ peem. peedereja tas, ka: nomneeks nedrihst bes ihpashneeka fewišchas atwehles plehšt plehsumus. Ja nomneeks šcho atwehli dabuišs, tad tam tomehr nebij brihw no plehsuma eewahl wairak tā 3 raschas. Nefad nedrihšteja weenā laikā apseht wairak tā $\frac{1}{24}$ no usplehštās semes un mehslot nedrihšteja plehsumu zitadi tā ar šoka pelneem. Protams, ka nomneekam bij stingri aisleegts pahrdot seenu waj salmus u. t. t. (§ 482).

Zit leelā waj pareisaf zit masā mehrā ar semneeku noslehgtais brihwais kontraktš aprobeschoja barona patwalu, to lai peerahda dašchi „atwabinašanas likuma“ noteikumi. Ja barons leel kahdu šaimneeku islikt no mahjam waj atzelt ar wimu noslehgto kontraktu tapehz, ka semneeks, pehz barona domam šliti šaimneekojis, nolaidiš eklas, noplizijis laukus, waj naw isplidijis kontraktā noteiktos peenahsumus, tad pagasta teesa (kuras lozekki, tā mehš šinam juridiski bij barona apstiprinati, bet faktiški bij barona eezelti) pahrbaudija šuhdšibu un isštaidroja kontraktu par neefošchu. Lai gan nomneekam bij teesiba pahršuhdset pagastteesas špreedumu, tad tomehr, „lai daritu galu

¹⁾ Stat. Dr. G. Engelhardt: „Zur Geschichte der livländischen Güterkreditanstalt.“ Riga, 1902. pg. 67 u. 68.

tahlakai nekahrtigai fainneefofchanai", nomneefs tifa uf weetas no mahjam iflitts un wina manta apfihlata, lai lihds leetas ifspreefchanai augftatās eeftahdēs pagafteeſas ſpreeduma ifpildamiba buhtu nodroſchinata. (§ 130).

Ja trahpitoš, ka tahdā barona ſuhdſibas gadijumā pagafſta teeſa ne par ko newar atſiht, ka fainneefs wainigs un tapeh3 zeltu eerunas pret barona praſibam, tad tomehr, neluhtojot uf pagafſteeſas eerunam, tai paſchai pagafſteeſai uf barona galwu un atbildibu jaleef apſuhdſetais nomneefs no mah'am laukā. Titai pagafſta teeſai tahdā gadijumā ir teeſiba (newis peenahlumš!) luhgt kirſpehles teeſu, lai ta pahrgrofa nolehmuumu (peh3 tam, tad ſemneefs jau no mahjam iflitts) waj pat praſa no barona ſtahdes atlihdsinajumu. Kirſpehles teeſa wareja mehginat baronu peelabinat pee iflihgſchanas, bet pret baronu kahdu ſpreedumu taiſit ta nebij kompetenta. Ja baronš uf iflihgſchanu nebij peedabunamš, tad pirmā inſtanze, taš pret wina wareja taiſit ſpreedumu, bij aprinka teeſa (§ 131, 170, 172).

Katra praſiba, taš zelta uf nomas kontrakta pamata un netop no pretejas puſeš apſtrihdeta, ir eſkefuzijaš zela (no teeſas puſeš ar waru) peedſenama (§ 486).

Tahdā pat kahrtā ir uf barona pawehli un atbildibu peedſenama katra barona praſiba pret ifnomatu mahju fainneeku, kurſch neatſiht praſibu par dibinatu, bet newar celift kihlam tiſdaudš mantas, ka wiſa praſibaš ſuma buhtu pilnigi nodroſchinata. Ja wehlaſ ifrahditoš, ka barona praſiba teeſcham bijuſe pilnigi nedibinata, tad ſemneefs dabuja no barona ſtahdes atlihdsibu un pehdejais beš tam wehl maſfaja foda naudu pagafſta lahdei par labu (487).

Ja nomneefs aiš kahdeem nebuht eemeſleem leedſas ifpildit peh3 kontrakta uſnemtōš peenahlumuš, tad pagafſteeſa to ſpeeſch ar waru pee kontrakta ifpildiſchanas (488).

Tā tad baronam ruhpeja tiš apgalwot, ka nomneefs fainneeko nekahrtigi waj nepilda ſawuš brihwi ſalihgtōš peenahlumuš, waj pat ruhpeja tiš iſfazit aišdomas un baſchas, ka wiſch waretu turpmāſ kahrt ſlitti fainneekot, un pagafſta teeſai bij ar waru nomneefs jaiſkihla un jaiſleef no mahjam pot tad, ja wina gaiſchi atfina, ka barona aišdomas un ſuhdſibas nedibinataš. Uf zelu iſlittajam nomneekam nu atlika teeſiba iſluhgteeš no barona poſi, lai waretu eet uf aprinka pilſehtu perſoniſki un mutiſki par baronu ſuhdſet. Zit gruhti taš bij iſdarams, to jau augchā aprahdiju. Lai tahdam ſturgalwigam taiſnibaš meſletajam ſemneekam nekad nebuhtu eeſpehjamš pret baronu ſazeſteeš un ſuhdſet, tad peedſihwojuſchi prattiſki iſgudroja un eeliſa kontraktōš tahduš punktiuš, un klaufulaš, tiš ſareſchgituš peenahlumuš, ka bij materiali neeſpehjamš ſchoš kontraktuš pilnigi iſpildit. Bateeſibā ſchahdu kontraktu ſtingru iſpildiſchanu ari neweens nepraſija, kamehr nomneefs bij padewigš un patlauſigš. Wahrgee kontrakti titai bij aſš eeroziš barona rofā pret katru, taš kahdreif eedomatoš papihſtet.

Ja jau tiš weegli wareja atzelt kontraktu un padſiht no mahjam fainneeku, tad jau waram eedomatees, ka wehl weeglaſ bij padſiht ſtrahdneeku, kurſch brihwi ſalihdſiš par kalpu. Te peetiſa atſaukteeš uf nepaſlauſibu, preteſtibu, ſlittu peemehru u. t. t. (§ 468). Un nepeetiſa ar atlaiſchanu,

Barons isdewa atraiditam gahjeam atestati, furâ wareja to tâ nomelnot, fa tas zita weetâ darbu newareja dabut. Ja tâ isboifotetais strahdneeks sub-
dseja, tad teefa prakija no wina peerahdijumu, fa barona apwainojums
teefham nedibinats. Kâ lai strahdneeks peerahda, fa tas naw plahpigs,
flinks, kildigs, negaufigs u. t. t.?

Wisphar Widsemê lectas stahweja tâ, fa semneeks us fawa ar baronu
noslehgtâ pamata lihguna nefad newareja stingri usstahtees fâ jawu mahju
nomneeks waj fâ strahdneeks, kas us sinamu laiku salihdsis. Dsihwot wareja
tilai tâ un titdauds, zit barons ais schehlastibas atwehleja. Tapehz ari par
wislabalo pahrwaldneeku un wagari tika weenmehr usstatits tas, kursch
prata tâ eerihot, fa semneekem ar muischu nefad nebij skaidri rehkini,
t. i. tâ tâ katram semneekam bij weenmehr dauds jo dauds paradu, nenop-
ilditu u. t. t.

Protams, fa schis weens awots jau peeteekofchs, lai wisu Widsemi
pahrluhdinatu possis, demoralisazija, iswiriba, nabadsiba, bads. Bet inte-
resanti eewehrot, fa ta laika Baltijas wahzu presê neastkan titdauds suhdsubas
par brihwo semneeku besteesibu stahwofli un famoseem „brihweem lihgumeem“,
tâ par brandwihnu un laustraschojumu uspirzejeem.

Jau 3-lauku fainneezi bai pastahwot un graudus raschojot, brandwihna
dedsinaschana nahza stipri modê (Huet, 113. lpp). Bet sewischki ta isplatijas
20-to gadu beigâs, kad atrada zehlo mahfslu isseeest no kartupeleem fufe-
lainu spirtu jeb tâ saukto dulki. Nebij Widsemê neweenas leelakas muischas
hes fawa brandwihna bruhsha waj, masafais, brandwihna fehka. 1836. gadâ
Widsemes muischâs bij 168 leeli brandwihna bruhshi un 432 brandwihna
fehki.¹⁾ Brandwihna dedsinaschana bij muischneeku monopols (zara ukas
no 1810. g. now. 29. d.). Par teesibu brandwihnu pahrdot pagraboš un
schenkos, baroni maksaja kronim nodokli: sahtumâ 60 kap., kopsch 1811. g.
— rubli un kopsch 1821. g. — 2 rbf. no wedras. Bet nodoklis netita ma-
sats no pateesi pahrdotâ brandwihna daudsuma, bet aprehkinats pehz barona
„dwehsele“ skaita (zara ukas no 1811. g. dez. 11. d. un 1821. g. janw. 28.
d.). Tâ tod jo wairaf dulka barons wareja eeleet sawam „dwehselem“, jo
sematu akzijs tas maksaja if pa wedru pateesi pahrdotâ brandwihna. Brand-
wihna maina pret labibu un lineem leeliski weizinjaja schis gists isplatichanu
laudis. Uri brandwihna ismainischanas teesiba pret lauffainneezi bas pro-
dukteem bij baronu priwilegija; un proti, katrs barons drihsteja dsiht
schahdu mainas tirdsneezi bu tilai ar fawa nowada dwehselem. Pee tam bij
nodibinajuses zeefcha tafse: Par puhru rudsu dabuja 12 stopus brandwihna,
par puhru meeschu — 8 stopus, par puhru ausu — 5 stopus, par podu linu
— 15 stopus. (Widsf. gub. waldes patenti no 1830. g. okt. 22. deenas un
no 1833. g. dez. 15. d.).

Muhschigi ar dulki peeleete semneeki sahka iswirsi un 1836. g. landtags
nolehma aisleegt brandwihna mainu pret produkteem un nahfoscha gadâ
aisleegt ari wina pahrdoschanu muischu pagraboš. Bet kronis neapstiprinaja

¹⁾ Stat. Johnson „Ueber Brantweinbrand und Brantweinderkauf in Liv- und

aiflegumu, jo zaur to mafinafchotees wina eenahkumi, tapeh3 ka frona muifchu rentneefeen zaur to zelfchotees faudejumi. Titai 6 gadus wehlat muifchneeziiba ar molam ifdabu3a landtaga lehnuma apftiprinajumu. Safara ar fcho landtaga zihnu tika ari talai3a awif3es dauds pahrrunats fchu3pibas jautajums. Sachtibas draugeem waru aifrahdit uf rafsteem: „Landwirthfchaftliche Bedenken“ eefch „Provinzialblatt für Kur-, Liv- und Eftland“ 1828. g. Nr. 37, 40, 41; tad „Ueber Brantweingenuß und Brantweinentfagung“ Inland 1838. Nr. 44; „Der Brantwein“ turpat, Nr. 47; „Miscellen“ eefch Provinzialblatt'a 1837, Nr. 27 un 28. Otrup netru3ka ari brandwihna eedferschana3 aiffahwju, waj mafakais likumigu aiflegumu un fpaidu lihdselku apfarataju. (Stat. „Gedanken eines Landwirthes über die Ursachen der gegenwärtig mit jedem Jahr zunehmenden Verarmung d. kgl. Bayern“ Provinzialblatt 1837. Nr. 38). Waldiba, protams, bij par dukki. Kad 1838. g. daschi mahzitaji eefufinaja jautajumu par fachtibas beedribu dibinafchanu, tad eefchleetu miniftr3s to ftigri nol3e33a. Wini warot plahit un weizinat fachtibu zaur fpre3keem, bet ne ar tahdeem ahrfahrtejeem lihdselkeem (Sobien I. 421. lp.).

Protams, ka „muifchigi uftiziga“, konferwatiwa muifchneeziibas dala ar preeku apfweiza ministra fwehto kara gaitu pret fachtibas beedribam par fchu3pibu. Kartupeku dukkis jau ir weeniga wahzu junkuru kultura. Ru3p titai tagad palafitees ar tahda d3ilu nofkumfchanu muifu wahzu junkuru lapas fanem un pafneeds laftajamee finu par fatra frog3a f3ehg3fchanu, un fa winas uf3awile, tad rodas fah33 pogains dukka aiffahwis, furfch pawehl wifus frogus wehrt wal3a, nepaklauffbas gadijuma pcedraudedams wifa apgabala eedfihwotajeem ar naudas fodu un meefigu f3ih33inafchanu. Ta bij ari toreif. Titai rahdas, ka toreif wahzu birgelifka fabeedriba wehl nebij tit ifwirtuje fa tagad. Wehl 20 gadus wehlat par tahdeem notifumeem raf3idams, Jul. Skardis faka: . . . „Man wehl tagad fahp fauna fahrtums wai333 atgahdinotees, fa toreif dakteris fah33ija mana tehwa mahja par fahdu ang3a goda fahwofchu, zaur brandwihna ded3inafchanu pee turibas tikufchu lunku, furfch nebij faunejees fawus pee fachtibas preegreestos femneelus wifceem lihdselkeem pcedabut pee iffahfchana3 no fachtibas beedribas un beid3ot pat3 ar brandwihna pudeli rok3a — dewees fawu femneeku preef3agal3a uf frogu. Deemfchehl f33is ang3a goda fahwofchais „kungs“ naw weenigais, kas tahda fahrt3a d3ina konferwaitwu politiku.“ Ka ari felf33f33uzi jeb meln3s fotnas tita dibinatas dukka aiffahwefchana3 noluhka, to p3erahda f33ofchais gadijums, tiru atrodam talai3a wahzu awif3e „Inland“: Widfemes igauwu dala fah33 trodsneeks, furfch aif prinzi3a leeds3as pahrdot f3chnabi, tika no uf3uhdita laufchu puh3a nof333s. Waj uf3uhdito laufchu puh3a wadij3s fah33s filafinigs „goda“ polizif3s, par to awif3e naw mineis. Bet waram buht pahrl3ezinati, ka tahda f3hneidiga padarifchana nefad naw be3 preef33ihmig3s muifchneeziibas wadibas.

Swarigaks nel3a fchu3pibas jautajums ir jautajums par lauffaimneeziibas rafchojumu ufpirzejeem. Sweedru laifos tahda ufpirfchana bij ftigri un zeefchi aiflegta. Semkopji wareja fawus rafchojumus pahrdot titai finamos

tirgõs, lai pilsehtas birgeleem nelistu atrauta pahrtika un lai semneekuõs nepeeschmautku. Baroni sawas muishas drihksteja turet pahrdofchanai tikai drustu jahls un dsels. Zitas leetas tee nedrihsteja semneekeem pahrdot, nedj ari no wineem labibu pirkt. Sewischki stingri bij aisseegts braulat pa semneeku mahjam apfahrt, raschojumus uspehrtot, waj pee frogeem un us zeleem atpirkt us pilsehtu wedamas pahrtikas prezes

18 gadusimtena beigās baroneem tika atwehlets uspirkt labibu no sawa nowada laudim, bet wispahr wehl turejās spēhā sweedru nosazijumi. 1810 un 1812. g. g. waldiba atwehleja semneekeem tirgotees ar saweem raschojumem tiklab pilsehtas, tā ari us laukeem (walsts padomes lehmums no 1810. g. dez. 8. d. un zara ulas no 1812. g. febr. 11. d.).

No ta laika sahlot nometas tirgotaji us laukeem, eerihkoja tur weikalus, uspirka semneeku raschojumus un pahrdewa tos ostas pilsehtas. Sewischki fahri tee bij us linu uspirschanu, kuras sahlot no 1824. g. sehja arween leelā daudsumā, tapeh3 ta labibas zenas noslihdeja wisai semu.

Sahbi uspirzeji nahza drih3 pee turibas, jo pirmfahri tee pirka beskonfurezes, otrfahrt semneeki bij pilnigi wina nago3, jo tee jau daudsfahrt bij eepreefch aisdewulchi semneekeem naudu „us ofneem“, t. i. us gaidamas raschas rehtinu; treschfahrt dukts ari pee schis andeles spēhleja leelu lomu.¹⁾

Schahdu weikalu eenesigums pamudinaja ari dauds fainneekuõs, astoht semkopibu, isnemt peenahzigo „andelsheini“ un nodotees tirdsneeziškeem weikaleem. Weenteesigais araja zilwets no scheem laudim tika peeschmautks un dukta skurbumā eemidstina3. Suhdsibas par semneeku turibu un tikumibu postitaju starptirdsneeziibu kuwa wispahrejas. 1836. g. landtags gribeja uspirschanu aisseegt, bet waldiba tam pretojās. 1839. g. landtags nolehma eet tahlak un greestees schini leelā pee ministra. Uri Widsemes lauku pilsehtas sūhdsejās waldibai, ta winas teekt no lauku uspirzejeem ruinetas. Widsemes masajās pilsehtinās dsihwojofcho tirgotaju flait3 19. g. f. pirmā treschdalā ari pateescham bij waren fashluzis. Wisu triju gilbu tirgotaju un ar tirdsneeziibu nodarbojofchos birgelu un cedfihwotaju flait3 bij:

Gadā	Walmeerā	Jehsis	Waltā	Serbālā	Werawā	Felinē
1801	73	25	23	119	32	23
1810	26	22	20	92	10	15
1833	12	12	16	65	15	17

Tiklab muishneeku, tā ari birgelu luhgumus waldiba atraidija: un tau-tiski kulaki schnaudsā latweeschu semneekeem pehdejo sulu ahrā, kuru wehl wahzu junkuri nebij paspehjufchi issuhft. Te tika lit3 pamats pirmem latweeschu kapitaleem.

Schis semneeku „atwabinaschanai“ sekojofchais wispahrejā semneeku posta un moralistās pagrimfchanas laikmets dsemdeja pirmos latweeschu kapitalistus. Tapeh3 ari latweeschu prese, kura tatschu ir tikai latweeschu kapitalistu intereschu aisstahwe un juhtu ipaudeja, nesin tā nopreezatees un

¹⁾ Stat. S. U. v. Bod.: „Ueber den Handel in Livland auf dem Lande“ Inland, 1836. Nr. 51 un „Ueber den Verfall livländischer Landstädte“ Inland 1837. Nr. 1.

nogawilet par semneeku atswabinaſchanu. 1869. g. tika ſwineti ſtati gowile ſwehtti, tuos zildinaja un ſandinaja „atſwabinaſchanas“ 50-gadu jubileju; un mehš nebrihnetumees, ja 1919. g. muhſu tautiſkās burſchuafijas barweſchi mehginatu atkal ſarihtot ſpoſchuš gawilu ſwehtkuš uš ſchiš nolahdamoš reformas 100-gadu jubileju.

Ra 1819. g. reforma ir weena no wiſleelakām pahreſtibam, koš nodarita latweeſchu ſemneekem, to atſiht pat freewu waldiba un daudš maš godigalee wahzu ſinatneeti un politiķi. Tā peem. generalgubernatorš baronš von der Wahlenš ſata ſawā ſinodumā keiſaram, ka ſemneeku gauſchanš par pahreleezigeem klaufcheem eſot dibinata un nahtot no liſumu noſazijumeem par brihwajeem kontrakteem ſtarp baroneem un ſemneekem. Brihwoš kontraktuš noſlehđot, baronš warot tanis eelikt, lahduš noſazijumuš ween wehlaš, turpreti ſemneekš, kuſch paradeem un ziteem peenahſumeem un pat liſumu noſazijumeem pee ſawa pagasta ſaiſtiitš, tiſai retoš gadijumuš warot aiſect uš zitu pagastu, meklet ſew peenehmigaluš darba apſtahtluš. — Tāpat ſpreeda par 1819. g. reformu eekſchleetu miniſtra palihgš Senawinš, kuſch 1845. g. apzeloja Wiđſemi: „Pai gan ſemneeki ir wahrba pehž brihwi, tad wini tomehr atrodaš pilnigā atkaribā no muſchneezibaš, un winu ſtahwolliš, ſalihđſinot ar 1804. g., ir kuwiš ſliktaiš.“ Pat walſiš padomeš ſchurnalā (nod. pr. liſumdoſchanas un tautſaimneezibaš) 1860. g. Nr. 17., pahrunajot lahdu jaunu lituma projektu, teek ſazitiš par 1819. g. Wiđſemeš ſemu. liſumeem: „Cewedot ſcho jauno ſahrtibu, Wiđſemeš ſemneeku lablſahjiba azim redſot ſchlufa uš leju.“ Un tomehr juhš peeredſeet, miħlo laſitaj, ka muhſu diſch-tautiſtee barweſchi mehgināš ſchiš reformas 100-gadu peeminai par godu ſarihtot preeta un gawilu ſwehtkuš! Bij jau taſſchu reiſ „Mahjaš Weeſi“ eekufſtinaiš jautajumš par peemineſta zelſchanu 1819. g. reformas paraſtitateem.

15. Dlimtbuhſchanas atzelichana Kurſemē.

Cekamš pahreet uš jaunato laiſu notikumeem, ſe neeku kuſtibam un reformam Wiđſemē, mums ſcheit jaeeſprauch nodala p Kurſemeš agraro apſtahtku atihſtiſchanoš. Jo Baltijas Ordena walſtij ſu rubſtot, Kurſeme kuwa par patſtahwigu herzoga walſiti ſem Polijas wirš aldibaš. Tahda wina palika 234 gaduš, lihđſ pat 1795. g., tad ari wina peeweenojāš pee Kreewijaš.¹⁾

Kurſemeš herzogu wara bij no Polijas gandrihš neatfariga. Tiſai pehž latra herzoga nahweš wina pehznahzejam wajađſeja liſteeš no Polijas waldneeka apſtipriateeš. Wairak neļā Polijas wiršwaldiba herzoga waru aprobeſchoja warena muſchneeziba. Virmaiš herzogš, Goth. Kettlerš, uſaemdamš waldiſchanu, 1562. g. marta 7. d. apſtiprinaja wiſu lahtu teeſibaš un priwilegijaš, lahdāš tāš bij atihſtijuſchāš hermeiſteru laiſmeta beigāš un pa freewu pirmā eebrutuma laiſu. Bet muſchneekem ar to ween nepeetika, jo tee redſeja, ka

¹⁾ Literatura par Kurſemeš ſatweršmi un wehturi herzogu laiſmetā: Chriſtoph Georg v. Biegenhorn „Staatsrecht der Herzogthümer Curland u. Semgallen“ Rdnigsberg, 1772. Karl Crufe „Curland unter den Herzogen“ Mi au. 1836.

winu brahli Widsemê sem polu waldibas scheligeem spahrneem dabuja daudf
plachafas priwilegijas. Tadehl tee peespeeda Goth. Kettleri 1570. g. jun.
20. d. dot muischneekem: plachas priwilegijas, kuras pasihstamas sem nosau-
tuma Privilegium Gothardinum. (Ziegenhorn p. w. peelikumos 69. un
85. lapp.).

Behz Gottharda Kettlera nahwes wina dehli Friedrichs un Wilhelms
litas kopeji apstiprinates par Kursemes herzogeem un gribeja kopeji waldit.
Bet tee pagalam newareja satikt; un winu nesatiziba noweda pee muischneeku
waras tahlafas paplachinaschanas, jo dewa polu karalim gadijumu esjauttees
Kursemes darischanas un notahrtot tas pehz Polijas pawihses. 1617. g.
polu karalis isdewa preelsh Kursemes satwersmi, ta jaukto formula regiminis
un likuma grahmata — Statuta Curlandica.¹⁾

Polu karala dota satwersme nostohda herzogam blaku 4 muischneekus:
Landhofmeisteru, kanzleri, oberburggrafu un landmarschalu. kureem wehl pee-
doti 2 teelu sinatnes isglihtoti rahstungi. Eshi is 6 personam fastahwoscha
tolegija bij Kursemes augstata waldibas eestahde un ari augstata teefa (hof-
gericht). Wina ispidbija wifas waldibas darischanas un wareja herzogam
, atgahdinat un draudet“ (ermahnen und warnen), ja winsch pahrtahpa likumu.

Landtags lihds 1617. g. fastahweja is wifseem muischtureem. Bet pehz
tam Kursemes statutu § 105 aistleedsa zitu kahrtu personam turet muischas,
ta weenigi muischneekem un us landtagu sapulzejas weenigi muischneeku
representanti. Wehl wairaf: Landtaga bij balfsteefigi ari tahdi muischneeki,
tam muischu nebii, bet bij kahds auglus uestofshs kapitalis, no kura angleem
tee apsolijas maksat sawu dalu pee landtaga nolemteem isdewumeem. Schah-
dus balfsteefigus besmuischu muischneekus sauza par „Rentenirer“. (Ziegen-
horn § 477).

Wispahr 1617. g. nodibinata kahrtiba pahrwehrita Kursemi par muisch-
neeku republiku, kuras preelshgalâ gan stahweja herzogs, bet herzoga wara
bij pilnigi padota muischneeku gribai. Behz herzoga Friedrika Kasimira nah-
wes 1698. g. Kurseme pat palika bes herzoga lihds pat 1758. g. Muischneeziba
Kurseme waldija pilnigi neaprobesholi. Nebij likuma, kas aprobeshotu baronu
waru par semneekem.²⁾ Tifai us nahwi noteefajot wajadseja peesaukt kalla
teesu, fastahwoschu is kaiminu baroneem un semneeku kahrtas teefnescheem.
(Kurs. stat. § 62). Ra schahdai kalla teefai nahzas deesgan beeschi sapulzetees,
to peerahda weens stais ta laika likumu grahmata. Scheit pahrs peemehri
is barona Sakena fastahditeem „Biltenes statuteem“, kuras 1611. g. oktobra
28. d. apstiprinaja polu karalis Sigismunds III. Biltenes statutu 4. dalâ
atrodam toreisejos foda likumus, pehz kureem par deewa saimoschanu un
hurwibu wainigais sadesfinams us jahria. Ja kahds behrns eesit saweem
wezakeem, tad winam nozehrtama rofa. Nemeera zehlejs un slepens usbruzejs

¹⁾ E. v. Rummel „Die Quellen des curländ. Landrechts“ Bd. 1. Lieferung 3. Bunge:
„Einleitung etc“ S. 250. Th. Schiemann: „Die Regimentsformell u. d. Kurländischen
Statuten vom J. 1617“. Mitau 1876.

²⁾ Stat. Ernst. v. Reichenberg-Pinten „Zustände Kurlands im vorigen und diesem
Jahrhundert“. Mitau 1858.

šodams ar nahwi zaur jobinu. Rasbaineeki un šleplawas teef ar stangam knaibiti un pehz tam pirmee uf rata steepti, pehdejee uf uguni šuinati (mit Feuer geschmaucht). Nemeera zehlejuš wareja ari beš teešas katš nošaut. Par mehru un šwaru wiltošchanu, par nepateešas leezibaš došchanu, par laulibaš pahrtahpšchanu — nahweš šodš. Par šahšibu pahri par 60 gulšchu wehrtibâ, par šahšibu ar eelauschanos, waj par weenkahršchu šahšibu basnižâš un šud malâš, tã ari par tahdu šaglu šlehpšchanu, par naudaš wiltošchanu un robeschu isnihžinaschanu — wainigais šabedšinams uf šahria u. t. t.

Sewiški pamatigi atihšiti un ištrahdati Kurfemes likumos bij noteikumi par ašbehgušcheem semneeteem (Rummel, „Quellen &c“ I. Bd. Vieferg. Cap. XI.). 17. gadu šimtena widã wehl pašahweja noteikums, ta semneeki, furi bada laikã nedabuja no šawa kunga pabalstu un ašbehga pišehtãš, newareja tiš atprašiti. Bet 1717. g., šad Widšemes baroni jau baudija zara šehlastibu, ari kurfemneeki kluwa kreewištali un atzehla šho noteikumu. Kurfemes statutu § 56 un 59 wehl nošafa, ta atraitnes un meitas war beš šawa barona atwehles prezet otra nowada dšimtžilweku un tahdã gadžumã atštaht šawu kungu. Wehlat kunga atwehle bij japehrš par 20 dahldeereem. Prezibas šarp weena nowada laudim nedrihkšteja notikt žitadi, tã ar barona atšauju (Rechenberg-Linten, 6. lp.).

Pahrdewa semneekuš beešči, gan pa weenam, gan wešelãm šaimem (Rechenberg-Linten, 7. lp.). Semneeku kuštinamã manta peedereja baronam, šo gaišči norahda Kurfemes statutu §§ 52., 59. un 60.: Ja dšimtžilweki ašbehg. tad tee atdodami winu kungam ar wišu winu mantibu, šo tee lihds panehmufši, waj ari pehz šawaš ašbehgšchanas eeguwufši. Ja šahda dšimtžilweka atraitne prez pahrnowada dšimtžilweku, tad wiša atraitnes mantiba paleek winas agratošam kungam, kurfš tomehr war winai dot puhru pehz pašcha pašišchanas. Ja šahda atraitne, uf pahrnowadu pee wihra ašfeedama, panem beš šawa kunga atšaujas šawu mantu lihds, tad neween wina, bet ari tee, šas tai lihdsėjufši mantibu ašwešt, teef šoditi tã par šahšibu.

Semtopiba un semes ihpašchums, tã ari semneeku klauschu šamehrs ar winu leetošchanã atrodofšos semi bij pilnigi nenofahrtoti. Seme wehl 19. gadu šimtena šahkumã bij nemehrita, un lauku plašchumu wehrteja pehz šanz uf teem išešja.¹⁾

Kurfemes statutu § 63 dewa katram baronam teešibu šawã nowadã išdot tahdus likumus, šahdus patš eedomajãš, ja ween šchee likumi nerunã preti Kurfemes šatwersmei. Šho teešibu tad ari išeetoja daudi. Wezafã no šahhdãm baronu išdotãm priwatãm likumu grahmatam ir Ugahles un Wehr-galu barona Behra semneeku teeša, dota 1770. g., latweešchu walodã. Likumu grahmatas šaturs peemehrojas winas sentimentali šwehtuligajam mehršim: „ša Deewa Godiba manã nowadã netiktu nowahrtã likta“. Ja šahds šaimneekš nespehja pildit šawuš klausčuš, tad iš muišklunga, wagareš un 2 „godigeem šaimneekem“ šastahwošcha teeša išmekleja, waj šaimneekš „zaur

¹⁾ V. v. Keyserling und E. v. Deršchau: „Beschreibung der Provinz Kurland“. Mitau, 1805. Hans Hollmann: „Kurlands Agrarverhältnisse“ eelš „Balt. Monatschr.“ 40. Bd. 1893. 343. lp.

deewa pahrnähzifchanas rihksti pee lopeem un laukeem peemelets, jeb waj t-s zaur hankumu un palaidnibu nabadisiba kritisi". Sa pate teesa gahdaja par io, ta lairam jaimneefam ir sawa istifkana pee laukeem, plawam un jaimes laudim. Katram kalpam japaleef pee weena jaimneeka 3 gadus. Teesai stingri jasoda par netikumigu dshwofchanu, nesatizibu, nepaklawibu, burwibu, nelikumigu aifceschanu no deenesta. Sewifka wehriba peegreesta grehzigoi fchtahtei un leekai chfchanai un dferfchanai semneeku godos (kafhas, triftibas, behres.)

Lihdsiga ir barona Brüggena 1780. g. isdota „Stendes un Rendes litumu grahmata“, tura jewifski bargi leef sodit mescha saglus un flepumedneekus. (Saturs nodrutats „Balt. Wehstnefi“, ja remaldos 1896. gada rudeni).

Gluschi tahda pot gara fastahditas Semites barona Firfa (1791. g.) un Struteles barona Pfeilizer-Franka (1793. g.) litumu grahmataš. Pehdeja aifleedi dsehraju apglabat eeswehita kapu semē pee „godigi miruscheem“, bet pawehl toš „bes dfeefmam un pahtareem eekafi purwa ta paschfleytawas“. Pa leeldeenam wifsem jaimneefem sawu plinschu gaili janodod muifcha, tur toš usglaba lihds Jahna deenai.

Pawifam 11 Kursemes muifchneeki isdewufchi saweem semneefem fchahdas priwatas litumu grahmataš. tura nosautumi atrodami Napjersta astahdita laiwefschu literaturas pahrfkata.¹⁾

Neweena no schim litumu grahmatam barons neafkatas no semneeku pahrdofchanas un pagasta semes eewillifchanas teefibam. Domehr ir eemefis domat, ta semneeku fiahwolliš Kursemes nebuš bijis dauts fiktaks nekā Widfsemē. 18. gadufimteni Kursemes baroni wehl dshwoja koti weenfahrfchi. Muifchu lauki bij maš un aptopa wiaus flikti. Lautfaimneezištu ruhpneezibas eestahfchu nebij. Tapeh3 klauschi newareja buht pahrmehrigi (Rechenberg-Linden, 13. lp.).

Krona nodolki un walstis nastas bij neezigas. Kahrteju walstis nodolku nemas nebij (Ziegenhorn § 657). Tikai kara laikā wajadseja dot firgus un jahrtneekus, turu nodewu 1727. g. pahrwehrtā naudas nodolki (Ziegenhorn § 355). Toš pahrs dufschu rastahwigu kara wihru herzogš ustureja no krona muifchu eenahfumeem, jo kronim pedereja $\frac{2}{3}$, no wifam Kursemes muifcham, uras isdewa us arendi tikai muifchneefem.²⁾

Beh3 Kursemes peeweenofchanas pee Kreewijas (1795. g.) dabuja ari Kursemes semneeki baudit kreewu tufuli.³⁾ Loi gan 1795. g. apr. 15. d. parafstaitais teifareenes ufafs apsola atstahd neaifstahrtas wifas muifchneeku,

¹⁾ A. Tobien. Agrargefchgebung I. 313.—317. lp.

²⁾ E. C. Napieršly „Chronologifcher Conſpect der Let. Literatur v. 1578.—1830“. Mitau 1831.

³⁾ A. v. Gehling: „Ein Paar Worte über die staatliche Finanzwirthschaft der Herzogthümer Kurland und Semgallen“ eefsch „Sitzungsbericht der Kurl. Gef. für Literatur und Kunst“. Mitau 1896. no 9. lpp. sahfoi.

⁴⁾ Par Kursemes peeweenofchanas pee Kreewijas, fkat. B. Bilbassow: Vereinigung Kurlands mit Rußland. Balt. Monatschr., 42 Bd. 1895 no 205. lpp. sahfoi. Julius Gardt: Jungrußifch und Allrußlandifch. Leipzig, 1871. 375.—387. lpp.

pilsehtneeku un zitu eedsihwotaju teesibas un brihwibas, tad tomehr jau ta pascha 1795. g. maija 1. d. isplata ari us Kursemi 1782. gada Kree-wijas muihu likumu. 1796. g. dez. 24. d. zara waldiba pascedsa kursem-neekeem refruschu doschanas peenahumu ta seemshewihu dahwanu. 1797. g. dez. 18. d. zara waldiba isplatija us Kursemi 1783. g. isdoto galwas nau das likumu. Geweda daschadus schtempelu nodoklus, krepost-woschlinas, dsehreenu un brandwihna nodokli. Bes tam 1797. g. us zara pawehli eeforteleja Kursemē 4 pulkus kahneeku un 1 pulku jahneeku saldau. 1806. g. now. 30. d. zars Aleksandrs pawehleja fastahdit sewiscku semes fargu pulku, kas lai apfargajot semes robeschas pret frantschu eebrutumecm. Kursemei wajadseja usstahdit un apbrunot 1200 wihrus. 1807.—1808. g. ari Kursemē bij wispahreja nerascha un bads, pehz kura eesahkas agrarkrise. 1812. g. peenahza frantschu tarsch, kura Kursemei wajadseja dot daschadus prowiantus par 15 milj. rublu wehribā, kura sumā nemas naw eerehkinatas nodedstinatas ehlas un zauri ejoscho kara pulku nomihtee lauki, nedf ari semneeku schkuchis.

Tas wiss eedsina Kursemes baronus dsila nabadsiba, kuru tee protams pehz eespehjas nowehla us semneekem, paplaschinadami muischu saimnezibas un pawairodami semneeku klauschus. Ta newareja ispaliti, ka ari Kursemes semneeku pazeetibas wadsis drihf ween bij pilns.

Birmais leelaiš wispahrejais semneeku dumpis Kursemē iszehlas 1806. g., tad pawehleja fastahdit semes fargu pulkus pret frantscheem. Ne-luhkojot us sawu gara tumšibu, Kursemes semneeki bij dsirdejuschy par leela-teem notikumecm Franzija un gaidija us Napoleynu ta us sawu Pestitaju.

Kahds anonims rakstneeks mums sin stahstit, ka wehla, kad peenahuf-chas wehstis, ta Napoleona kara spehks Kreewijas purwos gahjis bojā, semneeki raudajuschy ruhgtas afaras.¹⁾ Un zars pawehleja scho semneeku Pestitaju ar eerotscheem atturet no Kursemes robescham! Tas bij pehdejais pileens jau ta pahrpilnaja kausa. Izhelas wispahrejs semneeku dumpis, kura it sewisckli waronigi turejas ehdolneeki.

Bij jau gan ari fenaf daschi baroni aifrahdijuschi, ka semneeki tahdus spaidus us ilgoschu neistures. Ta, peem., Ulrichs v. Schlippenbachs jau 1803. g. bij Alipute us landtagu sapulzeteem Pilsenes muischneekem walti lizis pee sirds, paweeplinat semneeku stahwokli. (Werkel: Die freien Letten etc. 260 lapp.). Tapat walti bij Kursemes hosteefas kanzlers Ludinghausens-Wolfs scho jautajumu eekustinajis ta pascha gada Jelgawas landtagā. 1805. g. Ilusties pilskungs barons Saks no Ilmajas un Kursemes wize-gubernators Brieskorns eesneedsa finantschu ministrim luhgumu, lai pamasi-not krona semneeku leezibas (ta lauza ahrfahrtejos klauschus), kuras kkuwu-fchas sewisckli smagas zaur to, ka kreewu waldiba atschkinsojuse saweem mihuleem 14000 krona semneeku, zaur to pahri palikuscho krona semneeku leezibas likufchas 5-fahrteji pawairotas.

¹⁾ D. Zustand d. freien Bauerstandes in Kurland. Von einem Patrioten. Leipzig, 1860. 32 lpp.

Lai gan šķis luhgums naht wairaf frona muischu arendatoreem, nelā semneekem par labu, tad tomehr waldiba pat tam peegreesa wehribu tīfai 1809. g., t. i. peh3 3-gadejas nepahrtrauktas semneeku ruhghšanas. Zars pawehleja eewehlet ismelleššanas tomīšju, kura eewahka sinas un wehlejumos no muischu ihpashneekem un arendatoreem, un beidsot sabruhweia peena putreli, peh3 kuras dala leezibu pahrwehřchama kahrtejos klauščos un dala atlihdřinama zaur semneekem usleekamu nodokli.

Ra ari Kurfeme newcen baroni, bet ari augřā waldiba bij pret semneekem, to peerahda řekoschais notikums: 1811. gadā 6 Kurfemes semneeku preeřřstahwi eesneedsa uř zara wahrdu luhgumu un plaschi iřřtrahdatu planu, kahdām jabuht un tā iswedamas reformas semneeku labā.

„Newis frona leezibas galē semneekus nost — tā šhini luhgumā řazis — bet kahrtejee klauřchi ir tee, kas oprij muhsu labato laiku un řpehtu, tee ir kas mums nelauj laiķa laukus apřeht un nokopt, tee ir muhsu posta muhscham neisřhřstoschais awots.“ Tareh3 wini luhds wiřus klauřchus atzelt un usliķt frona semneekem naudas nodokli, kuru tee maksas arendatoram, lihdř wina arendes gadi notef. Bet peh3 tam wini řcho nodokli maksas kronim un ari muischas lai tiktu řastalditas masakas gabalos un isreņteias semneekem, kuri por arendes sumu buhtu kronim kopeji atbildigi.

Što plaschi iřřtrahdato planu un luhgumu zars nodewa Baltijas leetu komitejai, řhi wiřu aissuhtija Kurfemes domeņu waldei. Ta nodewa gubernatoram, gubernators aissuhtija finantschu ministrim, řķis — atkal Baltijas leetu komitejai un komiteja (1814. g. de3) atkal finantschu ministrim ar řhmiģo peesřhmi: „die Sache preřřiert nicht“ (leeta naw řeidřama). Tā eet wiřeem uř „Wiřaugřtafo Wahrdu“ pasemigi eesņeeģteem luhgumeem un projektēem.

Bet semneeku dumpji pahrlēezinaja baronus, ta kaut kas jadara. Un lai iswiritos no tamlihdřģigas reformas, kahda bij uřbrulufe widsemneekem. 1804. g., wini nolēhma semneekus „atřwabinat“. Atřwabinařšanas likums, kuru zars parastija 1817. g. aug. 25. d., ir daschā řinā wehl kreewiřķaks, nelā Wids. řemn. „atřwabinařšana“.

Kurfemes semneeku „atřwabinařšanas“ likums ir tai paschā fabriķa un tai paichā formā leets, kur augřchā aprastitais Widsemes „atřwabinařšanas“ likums. Tareh3 to pa panteem atřstahstit un kritiřet buhtu leeki. Šikai iřsumā atřstahřiřchu, ko par winu řala weens no wiřleekateem latweeřchu tautas wiřreem kahdā 1860. g. drufatā wah3u brořchurā.¹⁾

Teesibas, kuras Kurfemes semneekem peesřķihra 1817. g. aug. 25. d. parastitais likums, ir tīlai negatiwā zekā notweramas, t. i. wiřpirms jaap- prafas weh3 wiřa ta, kas „brihwajem“ semneekem naw brihw, ja tad wehl tas paliktu pahri, tad to waretum usřtatit par atķautu, — par semneeku pořitiwām teesibām.

„Brihwajam“ Kurfemes semneekam naw brihw: 1) atřstah gubernas robeschās, 2) aiseet un nomestees pilřehās uř dřihwi, 3) iřwehletees kahdu

¹⁾ Die Zustände des freien Bauerstandes in Kurland von einem Patrioten. Leipzig, 1860.

nebuht zitu amatu kà weenigi semkopibu, 4) prezetees bes barona atwehleš, 5) sapulzetees kahdà nebuht likuma atlautà noluhkà bes barona atwehleš, 6) turet schoujamus rihkus bes barona atwehleš, 7) list kawas intereses aishahwet teefas preeščà zaur pilnwarneeku, 8) eefneegt tahdus nebuht rakstiflus luhgumus waj fuhdsibas teefam waj administracijai, 9) toš preešč semneekem fastahda tahdus luhguma waj fuhdsibas rakstus, teef stepts pee teefas un fòdits, 10) semneekam naw brihw fuhdsset sawu baronu bes pascha barona teefas rakstiflas atlaujas, semneekam naw brihw pirkt, mantot waj zitadà kahrtà par ihpaschumu eeguht muschneeku semi.

Pehz scheem aifleegumeem nahf peenahkumi, kas „brihwajeem“ semneekem japilda:

Semneekem jadod walstij rekruschji, ziteem wahrdeem, jausnemas kara klausibas nastas, jamassà walstis nodolki, japilda pagasta klauschi un nodolki.

Pirmà un galwena teesu eestahde semneeku pagastos ir barons, kuram ir teefiba pehz sawa brihwà eeskata usskaitit waj list usskaitit semneekam 15 lasdas pa m guru us plitu frellu, un semneezei 15 zirteenus pa sehchamo ar 2 pehdas garu, 2 pirktus platu un pirktu beesu no wairaf sijnam sashuhju „pletti“. Schis barona spreedums ir nepahrfuhdsams, t. i. nelahda pasaules wara nedrihsti eejauttees un atzelt waj pat tika nowilzinat „spreeduma“ ispidischanu. Peespreestà „strahpe“ us weetas un bes wahrda runas sanemama, tika pehz tam peelauntais semneeks war appraštees, par to tas bij, un proti tahdà zelà, ka peelauntajam semneekam jaisluhds no peelahweja barona rakstifla atlauja gaust baronu pee aprinka teefas.

„Brihwo“ semneeku faimneeziflās atteezibas pret junkureem un sawà starpà dibinajās us „brihwajeem kontrakteem“ lapat là Widsemē. Semneekem bij japeenem katrs kontratts, kahdu baroni lita preeščà. Weenigais, to wini wareja darit, hji tas, ka apstaigaja wairakus junkurus un aplauschi-najās, waj kahds no wineem neslehds kontrattus us dauds mas zilwezigateem nofazijumeem. Pa leelakai dalai tika eewesia sawada arendes sistema: Saimneekem bij jafamassà prahwa nomas nauda un bes tam bij japilda wisi galwence klauschi, kurus to mahju faimneeks pildija dsimtlaikos, nematsadams nefahdas nomas. Un proti, muischaj pildamee klauschi bij japilda katrà laikà, kad barons waj wagare to lita. Waj faimneeka pascha mahjās pa to laiku wahrpa luhst waj saplauts seens spailēs dehd, us to netapa luhkots. Un ari schos junkureem tii patihlamos kontrattus nemehdja noslehgt us ilgaku laiku. Brihwo lihgumu pirmà laikà daschi baroni gan zentās noslehgt kontrattus us 6, ja pat 10 un 12 gadeem, bet pa leelakai dalai, un ar laiku gandrihs wisgaram, ari Rursemē bij ihsee kontratta gadi modē. Ja kahds faimneeks few eegahdaja pagarakus sahbatus, tureja dauds mas spehzigakus firgus waj kahdà nebuht zitadà kahrtà wehrsa junkura usmanibu us sawu pahrtizibu, tad nahfoschà gadà nomas nauda jeb arende bes schelastibas tika paaugstinata. Ihsee, tika us weenu gadu noslehgte kontratti dewa junkureem eefehju peefawinatees wifus semkopibas un tirgus konjukturas uslabojumu auglus. Saimneeku un wina wezato dehlu priwilegija, ka toš newareja nodot saldatos, peewilka wairaf nomneeku, nekà jun-

turecm bij nomas weetu to isdot. Daschs labš parakstija azim redsami neispildamu kontraktu, zeredams „to weenu gadinu tā nebuht īstīstēs“. Atšwabinajis semneekšs no katraš ihpašchuma teestbas uš semi, tura teem lihds tam peēderejuse, 1817. g. aug. 25. d. likums wineem šehligi atwehl eeguht semeš ihpašchumus, titai ne muischneekēem peederofchus. Bet tā ka muischneekēem tagad peedereja wiša Kursemes seme, īsnemot frona nowadus, un tā ka augščā ušstaititee un wehl dauds ziti šhkali aīšleegumi un aprobeščojumi nelahwa semneekēem tikt pee naudās, tad ari šči grunts ihpašchuma eeguščhānās teestba nebij pušzeptu kartupeli wehrta. To jau peerahda ari tas, ka lihds pat 1863. g. semneeku semeš ihpašchuma Kursemē tikt pat tā nemas nebij. Sawu mahju ihpašchneeki bij titai 42 Kontinu šaimneeki un 2 šaimneeki (Bugulis un Muischneekš) Šutuma aprinki, tureem winu ihpašchums peeschkirs jau hermīstru laikos, un 19 šaimneeki, kuri bij sawas mahjas no frona cepirkušči. ¹⁾

Jr jau tairniba, ka ne wiš Kursemes baroni turejās zeeschi pee lituma. Daschs labš bij zilwezigš deesgan, neleetot wišas sawas semneeku dihraschānās teestbas. Tadehl ari „brihwee“ Kursemes semneeki daschōš nowados wareja west deesgan panesamu, zilwezigu dšihwi. Daschi pat wareja sawus behrnus školot un dabuja tam noluhkam wehl baronu palihdsibu. Bet par to naw japateizas barbariškajam atšwabinaschānās likumam, bet woenigi atšewiščko junkuru labai šrdij. Lituma, šewiščki „atšwabinaschānās“ lituma ušderums ir aīstahwet wahjōš pret wareneem, zeelširdigeem egoišteem, un ščo ušdewumu 1817. g. likums nelahda šinā nepilda un pat nemehgina pildit. Šaišni otradi: No atšewiščku baronu dšimtlaudim 1817. g. likums pahrwehria Kursemes semneekšs par wišas Kursemes muischneezibas dšimtlaudim un klauščineekēem. Un naw tairchu šchaubu, ka wiša muischneeziba ir warenata un — tā jau nedšihwa, abstrakta buhte — bešjuhtigaka, nekā atšewiščkeek junkuri, kuri wareja buht zif rupji, neūglihtoti, neschehligi, tomehr bij un palita dšihwt zilweki, kuri aīš pašču personigām interesem tiščhu nebendeja un pahrmehrigi neīšuhza „sawus“ dšimtzilwekus. Behz 1817. g. „atšwabinaschānās“, turpreti neweenam baronam „sawu“ dšimtzilweku nebij un katra junkura personiga interese to špeeda pehz eespehjas pamatigi īšuhlt toš semneekus, kuri nahza wina rokā. Kad weens bij pilnigi īšuhltis, tad wareja nemt zitu. Jo 1817. g. likums par to bij gahdajis, ka īšuhzamo semneeku newareja truhkt. Kamehr pehdejais Kursemes semneekšs nebij badā nosprahdsis waj darbos nokautš, tikmehr junkuri bij drošči, jo neweens Kursemes semneekšs newareja dšihwt beš tunga (pīšehitā aīseet, uš zitām gubernam aīšzelot waj ar amatu nodarbotees nebij brihw). Pee tam jaeebaumē, ka Kursemes šla junkuram, semneekus dihrajojot, netad newareja zeltees šrdšapšinas pahrmetumi. Wīnam nekad neruhpeja pahrfahpt litumu. Ja wīnš titai zeeschi turejās pee lituma panteem, tad semneekam wajadseja īstīsteptes. Ja kreewu semneekem bij jawehlas, lai wīnu „kungs“ turetoš pee lituma, tad latweešču „atšwabinateem“ semneekēem bij jābīstas, ka titai wīnu junkurs neshah turetees štingri pee lituma.

¹⁾ Heyting Statistijše Studien über d. ländl. Zustände Kurlands. 5 lapp.

Tahdi bij dauds apdseedatee un tà leela schelastibas dahwana flawetee latwechju semneetu brihwlaischanas likumi.

16. Tichetrdesmito gadu semneeku kuffibas.

Ja par to war fazit, ka tas bijis waj ir dabiski nenowehrschams, tad sem augschâ aprakstiteem apstahkeem tas kafans par semneetu nemeereem. Tit breehmigâ fahriâ un bes schelastibas fuhzot un schnaudsot newareja nepeenahlt laiks, kur semneeki bija tit plnigi isfuhkti, ka no teem netahdeem lihdslekkem nebij eespehjams wehl to isspeest. Tas laiks bij peenahzis, tad semneekteem wairs nebij to ehlt un reproduzet (atjaunot) raschoschanâ waja-dsigo darba spehku. Lai nowehrstu pasaulēs un ari paschu bada sprahgstoscho semneetu usmanibu no nelaimēs ihsteem zehlonēem, tad tahdās reisēs tautas isfuhzeji wisu wainu uskraj deewinam, tursch usfuhtijis „neraschas“ gadus. Tā Kreewijas leelâ rewoluzija sahltās ar patstahwigi atfahrtojoschamees „neraschas“ gadeem, tà Widsemēs semneeku kuhiba 1841. g. usleesmoja gaischās leesmās pehz trim „neraschas“ gadeem.

Bet pateesibâ, tà jau fazits, fraseš par „neraschas“ gadeem teef leetotās tikai wiltigâ tautas un pasaulēs mahnischanas, warbuht ari waldoscho isfuhzeju paschamahnischanas noluhkâ. Ne Baltijâ, ne Kreewijâ d.ewš n.e.w.a.r usfuhtit netahdu „neraschu“, teit netad nelihst tikdauds un ne'ad naw tik faufs, ka laufu augi newaretu isdotees. „Nerascha“ un bads eestahjas tikai tad, kad semneeki tà isfuhkti un fungu klouschos nodsihti, ka wineem naw eespehjams sawus laufs dauds mas peeteekofchi apart un apseht. To senakais frantschu semkopibas departamenta direktors Tiferans skaidri un gaischi aprahdija tahdâ Kreewijas semkopibas ministrim rakstîtâ wehstulē, kura nodrusata freewu awiseš „Земледельческая Газета“, 1900. gada gahjumâ. Tiferans aprahda, ka Kreewijâ wišs postis, kas zelas semkopjeem no pahrlēzigi saufas waj flapjas wasaras, nowehrschams itin weentahrschi zaur to, ka laufs dauds mas peenahzigi apar. „Ja tahdu semi, tà Kreewijas melnsēmi (un tās ir ap 100 mils. hektari) usfahrpa tikai 3¹/₂—4 zollus dsilu un ta war usnemt 40proz. uhdens, tad ari pehzwishtiprakâ leetus un pawasara sneegam kuhstot, ta newar usnemt wairak tà 500,000 kilogramu uhdens us hektara. Ja no ta atskaitam tās 8proz. aramfahrtras uhdens, kuras seme saudē zaur istwaitoschamu, tad israhdas, ka preefch stahdu augschanas us hektara atleef tikai 200—250 tuhst. kilogramu uhdens, kas teescham newar raschot wairak tà Kreewijâ parastos 8 hektolitrus no hektara; un ja laiks tikai masleet saufats waj flapjats, netâ parasts, tad neisnahlt ne tee. Ja, turpreli, semi apartu 8 zollus dsilu, tad hektars usnemtu 1 mil. kilogramu uhdens, t. i. tikdauds, zit wajadsigs lai hektars waretu raschot 800 kilogramus augu weelas jeb 20 hektolitrus graudu. Turklahjt jaewehro, ka no dsili usartas semēs istwaito masat uhdens, netâ no wahii apruschinatas, labi atihstilas augu sahnes atrod weenmehr peeteekofchu mitrumu un weenmehr uhdeni faturoschâ atmoffera eespeeschas irdenajâ semē, kur atstahj sawu mitrumu, kuru flikti arta seme nemas newar

ismantof, otrup jaewehro, ka pahraf leetainâ laikâ dšili arta seme weegft nowada leeto uhdeni dšilafâš semes khrifâš, fur tas wairš nefait augeem.

Scho frantschu leetprateja iſflaidrojumu eš atſtahtſiju aiſ diweem eemeiſeem: pirkfahrſi kâ peerahdijumu, ka „neraſchaš“ gadi naw deewa rihtſte jeb dabifſta liſſta, bet ſabeedriſka parahdiba, tura rahda, ka ſemneeki ir tiſ iſſuhſtti, tumſchi un nabagi, ka tee nejehdſ dandſ maſ fahrtigi apſrahdat ſawu ſemi; otrfahrſi kâ beedinajumu, ka nodibinot Latwijâ no daſchee: n lautaš ap-lain. ſtajeem projeketâš „normalſaimneeziſaš“, ari pee mums war aikal eera-ſteeš „neraſchaš“ gadi kâ deewa iſſuhſtita rihtſte. Jo normalajam puš-afmites ſaimneekam pa leelafai datai nebuhš nê darba rihtu: grabêru, eſſti-patoru dšilaramu arſtu, nedſ ari peenahziğâ ſirgu ſpehka. Bet to peeminu tiſai garam eſot. Mums no ſwara bij tiſai aprahdit, ka wiſur, fur ſemneeku iſſuhſtſhana teef peeloſta beſ mehra un ſinaš, tomehr drihſ ween atduraš uſ ſawu dabifſto robefchu — ſemneeku badu. Badâ ſprahgſtoſchee ſemneeki wairš newar atſaunot ſawu darba ſpehku un iſſuhzejeem wairš naw to iſſuhft. Wainu tad nemellê wiš ſabeedribas eefahrtujumâ, bet uſtrauj to deewam.

Trihšdeſmito gadu beigâš Widſemes ſemneeki bij tiſtahl nonahſufchi. Saimneeku ſtehtis un pagafſtu magafſinaš bij tuſſiſchaš, lauki nebij fahrtigi apſrahdati ne apſehti, ſemneekeem uſgulâš badš ſchi wahrri wiſteefſchakâ un wišbreefmigałâ noſihmê. Wini netikween wairš neſpehja ſalpoſt ſungu ſlauſchoš, bet bij ſpeefſti pehž weza eeraduma greekees pee barona pehž palihga. Bet ſchce luhdſejus ſtrupi atraidija, lai nemodinatu winoš nedibi-nataš zeribaš. Jo tagad taſſchu ſemneeki bij 20 gaduš kopſch brihwi un wineem wojadſeja jau no peehſihwojumeem ſinat, ka teem paſcheem par ſewi jagahdâ. Uſ to paſtahweja neween atſewiſſchee Widſemes junkuri, bet ari kredita beedriba, pee kuraš Widſemes gubernâš walde 1841. g. greeſâš ar luhgumu uſnemteeš galwoſſchanu par badâ ſprahgſtoſcho ſemneeku wajadſibam pehrlamo labibu. Widſemes muſſſchneeku kredita ſonweniš ſcho gubernâš waldeš preeſſchlikumu ſtrupi atraidija, aiſrahdidamš, ka pehž 1819. g. bars-neem neefot neſahdu peenahkumu pret ſemneekeem.¹⁾

Uſgrahbjofſchu ainu par toreiſejo Widſemes ſemneeku ſtahwolli teh's ſahdš kreewu eeredniš, kurfch drihſ pehž 1841. g. bij ſchurp atſuhſtiš: „Mehš nefad neaiſmirſikim ſahda jauna ahrſta noſtahtſtu, kurfch atdſihwinajis ſahdu mirſtoſchu jaunelli. Jaunella wezalee par dehla atdſihwinafſchyanu taiſijufchi ahrſtam ruhgtuš pahrmelumuš, ſazidami, ka winu dehlam taſſchu buhtu bijis dandſ labaf tuhlin nomirt, nekâ palitt pee dſihwiſaš un tad leh-nam badâ noſprahgt.“

Protamš, ka ſemneeku leelafâ dola negribeja ne tuhlin nomirt, ne leh-nam badâ noſprahgt. Sa gribeja atraſt iſeju no ſawa poſta ſtahwolla un noſratit junkuru nepaneſamo juhgu. Wiſteefſchakaiš zeſſch no ta atſwabina-teeš liſâš taš, ka raudſija no ta iſbehgt, aiſzeſoſot uſ „ſilto ſemi“, t. i. uſ kreewijaš eefſchejâm gubernam, par turu ſemes auglibu dabuja ſinat zaur

¹⁾ St. Dr. H. Engelhardt: Zur Geſchichte deš ſchwediſchen adeligen Guterſchick-ſozietât, p. 69.

dascheem schihdu aigahjeem, furi 1840. g. no Kursemes aijzelofuschi uf Befarabiju.

Schahda semneeku rihloschanas uf aijzelofchanu Widfemes junteureem, protams, nemas nebij pa prahnam; un wini dewa mahjeenu sawam rofas puiſim, toreifejam generalgubernatoram Magnus von der Pahlenam, lai tas „apmeerina“ semneeku aiseefchanas lahri. Generalgubernators liſa pa wiſam malam meklet „uſtuhditajus“, furi uſmuſinajufchi semneekus uf noſeedſigajam domam. Tillab notwertos eedomatos uſtuhditajus, fa ari „uſtuhditos“ semneekus, furi eeradas Riga luhgt un ſlapatat dehl atkaujās aijzetot uf ſilto ſemi, ſpihdſinaja un bendeja ſihri wahzu mode. Dibinaja ſcho bendefchanu uf ta 1819-ta gada likuma panta pamata, kurſch semneekem aifleeſh atſtaht ſawas firſpehles robeschas beſ juntura paraſtitas pafes. Junturi, protams, nedewa pafes teem semneekem, furi brauzā uf Rigu ſlapatat dehl aijzelofchanas. Tadehl wiſi tahdi luhdſeji eeradas gubernas waldē beſ liſumigam pafem. Par ſchahdu noſeegumu tee, protams, bij peenahzigi jaſoda.

Pats generalgubernators barons von der Pahlenſ rakſta ſawos ofzialos ſinojumos eefſchleetu miniſtrim, ta tahdi beſ pafes eeraduſchees luhdſeji gubernas waldē tikufchi ſchaufti rihſtem, un ſuhtiti pa etapu uf pagasteem, pehz tam, kad teem noſſuſta pus galwas.¹⁾ Rahds ta laika hernhuteetis ſin ſtahtit, ta katrs semneek, kurſch eeradees Riga littees peeraſtitees un luhat atkaju aijzetot uf ſilto ſemi, dabujis uf generalgubernatora teefchu pawehli 100 zirteenu, un ſlepenais waldibas agents, walſispadomneekſ Liprandis opleezina, ta ſchauſtee dabujufchi matſat zeeti ſawas 15 kap. par ſanemto ſodu.²⁾ Un neween tos, ſas Riga eeradas, pat tos, ſas tilai gribeja turp dotees, melleja augſchā, plehſa un dihraja. Melleja un bendeja neween generalgubernators un gubernas walde, bet it ſewiſchi ari wiſuwarenas muifchu polizijas un mahzitaji.

Baltijas luteru mahzitaji ir no laika gala bijufchi un ir wehl togad leelaki tautas eenaidneeki, nelā pat junteuri. Rā mahzitaju muifchu un dſimzilweku (wehlaſos laifos semneekem iſtentejamu mahju) turetaji wini peedafas pee teefchas semneeku iſſuhſſchanas uf mata tahdā pat lahriā fa junteuri. Beſ tam wini ir tilai no junteuru ſchehlaſtibas ſawas weetās tikufchi, tapehz wineem nepecteek ar to ween, ta wini iſſuhz ſawos semneekus („mahzitaja laudiſ“), bet wineem jagahdā ari par to, ta wini maifes tehweem (junteureem) peederoſſchee, waj par ſlauſchineeteem nodewuſſchees semneeki lautos eefpehjami pamatigi iſſuhſtees. Sawu lomu fa junteuru ſlauſchineeku iſſuhſſchanas weizinataſi wini ſpehleja daschadā lahriā. Jan augſchminetās broſchuras („Zuſtände des freien Bauernſtandes in Kurland“) autors ſala, ta „daudiās, warbuht wiſas weetās, fur pee muifchas ir baſniza, paſtahw tahda lahrtiba, fa semneekem ſwehtdeenās pee baſnizas jaſanem ſina, kurā deenā un turā

¹⁾ Generalgubernatora ſinojumi eefſchleetu miniſtrim no 1841. g. julija 13. un 18. d. ſem Nr. 670 un 701. (Samarina ziteti)

²⁾ Sal. „Livländiſche Beſchreibungen wie ſie Herr Samarin erzählt“ Leipzig 1872. S. 132. und „Fünzig Jahre ruffiſcher Verwaltung in den baltiſchen Provinzen“. Leipzig, 1883. S. 119.

weetà katram jaunneel jaerodas flouschu darbos waj leezibās. Pehz beigtas deewalposchanas iisa klaufchi pee basnizas issludinati*. (7. lpp.). No sanzelem iisa nolafiti par „laidoneem“ issfai drojamo semneeku wahrdi; no sanzelem iisa spredikots: „klaufi to fungu, klaufi to gaspafchu, in ja tu neklaufiti, tad tew ta klaufiba us to muguru usrafstita taps!“ (Bankawa spredikoe). Wehl wairaf. Baltijas luteranu mahzitaji ir weenmehr bijufchi un wehl weenmehr ir wisnisnakee skolu un isglichtibas pretineeki. Ta ari patlaban mine tas brosfuras autors atsiht, ka „wispahir ir nenoleedsams faktis, ka Kur’emes muischneeziba preelsh sfolam ir darijuse dauds wairaf, nekā mahzitaju zeenigtehwi. Muischneeziba kopsch sahdeem 30 gadcem (brosfura rakstita 1860. g.) ir loti sahra pehz isglichtibas, un dod sawcem behrneem eespehjami labas skolas. Tapehz Kur’emes baroni ari ir pa dalai tautas isglichtibas draugi, pa dalai atal weegli pahrlleezinami par winas derigumu“. Bet ne ta mahzitaji. Tee ir weenmehr turejufchi un tur par sawu swehtako peenahkumu nospeesi semneefus galeja gara tumfiba, lai buhu weeglak noturet werd sibā neween tautas meesu, bet ari dwehfeli. (Sweedru generalgubernatora Stittes wahrdi, Serbatas uniwersitati atklahjot.)

Ra muhu „dwehfeles gani“ trakofa pret pahrgalwigajeem semneefcem, kuri gribeja aiseet no sawcem deewa eezelteem fungeem un metlet few pahritu „fita semē“, to pcerahda sahda tiziga mahzitaja zeenigtehwa rakstis awises „Zella Beedris“ 10. num. 1863. g. Schini raksta zeenigtehws slawē un zildina sawu „gohdigupehrminder“ Jakobu Neilandu, par kuru tas starp zitu fako: „Winsch leetoja sawu waru un nestopojās ar 30 (sajaprot: pahreem rihtschu), jo winsch turejās pee Sahlamana wahrdeem: tam firgam pahtagu un tam ehfelim eemautus, bet tam gekim rihtstes us muguras. Wina stipra roka darija brijnumus, tapehz tai draudsei duhs wiinu ar pateizigu firdi peeminei. Toreis bi; tas nemeera gads, kuru mehš wehl neefam aismirufchi (pehz 22 gadeem!); tas gads tās sajufchanas, tad Sahtans usdrofchinajās sawu sehtlu kaisit tai Deewa draudfē. Toreis ari muhu draudfē radās laudis, kuri sauze: ja wisa pasaute eet, to tad mums wehl gaidit... Bet wezais Neilanda tehws wineem to aifleedse un wina wahrds bij stipraks, nekā kaut kura mahzitaja wahrds, kas toreis atfaneja no wisam sanzelem. Pascha wisleelafa eekarfuma laika winsch dabuja dširdet, ka weens muhu draudfes fainneeks un daschi walineeki gribot eet peerakstitees. Bet mans wezais bij nomoda. Winsch stingri pawehleja steept behgli (!) us muischu un lita tam usfatait 30, tapehz ka tas nebij isnehmis no muischas polizijas peenahzigo pasi.“ Ra zeturdalu gadu simtina wehla mahzitaja zeenigs Tehws ar tahdu garfchu un labpatifchanu, lahpas schmalstinadams, wareja zildinat azim rediot pusdullu wezi, tikai tadeht ween, ka tas ispildijis speega un bendes kalpa lomu pret wina draudfes lozelleem, un ka ziti luteru mahzitaji wiinu par to neween neisflehdja no sawas kompanijas, bet pat needomajās atklahiti pret to usfahtees, tas leezina pirmfahrt par Baltijas luteru mahzitaju moralista stahwolla neissafamo semumu un otrfahrt par to negantibu, ar sahdu fchee moralisti iswirtufchee subjekti bes schaubam buhs trakofufchi paschu nemeeru laika.

Schi luteru mahzitaju negantiba, par kuru war dabut wisreedigatās leezibas paschiristot „Latweefchu Awischu“ un „Zella Beedra“ toreisejos gada

gahjumos un polasotēš poschu mahzitaju rakstius atsimumos, isskaidro pa labai dalai, tapeh3 tšchetredesmito gadu semneelu sustiba us ahreeni ispaudās galwenā fahrtā, tā zenshanās atšwabinatēš no wahzu tizibas un pahreet kreewu tizibā. Es šafu, luteru mahzitaju pašhstamā negantiba to isskaidro pa da la i tapeh3, la otra dala isskaidrojuma ir mellešama eesšā tam, la šakrai plaščai šabcedrīškai sustibai waj zihnai wajag ispaustēš šahdā nebuht ideologistā weidā. Weenigā ideologija, kura toreisejeem semneeteem bij peceetama, bij religija. Tapeh3 semneeku nemeers ar wahzu junktureem ispaudās wīnu zihnā pret wahzu leel- un basnizās kungu tizibu. Ta ir ta šafne, no kuras pee mums jau fenat isauga daščadaš brahlišču, baptišču un zitas šektes, tas ari ir tas zehlonis, tapeh3 40-to gadu semneeku nemeeri ispaudās atšriščanā no Lutera tizibas un pahreesčanā us kreewu tizibu. Tizibas maina bij ideologistā tšchaumala. kura šlehpās loti realās semneeku prašibas. Šis realās prašibas newareja neredset un nedširdet ari wahzu junkuri un kreewu waldiba. Bet ne weeni, ne otri nešinaja, tapeh3 šhee z-nteeni šaweenoti ar atšriščanu no wahzu tizibas. Junkuri un basnizās kungu wīnu wainu uštrahwa kreewu bišlapa Trinarka isšuhutu ogitatoru mušināščana; kreewu eerehini un rakstneeti (peem. Junis Samarins) aikal melleša zehloni kreewu tizibas pahratumā. Maldaš titlab weeni, tā otri.

Fakts ir, la bads semneekuš šceda šazeltees pret šawcem isšuhzejeem un pee šazelschonās wajašseja lahdas idejaš, kuras wahrda šazeltees, zhnitees un zešt. Wašči nesinadaš i, šapeh3 to dara, semneeti pulzejšs ar weenigo kungeem pretigo iteju, kura teem bij peceetama: ap junktureem un basnizās kungeem nepatihkamo kreewu tizibu.

Gubernas walde, weetejšs waldibas eestahdes, junkuri, paštaru tehwiņi, šķekstei, pehrmīnderi un wīšas zitas werdšibas šutes tapeh3 ošķkereja, wajaj: un bendeja kotru, kas zildinaja kreewu tizibu, tāpat šā tagad waja un bende šatru kas runā par sošiališču. Bet neba ar mahju bendu diščdorbeem weer peetika. Junkuri praia Peterburgā isšlaut, la semneeku šarpa isplatotees „preteštibas šannaiš garš, kurfš draudot ar nedširdetu ašins isleesčanu“ un wīnu junkuru un zitu kulturas peederumu isnižinasčanu. Ar wahrdu šatot, wīšas brehšas bij loti lihdišgas tām, ko tagad šladšina wahzu melu un rihdi: trju lapas Riga, Jelgawā un Peterburgā. Wat par sošiališču un šomunismu tīša rakstius un gaudotš, kurfš taini toreis šahša naht modē un kura šihmes atrada latwiesču semneeku sustibā eesšā tam, la semneeti prašija, lai atdod wīnu leelosčanā to šemi, kas wīneem peederejuse lihdi 1819. g. un kuru peh3 „bišwlaiščanas“ junkuri peefawinajushees.

Protams, la lahdas breesmigās brehšas, kuras tīša šaurešas gan zaur generalgubernatoru, gan teeschi us Peterburgu, nepalīša bes eespaida. Šars Nikolajs I 1841. g. šafuhitja Widšemē wairat šara špehta, nekā Peters Leelais tur bij aissuhitjis, šcho provinzi no Šweedrijas eekarosot.

Jau jūlija šohlumā generalgubernators, barons von der Pahlēns, aissuhitja no Kurfemes us Zehšim ¹/₃ šotnas šafaku un nodewa toš weena „šneidiga“ muišneeku aprīška deputata von Hagemeištera wadibā, kurfš jau agrat bij rakstijis, la bes ašins isleesčanas newarot palikt. Pee tās

paſchas reiſes von der Pahlens luhdſa waldibu, lai ta no Kuldigas ſuhta uſ Zehſim, Waſtu un Walmeeru weenu regimenti lahjneeku. Auguſta pirmâ puſe generalgubernatorſ aiffuhtija uſ Zehſu, Waſtas un Terbatas aprinkeem weenu Schiſelburgas medneeku pulka bataljonu. Pehz tam aiffuhtija diwas ta paſcha pulka kompanijas uſ Walmeeras un Rigas aprinkeem. Auguſta beigâs uſ generalgubernatora karſtu luhgumu zars pawehleja Ladogas lahjneeku pulkam beſ kawefchanâs dotees no Raunas uſ Wiſſemi.

Schahda kara pulku konzentrefchana Wiſſemê bij wajadſiga, lai no Peterburgas ſtatotees, teefcham iſliktos, ka Wiſſemê draud wiſpahreja ſazelſchanâs jeb (tâ generalmajorſ Duppelts ſazija) „Sizilijas aſins naſts“ pret baroneem.

Up to paſchu laiku, kad no wiſam malam uſ Wiſſemi pluhda kara pulki (aug. 13. d.) generalgubernatorſ iſbrauza apzelot ſtrategiſtâ un adminiſtratiwâ noluhkâ Zehſu, Walmeeras, Werawas un Terbatas aprinkeus. Zelâ winu wiſur aplenza ſemneeku bari, kuri gaudâs par junkuru pahreſtibam, un eefneedſa tam daſchnedafchadus luhgumus un ſuhdſibas. Generalgubernatorſ iſklaufija ſuhdſibas, ſolija tâs litt iſmeklet un, wiſpahr, pehz eefpehjas lihdſei. Râ wiſch patſ rakſta, tad wiſch ari ſchur tur eſot lihdſejis apgahdat fehllu. Bet zil leela ta palihdſiba ir bijuſe, par to nekur neatrodam ſinu. Tadehl japeenem, ka no tâs materielâs palihdſibas ſemneeki nebuhs tretni palikufchi. Bet weenâ ſinâ ſchim generalgubernatora zetojumam bij deefgan leela noſihme: Redſedams ſemneeku neiſſakamo poſtu, diſrededams winu ſuhdſibas, ka tur un tur badſ praſijis ſewiſchki daudſ upuru, tapehz ka barons wiſu magafinas labibu iſdedſinajis brandwihnâ u. t. t., barons von der Pahlens ſinamâ mehrâ kluwa no Saula par Paulu. Maſafais no ta laika ſahlot wina turp-malos ſinojumos waldibai riehs ſchur tur ſaſtopam aifrahdijumus, ka baronu ſaimneeziſtâs atteezibas pret ſemneekeem eſot preeſch pehdejeem nepaneſamas un ka tas eſot weens no nemeeru galweneem zehloneem.

Zaur to generalgubernatorſ ſazehla pret ſewi Wiſſemes junkuru duſmas wehl daudſ leelaſâ mehrâ, nekâ tagad Sologubſ. No ſawa „mitbrudera“ tee tatschu wareja ſagaidit un praſit ſewiſchki „ſchneidigu“ uſſtaſchanoſ, un tas uſreiſ ſahſ runat un rakſtit par ſaut ſahdeem preeſch ſemneekeem nepaneſameem apſtahkeem! „Noſt ar glehweem un nolaidigeem ceredneem!“ atſkaneja junkuru barâ: „Schurp ſaldatus, ſaldatus, ſaldatus!“

Augſtâ waldiba ſuhtija ſaldatus uſſuhtidama. Beſ jau mineteem pulkeem aſuhtija wehl 2. grenadeeru diwiſijas otro brigadi (3 bataljonus) un weenu diwiſiju Utamana Trona Mantineeka Zeſarewiſcha kaſaku. Tagad paſcham Pahlenam ſahla meſtees bail, tâ uſturedſ til leelu kara ſpehku neraſchas un bada apgabalâ. Wiſch ſinoja uſ Peterburgu, ka ſemneeku uſbudinajums nemaſ til breeſmigs neefot un, eewehrojot to, ka latweeſchu ſemneeki nedſihwojot zeemoſ, bet atſewiſchkâs, iſſaititâs mahjâs, Wiſſemê neefot eefpehjams eefortelet til leelu kara ſpehku. Bei keiſars Nikolajſ domaja: droſchaf, laſ droſchaf; un nepeegreeſa wehribu barona Pahlens eerunam. Râ lai ari peegreeſtu wehribu? Sinaja tatschu pee Peterburgas galma pat

Fulaini un kutscheeri, ka meschonigee latweeschu semneeki zeeti apnehmuschees nolaut un apehst pehdejo baronu. Patš generalgubernators bij sinojis par trim schauschaligeem dumpineeku noseegumcem. Diwoš nowados igauru dalâ semneeki apbrunojuschees rungam in negribejuschî saldatu pawadibâ atnahfuscheeem aseforeem waj brugu fungeem isdot „pasthstamus dumpineekus“. Jaunâ Bebru muischâ semneeki pat eelenkuschî brugu teefas peefehdetaju Transehi ar wîsu wîna no 10 wîhreem fastahwofcho saldatu komandu.

Pasikodams waldbai scho breefmigos notikumus, generalgubernators wehl bij peefihmejis, ka no maija 1. d. lihds augusta 1. deenai 1840. g. Widsemes semneeki eepirkuschî tikai 87 pudus 35 mahrz. schaujama pulwera, surpreti no maija 1. d. lihds aug. 1. d. 1841. g. tee eepirkuschî weselus 126 pudus 24 mahrz. pulwera. Tâ tad esot usskatams par statistiski peerahdiu, ka Baltijas baronu un waldbias eestahschu droschiba masinajuses us mata par 40 proz.

Protams, ka to sinadams, zarš Nikolajs I. newareja taupit saldatuš. Bet to gan Widsemê fahuhititee saldatu bari darija? Nu, tee „meerinaja“ tâpat kâ tagad: sîaigaja apfahri muischneeku un zitu weetejo speegu wadibâ, mekleja un warstija „kuhditajus“, tureja „kara teefas“ un bendeja latweeschu semneekus Baltijas wahzu modê. Juriš Samarins fawos rakstos nodrukajis par scho „apmeerinashanas“ darbibu daschas autentistas aktis, no kuram waram dabut sinamu jehdseenu par toreisejeem baronu un kara pulstu dishdarbeem. Pee Rigas un Terbatas semes teefam eerihotâš kara teefas noteefaja 45 semneekus us dshshchanu zaur strojam, 55 personas us schauschanu rihtstem un 8 nepeeauguschus behrnus us peekauschanu behrnu rihtstem. Bes tam no schim 108 personam pehz meefas foda iszeeshanas 9 aishuhititas us nometinashchanu Sibirijâ, 5 nodotâš saldatos ar to noteikumum, ka ja kahds saldatos neder, tad tas fuhtams us Sibiriju, 5 nodotâš arestantu rotâ, 4 eeslodstas spaidu namâ. Weenu isdeenejuschu saldatu dshha zaur 500 saldatu leelu stroju, otram lîka zaur to pašchu stroju eet 2 reises un weenu wafajuschî pat 3 reises zaur 500 saldatu leelu stroju.

Un, af jaukâ dwehsefu harmonija, gluschî kâ taqad ronâš wahzu „ahrsti“, furi atklati apgalwo, ka 400 siteeni us latweeschu semneeta muguras neefo wehl nekahda bendeshana, bet tikai patihkams futinajums, tâ ori toreis wahzu publizisti apgalwoja, ka 1500 saldatu siteeni ar knutam esot bijuschî tikai neets (stat. von Bocha „Beiträge“, II. sehjuma 6. dalas 462 lpp.)! Pee tam jaeewehro, ka freewu ofizeeri wîseem spehkteem zenidâš istapt Baltijas kulturas peebahstajeem juntureem. Wa parastam tee apprasijuschees winus pawadoscheem goda un negoda polizisteam, zik siteenu wineem labpatihkot tam un tam „noseedsneekam“ usdot, un folijuschî ismellet par bendem toš labakos sitejus no wîsas fawas komandas. (E. v. Sternberg Livlând. Belehrungen, 230. lp.).

Un pee wîsa ta jaeewehro, ka wîsâ tâ fahkâ 40-to gadu dumpi nekahda ihsta dumpja nebij. Semneeki neweenâ weetâ neusbruka un nelaupija. Wini tikai aissfargajâš un weenâ otrâ weetâ ar waru pretojâš „mušinataju“, t. i.

wina, apgahjās ar deewa ezelteem Baltijas waldneefecem tīf nēlaipni, tā lahdš ſchulīš pahrluhstoſchš wahzu rafſineelš par to ſata :

„Šchīš komiſijāš uſſtahſchānāš bij tahda pat, tā remidejoſchā ſenatora eerednu uſſtahſchānāš 1882. g. Wini uſſtatija wiſāš paſtahwōſchāš autoritateš ar neuſtizibu un nizināſchānu, apgahjās ar wežām korporāzijām (muiſchneeku un birgelu ſahrtāš beedribām) tā ar ſaſwehrneeku bandām, pahrbaudija un ap- luhſtoja wināš atraſtoš apſtahtluš un ſahrtibu tītai no ehnaš puſem, un tihri waj aizinat uſaizināja pahrwalditoš iſſratit wiſu, taš teem uſ ſirdš pret walditajeem. Tihri tā eengidneeku ſemē un ne prowinzē, kuraš apſtahtli, neluhſtojoj uſ wiſeem winu launumeem, tomehr daudſkahrt labaki, nekā eelſchēd Kreewijā un par kuraš lojalitati (uſtizibu zaram) newar buht ne wiſmaſaſo ſchāubu.“

Tagad Widſemeš junkvreeem ſahla ataust aſſina, tā ar rihtſtem, laſdam, ſchpizrutem un puznaſcheem ween tomehr newarēš. apmeerinat ſemneeku pahluš. Tee ſahla domat un runat par reformām.

17. Tīchetrdēmito gadu agrarreformas.

Lai gan Widſemeš junkuri un winu waldibaš eetahdēš weenbalſigi kledſa, tā 1841. g. ſemneeku kuſtiba ir launprahtigu kuhditāju un muſſinataju darbš un deewa uſſuhtitaš neraſchāš ſeſaš, tad tee tomehr newareja ari paſchi neatſiht, tā launuma ihtā ſafne mellejama neeſpehjami ſliktōš agrar- apſtahtloš. Widſemeš muiſchneeku konventš jau 1841. g. oktobri eezehla ſewiſchku komiſiju, kura lai iſſtrahdajot agrarreformu preeſchlikumuš nah- ſchajām landtagam. Komijija aſſina, tā „ſemneeku nabadiſbaš un nemeera galwenaiš zehloniš ir ſemeš leetoſchānaš nenodroſchinatiba, wajag atmeſt 1819. g. uſſtahdito prinzipu, pehž kura baroniš ir weenigaiš ſemeš ihpaſch- neeš un kungš. Par wiſu reformu gala mehrki ſpraust ſemneeku leetotāš ſemeš pahreeſchānu winu ihpaſchumā u. t. t.“

Landtagi ſpreeda un debateja par ſcheem preeſchlikumeem. Newareja ari neatſiht tahdu politiķu tā barona Nollena ſtaidri iſſeiſtāš un gaiſchi peerahditāš domāš, tā „plaſchāš ſemneeku gruntſihpaſchneeku ſchſiraš nodi- bināſchānāš, kura turetu ſawu ihpaſchumu uſ tahdām pat teeſibām tā muiſch- neeki ſawejo, ir no wiſleelalā ſwara, jo ir domajami daudš gadijumi, kur wiſa muiſchneeku eekāſtenze war atkarateš no tam, tā Baltijaš politiķā orgo- niſmā paſtahw tahdš konſerwatiwš elementš“. ¹⁾ Bet jaunajōš agrarliſkumōš, kuri „Wiſaungſtat apſt prinoti“ 1845. g. janw. 23. d. un paſihtami ſem noſaukuma „tee 77 paragrafi“, nekāš naw manamš no baronu ſemeš ihpa- ſchuma monopole aprobeſchōſchānaš. Patš pirmaiš no ſcheem 77 paragra- ſeem ſkar: „1819. g. ſemneeku liķumu noteikumi, kuri peeſchtir baronam neaprobeſchotu ihpaſchuma un leetoſchānaš teeſibu uſ wiſu ſemi, paleek pilnā ſwehktā“. § 2. noſata, tā tāpat paleek pilnā ſwehktā 1819. g. liķuma noteikumi par ſemneeku un baronu ſawſtarpejo ſakaru noſahrtōſchānu zaur brihweem

¹⁾ Stat. Engelhardi, Zur Geſchichte & 74. lapp.

nomas kontralteem. No tam jau mehš waram saprast, ka šči 1845. g. agrarreforma neta nereformēja. Tomehr es atstahstičhu iħsumā winas šaturu, tapehž ka ta jo gaischi apgaismo „briħwo“ latweeščhu semneeku stahwolli pehž 1819. g.

1845. g. lituma § 12. nošata, ka darbdeenu newajag ušstatit par nota-wetu un peerakstīt ģaimneekam tā paradu, ja ģaimnees darbneeku muiščā nofuħtiis, bet darba paštrahdaschana ais no darbneeka neatkarigeem eemešleem atlihta. No tam redsam, ka lihds tam bij parasts likt uš semneeku rehķinu nelaitā usnahkusčas leetus deenas, pluhduš u. t. t. taš trauzeja muiščhu waldeš nodomatos darbuš, uš kureem ta šastellejuse klauschineetus. Šahlat šchis litumš aisleeds fuħtiit semneekuš pastos waj prasit no teem šchuhķtiš sehjamā un plaujamā laikā, tā ari rudenos un pawasaros pašchā zelu pairumā. Šā tad lihds tam taš tila darits. §§ 42., 43., 44. nošata, ka, ja ģaimneeka lustinamo mantibu isuhtrupejot, neenaht tirdauds naudas, to nolhdsinat pee junkura šatrachušchos paraduš tad semneekam istruhķumš gan jaatkalpo, bet šchis attalposchanaš laiks nedriħst sneegtees pahri par weenu gadu. Šā tad lihds tam junkurš wareja isuhtrupetu ģaimneeku turet paradu šalpidā zil ilgi tam patila. Tee pašchi lituma panti noteiz ari, ka prezejuschos semneeku newarot dšiht muiščhu darbos wairat tā 4 deenas nedelā un neprezejuschos it deenas, pee tam darbdeenas garumš (pa wišu gadu rehķinot) aprobeščojamš us 12 stundam deenā. Šā tad wafarā junkurš wareja darba deenu pagarinat pehž patišchanaš, pa to teesu šaiħšinot winu seemas mehneščhos. Un ari šcho noteitumu ušstatija un zilbinaja tā semneeku stahwolka ullabojumu! Zil stundas gan lihds šchis reformas eeweščanai semneeki štrahdaja? — Šahlat. Ja semneekam bij jabrauž darbos tahlu no šawām mahjam, tad it 20 werstes tahls zela gabals pehž šchi lituma jaeštaita par weenu darbdeenu. Senat to, laikam, nemas neeštaitija waj, masalaš, neušstatija 40 werstes tahla zela gabala noštaigaschanu waj nobraukšchanu par pilnas deenas darbu. Pehdeji, 1845. g. litumš nošata, ka isnemot šteidsama lauku darba un šeena laiku, junkuri nelad newar štellet pee muiščhu darba wairat tā puši no ta darbneeku škaita, zil pehž lituma šatrās mahjās driħst buht. Šā tad lihds tam ari pee šaku dšišchanaš waj pleħsumu dedšinaschanaš u. t. t. junkurš wareja štellet šautščhu wišus mahju eedšihwotajus!

No šchi iħšā šatura otstahstijuma laštajš reds, ka 1845. g. „wišaugštati apštipriņatee 77 papildu paragrafi pee 1819. g. semneeku likumeem“ maš to reformē. Bet toteesu wairat tee noder tā semneeku toreisejo apštahķu šaraktērišetaji. Šurķiakt wehl jāpeebilsi, ka — zil mums šinamš — šchee litumi naw nodrutati pilnā likumu šrahjumā, nedš ari no Wišsemeš generalgubernatora waj gubernas waldeš ofiķiali iššludinati. Wofaulei tee pašišštami tituščhi weenigi zaur šahdu wahzu broščhurinu („Allerhöchst bestätigte ergänzende Bestimmungen zu der livländischen Bauernverordnung von 1819. betreffend die auf Privatgütern wohnenden Bauern“. Riga, Häcker 1845.); un naw eemešta domat, ka junkuri pee teem turejās.

Ramehr junkuri zereja ar treewu schliu, schpizruhtu, rihschu un puz-
nasha palihdsibu apmeerinat latweeschu semneeku issalkumu un wina radito-
ruhgonu, tikmehr jau par nopeetnam reformam newareja buht runa. Bet
Golowina laika, la jau fazits, treewu walidiba (lai gan ais sawtigeem, pan-
slawistisfeem pahrtreewofchanas noluhfeem) sahfa drufstu statitees junkureem
uf pirsteem un uflawisija semneeku juhdsibas un gaudas. Tas pamudinaja
junkurus daudj mas nopeetnat domat par agrarum reformam. Barona
Nollena wahrdu pateesiba, kluwa ari wisidiotistakeem baronu leelungeem
apweraama

Bet tad Baltijas junkurs doma par reformam, tad winsch gudro tahdu
wiltibu, la peeschmaukt pasauli un nodihrat semneeku pehz wezum wezas
„labdibinatas“ fahrtibas. Tahdu wiltibu muhju junkuru woloda sauz par
reformu; un tahda reforma tika isgudrota un 1849. g. julija 9. d. no waldi-
bas apstiprinata. (1849. g. semneeku un agrarlitumi nodrukati walsts litumu
trahjuma Nr. 23385).

Wisbihstamako kalla walgu, kursch schnaudsa Widsemes semneekus,
brihwos nomas kontraktus 1849. g. semneeku un agrarlitumi
(крестьянское и поземельное уложение 1849 года) neween atstahj pilna
spekta, bet usleek tam wehl jaunu uswiju, peenemdami par normalo nomas
weidu „klauschu arendi“ (Frohnacht), t. i. tahdu Baltijas wahzu kulturās
ehrmu, tahdu nepasihst neweenas tautas teesibu sinatne, ne waloda. Schis
wahrds pirmo reisi parahdas 1849. g. semneeku litumu § 4. Wehlat schis
wahrds un jehdseens pahrnemts ari 1860. g. semneeku litumos, jo Baltijas
junkuri sin par to gahdat, la „kontinuitate“ (sakariba) ar tahdu nebuht spezi-
fiski baltisku, junkuru isdomatu kulturās parodiju netiktu pahtraukta. Nosihme
schi „klauschu arende“ nomas (arendes) kontraktu, kura nomnees (arenda-
tors) apsolas isnomatajam (junkuram) arendes weeta dot klauschus. Kats
lituma noteikums par tahdu „arendes klauschu“ leelumu un famehru ar
nomata semes gabala leelumu un eenesigumu, teek taisni atsihts par nepee-
laischamu. Jo tahds noteikums waretu dibinatees tikai us semes pareisu
nowehrtejumu, tas neesot isdarams tik skunstigi la tiklab arendatoru, la ari
isfrentetaju intereses buhtu ewehrotas.

Tahda fahrtā weena no semneeku postā galwenam ja'nem (neaprobe-
schoti klauschi us „brihwo“ kontraktu pamata) tika neween atstahta sweika un
wesela, bet wehl no jauna oprakta un apruschinata, nokristot scho dsimtbuht-
neeziffo klauschu sistemu par kapitalististās arendes weidu.

Lai jaunos klauschu arendatorus jeb arendes klauschineekus apmeeri-
natu, ar to ween wehl nepeetifa. Wajadseja schlistees wehl to daram. Un
1849. g. semn. litums schkitās. Winsch schkitās aprobeschojam junkuru neap-
robeschojamo ihpaschuma un lectofchanas teesibu us wisu nowada semi. Ar
skaneem wahrdeem litums paslaidro, la brihwee nomas kontrakti warot kaitet
semneeku fahrtas labumam, ja junkureem atstahj teesibu pehz patilshanas
otnemi semneekem un peeweenot pee muischu laukeem semneeku semi.
Tadehl janoschkirot semneeku jeb klauschu seme no muischas semes. Par
klauschu semi uskatama, nowadu kartes atsihmejama un dabā aptapschojama

wifa ta seme, kuru 1804. g. semneeku lifums un wina 1809. g. papildinajums nodewis semneeku neatnemamā leetofchanā. Šho klauschu semi 1849. g. lifums aifleeds junkureem leetot zitadi, tā weenigi pahrēdodot waj isnomajot (pret klauscheem) laupagasta lozēkleem.

Uf šho noteikumu Widsemes junkuri ir breejmigi leyni, un nebeids wina zildinat tā sawas neiffakami augstās kulturas un semneeku aplaimofchanas nemirstigu peemehru. Widsemes riteršaptes literariski spehjigakais tintes talps un weens no wisvamatigateem Widsemes agrarapstahflu pastinejem A. v. Tobiens pat til tahlu eejuhfminas par šho „tahlu ejofcho semneeku aiffardsibas lifumu“ (weitgehender Bauernschutz), ta nosauz to par semneeku topeju fideikomisu (ein bäuerliches Fideikomiß¹⁾).

Leetu tuwat apluhodami, mehš tomehr redsam, ta ari šchis lifuma nosajjunš nedod cemeflu dseedat flawas dseefmas un saukt „Ofianna!“ Widsemes junkuru augstfirdibai. Tobiens titai zaur to war pazeltees lihds sawai riteršaptes ofiziosam peederigo (obligatoriskai) fajuhfminibai, ta winsch samaina tihšchu „semneeku“ semi ar „klauschu“ semi un runā par unentziehbares Bauernland (neatnemamu semneeku semi) tur, kur 1849. g. lifums runā titai par Gehorchsland (freewu telstā повинностная земля) t. i. par klauschu semi.

Šchi klauschu seme netika noschirta no muischu semeš kahdas nebuht semneeku aiffardsibas noluhstā, bet lai nostahditu muischu semi priwelligetā stahwolli, atswabinot to no wiseem uf semi gulofcheem nodokleem. Muischu seme tika atshita par swabadu un wiseem nodokleem (schahfrei, неполатная земля) jeb pehz Gesschtrewijā parastās terminologijas obelennaja zemlja). Klauschu seme (Gehorchsland) turpreti bij wišu nodoklu neseja (steuerpflichtig, податная jeb черная земля). Pat priwatee nodokli, kuruš junkrus usnehmās sawas kahrtas eestahschu labā, tika aprehkinati pehz tam peederofchās klauschu semeš daudsuma. Bet ar to itin nebuht nebij šazis, ta klauschu semei jabuht neatnemamā semneeku leetofchanā. Gluschi otradi, lifums teeschi nosafa, ta ta lispat labi war pahreet ari pee birgelu waj muischneeku kahrtas peederigu personu ihpashumā un leetofchanā, titai šchin muischneeku waj birgelu kahrtas personam, eeguhstot par ihpashumu klauschu semeš gabalus, jausnemas un japilda uf teem gulofchās nastas, pee tam nesaudejot sawas kahrtas šewischšas teesibas un preeschrozibas.

Ja 1849. g. no muischu semeš noschirtā klauschu seme teescham buhtu bijuse „semneeku seme“, tā to muhsu riteršaptes ofiziosi zenschas eestahstīt, pasalei azis apmahnidami, tad tee buhtu noweduschi atpakal tanis apstahkos, kahdi pastahweja no 1804. lihds 1819. gadam, pirms flawenās semneeku atswabinaschanas. Ruhpeja titai konsekwenti špert soli tahlak un pahwehrst famoso „klauschu arendi“ (Frohnpacht) eelšch „klauschu eepirščhanas“ (Frohnlauf) un leeta bij darita. Bet mehš redsejam, ta jaunusnahstufē semfopibas sistema ar ahboltina sehščhanu, kartupelu dehstišchanu, aittopibu u. t. t. nesa-derejās ar zeeschi nofahrtotu dsimtbuhščhanu, kur uf neatnemamās semneeku

¹⁾ A. v. Tobien: D. Bauernbefreiung in Livland. Thübingen, 1905. S. 22.

Tahdâ kahrtâ kwo te ir pakaldurwinaš, pa furâm junkuri eewelf dclu no tâš semneeku semes, kuraš neaiššaramibu tee til šta'i leelaš nodroščina-jušči. Wišš pa šchim pakaldurwinaš eewiltâš semes daušsumš istaiš 259.694 defetinaš jeb 17 proz. no tâš 1.514 974 defetinu leelâš semes, kuru 1804. g. semn. litumš nodewa semneeku neatnemamâ leetoščanâ.

Šcho kwotu semi ari mušfu junkurščaptes tintes kalpi lahga newar fuuti par „semneeku kahrtâš fideiŝomiŝu“. Jo titlak 1849. g. tã ari 1860. g. semneeku litumi to pilnigi aiššahj junkuru rižzibâ. Junkuri to war pehz kawa eefkata pecweenot mušču laukeem, šadalit mašoš waj šaweenot leeloš gabaloš, iŝrentet, pahrdot u t. t. Kwotu seme teef štaitiita par mušču semes peedewu. Somehr ari šcho kwotu semi raudšija noštahdit it tã semneeku labâ pee muššam peegreeštr, jo no tâš junkureem, klaufčuš atželot, buščhot jaustur muššai wajadšige laufštrahdneeki. Uš šchi pamata ari aprehlinaja muššam peegreeščamâš kwotes leelumu. Pehz 1804. g. semn. lituma (§ 58.) kairâš zeturidaŝ arkla (20 dahideru) leelâš mahjâš wajadšejo buht beš šaimneeka wehl 2 darbineekeem, tã tad uš weŝelu arklu (80 dahld.) wajadšeja buht beš šaimneekeem wehl 8 darbineekeem. Tahlak taš patš 1804. g. litumš noteiz laufštrahdneeku olgu uš $1\frac{1}{2}$ puhra weetam kairâ laulâ, jeb uš $4\frac{1}{2}$ puhweetam pawiŝam. Tã tad uš 1804. g. litumu pamata preešč weena arkla apštrahdščanai wajadšigo laufštrahdneeku atalgofčanâš wajadšigaš $8 \times 4\frac{1}{2} = 36$ puhwee aš aramšemes ar pee tãm peederigam plawam ganilleem. Semneeku kahrtâš laufštrahdneeku ušturam tabehz jaatgreesčot no neaiššaramâš semneeku semes 36 puhweetas aramšemes it uš 1 arklu mušču semes. Pee tam junkuram ir tee-ba kairâš puhweetas aramšemes weetâ nent 3 puhweetas krumu semes jeb atlaidas.

Uš šchahdaš konštrufzijaš pamata junkuru tintes kalpi wajadšibaš brihdi godinaja ari kwo ti par semneeku kahrtâš peederigo ušturam leetošanû semi. Protamš, ka šchi konštrufzija bij titai mahniš, kura nošutšš bij peedot labaku nošrahu semneeku semes eewiltščanai. 1847. g. landtagâ, kur šcheit pahrunajamais litumš tika kaldinatš, tika teešči nošazitš un protokoleiš, ka „par šchis semes leetoščanu, kura nodota junkura pilnigâ šwabadâ rižzibâ, raw uštahdami kahdi nebuht litumišti preeščratšiti. Jo pagaišam tatšču pilnigi weenalga, waj uš šcho kwotes semi nometinati kalpi, waj kalpi teef algoti, no winâš augleem, jeb waj kalpi, ja tahdi maš teef tureti — nometinati uš zitaš semes“. Tã tad kalpu ušturam wajadšigo semi atgreesa ari tahdi junkuri, kuri nemaš netureja kalpuš, bet ištika ar klaufšineeku darbu.

Somehr, tã jau ŝazitš, junkuru tintes kalpi mehđsa pez gadijuma attaišnot kwotes atgreesčanu no pagastu semes zaur to, ka aišrahdija, ka šchi seme nolemia kalpu ušturam. Zaur to ištahza jošš. 1893. g. febr. 18. d. zars paraštija pawehli ŝenatam, kurâ nošahrtu kwotes semes leetoščanu tahdâ kahrtâ, ka ta teeščam teef nodroščinata nemantigo beššemes semneeku ušturam. Šchis litumš aišleđš kwotes semi pahrdot ziteem, tã weenigi semneeku kahrtâš ludim, un pee tam leef pahrdot mašoš gabalinoš, kuri nešneedšâš pahri par wišmašako apmehru, kahđš noteištis semneeku mahjam ($\frac{1}{8}$ arkla jeb 10 dahld.). Pret šcho litumu ŝazehlâš Wiššemes, Igaunijaš un Šahmu ŝalaš junkuri,

eefneedfa ministrijam lehweni luhguma un protesta rakstu, peedabuja pat nelaihi Widsemes gubernatoru Sinowjewu, lai tas raksta waldibai, ka tahds likums isdots tikai aif pahrapshanas un to wajagot eefpehjami drihs atzelt, jo junkureem esot un wajagot teefibas rihkotees ar kwotes semi ta, ka teem pascheem patihf. Nelihdseja netas. 1893. g. febr. 18. d. likums ir wehl tagad spehla.

Ta bij ar kwoti, kura, ka jau fazits, istaifa 17,14proz, jeb apmechram 6-to dalu no wifas klauschu semes. Paleet wehl $\frac{1}{2}$ jeb skaitkos 1255.280 defetinas klauschu semes, kuras it ihsten teef dehwetas par „semneeku semi“ un kuras, warbuh, ir tas, ko Tobiens nosauz par semneeku fopeju fideikomisu.

Bet, ka jau augscha aifrahdijs, ari schi seme nepelna „semneeku“ semes, bet ja dauds, tad „pagasta“ semes nosautumu. Jo ta war pahreet un, pa labai dalai, ir pahrgahjuse literatu, birgeku un muishneeku kahrtas peederigo ihpaschuma. Tikai teem tahda gadijuma japeerakstas par ta pagasta lozjekleem, turâ tee tur waj eeguhst par ihpaschumu tahdu klauschu semi. Veerastishchanaš par pagasta lozjekleem nosihme tikai to, ka schis peršonas usnemas tas trona un pagasta nastas, kuras guf us winu tureto klauschu semi. Un ari no schim nastam muishneeku kahrtas lozekli war sem apstahkleem tikt aifrahbinati. Ja tahds junkurs patur waj panem sawa teefcha leetofchana gabalus klauschu semes, kuri atrodas wina nowada, tad winsch tos war turet un leetot 6 gaudus, neeestahdamees par pagasta lozekli un ta tad neufnemdamees us schis klauschu semes gulofchos nodoklus. Ta tad semneeku kahrtai ari us scho semi naw nekahda priwilegija. Starpiba stary kwotes un pagasta semi ir tikai ta, ka kwotes semi junkurs war leetot pilnigi ta. ka winam patihf: War to peeweenot muishu lauleem, apweenot leelos gabalos jaunu muishu dibinashanai waj ari sadalit fihlos jo fihlos gabalinos eebuhweeschu nometinashanai. Pagasta semi, turpreti, pee muishu lauleem peeweenot naw brihw zitadi, ka tikai aymainot to pret zitu tispat wehrtu gabalu muishu semes. Zahlat, pagasta semi naw brihw sadalit fihlakos gabalinos, ka pa $\frac{1}{8}$ arkla, jeb 10 dahldereem katru un naw brihw apweenot leelakos, ka 1 arllu jeb 80 dahldereem leelos gabolos. Pat pagasta fabeedribai ka tahdat naw teefiba eeguhst par ihpaschumu leelafu pagasta semes gabalu, ka 1 arllu. Bet junkuram gan.

* * *

Lastajš reds, ka tas semneeku kahrtas fopejais fideikomiss, furu 1849. g. agrarlikumi esot nodibinajuschi, naw nopeetni nemams. Ihsteniba 1849. g. likuma fastahditaji ne peedomat nepeedomaja pee kahdu nebuht semneeku kahrtas fopeju intereschu aifstahweschanas. Gluschi otradi. Wijs wina zenteens isgahja us semneeku kahrtas sadalishanu diwas schiras: pilnigi nemantigos proletareeschos un puslihds pahrtiluschos, apmeerinatos un tamdehf konserwatiwos fihfgruntneekos. Us schahdas fihfgruntneeku schiras dibinashanu muhsu junkurus pamudinaja un speeda weenfahrt nemitofchees semneeku nemeeri un otrfahrt pahkreewofchanas fahra un wahzu junkureem nedraufsigâ generalgubernatora Golowina rihziba. Konserwatiwaja fihfgruntneeku

ſchirâ junkuri zereja raſt few iſturiguſ palihguſ un Baltijâ paſtahwoſchâſ
ſahrtibaſ ſrdiguſ aiſſtahwjuſ. To baronſ Noltſenſ atlahti iſtreiza un, ta taſ
bijiſ leelataſ junkurſchaptſ daſaſ toreiſejaiſ idealſ, to apleezina ari H. v.
Engelhardtſ ſawâ muſſchneeku kreditſabeedribaſ wehſturê (123. lpp.).

Schini ſihſgruntneeku ſchirâſ radiſchanaſ noluhſâ tiſa dibinata ſemneeku
renteſ banka, t. i. eeſtahde, ar turaſ palihdſibu ſemneeki war iſpirkt no junkura
uſ winu mahjam gulofchoſ klaufchuſ. Iſpirktſchana noteek tahdâ ſahrtâ, ta
banka iſſneediſ junkuram ſinamu ſumu wehrtſpapiroſ (rentbrihſêſ), turi neſ
ſatru gadu tit leeluſ augluſ, zit junkura lihdiſ ſchim ſanemtee klaufchi un
arende wehrti. Semneekſ, kuſch ar renteſ bankaſ palihdſibu ſawuſ klaufchuſ
iſpirziſ, apnemaſ bankai maſſat junkuram peenaſtoſchoſ augluſ par wina
rentbrihſi un wehl ſahdu prozentu wairat, no ſam 40—50 gadu laikâ eeſtra-
toſ tit leelſ kapitalſ, ta no ta war ſamaſſat wiſuſ junkuram peenaſtoſchoſ
rentbrihſju augluſ, nepraſot no ſemneeka ne graſi. Bet jau no ſahkta gala
beidſaſ ſatra ſemneeku atſariba no junkura. Jo ſchiſ ſanem ſawu renti no
bankaſ un ſemneekſ maſſâ bankai, bet ne junkuram.

Scho renteſ banku planu, pehſ Saſijâſ parauga iſſtrahdatu, Baltijâ
ſewiſchki zihrtigi propageja baronſ Hamiltarſ Föllersahmſ. Pateizoteekſ
wina agitazijai un generalgubernatora Golowina ſtuhrgalwibai, kuſch
leedſâſ ſatru nemeerigu ſemneeku dſihwu dihrat, Widſemeſ junkurſchaptſ
eewehleta komiſſija jau 1847. g. iſſtrahdaja ſchahdaſ ſemneeku renteſ bankaſ
ſtatutuſ un riſzibaſ nulluſ. Pehſ ſchiſ komiſſijaſ iſſtrahdaiâ projektâ, ſemneeku
renteſ banka dibinama un gorantejama no junkurſchaptſ. Un aiſdewumi
iſdarami tahdâ ſahrtâ:¹⁾ Iſpirktſchanaſ kontraktâ jabuht minetai por tam
mahjam maſſatâ gada arende (reſp. klaufchu wehrtiba), tura neſad nedrihſt
buht augſtata tâ 4 rubli par dahlderi ſemeſ. Scho arendeſ ſumu uſ 4 proz.
kapitaliſejot, aprehkijana mahju zenu. Ja, teikſim, tahdſ ſaimneekſ maſſaja
par ſawâm $\frac{1}{4}$, arkla jeb 20 dahlderuſ leelâm mahjam 80 rubluſ arendeſ
gada (ta ir augſtata arende, ſahdu ſchiſ likumuſ peelaiſch), tad jautaja: „zit
leelſ kapitalſ eeneſ 80 rubluſ prozentu, ja weeneſ ſimiſ rublu eeneſ 4 rubluſ
prozentu?“ Weegleſ aprehkijâſ tahda, ta ſchim kapitalam jabuht 20 ſimtu jeb
2000 rublu leelam. See 2000 rublu nu bij $\frac{1}{4}$, arkla leelaſ mahjaſ zena.
60 proz. no ſchiſ mahju zenaſ, jeb kapitaliſetâſ renteſ ſumaſ aiſdewa banka
renteſ papiroſ, 20 proz. palita gulot uſ mahjam tâ neuſteizama rente un
pahreſjâſ 20 proz. (muſhu peemehrâ taſ iſtaifſtiu 400 rub.) wareja tit iſmaſſa-
taſ kapitala weidâ.

Schi 1849. g. ſemneeku un agrarliſummu apſtiſprinatâ renteſ banka wareja
leelâ mehrâ weizinat un paahrinat no junkureem neattarigaſ ſemneeku mahju
ihpaſchneeku ſchirâſ nodibinaſchanoſ. Taſ ari ir latweeſchu „gruntneeſzibaſ“
ſahkumuſ.

Ra ſemneeku renteſ bankaſ darbiba tomehr nedarija tit leelu eeſpaidu,
ſahdu no taſ ſagaidija Hamiltarſ Föllersahmſ un ta draugi, pee tam wai-

¹⁾ Eſ teit peewedu ne paſchaſ komiſſijaſ iſſtrahdatoſ, bet 1849. g. apſtiſprinatoſ un
ſemneeku likumuſ uſnemtoſ noſazijumuſ, ſuii ti ai ſihlumuſ atſchirâſ no komiſſijaſ
projektâ.

nigs tas, ka Widsemeš muišneeku kredita-ſozietete uſſtatija ſemneeku renteš banlu par wiſai bihſtamu ſonturenti un ſtrahdaia pretim tai wiſeem ſpehkeem. Tã ta min. kredita ſozietete paſtahw jau kopsch 1802. g. un tajã eekihlati gandrih wiſi Widsemeš nowadi, tad ar ſemneeku renteš bankaš palihdſibu mahjaš iſpehrtot bij weenmehr dariſchana ar kredita ſozieteti, kura neſad nepalaida garam gadijumu ſareebt eenihſtai ſonturentei.¹⁾ Zaur to iſſtaidrojams fakts, ka no 1850. lihds 1863. g. beigam ſemneeku renteš banka iſwidoja tãtai 192 ſemneeku mahju pahrdofchanu par 285,500 rubl.

Bet, tã jau ſazits, pee tam naw wainiga ſemneeku renteš banka, ne 1849. g. agrarlitums. Fakts ir un paleek, ka 1849. g. ſemneeku un ogramlitums, nodibinadams ſemneeku renteš banku un nolahriodams, waj maſatais, eekuſtinadams pahreju no klaufchu ſiſtemas uš naudas arendi un mahju iſpirkſchanu, lika pamatu ſemneeku ſahrtas gruntneeku ſchirai jed latweeſchu gruntneezibai. Un taš notika ar paſchu junkuru ſinu un gribu.

Bet 1848. g. notikumi Rektumeiropã (rewoluzija Franziã, Wahziã, Aulſtro-Ungariã un Italiã) padarija zaru Nikolaju I. nerwoſu, tã ka Baltijaš junkuru preeſchſtahweem nenahzãš gruht tam eeſtahſtit, ka, ja generalgubernators Golowinš ar ſawu „bandu“ (tã junkuri dehweja no wineem ne-alkarigos kreewu eerednũš) nebeigſchot bojai Baltijaš labnodibinato ſahrtibu un ſatrizinat deewa eezeltãš autoritateš, tad rewoluzija wiſãdã ſinã nahſchot no Pruſſijaš zaur Baltiju ſwehtiã kreewu walſtibã eekſchã. Nikolajš nobijaš un ſteigſchuš aiſſauza generalgubernatoru Golowinu no Rigas, eezidams wina weetã Baltijaš junkuru draugu Suworowu.

Tagad junkureem wairš newajadſeja latweeſchu ſemneeku pabalſta pret „muſkowitereem“, jo „muſkowiteri“ bij atal winu pabalſtitaji pret latweeſchu ſemneekeem. Tãpehž junkurſchapte niſni ſazehlãš pret 1849. g. ſemneeku un agrarlituma „pahraſ liberaleem“ noteikumeem. Jau 1854. g. landtagš eewehleja ſewiſchku komiſiju, kura iſſtrahdaja plaſchu preeſchſlitumu par 1849. g. lituma pahrgroſiſchanu. Preeſchſlitums nahza 1856. g. landtaga apſpreeſchanã. Schiš landtagš pahmeta 1849. g. ſemneeku litumam, ka taš pahraſ ſiipri eewehrojot ſemneeku ſahrtas labumu uš baronu rehſina. Mehš ſinam, ka taš ir meli, 1849. g. litums aiſſtahweja newiš ſemneeku ſahrtas, bet tãtai w:enaš ſemneeku daſeš, ſa i m n e e k u, intereſeš un newiš uš baronu rehſina, bet taiſni baronu labã.

Wiſaſaſ landtagš notriiſeja renteš banku, kura zaur ſawu augſto kreditu, ko ta ſneedſa ſemneekeem, eſot par tihiro ſamaſtačhanu. Tahlat landtagam nebuht nepatiſa 1849. g. lituma noteikums (§ 73), ka ari beedribãš war eeguht grunš ihpaſchumu²⁾ un ka klaufchu ſiſtema eſot pahrejoſcha parahdiba. Landtagš praſija, lai klaufchuš atſihſt par paleekamu labeefahrtojumu, lai beedribam aiſſleedš eeguht ſemeš ihpaſchumu, lai atzeſ renteš banku un lai

1) St. Dr. E. Engelhardt: Zur Geſchichte der livlãnd. adeligen Gũterkreditſozietãt. Riga 1902. Kapitel III und V.

2) Šcho junkuru ee unu eewehroja ari waldbiba. 18° g. litumos ſchit panta wairš naw, tã ka ſemneeku ſemi par ihpaſchumu eeguht war tãtai aiſewiſchlaš perſonaš un ſemneeku pagafia ſabeedriba, bet ne aiſewiſchlaš beedribãš.

nosaka, ka pee katras junfura muifchas wajag peederet masafais 8 arkleem klauschu semes. (1849. g. likums noteiza, ka junfura muifchai jabuht 900 puhrweetas leelai, neesfaitot nederigo semi. Waj klauschu seme pee tas peeder waj ne, tas weenalga.)

Œhini garā un wirseenā gahja junfuru agitazija 50-toš gados. Tai preti ufstahjās latweefchu semneeku-sihtgruntneeku agitazija. Bet ta neufstahjās wairš tizibaš wahrdā, bet tautibaš. Tautibaš ideja toreif bij populara oif tautistajām brihwibaš zihnam Itališ, Ungariš un ari Wahzija, tura brehza pehz daschodo walstibinu apweenoschanās tautibaš wahrdā. Tablat tautibaš ideja tifa toreisejeem latw. semneeku agitatorcem tuwu litta zaur to, ka Baltijas junfuru eenaidneeki freewu presē ari stahweja uf tautibaš priurzipo, lai gan pa labai dalai aif reakzionareem eemefleem: karodami pret brihwajām idejam, turaš toreif peepildija „isturtejuschos Reetumus“ (гнилой сапад).

Œš uf Œho zihnu newaru tuwal eelastees, aifrahdu tifa uf winas fainneeziŒto fatni un uf daudseem neisprotamo parahdibu, ka latweefchi flatijs lit uftizibaš pitni uf freewu atpalakrahpuŒeem un gaidija wifu labu no freewu waldbiŒas. Faktš ir tās, ka pat tahdš bendeš maifš tā generalgubernators Golowinš un wina panslawistiflee eeredni iŒiflās latweefchu semneekem engeli, tapehž ka tee eenihda Baltijas junfurus, kuus tureja par aplipufcheem ar Œapuwufcho Reetumu Œmafu.

18. SeŒhdesmito gadu reformas.

Pa labai dalai pateizotees panslawistiflam (freewifli-tautiflam) naidam pret wahzeefcheem un ari wahzeefcheem naidigai jaunlatweefchu agitazijai. Widsemeš junfuru Œaswehrestiba un 1856. g. landtaga Œhmmi pret 1849. g. likumu „liberalifmu“ palifa freewu waldbiŒas aprindās puŒlihdš neewehroni, un 1860. g. nowembra 30 d. apŒiprinatos jaunajos semneeku likumos mehs Œastopam Œifus galwenos nofozijumus latw. fainneeku labā, turi bij ufstahditi 1849. g. likumos.

Somehr jaecgaumē, ka freewu un jaunlatweefchu tautiflā agitazija pee tam tifa pa dalai wainiq. Leelās nopelnš peekriht fainneeziŒlās attihstibaš gaitai. Kapitalifistiflai raŒchoŒchanas Œahrtihai (tura raŒho galwenām Œahrtam tifa prežš preekŒ paŒaulēš turguš) attihstotees, wajadseja nolufi klauschu sistemai un eeweestees naudas arendei. Kamehr Widsemeš junfuri gudri Œp-ceeda Œawā 1856. g. landtagā, ka klauschu sistemū nelahdā Œinā newar aifih par pahrejoŒchu pagaidu eerihlojumū, tifa jau weftāš Œarunas par Jelgawas dŒelŒzela buhwi, Rigas-Dinaburgas dŒelŒzela linija jau bij noŒprausta un 1852. gadā aiflahtais pirmais Widsemeš telegrafs neŒa Œinas par pretŒchu zenam un wehriŒpapiru furŒeem. Tapehž klauschu sistemāš deenas bij Œaititas un 1860. g. likums neween aifina Œho sistemū par rahrejoŒchu, bet nofozija, ka 1868. g. Jurgu deenā jaiŒdeidŒas wiŒeem klauschu lŒhgumeem un winu weetā jaŒahjās naudas nomai, jeb arendei.

Tas pats zehlonis pamudinaja Widsemes junkurschapti 1866. g. marta 10. d. atgazitees no sawas monopola teesibaš us muišchu tureschanu. Augšchā mehš jau minejām, ka 18. gadu-simtena sahlumā, Rigi un Widsemei sem freewu waldbibaš pahrejot, tifa weenā deenā apstiprinatās diwaš kapitulazijaš: Muišchneezibaš kapitulazija, kura nofaka, ka Widsemes muiščas nedrihst peederet neweenam zitam, tā Widsemes junteem (nobilibus Ijvonis) un birgelu kapitulazija, kura birgeleem nodroschina wišas teesibaš, kahdas tee baidijuschi lihdi tam. Pēe birgelu teesibam sweedru laikos peedereja ari teesiba eeguht muiščas par dšimtu. Zaur to zehlās leeli strihdi un garas prahwas, kas beidsās ar to, ka 1789. g fenata ufasš aisseedša birgeleem eeguht muiščas par dšimtu. Dauds afaru wini par to neraudaja. jo wineem palika teesiba panemt muiščas kihlam us 99 gadeem. 1802 g. birgeleem atnehma ari šcho teesibu, atstahjot teesibu turet muiščas kihlam tikai wehl 10 gaduš. 1841. g. — kad junteem sekste bij sewišchi sazehlusēs, — šcho kihlu terminu saihšinoja us 3 gadeem; un 1845. g. tifa nejunkuram pilnigi aisseegts turet Widsemes muiščas. Ta, protams, bij bišmaniba, kura nebuht nesaderejās ar pašlaban usplautšoscho šaimneezibaš sahrtibu. Tapehž tai wajadseja krišt, tāpat tā klauschu sistemai. Muišcham wajadseja eenešt naudu un mahjam wajadseja eenešt naudu — taš bij taš, par to gahdat peespeeda kapitalistištā šaimneezibaš sahrtiba.

Bet lai semneeki spehtu malfat leelaš arendēs, tad toš wajadseja pirm-kahrt tiktahlu atspirdsinat, ka tee war eegahdatees wišnepeezeschamakoš šaimneezibaš rihtus, kas wajadšigi labibu wairumā preesch tirguš roschojot, un otrkahrt pazelt šaimneekuš augstātā „kahrtā“, kam likums peeschkir preesch-rozibaš un teesibaš, ar furu palihdšibu tee war pehž eespehjas iguht laufstrahdneekuš. Protams, ka no wiša ta junteem nebuhtu atlezis nelahds labums, ja wini šaimneeku kahrtu buhtu pajehlušchi pahraf augstu un, tā šafot, padarijuschi few lihdsigu. Tad jau teem nebuhtu bijis eespehjamš peesawinatees to šul, to šaimneeki no kalpeem issuhž.

Tadehļ 1860. g. semneeku likumu § 1. nofaka, ka spehtā paleef 1819. g. emneeku likumu nošqiziumi par „brihwajeem“ kontraktiem.

§§ 616.—648. atstahj muišchu polizijoi wišos galwenās teesibaš, kuras tai peefrita pehž 1819. gada likuma. Wehlaš gan šchi junkuru polizijas wišwareniba tifa daudš mas apzirpta zaur 1866. g. likumu un 1888. g. no zara apstiprinato walstšpadomes lehmumu. Bet i tad wehl tagadejā muišchu polizija ir joziga ehruu paleeka no aiskapitalistiškeem bišmanu laikem. Wimu kritišejot, buhtu jaatstahsta tagadejee likumi, kuri katram peeeetami. Tapehž eš teem paeju garam ar ihšo peeshimi.

Sahlaf 1860 g. likums atstahja spehtā nešehdšigo nowadu semēs šada-lijumu 1) priwidilgetā muišchu semē, 2) no semneeku semēs atgreesiā un ari pilnigā junkuru ihpašchumā un rihzibā nodotā kwotes semē un 3) pagasta semē, kuru junkuram it pehž 6 gadeem jainomā us 6 gadeem kahdam pagasta lozeklim (§ 6—10.). Beidsot 1860. g. likums nofaka, ka neweenam semneekam, ne zitaš kahrtas pagasta lozeklim, isnemot ta nowada junkuru, nedrihst peederet weena pagasta robešchās wairaf tā 1 artlš semēs.

Tà nodroschinajuschi sawu kundsiabas stahwokli, muhsu junkuri lehràs pee faimneeku sahrtas stahwokla nodroschinashanas. Ir wehstures wiltoshana, ja daschi scheid runà par semneeku stahwokla uslaboshanu. Pee tam 60.—70. gadu reformas i domat nepeedomaja. Pat generalgubernators Albedinskis faka sawa sinojumà zaram: „Muhhu litumdoschana scheid . . . isgahjuse galwenam sahriam us staita sinà neezigas, bet sawas ekonomiskàs (faimneezistàs) nosihmež sinà wiseewehrosamafàs semneeku schiras — faimneeku stahwokla nodroschinashanu. Tahdu faimneeku ari tagad pa wisam trim prowinzem naw wairaf tà 90 000 (un proti apalos skaitos: Kursemè 20 000 pee 500.000 leela eedshwotaju staita. Widsemè 45.000 pee 800 tuhst. leela eedshwotaju staita un Igaunija 17.000 pee 300 000 leela eedshwotaju staita). Muhhu litumdoschana bes miteschanàs zentàs (безпрерывно принимало меры) soli pa solim nodroschinat schis semneeku dalaš (bet ne wisas semneeku sahrtas!) neattaribu no muishneeseem, no fureem tee nomaja semes gabalus. Schini noluhà ir isdoti wiš litumi, furi nosaka faimneeku (крестьян-арендаторов) peenahumus pret baroneem un aprobescho pehdejo ihkofochanu pehz arendes gadu notezeschanas peeweenot eefoyto mahju semi pee muishu laufeem waj isdot dahrgafà nomà zitam arendatoram“ . . .

Ušfargaja 60 to gadu reformas scho faimneeku schiras labumu daschadà sahrtà. Wišpirms aisleedsa semi šadalit masafos gabalinos, tà pa 10 dahld. katrà faimnezibà. Zaur to pee gruntneela goda newareja tift tahds, tas pateesibà nemas nebij ihstš gruntnees, bet tifat namelnees, bobiliš. Tam preti gan, tà jau faziju, stahweja aisleegums, ta neweens pagast: lozeklis un pat wisa pagasta sabsedriba tà tahda nedrihtst eeguht weenà pagastà wairaf tà 1 arklu (80 dahld.) semes, lai nesahstu sahpt junkuram us deguna.

Tahlat, likums aisleeds slehgt ihfakus kontraktus, nelà us 6 gadeem (§ 119); un ja pehz notezesjuschem kontrakta gadeem junkurs padšen arendatoru waj praša tahdu nomu, furu tas newar masat, tad agratajam arendatoram prenahfas atlihdšinajums („abirats“). Lai zaur sawu augsto kulturu un tašnibas mihlestibu slawenee Widsemes junkuri pahraf dikii nepeeschmauktu faimneekus, arendes waj pirtschanas kontraktus noslehdsot, tad likums praša, ta kontrakti noslehdsami rakstiksi, pehz noteiktas formas un apšprinami no otra junkura, kirsch pa to laiku fauzas par semneeku fomisar.

1865. g. jūnija 4. d. pat isnahza zara pawehle, fura aisleedsa junkuram faimneekus tofot. Zaur to jau muhsu faimneeki šluwa tihri waj zilweku sahrtà, fewischki wehl tapehz ta tas patš likums aisleedsa ari faimneekem pascheem kull sawus faimes laudis.

Bet wišpahr 1860. g. likumi „faimes lauschu“ intereseš neewehroja. Baltijas eedshwotaju un latweeschu semneeku leelum leelafà dala bij un palika preešch 60-to gadu reformam pabehrni. Schi pabehrnu stahwokla wišgaischafà šhime ir ta, ta pat pagastu paschwaldibà toš nepeesaida tà pilnteesigus semneekus, bet tifat tà dekmidolziwekus, furi ir pilnigi padoti faimneeku sahrtas gribai un rihzibai. Likumos par kalpu lihgumeem un deenasta sahrtibu teef wišgaram eetureta faimneeku fante wišpartejiskafà sahrtà. Par to man bij pahrs gadus atpatal gadijums bilst pahrs wahrdu sahda ihfà

agitazijas brošūrinā („desmitdaļzīlveči jeb muščinās“), topēž pec tam šceit neufsaweschos. No šceit sazīdā lastajš war noprašt 60-to gadu reformu raksturu un wirseenu. Paškirstidamš wehl tagad spēhā esofchos Baltijas likumus, wiņš uš katra šola atradiš peerahdijumus.

Ēelamš šcho nodalu beigt, ēš tomehr gribu ašrahdit uš weenu leetu: See wiħri, taš 1860. g. pulzejās ap „Peterburgaš Awisem“ un agiteja pret juntu ru netaunibu, bij sawu mehrti pušliħdš safnueguschi ar šaimneeku šchiras intereschu nodroschinaschanu. Wini meerigi nosuda no politiskās štatuwes. Bet wīnu eelustinatā un ša šemneeku realo, materialo prasibu ideologiskās eeteħrpumš leetotā tautibas ideja palika. Šitai tagad wairš schis tautibas wahrdā nezihnijās apšpeesti un išbaduschi šemneeki pret netaunigeem junkureem un reebigeem pahlaru tehwineem, bet paehduschi šaimneeki un latweeschu birgeli schis idejas wahrdā danzoja uš „šabdaribas“ (!) un šalumu ballem, riħtoja dšcedamus šwehtlūs un maŗzija tauru iħst uš weħderu un no deewa pušes nešrahdit nezeenibu pret 80-toš gados nodibinato šahrtibu. Weens naiwš idealisš eedomajās wehl 70-toš gados išdot un rediget demokratisku wiħi tautibas wahrdā. Taš bij Materu Juris. Ueluhlojot uš wina talantu un aħrħarteji leelām šchurnalista spēħjom, winam ir jakhriht zauri: See šemneeki, kureem tagad bij tautiba uš luhpam un warbuht ari širdi, nebij demokratisi un tāš latw. šrahdneeku un amatneeku aprindas, kuraš bij apšpeestas un tadeħl uš zihnu peedabujamas, nebij tautiskās, nedš ari tāš wareja šamafat 3 rublūs par awisēs abonementi. Uštondesmito gadu beigās preešch šchīm aprindam nodibinajās organš „Deenas Ēapa“, kura no šahka gala šahweja opořizjā pret ofšialo latw. tautiskumu, lai gan wehl pate nebij pahrrahwufe nabu, taš to šaistija ar tautisko leħgeri. Bet ari šchi awise aiš augštās zenas, nebij peeeetama lauššrahdneeseem. Ša ša teem wehl jagaida uš laškrasīu, kurech aištahwetu wīnu šchiras intereseš. Wiħi liħdšchine'eelaitrakšīi peegreesuschi weħribu šitai šaimneeku šahrtas labumam.

Uš to teitan iħsumā ašrahdu tapeħz, ša weħtūres ušdewums ir iškai-drot, ša taš wišš zehlees, taš šaista tagadejās paaudšes ušmanibu, un ir darijšš waj dara eespaidu uš šabeedribas attihstibas gaitu.

19. Mahju pahrdoschana.

No šemneeku mahju pahrdoschana iħsti nošihmē, un šapeħz ir nepraħtiba mahjas eepirki par dšimtu un nenemt labak likuma šargatā muħšcha rentē, par to warešim plašchal runot šchi raksta otrā daļā, apšlatidami šemes renti un tāš kapitaliŃeschanu, ša ari wišpahr apluhkodami kapitalistiskās šemkopibas tautšaimneežisfos likumus un attihstibas wirseenu. Seit šitai iħši ašrahdu, ša Wiššemes junteem jau kopš 1804 g. bij teeħba pahrdot šemneeseem šemi. Bet šcho teeħbu išleetot tee šargejās. Pahrdodami mahjas, tee ap-grehšochotees pret šemi pašeeem, šaweem pchznahzejeem un sawu šahrtu, jo aišzohchotees no eespeħjas paangštinat šemneeku nodewas, tikliħdš šeme eelopta waj labibas zenas šolas. Ša gahja liħdš 40-to gadu beigam, tad

daschi tahlredsi gafee junkuri jau labi redseja, ka tuwojas laiks, kur renti
paaugstinat wairs newarēs, un ka tapeh3 ir laiks domat pee mahju pahrdo-
schanas. Bet ari tad wehl muischneeku leelata dala bij ar rokam un sahjanu
prei mahju pahrdošchanai ar rentes bankas palihdsibu. Tomehr tee jau
40-toš gados sahka spreesit un gahdat par to, ka waretu wajadsibas brihdi
pahrdot semneeku mahjas ar muischneeku kreditbeedribas palihdsibu.

Rā pehdejā peemehrojās šhij prasibai, pahrzeldama us pahrdomamām
mahjam daku no ta aisdewuma, ko junkurs aishneemes us wifu nowadu, un
isstrahdadama sew 1864. g. jaunu reglamentu, par to teit plaschat nerunaschu.
Aisrahdit man tomehr wajag us to, ka latw. semneeku intereschu aistahwi
jau toreis agiteja pret mahju eepirščhanu par dsimtu. Man naw pee rokas
winu toreisejee raksti un runas, bet lasitajs tizes manam apgalwojumam, ja
es wina apstiprinaschanai atstahstischi kahda Baltijas junkura wahrdus.
Weens no wiskarstakeem mahju pahrdošchanas aistahwojeem un zihstigakeem
planu kasejeem, tā latw. semneeki peeschmauzami ar kreditbeedribas palihgu
— H. v. Rautenfelds rakstija 1863. g. broščuru „Widsemes kredita beedribas
un semneeku rentes bankas reforma klauschu semes pahrdošchanas labā.“¹⁾
Šhij broščurā autors teeschi saka, ka „tahdi muischneeki, kas leegtoš pahrdot
semneekeem mahjas, tagad gan buhs retums. Pee semneekeem, turpreti
pirščhanas kahre ir stipri mafinajusēs, pateizotees sem anonimitates (bes ihstā
wahrdā atklahščhanas) apsegas isdaritai musinaschanai brihwajā presē (domataš
ir, azim redsot „Peterb. Uwisēs“) un pateizotees žitadai kuhdischanai.“
(5. un 6. lp.).

Galwenee eemešti, kas muhsu junkurus pahwehrita no semneeku semes
ihpaschuma pretineekeem par til lustigeeem mahju pahrdewejeem, ir trihs:

1) Saimneeki kā mahju arendatori sem apstahkceem bij pratuschi eekraht sawu
grast naudas Eilihds junkurs manija, ka kahdam šaimneekam eet „pahrot
labi“, tad taš gan usstruhweja arendi. Bet nenahzās jau til gruhit, pret
ahreeni isliktees pilnigi nabagam un klusumā atlizinat sawu krahjuminu.
Šhee, tahdā kahrtā atlizinatee krahjuminu šhur tur nahza gaismā, puischus
no refruscheem ispehrtot. Ceraugot saweem semneekeem naudu, junkureem
sastrehja seekalas mutē. Wajadsēja to wineem iswilt. Bet tā? Newareja
tatschu neweenam noredset, waj tam nauda ir waj naw. Se nu kā wisla-
bakais lihdsellis, iswilinat šchos krahjuminus, israhdijs mahju „pahro-
ščhana“ pee kam katrs semneeks wilka ahrtā sawu suminu un atdewa to
„lungam“ kā „cemakku“. To ari H. v. Rautenfelds sawā broščurā teeschi
saka; un taš bij weens no galweneem eemešleem, kapeh3 latw. leelee tautas
whri „mušinaja“ semneekus nepirkt mahjas.

2) Sahkot no 1840. g. lihds pat pag. gadu simtena beigam, par kuru
laikmetu mums ir sikhataš sīnās, waram eewehrot labibas zenu zelschanos
un kriščhanu apmehram 10—12 gadigos periodos. Katreis, tad labibas
zēnās šafneeguschas sawu augstako pahahpenu un sahl flihdet us leju, tad

¹⁾ H. v. Rautenfeldt: D. Reform des livländischen Credit-Sozialät und der
Bauer-Rentenbank im Interesse des Gehörchlands-Verlaufes. Riga 1864.

junkuros pamostas baschas, ka lihds ar labibas zenam nenoslidh semeš rente. Tapeh3 tee zenschas to kapitaliset un peenaglot sfinamā augstumā. Tas mums ari isskaidro, tapeh3 pirmā dsihwā kustiba semeš pahrdošchanas labā pamodās taisni 1849. g., t. i. tai gadā, kad labibas zenas Rigas birschā noslihdeja us wissemako pakahpenu, kahdu tās eenehmuschas pehdejos 65 gados. Salihdsinot labibas zenas Rigas birschā un pahrдото mahju skaitu Wissemes gubernā, usmanigs lastajš atradis starp abeem deesgan zeešhu šafaru.

3) Dreschais eemešs, kas pamudinaja junkurus steigtees ar mahju pahrdošchanu, bij tās, ka semeš rente draudeja slihdet lejup aiš laufstrahdneeku algas zelschanās. Pilsehtās nodibinajās moderna ruhpneeziba, kura peewilka arween wairaf labako laufstrahdneeku,¹⁾ zaur to pahri palikuscheem kluwa eespehjams peeprafit leelafas algas. Jau 60-to gadu šahkumā junkuri šahf gausteš par juhtamu laufstrahdneeku truhkumu.²⁾ Un wajadseja buht aklam, lai neredsetu, ka šchim „truhkumam“ wajag kluht arween juhtamafam. Tadeht bij jasteidsas renti kapitaliset, pirms ta no strahdneeku nepeepilbamibas štrambata.

¹⁾ 1810. g. beigās wišā Rigā un winas preešpilssehtās bij tikai 32.955 eedšiwotaji un rahtes ruffos eerakšito jauno birgelu skaitš grosiās av 10 katru gadu. 1867. g. Rigas eedšiwotaju skaitš jau šneedšās pahri par 102 tuhst. un 1884. g. pahri par 170 tuhstoscheem. Leepajā 1801. g. bij 4506 eedšiwotaji, t. i. gandrihs us puši tikdaufs, ša tagad šufumā. 40-tos gabos eedšiwotaju skaitš grosiās av 10.000, t. i. tikdaufs ša tagad šuldigā, bet 1886. g. tās jau pahršneedša 30 tuhstoschus un pee pehdejās šauschu skaitšchanas istaišša 64.505.

²⁾ Stat. V. v. Gehng: Statistische Studien über die ländlichen Verhältnisse Aurlands, Mitau 1862.

Riģas birščā maffaja pudš labibaš zaurmehrā :

Ģ. bā	mees- iči	rubji	meesči	aujas	Ģ. bā	mees- iči	rubji	meesči	auja
1840	—	62	48	56	1870	—	82	85	70
1841	101	60	44	40	1871	—	79	89	68
1842	86	56	43	42	1872	—	76	85	65
1843	62	51	41	38	1873	—	83	75	70
1844	—	47	46	40	1874	—	88	88	84
1845	93	72	63	62	1875	—	76	84	80
1846	97	75	71	64	1876	—	79	86	75
1847	101	81	72	61	1877	146	94	85	78
1848	86	51	46	39	1878	138	94	89	79
1849	76	43	37	33	1879	123	91	94	80
1850	74	41	40	35	1880	—	127	116	88
1851	—	52	47	43	1881	—	130	115	90
1852	—	54	62	47	1882	132	102	95	78
1853	—	89	65	51	1883	143	97	98	78
1854	69	52	67	54	1884	118	96	98	82
1855	96	72	68	63	1885	108	88	97	85
1856	104	89	86	62	1886	112	78	89	79
1857	113	73	86	62	1887	118	71	74	64
1858	—	66	67	63	1888	113	67	73	66
1859	—	63	66	66	1889	100	73	73	72
1860	—	69	71	65	1890	93	74	73	70
1861	—	79	76	67	1891	117	109	83	80
1862	—	83	77	66	1892	117	106	86	83
1863	—	68	65	48	1893	94	81	78	79
1864	—	60	60	53	1894	70	61	64	65
1865	99	75	63	63	1895	73	58	58	58
1866	—	84	85	72	1896	78	56	61	60
1867	—	88	94	79	1897	97	64	64	68
1868	—	139	108	88	1898	107	78	74	80
1869	—	93	82	70					

Par pahrдото mahju skaitu un zenu Vidzemes muischneeku statistikas biroja sekretars A. v. Tobiens fastahdijis fefoschu tabeli:

K w o t e s j e m e.					P a g a s t u j e m e.				
Gads	Mahju skaitis	Pistis des tinas	Pistiska- nas maffa rublos	Saum. zenu par zenu par des tina	G. ds	Pahrдото mahju skaitis	Pistis des tinas	Pistiska- nas maffa rublos	Saum. zenu par des tina
1828	1	53,49	11.000	208	1823	12	702,08	38.621	55
					1828	2	82,69	14.100	170
					1831	1.	84,12	1.025	12
					1832	1	43,48	900	21
					1835	1	224,93	11.500	51
					1836	3	54,50	800	15
					1839	1	75,34	1.860	25
					1842	4	168,67	9.100	54
					1844	1	87,90	4.000	45
					1845	3	148,64	4.533	30
					1846	3	341,18	9.501	28
					1848	1	80,95	1.500	19
					1849	1	44,07	2.400	55
					1850	2	106,65	6.800	64
1851	6	386,03	14.182	37					
1852	1	81,26	1.100	14	1852	25	1.823,47	84.867	47
1853	1	72,63	1.240	17	1853	32	2.429,61	97.203	40
1854	1	87,53	1.850	21	1854	38	2.544,86	101.260	40
1856	4	233,58	13.750	59	1855	7	424,48	13.650	32
					1856	35	1.867,54	89.873	48
					1857	72	4.433,80	217.858	49
					1858	15	714,05	30.006	50
					1859	6	353,72	17.925	51
					1860	16	984,31	44.982	46
					1861	100	4.645,05	243.619	52
					1862	149	9.300,51	535.316	58
					1863	123	8.950,27	516.256	58
					1864	236	14.755,12	977.067	66
1865	20	1.484,56	92.357	62	1865	946	59.117,43	3.525.011	60
1866	26	1.371,01	90.399	66	1866	556	31.725,52	2.011.280	63
1867	48	2.343,89	135.536	58	1867		42.417,64	522.070	59
1868	61	3.426,67	223.942	65	1868	958	54.460,45	3.395.854	62
1869	29	1.492,04	105.072	70	1869	407	20.644,51	1.333.368	65

Notes jeme.

Pagaſtu jeme.

Gads.	Pabrūoto maſiņu ſtais	Pieſis beſetinaš	Pirt. ſchanaš maſa rubloš	Zaſem. gēna par beſetinu	Gads.	Pabrūoto maſiņu ſtais	Pieſis beſetinaš	Pirt. ſchanaš maſa rubloš	Zaſem. gēna par beſetinu
1870	56	2.918,98	188.680	65	1870	750	37.325,61	2.325.132	62
1871	119	5.382,55	330.713	61	1871	1442	71.773,66	4.362.470	61
1872	83	3.430,88	203.380	59	1872	1348	65.550,59	4.016.434	61
1873	150	7.094,57	449.778	63	1873	1676	77.868,13	4.908.879	63
1874	100	4.562,59	308.998	68	1874	1588	76.952,89	4.718.202	61
1875	70	3.035,24	188.956	62	1875	1146	56.867,21	2.481.563	44
1876	28	1.269,42	80.760	64	1876	237	11.782,52	1.776.885	66
1877	37	1.468,52	123.071	84	1877	466	22.708,40	1.477.839	65
1878	23	1.321,37	94.484	72	1878	788	32.303,10	2.110.612	65
1879	13	496,37	37.294	75	1879	556	26.195,66	2.004.645	77
1880	38	1.664,96	112.250	67	1880	815	37.435,71	2.672.840	71
1881	41	1.302,26	161.237	124	1881	508	23.135,94	2.007.926	87
1882	47	1.883,77	214.175	114	1882	444	19.232,18	1.575.415	82
1883	63	3.112,04	238.185	77	1883	988	47.379,19	4.072.853	86
1884	28	1.613,64	125.144	78	1884	625	30.254,78	2.604.698	86
1885	17	669,12	65.571	98	1885	418	18.411,17	1.591.600	86
1886	24	1.457,88	114.591	79	1886	290	13.005,28	1.051.000	81
1887	81	3.344,67	294.785	88	1887	451	20.734,65	1.760.353	85
1888	138	4.596,29	370.973	81	1888	213	9.563,59	798.936	84
1889	9	425,62	39.043	92	1889	85	3.857,94	325.799	84
1890	11	452,67	49.050	108	1890	15	798,62	63.729	80
1891	1	63,14	5.000	79	1891	16	1.030,23	57.628	56
1892	13	468,57	41.168	88	1892	219	9.799,43	822.809	84
1893	12	631,58	48.120	76	1893	172	7.507,54	687.474	92
1894	11	517,88	46.100	89	1894	328	15.064,85	1.234.380	82
1895	15	1.248,35	75.380	60	1895	254	11.529,99	902.353	78
1896	15	636,42	67.500	106	1896	195	8.749,51	730.918	84
Beig	3	262,94	17.160	65		12	773,14	39.025	50
Suma	1461	67.808,68	4.879.609	72		20.549	1.021.862,08	68.066.684	67
1897	6	312,00	21.600	69	1897	186	8.209,57	672.369	82
1898	17	1.024,21	96.170	94	1898	128	6.178,94	529.973	86
1899	7	272,62	24.100	88	1899	150	7.802,19	582.870	75
1900	2	85,62	6.900	81	1900	155	7.853,04	590.279	75
1901	4	100,41	9.274	92	1901	298	12.772,25	1.078.334	84
Roſā	1497	69.603,74	5.037,653	72		21.486	1.064.678,37	71.520.509	67
Beig. un nūſiņš. maſaš	4	276,98	?	?		7	211,99	?	?
Roſā	1501	69.880,72				21.493	1.064.890,36		

Tā tad lihdē 1901. g. pahrdošas 22,994 mahjas 1,134,771,08 defetinās fopseelumā, un lihdē 1904. g. beigam bij par dšintu eepirtoš 23,778 mahjas. Zil no tām tur wīnu eepirzeji, to iſſinat man neiſdewās. Bet fatiſ ir taš, ta fatru gadu naht miſſumš mahju ſem ahmura. Tā, peem., triju gadu laiķā (no 1894.—1896. g.) Rigaš apgabala teeſa iſſludinaja uhtrupī par ne maſaf, tā 3926 mahjam. No 1901. lihdē 1904. g. Wiſſemēš muiſchneeku kredita beedriba ween liķa ſem ahmura 1945 mahjaš.

Ja eegaumejam, zil loti ſemneeki wiſpahr un latweeſchu ſemneeki ſewiſchti baidāš no ahmura, ta tee ir gatawi nodſihteeš paſchi ſewi, nodſiht ſawu ſewu un behrnuš, ſawahjinat ſaimneezibu, pahrdoš inwentaru un aiſnemeteeš nauđu no priwateem augſotajeem, lai tiķai nowehrſtu „to ſaunu“, ta wīnu mahjaš naht ſem ahmura, tad waram gan eedomateēš Wiſſemēš „dšintgruntneeku“ ſaimneeku ſtahwolki. Truhſti wahrdu ar tureem iſſazit peenahzigu reebumu par augſchminetā junkurſchaptēš ſekretara Sobiena ne-ſaunigo ziriſmu, ar ſahdu taš iſtuiko un nopulgo latweeſchu ſemneeku wiſeem paſiſtamo zenſchanoš glaht ſawu iſſichibejuſcho ſaimneezibu no iſuhtrupeſchanaš, lai rautu nauđu tur raudami. Sawā rakſtā, par Wiſſemēš agrarſatwerſmi, kuru taš iķi gada febr. 23. d. eeſneedeſa generalgubernatoram Sologubam, ſiķiš junkurſchaptēš tintēš ſalpš, proti, ſaķa: „Semneeku parādš pee junkureem buhtu wehl loti daudš maſafš, ja ſemneeki buhtu eaturejuſchi pirkſchanaš kontraktōš nolihgtoš maſaſchanaš terminuš un ja baroni weenmehſ nebuhtu bijuſchi uš meeru pagarinat paradu, ja terminam notelot neſiķa ſamaſſatš. Semneekš Wiſſemē mehdš tiķai tad doš nauđu prom, tad maſa-
jumu pagehr ſtingri un beſ ſchehlaſtibāš.

* * *

Wiſſemēš ſemneeku kuſtiba un junkuru raiſeš 1840-toš gadoš un jaunlatweeſchu agitazija 50-to gadu beigāš nepaliķa beſ eeſpaida ari uš ſaiminu prowinzem. Igaunijaš junkuri, kuri arween iſrahdaš jo tahlredſigaki un politiſki attihſtitaki, neķā muhſjee, paſteidſāš jau 1857. g. iſdoš apmehram tahduš ſemneeku likumuš, ſahdi Wiſſemē iſnahza 1860. g. Kurſemēš baroni, turpreti, turejāš pee ſawaš kulturāš, t. i. gahja ar wehrſcha ſtuhrgalwibu par tehwu tehwu eemihdam pehdam, lihdē ari toš 1860. g. uſmodinain ſemneeku nemeeri, kuri jo gaiſchi uſleekmoja Dundagā, Guita muiſchā, Briga muiſchā un Saikoš. Eķi dunzta ſahnoš atgahdinaja ari Kurſemēš junkureem, ta war jau no ſemneeka iſſuhkt wiſu, kaš ſuhzamaš, neſaweeenojot naudaš arendi ar agrateem klauſcheem. Wajag tiķai iſſuhſchamu darit zaur ſaimneeku ſahrtāš widutajibu. Lai raditu tahdu ſaimneeku ſahrtu, tiķa iſſaiſti ſemneeku reforma pehž Wiſſemēš parauga.¹⁾ Un pehž ta paſcha parauga ſahktāš ari mahju pahrdoſchana tuhliķ pehž 1863. g.

Rā jau augſcham ſazitiš, tad lihdē 1863. g. Kurſemē bij tiķai 63 ſemneeku ſahrtāš gruntneeki. 1863. g. likumuš atwehſeja un noſahrtōja primatnowadu mahju pahrdoſchana ſemneekem un ari zitu ſahrtu perſonam. Tahdu priwat-

¹⁾ J. Ludmerš, Kurſemēš junkuru ſalpš un „Nowaje Wremjaš“ koſepondentš no Jelgawaš ſaķa: „1863. g. ſept. 6. d. likuma nopelnuš ir taš, ta wiſch radija (jeh, pareiſaf ſaķot, paſihdſeja rabit) ſiķgruntneeku ſchiru“. (Курляндская Губернія, стр. 329.)

nowadu mahju toreis Kursemē bij 11,906. Bet no tām bij 3,327 mahjaš, furas peedereja pee fideikomisa nowadeem un, uš tām šchiš likums nešhmejaš. Šā tad pahrdošanā wareja nahti tikai 8,579 mahjaš. Lihdš 1864. g. rudenim no šchim mahjam jau tika pahrdotas 359 mahjaš 45,191 puhrweetu fop-leelumā par 1,419,651 rubli, no furas sumas tika eemafati 145 tuhtšioschi rublu, tā rofas nauda. Šidalot pahrдото mahju fopleelumu un fopejo mafsu zaur wina ūstaitu, mehš redsam, ka pahrдото mahju zaurmehra leelumš bijis 125 puhrweetas un zaurmehra zena 3,954 rub. par mahjam.

Undeles pirmā gadu desmitā (1864.—1873.) tika pahrdotas 2744 mahjaš 330,762 puhrweetas fopleelumā par 9,684,739 rubleem, no kureem pirzeji uš weetas eemafajušchi 1,126,369 rub. 49 kap., t. i. 11% no wišas pirkšanas sumas. Zaurmehra zena par puhrweetu ūemes bij 29 rubli un zaurmehra mafsa par weenam mahjam 3,529 rubli.

2077 mahjaš, t. i. 75% no wišam pahrdotām mahjam eepirka agratee nomneeti, 535 mahjaš eepirka ziti ūemneeti un 132 mahjaš tika pahrdotas pee ūemneetu kahtas nepeederošchām personam.

Šeit wehl jāpeesihmē, ka no 1870. g. ūahkot nahza pahrdošanā ari fideikomisa nowadu mahjaš, furas 1863. g. likums wehl pee pahrdošanas nepeelaida.

Krona nowadu mahjaš, kuru bij 6789 jeb 36 proz. no wiša Kursemes mahju ūaita (18,695), pahrdošanā wehl nenahza.

Septindešmitoš gadoš mahju pahrdošana gahja uš preešču tahdā pat tempā. Šilai no 1876. uš 1877. g. (turku kara laikā) pahrдото mahju ūaitis noščluka ūipri ūemu. Šifata pahrškata dehl ūastahdišim tabeli.

G a d a	Pahrдото mahju ūaitis	Wini fop-leelums	Aramūemes	Pirkšanos mafsa	Eemafsa	No wišam pahr-dotām mahjam nopirka		
						Agratee nomneeti	Ziti ūemneeti	Ite ūemneeti
		Puhrweetas		Rubli				
1873 — 1874	438	52.303	26.689	1.494.468	149.485	303	105	28
1874 — 1875	416	48.892	25.710	1.512.351	124.117	314	65	37
• 1875 — 1876	346	38.781	19.046	1.018.194	112.656	284	44	18
1876 — 1877	150	16.989	8.294	517.462	43.332	111	33	6
1877 — 1878	287	35.614	16.968	1.023.819	97.750	215	61	8
1878 — 1879	538	64.170	31.127	1.963.809	162.586	480	51	7
1879 — 1880	386	58.582	27.822	1.949.083	192.121	—	—	—
1880 — 1881	818	123.815	51.912	3.590.333	262.484	—	—	—

1879. g. ūahfās „tratee gadi“. Mahju eepirkšana ušreis taišija tratu ležzeemu. 1880./81. g. pahrdotas 818 mahjaš par 3,590,333 rub., par 3¹/₂

reis til leelu sumu, nekà agrakoš gadoš. Un no šchiz sumas us weetas eemafšati 262,484 rubli. Par katru defetinu semes tifa maksats no 56 lihdi 146 rub., lukhojot pehz semes labuma un apstahkfeem. Zaurmehra zena bi: 86 rub. par defetinu, tà tad eewehrojami augštaka, nekà Rreewijas melnsemes apgabaloš.

Materu Juris un ziti, kas šekoja Baltijas agrarnotikumeeni, redseja ar šchauhšalam semneeku traloschanu un pazehla šawu beedinataju balfi „Baltijas Semkopi“ un „Seesu Wehstnesi“. Materš taišni rakstija, lai nesteidšas ar pirkšchanu un galwenais, lai nedod til leelas eemafšas. Bet ahrfahrteji augštās labibas zenas un nedabiski semās prozentes par kahdam kredit-beedriba peedahwaja naudu preetšch mahju eepirkšchanaš (bet tikai preetšch tam), nekahwa semneekeem klaušitees us tahdeem beedinajumeem, jotschu wairat tapeh3, ka daschadi dišchautiski tukšchgalwji nespehja deesgan nopreezatees par „latweešchu gruntneezibas“ dibinaschanoš. Us jauneem Jahneem, kad šaimneeki šaweda Jelgawā bankas naudas, tur bij tahda jautriba, it tà wini buhtu atbraukufšgi toš miljonuš fanent un newiš atwedufšgi toš semē nosweesti waj jinfureem rihtlē gruhst.

1881./1882. g. mahju eepirkšchanaš drudšis šafneedša šawu augštako pakahpenu. Šhini gadā tifa eepirktas 1110 mahjas 152062 puhrweetas šopleelumā par 4807469 rub., no fureem us weetas eemafšaja 318740 rubluš. Semes zena sneedšās lihds 173 rub. un istaišija zaurmehra 94 rubluš par defetinu.

No 1883. gada šahot pahrdoto mahju škaitš kahp us leju tà pa trepem. 1883. g. pahrdotas gan wehl 895 mahjas, bet wiau zaurmehra zena jau šemaka, nekà gadu atpakal, proti 92 rubli defetinā. 1884. g. pahrdotas 537 mahjas un 1885. g. 309 mahjas. Bet pee tam ir eewehrojams, ka wiau makša paaugštinajusēs us 111 rub. par defetinu. 1886. g. pahrdewa tikai wehl 131 mahjas.

Tà 20 gadu laikā 1864.—1884. g. pahrdotas 10188, par kurām Kuršemes jinfuri šanehmufšgi 38527960 rubluš pa datai ššaidrā naudā, pa datai procentuš nekofšhās paradu šihmēs.

Eewehrojot labibas zenu pastahwigu frishchanu, šahot no 1883. g. šchee miljoni nespeedās wiš us semkopibu, bet pluhda us pilšehtam, pawairodami tureenes rihpneezistoš kapitaluš un aišwiltdami us pilšehtam lauku strahdneekuš, zaur to pehdejo alga zehlās. Strahdneeku algam zelotees un labibas zenam frihtot, šaimneekeem nahzās gruhst maksat procentuš par nesamehriigi augštu „eepirktām“ mahjam. Bet tee wehl šchobalt'deen nesin, ka wainiga pee tam mahju eepirkšchana. Wini meklē wifu wainu laukstrahdneeku šlinkumā. šahrumā, dahigumā. Tapeh3 wiai toš grib ar augštās muifšchneezibas peepalihdsibu eepirzinat par gruntneekeem, lai tee kluhtu peetizigi, paklaušigi, padewigi. Us to ifeet Kuršemes semneeku preetšchstahwju zenteeni ari 1906. g. prowinzēs padomē.

Bet špreedami par to, waj un tà tahdi zenteeni war ifdotees mehš nowiršitumees no šchi raksta mehrika. Wehštures usdewums ir attehlot

pagahni, bet newis speulet par nahfamam leetam. Tapehz schein nonahzis es waretu scho sawa raksta wehsturisko dalu beigt. Tomehr man leekas wajadfigs wehl laut ihsoš wahrdoš un skailoš aprahdit latweeschu semneeku tagadejoš apstahklus.

20. Latwijas tagadejee agrarapstahkli.

Ihji tehlojot muhsu tagadejoš agrarapstahklus, mums noder par labu peeturu Aleksandra von Tobiena eefneegums generalgubernatoram Sologubam no 1906. g febr. 23. d.

Pehz schini eefneegumä usnemtäm finam Widsemē tagad ir pawisam 985 nowadi, furi aptwer kopā 3,794,252 defetinas semes un sadalas schahdi:

	fkaitis	kopleelumš defetinas
Junkura nowadi	729	3,153,977
Krona nowadi	95	536,460
Patrimoniju nowadi un ziti grunts gabali	55	54,151
Mahzitaju nowadi	108	49,665

Galwenā nowadu fastahwdala, ap furu grosas wisa šainneeziftā un pa dala ari wehl politiska dšihwe, ir muischā. Un no wišām muischām swarigatās un eewehrojamatās ir junkuru muischas, lai gan ari zitas, t. i. patrimoniju, krona un mahzitaju muischas ir eerihlotas pehz wiru parauga.

Par junkuru muischām teel usstatitas tahdas laufšainneezibas, kuras sem schi wahrda eerakstitas semes rulloš un hipoteku grahmatās. Gandrihs pee wišām muischām atrodas ari semneeku seme, kas isskaidrojams zaur to, ka senat atpaka klauschu laikos neweena muischā newareja istift bes semneeku semes. Tomehr, tā jau augšhā pee gadijuma minēs, Widsemē ir 24 junkuru muischas bes neweenām semneeku mahjam. Tas tapehz, ka 13 nowados wišus semneekus aitas apehda un 11 nowados klauschu semneeku nemas nebij, tapehz, ka pee scheem nowadeem peederofchee semneeki nodarbojās ar sweju un maffaja junkuram nodewas siwis un naudā, bet ne klauschoš.

Lai muischas turetajs nelad nesaudetu sawu ihpachibu tā „kungš“ un leelgruntneeks, tad likums nošaka, ka neweena muischā nedrihst buht masaka par 900 puhrweetam derigas semes, no kuras masakais 300 puhrweetam jabuht aramai semei. Pee tam Widsemes junkuri, furu muischas, tā šinams, fastahw bes priwiligetās muischu semes wehl no kwotu semes, scho minimalleelumū aprehkinot, eewehro titai priwiligeto muischu semi. Tomehr Widsemē ir 48 junkuru muischas ar kopā 29.689 puhrweetam semes, kuras nesafneedi likumā nošazito minimalleelumū. Bet tās ir jau pirms 1819. g. tā junkuru muischas rulloš eerakstitas un tā winas paleef. Winas titai naw brihw wehl wairaf apzirpt, pamafinat.

Jaunas junkuru muischas dibinat naw brihw zitadi, tā ar landtaga atwehli un gubernas waldeš apstiprinajumu.

Muischu turetaju galwenās priwiligijas ir: 1) teešiba apmeklet landtagu un aprinka šapulzes; 2) teešiba dedšinat brandwihnu un bruhwet un pahrdot

alu; 3) teesiba dibinat un usturet frogus un schenkus, eewehrojot likumus, kas par teem isdoti; 4) teesiba muischas robezhās dibinat meestinus un noturet turgus; 5) svejas un medibas teesiba, kuru gan likums teizas dodot wiseem, bet isnemot semneeku semes ihpashneekem.

Teesiba junkuru muischu par ihpashumu eeguht tagad ir wiseem Kree-wijas pawalstneekem, kas peeder pee kristigas draudses. Widsemes muischu plekš, atskaitot kwotes semi, ir 1,664,315 defetinas leelš, Kursemē tas ir 979,705 un Jgaunijā — 919,500 defetinas.

Bet Widsemes junkuri us šawu muischas plekš ir usbuhwejuschi ari mahjas, no kurām tagad jau 1955 pahrdotas ar kopā 67.027 defetinam semes. Tā tad teeschi junkuru ihpashumā tagad atrodaš 1.597.288 defetinas muischu semes, no kuras tikai 551.835 teef leetotas semkopibas noluhkeem. Tāpat waj wehl behdigat stahw Kursemē, kur katras muischas zaurmehra leelums ir 1512 defetinas un daschas muischas šanneedš mehrenu herzoga walstischu leelumu (peem. Dundaga ar 66,700, Pope ar 46,500, Puse ar 10,000, Bu-feneeki ar 19,500, Ehdole ar 10,600, Slehtas ar 13,900. Suhras ar 14,900, Nurmuischa ar 14,400, Rabile ar 12,100, Stende ar 10,300 defetinam), apstrahdatee muischu lauki reti tad pahrsneedš 300 defetinas un par normalo lauku leelumu (pehz Kurs. kreditbeedribas wirstaffatora M. Blāses apgalwo-juma) jaušlatot 200 defetinas aramsemes ar peederigām plawam. Tā tad milšigo latifundiju konzentrazija weenās rokās ir leela. Semes kulturu ta neseemē.

Pehz muischu semes Widsemē nahl kwotu seme. Kā ta zehlusēs, to jau augšhā redsjam. Ari winas kopleelumu (256.318 def.) jau minejam. Japeebisti, ka no tās ir pahrdotas lihds 1905. g. 71.506 defetinas, kuras šadalaš us 1628 šaimneezibam. Pahrдото kwotes mahju zaurmehra leelums ir 43,9 defetinas. 1893. g. janw. 5. d., tā jau šaziju, waldiba „ais pahrsflattischanās“ aisleedša pahrdot kwotes semi zitam tā bessemes semneekem un ari teem pahrdot tikai masoš, šihšos gabalinos, sem 10 dahld. katru. Somehr, ari pehz šchi aisleeguma, no 1893. lihds 1905. g. tika pahrdotas 128 mahjas 5397,59 defetinas kopleelumā, tā ka katru pahrdoto mahju leelums ir zaurmehra 42,17 defetinas (20 dahld.). Bet tee tikai esot kontraktu koroborejumi us senal (lihds 1893. g.) pahrdotām mahjam. Sem 1893./g. janw. 5. d. likuma ir pahrdoti pawisam tikai 9 kwotes semes gabalini/103,3 defetinas kopleelumā un 41 gabalinsch, 29,75 defetinas kopleelumā, isdots us muhscha renti. No tam redsams, ka mehginajums nodibinat šihšas „normalsaimneezibas“ us kwotes semes naw isdeweēs. Tās ir šaimneeziskā šinā neprattiskās.

Bagastu semes, jeb, tā wina nepareishi mehds godat, semneeku semes Widsemes junkuru nowados pawisam ir 1.233 344 defetinas, kuras isdalitas us 25.456 mahjam, no kurām lihds 1905. g. augustam pahrdotas 22.272 mahjas ar 1.093.152 def. semes. Tā tad katru mahju leelums ir zaurmehra 44,73 defetinas. Bet katrām par fewi wina pateefais leelums ir loti daschads. Un proti:

Mahjās ar mašaf tā		Mahjās ar	
1 dešetinu šemes —	41	60—70 dešetinu šemes —	1782
1—5 „ „ —	55	70—80 „ „ —	1057
5—10 „ „ —	49	80—100 „ „ —	834
10—20 „ „ —	779	100—120 „ „ —	251
20—30 „ „ —	4075	121—140 „ „ —	79
30—40 „ „ —	5744	140—160 „ „ —	44
40—50 „ „ —	4550	pahrpar 160 „ „ —	42
50—60 „ „ —	2890		

Sewiškū junkuru nowadu šķiru istaiša 6 nowadi, furuš ķeišarš Alekšandrs l. 1810. g. dahwinaja wišai Widšemes junkuršaptei tā tahdai un nowadi, kaš peeder Rigaš, Žehsu, Pernawaš, Terbataš un Želinaš pilšehtam. Ari šchim muišcham peefriht wišaš junkuru muišchu priwiligijaš un ari tāš kaštahw no teeshi priwiligetāš muišchu šemes, kwoteš un tā šauktiaš šemneeku šemes. Eitai junkuršaptes nowadoš ir kopsch 1886. g. aišleegtš pahrdot šemneeku mahjaš.

Peē junkuršaptes nowadeem peeder:

muišchu šemes	18591	dešetinaš
kwote „	3160	„
šemneeku „	13977	„

No pehdejaš, t. i. no junkuršaptes muišchu šemneeku šemes lihdš 1886. g. bij pahrdotaš 9755 dešetinaš. Tahtako pahrdošchanu min. gada likumš aptureja un tā tad wehl nepahrdotaš palika 73 mahjaš ar 4222 dešetinam šemes.

Peē Widšemes pilšehtu (Rigaš, Žehsu, Pernawaš, Terbataš un Želinaš) nowadeem peeder:

Muišchu šemes		no tān ir pahrdotaš:	
49305 dešetinaš		Muišchu šemes	1002 dešetinaš
kwoteš „ 5238 „		kwoteš „	410 „
šemneeku „ 31124 „		šemneeku „	21297 „

Šchee pilšehtu nowadi (Stadtgüter) naw šamainami ar Rigaš, Walmeeraš un Žehsu patrimoniju nowadeem, kuri atšķirāš no junkuru nowadeem zaur to, ka tee naw padoti landtaga, bet weetejaš pilšehtaš waldeš wiršrihžibai. Tomehr ari šchee nowadi kaštahw pehž junkuru nowadu parauga no muišchu šemes, kwoteš un „šemneeku“ šemes, lai gan daudš gabaluš tur pilšehtu birgeli muhšcha rentē. Šchintš nowadoš atrodaš:

Muišchu šemes		No tān ir pahrdotaš:	
43177 dešetinaš		Muišchu šemes	538 dešetinaš
kwoteš „ 2994 „		kwoteš „	77 „
šemneeku „ 7980 „		šemneeku „	5128 „

Lai gan ar druškū apžirptām priwiligijam, tad tomehr stipri lihdšigi junkuru nowadeem un muišcham ir mahžitajuš jeb šenaf atpakaš tā šaukto pahrtaru tehwinu (predigkerle) nowadi, kuri teel peeškirti luteru mahžitajuš ušturam, kamehr tee pilda šawu „amatu“. Šcho muišchu turetajeem naw teesiba dibinat froguš un dedšinat dukti, tomehr tirguš noturet un aluš brušchuš turet tee war. Jaewehro, ka mahžitaja muišchaš un nowadi ir gan bašnizaš ihpašchumš, tomehr nepeeder wišai Widšemes luteru bašnizai tā tahdai, bet katrai atšewiškai draudšei.

Wiſa Wiſsemê ir 106 tahdi mahzitaju nowadi, no fureem 4 atrodas pilſehtu patrimoniju nowadu robeschâs. Pehdejecm naw kwotes ſemes. Bet ori pahrejee 102 mahzitaju nowadi tikai pa dalai faſtahw no wiſâm trim Wiſſemes nowadu faſtahwdalam: muiſchu, kwotes un ſemneefu ſemes.

21 mahz. nowads faſtahw tikai no muiſchu ſemes	
1 " " " no muiſchu un kwotes ſemes	
40 " " " no muiſchu un ſemn. ſemes	
37 " " " no muiſchu, kwotes un ſemn. ſemes	
1 " " " no kwotes un ſemneefu ſemes	
2 " " " tikai no ſemneefu ſemes.	

Pawiſam Wiſſemes mahzitaju nowados ir 49665 deſetinas ſemes, kura ſadalaſ iâ:

Muiſchu ſeme	23453 deſetinas
kwotes	3074 "
ſemneefu "	23138 "

Bar dſimtu pahrdot mahzitaju nowadu mahias likums aifſleedj.

No Wiſſemes frona nowadeem 1903. g. tifa laufſaimneezifſti leetotas 344,538,33 deſetinas un proti:

1. ifnomata muiſchu ſeme	48.720,49
2. ſemneefu leetochanâ	264.260,63
3. draudſchu leetochanâ	5.795,01
4. pareiſtiz. baſn. un preeſt. leet.	6.950,42
5. pareiſtiz. ſkolu leetochanâ	1.324,20
6. Wiſangſtal peechſirta — muiſch.	17.487,58

Teeſchâ frona leetochanâ kâ meſchi un meſchſingu muiſchas atradâs 536,460 deſetinas. No frona nowadeem atdaliti un pa dalai nepahrdoti ir 10.932 grunſ gabali 252.375,5 deſetinas topleelumâ. Un proti 9.586 pahrdoti grunſ gabali 246.879,45 deſetinas, 1346 nepahrdoti grunſ gabali 5.496,05 deſetinas.

Pahrdoto frona ſemes gabalu zaurmehra leelumſ ir 25,75 deſetinas. Tâ tad eewehrojami maſalaſ, nelâ junkuru pahrdoto ſemes gabalu zaurmehra leelumſ, kurſch ir 44,73 deſet.

Ja meſch pa wiſsem augſchâ aprahditeem daſchado ſchſiru nowadeem ſawahſam kopâ to ſemi, kura muſch ſewiſchli intereſd, proti ſemneefu ſemi, tad atrodam, ka Wiſsemê ir :

I. junkuru nowados	mahju ſtaits	deſetinas derigaſ ſemes
uf pahrdotas muiſchu ſemes	1955	56459
" " kwotes ſemes	1628	65790
" " pagasta "	12272	996220
" nepahrdotas pagasta ſemes	3184	126041
II. mahzitaju nowados		
nepahrdotas ſemneefu ſemes	623	20477
III. frona nowados		
nepahrdotas ſemneefu ſemes	1346	5496
pahrdotas ſemneefu ſemes	9586	246879
Kopâ	40594	1517862

Tâ tad zaurmehra ifnahſ uf ſatrâm mahjam 37,38 deſetinas derigaſ ſemes. Tâ kâ peh3 1897. g. laufſchu ſkaiſchanaſ Wiſsemê bij 398644 wiſ-

reeschu dšimuma semneeki, tad us katru wihreeschu dšimuma semneeku isnahť 3,8 defetinās semeš un ik us 9,82 wihreeschu lahtas semneekem nahť 1 fainneekš.

Kurfemē mahžitaju nowadu, tagad ir 90 ar kopā 24000 defetinam semeš. 1850. g. wehl bij 97 mahžitaju nowadi ar 25466 defetinam. Šputejuščas mahžitaju muiščas ir: Bauskas aprinkš 3, Wentšpils — 1, Kuldigas — 2, Jaunjelgawas — 1 un Grobinas — 2.

Bet tai weelā nahťuščas klahť Ašputes un Šlusies aprinkoš katrā pa weenai mahz. muišchai.

No tām 24000 defetinam semeš, kuras tagad peeder pee Kurfemes mahžitaju muišcham ir: muišchu semeš 10173 defet., semneeku semeš 13567 defet. Pehdejā ir isnomata 422 fainneekem un dascheem eebuhweešcheem.

Kurfemes krons nowadoš ir pawišam 874416 defetinās semeš. Bet apmehram puše no tās (423000 def.) ir mešchi. Beš tam pee scheem nowadecem peeder 14000 semneeku mahjaš ar pahri par 370000 def. semeš, kuras pašchā jaunatā laitā pahrgahja winu turetaju ihpašchumā, 200 muišchas ar kopā 62169 defetinam semeš, 52 frogi un 21 dširawas, 205 fainneezibas nodalai un 228 mešcha waldei padoti nomas semeš gabali, 11 nošchirti nomas gabali un 26 referwes gruntšgabali.

Semneeku mahju Kurfemes gubernā pa wišu šchiru nowadeem kopā bij 1899. g. — 26864 ar pawišam 898249 defetinam semeš. Tā tad Kurfemes mahju zaurmehra loelumš ir ap 33,5 defetinaš.

Pehz 1897. g. laušchu štaitšchanas Kurfemē bij 236833 wihreeschu dšimuma laukeedšihwotaju. Tā tad ik us 8,8 wihreeschu dšimuma laukeedšihwotajeem nahť weenš fainneekš. No tam redšam, ka titlab Widšemē, tā ari Kurfemē fainneekem ir nepahršneedsams balsu wairakumš pagasta šapulžēs, ja likumš usstata nefainneekuš titai par $\frac{1}{10}$ zilweeem, tā tas tagad noteet.

Saturš.

	Σαυυηε
Sr. Rošišč kà agrarrewoluzionars	I
Preekšchwahrds otrajam išdewumam	3
Preekšchwahrds pirmajam išdewumam	4
Ēewads	5
1. Pirmee „kulturas“ (krištigàs tižibas) nefeji	5
2. Pagasts, zeems, mahjas	8
3. Ķahrtu štarpibas attihštīščanàs	19
4. Dšimtbuhščanas attihštīščanàs	31
5. Dšimtbuhščanas tablakà nostipriņāščanàs	47
6. Laušču ķahrtas un semes ihpaščumu weidi dšimtlaikos	58
7. Semkopibas štahwoklis 17. gaduštītena šah- kumā	69
8. Sweedru laikmets	72
9. Baltijas pilšehtas 17. gaduštītena beigās	83
10. Seemela karšč	86
11. Dšimtbuhščana ištīršt par werdšību	88
12. Ķād wadšis pilns, tam jaluhšt	104
13. Dšimtbuhščanas atzēščana	113
14. Brihwee lihgumi	124
15. Dšimtbuhščanas atzēščana Ķuršemē	132
16. Tščetrdesmito gadu semneeku kuštibas	140
17. Tščetrdesmito gadu agrarreformas	148
18. Šeščdesmito gadu reformas	157
19. Mahju pahrdoščana	160
20. Latwijas tagadejee agrarapštahkli	169